

# **Aktörssamverkan i praktiken**

**Om lärande och makt i samverkansprocesser mellan  
aktörer i livsmedelssystemet**

Lotten Westberg

*Fakulteten för naturresurser och lantbruk  
Institutionen för landskapsplanering  
Uppsala*

**Doctoral thesis  
Swedish University of Agricultural Sciences  
Uppsala 2005**

**Acta Universitatis Agriculturae Sueciae**  
2005:96

ISSN 1652-6880  
ISBN 91-576-6995-3  
© 2005 Lotten Westberg  
Omslagsbild: Peter Roberntz  
Tryck: SLU Service/Repro, Uppsala 2005

## Abstract

Lotten Westberg, 2005. *Aktörssamverkan i praktiken. Om lärande och makt i samverkansprocesser mellan aktörer i livsmedelssystemet.* (*Stakeholder collaboration in practice: Learning and power in collaborative processes among stakeholders within Swedish agri-food systems*) Doctor's dissertation.  
ISSN 1652-6880, ISBN 91-576-6995-3

Stakeholder-collaboration is a process for collaborative learning among stakeholders within the agri-food system. The goal of this process is to facilitate stakeholder consensus building and problem solving. This is motivated by the fact that collaborative learning among agri-food stakeholders is an important condition for improvements in food production. Stakeholder-collaboration strives towards certain kinds of learning which includes learning about factual matters, as well as norms and values which are prevalent in agri-food production. It has, however, proved hard to achieve good results from this process in practical application.

*The overall aim of this thesis is to develop a better understanding of two aspects of stakeholder-collaboration, namely learning and power, and how they relate to one another.* The thesis is based upon two case studies of agri-food stakeholders from two different regions in Sweden. Both apply a two step method. In the first step, an action research oriented approach is used to experience stakeholder-collaboration in a real life setting. The second includes a qualitative analysis of learning and power and is inspired by a constructionist perspective on learning, critical power analysis and Habermas' communication theory.

One conclusion that can be drawn from this work is that the way in which stakeholder-collaboration is designed has consequences for how the participants perceive the process and how they choose to respond. In this thesis, both the design of the process and the responses given to it, are conceptualized as an exercise of power since they affect the participants' possibilities for learning. Power and learning are understood as reciprocal relationships between the participating stakeholders. Therefore, instead of trying to obliterate power in order to facilitate learning, stakeholder-collaboration should be designed in a way that makes the exercise of power among stakeholders productive and not restricting.

*Keywords:* stakeholder, collaboration, learning, power, agri-food systems, sustainable food production.

*Author's address:* Lotten Westberg, Department of landscape planning Ultuna, SLU. Box 7012, S – 750 07 Uppsala Sweden.  
Lotten.Westberg@lpul.slu.se

## Sammanfattning

*Syftet med denna avhandling är att utveckla förståelse för två aspekter av aktörssamverkan, lärande och makt och hur de relaterar till varandra.*

Aktörssamverkan är processer för gemensamt lärande mellan aktörer i livsmedelssystemet. Syftet med processerna är att möjliggöra för aktörer med olika perspektiv och intressen att tillsammans definiera och hantera problem. Utgångspunkten för studien är att gemensamt lärande mellan de aktörer som är verksamma i livsmedelssystemet, är en viktig förutsättning för förbättringar i livsmedelsproduktionen. Det lärande som eftersträvas omfattar lärande både i sakfrågor och om de normer och värderingar som råder i livsmedelssystem

Forskningsprojektet bygger på två fallstudier. I båda fallen användes en aktionsforskningsorienterad metod, där forskaren tillsammans med aktörer som är verksamma i livsmedelssystemet prövade aktörssamverkan. Det visade sig att det eftersträvade lärandet var svårt att åstadkomma i praktiken. Det som stod ivägen för lärandet definierades som makt.

Händelseutvecklingen i projekten undersöktes i nästa steg med avseende på makt och lärande med hjälp av kvalitativa forskningsmetoder. Tolkningen av det som sker förhåller sig till ett konstruktivistiskt perspektiv på lärande, kritiskt maktanalys och Habermas kommunikationsteori.

En slutsats som dras är att det eftersträvade lärandet är beroende av ett samspel mellan aktörssamverkansprocessens utformning och de inblandades "svar" på denna. De som utformar processen har inte kontroll över processens utfall. De inblandades svar betraktas alltså i avhandlingen också som maktutövande, eftersom det påverkar deltagarnas möjlighet att lära.

I avhandlingen utvecklas en förståelse för makt och lärande som en fram- och-tillbaka-rörelse i de relationer som utvecklas mellan de deltagande aktörerna. Det innebär att det varken är önskvärt eller möjligt att "utplåna" makten i aktörssamverkansprocesserna. Aktörssamverkan bör istället utformas så att makten blir produktiv (inte begränsande) för det lärande som eftersträvas.

## Förord

Jag vill rikta ett stort tack till följande:

Alla ni som deltagit i de aktörssamverkansprojekt som ingår i avhandlingen. Tack för att ni så generöst låtit mig följa processerna på mitt sätt, och för att ni låtit mig ta del av era intryck och erfarenheter.

Ulrich Nitsch, min handledare, för att du öppnade dörren för ett, för mig, helt nytt sätt att tänka om miljöproblem. Tack också för din uppmuntran och för att du tålmodigt engagerat dig i alla de oräkneliga manusutkast jag skickat dig och för dina konstruktiva kommentarer.

Lars Hallgren, min biträdande handledare och kollega, för att du fångade upp mina idéer om makt och lärande och hjälpte mig att våga lita på och utveckla dem vidare. Du tycks aldrig värja dig för halsbrytande teoretiska resonemang, vilket har lärt mig något viktigt om forskning.

Magnus Ljung, min medforskare, för alla de inspirerande utmaningar och frågor vi delade under mina första år som doktorand. Tack också för att du, som biträdande handledare, följde mig ytterligare en tid på min vingliga väg mot denna avhandling.

Cecilia Waldenström, min 90-procents-opponent, för dina klarsynta kommentarer och för att du öppnade mina ögon för nya sätt att tolka det empiriska materialet.

Mina kollegor Yvonne Gunnarsdotter, Hanna Bergeå, Jenny Höckert, Per Haglind, Ulla Myhr och Ann Åkerskog, Sifé Joosse, för att ni läst mina utkast och på ett klokt sätt hjälpt mig att rådbråka manus och forskningsfrågor i olika stadier.

Jaija Wesberg, för att du korrekturläst hela mitt manus. Allt som är felstavat och felkommaterat i slutversionen har tillkommit efter ditt arbete.

Björn, Mim och Wille Johannesson för att ni med omtänksamhet och kärlek backat upp mig. Tack allra mest för att ni vägrat att se det så kallade ”allvaret” i doktorerandet, för att ni på ert självklara sätt förväntat er att jag ska vara hustru och morsa också. Ert sätt att förhålla er har räddat mig från att bli heltidsnörd.

Avhandlingen har finansierats av Stiftelsen Lantbruksforskning (3 år), av Mistra-programmet Mat21 (1 år) samt av SLU, NL-fakulteten (0,5 år).

Ultuna  
augusti 2005  
Lotten Westberg



# Innehåll

1	Avhandlingens utgångspunkter .....	11
1.1	Varför aktörssamverkan i livsmedelssystemet? .....	12
1.1.1	<i>Hur kan aktörssamverkan gå till?.....</i>	<i>14</i>
1.2	Bakgrund och syfte.....	15
1.2.1	<i>När normativa teorier krockar med aktörernas praktik ...</i>	<i>16</i>
1.2.2	<i>Några viktiga frågor växer fram.....</i>	<i>19</i>
1.2.3	<i>Syfte och forskningsfrågor .....</i>	<i>21</i>
1.3	<i>Avhandlingens disposition .....</i>	<i>22</i>
2	Metod.....	23
2.1	Urval av fall.....	23
2.1.1	<i>En förstudie.....</i>	<i>24</i>
2.1.2	<i>Den första fallstudien.....</i>	<i>27</i>
	– aktörssamverkan kring frågor om miljö och marknad .....	27
2.1.3	<i>Den andra fallstudien .....</i>	<i>28</i>
	– aktörssamverkan för lokal och ekologisk produktion .....	28
2.2	Från medaktör till traditionell forskare .....	29
2.2.1	<i>En aktionsforskningsorienterad ansats.....</i>	<i>29</i>
2.2.2	<i>En mer traditionell forskarroll.....</i>	<i>33</i>
2.3	Dokumentation .....	34
2.3.1	<i>Aktivt deltagande .....</i>	<i>34</i>
2.3.2	<i>Deltagande observationer.....</i>	<i>36</i>
2.3.3	<i>Intervjuer.....</i>	<i>36</i>
2.3.4	<i>Sammanfattning av dokumentationen .....</i>	<i>38</i>
2.4	Analys och tolkning .....	40
2.4.1	<i>Abduktiv metod.....</i>	<i>40</i>
2.5	Trovärdigheten i arbetsätt och resultat .....	41
2.5.1	<i>Trovärdighet i arbetsätt.....</i>	<i>41</i>
2.5.2	<i>Trovärdighet i resultat .....</i>	<i>45</i>
2.6	Etiska överväganden .....	46

3	Lärandet i aktörssamverkan.....	48
3.1	Lärande för mer hållbar livsmedelsproduktion .....	49
3.1.1	<i>Mjuk systemteori</i> .....	50
3.1.2	<i>Erfarenhetslärande, enkel- och dubbellooplärande</i> .....	51
3.1.3	<i>Några sammanfattande kommentarer</i> .....	54
3.2	Perspektiv, språk och kunskap .....	55
3.2.1	<i>Lärandet som meningsskapande</i> .....	57
3.3	Lärandet i vardagliga verksamheter .....	58
3.3.1	<i>Deltagandets betydelse för lärandet</i> .....	60
3.3.2	<i>Socialt lärande</i> .....	62
3.4	Individuellt lärande .....	63
3.4.1	<i>Instrumentellt, kommunikativt och emancipatoriskt lärande</i> .....	63
3.4.2	<i>Meningsbärande perspektiv och meningsscheman</i> .....	65
3.4.3	<i>Fyra former av lärande</i> .....	66
3.4.4	<i>Svagheter i Mezirows teori</i> .....	68
3.5	Sammanfattande om lärande .....	69
3.5.1	<i>Det eftersträvade lärandet i aktörssamverkan</i> .....	70
4	Makt i aktörssamverkan .....	71
4.1	Begränsande makt .....	73
4.1.1	<i>En- två- och tredimensionell makt</i> .....	73
4.1.2	<i>Maktutövandet i samverkan kring vattenvård</i> .....	74
4.1.3	<i>Maktutövandet i en sökkonferens</i> .....	75
4.2	Produktiv makt .....	77
4.2.1	<i>Beroende och självständighet</i> .....	78
4.2.2	<i>Relationen mellan makt och lärande</i> .....	80
4.3	Makt som möjliggör och förhindrar lärande .....	81
4.3.1	<i>Att undersöka makt i relation till lärande</i> .....	81
4.4	Sammanfattande om makt .....	88
5	Aktörssamverkansprojektet tar form .....	89
5.1	Översikt över händelseutvecklingen i projektet .....	89
5.2	Projektets bakgrund .....	92
5.2.1	<i>Initiativtagarnas första möte (september 2000)</i> .....	93
5.2.2	<i>Projektplanen tas fram</i> .....	107
5.3	Arbetet med bildandet av Projektgruppen.....	110
5.3.1	<i>Informationsmöte med den tilltänkta Projektgruppen</i> ....	111
5.4	<i>Osäkerhet och mångtydighet i projektet</i> .....	115
5.4.1	<i>Projektets öppna och dolda sida</i> .....	116
5.5	Nätverksträffarna .....	120



5.5.1	<i>Generellt upplägg</i>	120
5.5.2	<i>Lärande inom befintliga meningsscheman</i>	121
5.5.3	<i>Lärande genom skapande av nya meningsscheman</i>	126
5.5.4	<i>Lärandet uteblir?</i>	131
5.5.5	<i>Makten i Nätverksträffarna</i>	134
5.5.6	<i>Sammanfattande intryck av Nätverksträffarna</i>	139
5.6	<i>Reaktioner på Nätverksträffarna</i>	140
5.6.1	<i>Initiativtagargruppens reaktioner på Nätverksträffarna</i>	140
5.6.2	<i>Projektgruppens reaktioner på Nätverksträffarna</i>	146
5.6.3	<i>Att skapa mening genom deltagande och engagemang</i>	148
5.7	<i>Några klargöranden kring projektet</i>	152
5.7.1	<i>Initiativtagargruppen blir synlig och får ett namn</i>	152
5.7.2	<i>Projektets kommersiella sida uppdragas för Projektgruppen</i>	154
5.7.3	<i>Brevväxling mellan Martin och Peter</i>	164
5.8	<i>Peter projektledares situation</i>	167
6	<i>Projektet föder idéer om fortsatt samverkan</i>	169
6.1	<i>De lokala träffarna</i>	171
6.1.1	<i>Översikt över de lokala träffarna</i>	171
6.1.2	<i>Fortsättningsträffarna (hösten 2001)</i>	173
6.1.3	<i>Sammanlagda träffar (senhösten/vintern 2001)</i>	183
6.1.4	<i>Nya lokala träffar och nya processledare (vårvintern 2002)</i>	187
6.1.5	<i>Sammanfattande om de lokala träffarna</i>	192
6.2	<i>Initiativtagargruppen</i>	193
6.2.1	<i>Att behålla kontrollen och ha nytta av projektet</i>	194
6.2.2	<i>Initiativtagarnas perspektiv på projektet krockar</i>	200
6.2.3	<i>En reklamkampanj?</i>	205
6.2.4	<i>Projektets avveckling påbörjas</i>	208
6.2.5	<i>Vad har initiativtagarna haft för möjlighet att lära?</i>	211
6.3	<i>Projektgruppen</i>	214
6.3.1	<i>Projektgruppens diffusa roll</i>	215
6.3.2	<i>Kontroll av information och manipulation av tillit</i>	222
6.3.3	<i>Peter Projektledare ändrar mötesupplägg</i>	227
6.3.4	<i>Projektgruppens dolda intressen</i>	230
6.3.5	<i>Vad har Projektgruppen haft för möjlighet att lära?</i>	232
6.4	<i>Relationen mellan makt och lärande</i>	240

7 Diskussion och slutsatser .....	242
7. 1 Lärande och makt i Aktörssamverkansprojektet .....	243
7.1.1 <i>Projektgruppens lärande och makt</i> .....	243
7. 1.2 <i>Initiativtagargruppens lärande och makt</i> .....	246
7.1.3 <i>Projektledarens lärande och makt</i> .....	247
7. 2 Vad kan vi lära av Aktörssamverkansprojektet? .....	248
7.2.1 <i>Att synliggöra intressen</i> .....	249
7.2.2 <i>Att utforma aktörssamverkan i livsmedelssystemet</i> .....	251
7.2.3 <i>Ett ovanlig vanligt aktörssamverkansprojekt</i> .....	253
7.2.4 <i>Den utvecklade förståelsens ”användbarhet”</i> .....	254
Referenser.....	255

# 1 Avhandlingens utgångspunkter

*Aktörssamverkan* är processer för gemensamt lärande och gemensam problemlösning mellan aktörer som gör anspråk på, eller har intressen i våra naturresurser och deras användning. Syftet med processerna är att åstadkomma en långsiktigt mer hållbar hantering av dessa resurser. Aktörssamverkan har prövats på en rad olika platser i landet inom ramen för en aktionsforskningsorienterad ansats inom ämnesgruppen för miljökommunikation vid institutionen för landskapsplanering, Uppsala, SLU. Utgångspunkten är ett idag tämligen allmänt vedertaget antagande, nämligen att uthållig utveckling förutsätter samverkan och lärande mellan de aktörer som berörs (Pretty 1995, Röling & Wagemakers 1998, Cerf m.fl. 2000, Ljung 2001). Denna avhandling handlar om aktörssamverkan i *livsmedelssystemet*, dvs. samverkan mellan lantbrukare; aktörer inom handel, restaurang och livsmedelsindustri; ideella organisationer och myndigheter med frågor om transporter, miljö, naturvård, livsmedel och/eller hälsa som sitt område; samt forskare från olika traditioner.

Aktörssamverkan, betraktad som en idé om vad uthållig utveckling är och hur det kan åstadkommas i samhället, har många släktingar. När det gäller hanteringen av naturresurser finns till exempel *Adaptive Management* (Holling 1995), *Collaborative Learning* (Daniels och Walker 2001) och *Integrated Environmental Management* (se t.ex. Margerum 1999). Samtliga dessa ansatser har utvecklats ur en strävan att integrera synen på miljöfrågor i en mer komplex helhet som inbegriper både mänskliga och fysiska system. Inom samhällsplanering diskuterar Healey (1997) och Forester (1999) ansatser baserade på lärande och samverkan som de kallar *Collaborative Planning* respektive *Deliberative Planning*. Dryzek (2000) diskuterar samtalsdemokrati, eller *Deliberative Democracy* utifrån liknande tankegångar.

*Lärandet* är centralt i aktörssamverkan och liknande ansatser. Frågor om hur vi ska hantera våra naturresurser på ett långsiktigt hållbart sätt är komplexa och saknar slutgiltiga och generella svar. Den spänning som råder mellan olika intressen, perspektiv och förutsättningar, mellan anspråk på bevarande och anspråk på nyttjande, hanteras bäst i kontinuerliga lärandeprocesser där de som berörs tillsammans kommer fram till vad som är rätt och rimligt i en specifik kontext (Pretty 1995, Nitsch 1999, Hubert m.fl. 2000). Lärandeprocessen måste alltså vara upplagd så att de som berörs kan överväga och fatta beslut om vad som är rätt och rimligt på så bred grund som möjligt.

*Delaktighet* är av flera skäl en annan viktig aspekt. För det första öppnar aktörssamverkan scenen för aktörer vars perspektiv, frågor och önsknings sällan efterfrågas i samhällsplaneringen så att de får möjlighet att delta i hanteringen av problem som berör dem. För det andra blir det möjligt att dra nytta av den kunskapsresurs som dessa aktörer svarar för. Detta kan förhindra att man fattar beslut om åtgärder som visar sig ineffektiva eller leder till konflikter mellan olika intressen och anspråk. För det tredje skapar delaktighet i hanteringen av problemen legitimitet kring de beslut

om åtgärder som fattas. Besluten blir starkare förankrade och därmed också lättare att implementera (Holling m.fl.1998, Hallgren 2003, Lundqvist 2004).

*Makt* utgör en tredje viktig aspekt. Många ansatser för gemensamt lärande och gemensam problemlösning utgår från ett botten upperspektiv och syftar till att skapa utrymme för berörda aktörer att ta makten över de frågor som de uppfattar som angelägna (Freire 1996, Chambers 2000). Men att bjuda in aktörer som vanligen inte involveras i öppna processer och överlåta hanteringen av komplexa och kontroversiella frågor till dem kan leda till konkurrens och konflikter. Om några får mera makt och inflytande kan det betyda att andra uppfattar att de får mindre. Steget från traditionell problemlösning i samhället till deltagande och lärande arbetssätt kan vara stort, de nya arbetssätten infinner sig inte automatiskt (Johnson 2000, Pretty & Scoones 2000).

I denna avhandling undersöks två av de ovan nämnda aspekterna av aktörssamverkan, nämligen *lärande* och *makt*, samt hur de relaterar till varandra.

### **1.1 Varför aktörssamverkan i livsmedelssystemet?**

Idéerna om samverkan och lärande för en mer hållbar livsmedelsproduktion kan ses ha sitt ursprung i 1980-talets kritik mot den rådgivning och forskning som då bedrevs. Kritiken riktades bland annat mot det allmänt utbredda top down-perspektivet på kommunikation, där rådgivning betraktades som ett interventionsverktyg för att överföra vetenskapliga rön från forskare till lantbrukare (Nitsch 1982, Röling 1985). Det rådande ”teknikparadigmet” (King 2000a), med skördeökningar som huvudsakligt intresse, ansågs bidra till växande sociala och ekonomiska problem bland lantbrukare och landsbygdsbefolkning både i nord och syd, liksom till de miljöproblem som blev en följd av de intensiva produktionsmetoderna:

A dozen or so years ago, a group of us at Hawkesbury decided that much that was being regarded as agricultural development in Australia and around the world was increasingly incongruent with the environments in which it was being pursued, and that this was in large measure a function of the prevailing paradigm of agricultural science (Bawden & Packham 1998: 403).

Under de senaste 20 åren har det vuxit fram nya teoretiska perspektiv, som erbjuder en bredare grund för rådgivning och rådgivningsforskning inom frågor som rör livsmedelsproduktion. För de första ses kunskap inte längre som något som bara kan utvecklas vid universiteten, utan som något som skapas utifrån människors erfarenheter (Waldenström 2001). Olika verksamheter och praktiker ses alltså utveckla olika kunskaper för olika syften. För det andra har systemgränserna för livsmedelsproduktion vidgats. Detta synsätt avspeglas i forskningsprogram och forskningsprojekt som rör livsmedelsproduktion. Man strävar efter att arbeta mer mång- och

tvärvetenskapligt och försöker, vid sidan av forskare, också involvera rådgivare, lantbrukare, samhällsplanerare, intresseorganisationer och myndigheter. Det åttaåriga Mistra-finansierade forskningsprogram, Mat 21, inom vilket denna avhandling tagits fram, utgör ett sådant exempel.

Också inom landsbygdssociologisk forskning uppmärksammas nackdelarna med den vetenskapssyn som lett till de senaste decenniernas modernisering och industrialisering inom lantbruks-/livsmedelssektorn (Phillips & Ilcan 2003). Nya teorier har utvecklats för att fånga en mer komplex bild av livsmedelsproduktionen, en bild som inte bara omfattar lantbruk och lantbrukare, utan också konsumenter och aktörer som ingår i förädlingskedjan (Lockie & Kitto 2000). Man efterfrågar bredare teoretiska angreppssätt, som gör det möjligt att förstå hur ekologisk hänsyn kan inkorporeras i den industrialiserings- och globaliseringsutveckling som livsmedelsproduktionen och konsumtionen genomgår (Marsden 2004).

Livsmedelsproduktionen betraktas alltså idag ofta som en fråga som rör naturresursutnyttjande och samhällsplanering i stort. Produktionen och vidareförädlingen ses som ett fysiskt-biologiskt eller ”hårt” system, som är ofrånkomligt sammanlänkat med de ”mjuka”, dvs. med de sociala, politiska och ekonomiska system inom vilka produktionen sker. Tillsammans bildar dessa ett än mer komplext system – *livsmedelssystemet*. I det perspektivet kan inte bara utvecklingen inom lantbruket, utan också utvecklingen inom andra verksamheter som ingår i livsmedelssystemet, ses som ”oförenliga med den miljö i vilken de utövas” (jämför med citatet ovan). Den snabba tekniska utvecklingen inom jordbruket har inneburit ständigt förfinade produktionsmetoder, sänkta produktionskostnader och ökad avkastning. Samtidigt har tekniken lett till ökade möjligheter att kontrollera negativa miljöeffekter på gårdsnivå (Kumm 2002). Men världen krymper, Sveriges möjligheter att uppfylla miljömål som ”ett rikt odlingslandskap” och ”en giftfri miljö” är i hög grad beroende av EUs gemensamma jordbrukspolitik (Miljömålsrådet 2004). De globala livsmedels- och råvarutransporterna har ökat och med dem användningen av fossil energi och utsläpp av växthusgaser. Den standardiserade och industrialiserade livsmedelsproduktionen har koncentrerats till ett fåtal världsomspännande företag som kontrollerar hela kedjan, från råvaruproduktion till förädling och förpackning. Det har lett till minskade möjligheter för enskilda nationer att påverka utvecklingen och misstro mot lantbruks- och livsmedelsindustrin bland konsumenter i Väst (Goodman 2004). Ett världsomspännande livsmedelssystem är svårt att överblicka, möjligheten att reglera och kontrollera negativa effekter blir allt svårare och frågorna blir allt mer komplexa. Hur ska vi hantera det ökade transportbehov som blir en följd av den utveckling som nu sker? Hur ska vi kunna kontrollera globala råvaru- och livsmedelsflöden? Var och hur ska konsumenterna få utrymme att diskutera frågor om etik, miljö och livsmedelssäkerhet? Svaren på sådana frågor står att finna någon annanstans än i enskilda lantbrukares bruksmetoder.

Den ekonomiska utvecklingen som går hand i hand med den tekniska, väcker också frågor. Bristande lönsamhet inom västerländskt jordbruk har lett till strukturrationaliseringar och social och ekonomisk utslagning av

lantbrukare (Nordström-Källström 2002). I Sverige blir blomstrande lantbruksbygder glesbygd, och glesbygden ännu glesare, samtidigt som EU genom tullar försöker värja sig mot överskotten av jordbruksgrödor på världsmarknaden. Hur kan motsättningarna mellan intresset att bevara svenskt lantbruk och svensk landsbygd å ena sidan och intresset att stödja den ekonomiska utvecklingen i länder i tredje världen å den andra, hanteras?

Traditionell expertkunskap och traditionella arbetssätt, där varje bransch, varje organisation och varje myndighet tar ansvar för ”sin” del, räcker inte för att hantera komplexa frågor och problem i livsmedelssystemet och få till stånd en utveckling som tar hänsyn till både miljömässiga, sociala och ekonomiska aspekter. Misstag som görs och åtgärder som vidtas i en del av systemet påverkar oundvikligen andra delar. Syftet med aktörssamverkan är att möjliggöra för aktörer från olika delar av systemet att tillsammans skaffa sig kunskap om problemen, att få överblick över hur delarna i systemet ”hänger ihop” och påverkar varandra. Genom sådan samverkan kan aktörernas förståelse för vilka förändringar som krävs och vad de innebär utvecklas, samtidigt som deras förmåga att hantera och förbättra situationen ökar.

De aktörssamverkansprojekt som ligger till grund för denna avhandling, utspelar sig på lokal och regional nivå, men aktörssamverkan i livsmedelssystemet kan också bedrivas på nationell eller internationell nivå. Samverkan kan bedrivas på ett horisontellt plan, mellan aktörer från olika ”länkar” i förädlingskedjan, lika väl som på ett vertikalt, mellan aktörer på lokal, regional, nationell och internationell nivå. För att ge en uppfattning om hur aktörssamverkan kan gå till ges nedan en principiell beskrivning.

### *1.1.1 Hur kan aktörssamverkan gå till?*

Aktörssamverkan i livsmedelssystemet bygger på gemensamt lärande för att hantera komplexa problemsituationer som i en eller annan mening rör frågor om livsmedelsproduktion. Det kan handla om allt från övergödning av kustvatten och bevarandet av lantbruksföretag i glesbygd till frågor om livsmedelskvalitet, genmodifierade grödor, EUs jordbrukspolitik, ”galna kosjukan” eller globala livsmedelstransporter.

Aktörssamverkan i livsmedelssystemet är ingen färdig steg-för-steg-metod. Den ska ses som en ansats som utgår från att livsmedelsproduktionen med alla dess förgreningar är komplex, där ingen enskild grupp av aktörer har kunskap om alla delar, än mindre överblick eller ansvar för helheten (Westberg 2003). Aktörssamverkan kan *börja* med en workshop till vilken man skickat en öppen inbjudan till de instanser, organisationer och företag som kan tänkas vara berörda av den problematik man vill undersöka eller komma till rätta med. Upplägget kan se olika ut beroende på vilken fråga som står i fokus, på tillgängliga resurser, på dem som tagit initiativ till processen och på de eventuella konflikter som råder kring problematiken etc. Oavsett om workshopen pågår i tre timmar eller tre dagar är det vanligt att betona *samtalets*

*potential* för att bredda den enskildas och hela gruppens syn på problemsituationen; *delaktigheten* (varje åsikt och erfarenhet är viktig) som kan bidra till växande självförtroende hos enskilda och hela gruppen; *visionen* som kan bryta invanda tanke- och handlingsmönster; *gemensamma beslutsfattandet* som möjliggör för deltagarna att ta ansvar för den kunskap om situationen som vuxit fram under processen. En eller tvådagars workshop kan innehålla följande moment som de deltagande arbetar med både i smågrupper och storgrupp (se t.ex. Weisbord & Janoff 1995, Denvall & Salonen 2000, Daniels & Walker 2001):

- Hur ser det ut och varför? Deltagarna skapar i mindre grupper en gemensam ”rik bild” av problematiken i dagsläget. Utgångspunkten är att allas kunskap är viktig för att man tillsammans ska kunna utveckla kunskap om situationen. Grupperna redovisar sina bilder för varandra i storgrupp.
- Hur vill vi ha det? Deltagarna framställer mer eller mindre spontant sina visioner. De kan till exempel i mindre grupper ägna sig åt scenarier som föreställer situationen om några decennier när problemen är lösta.
- Vilka förändringar är möjliga? Tillbaka i vardagen diskuterar deltagarna i större eller mindre grupper möjliga handlingsalternativ och dess konsekvenser. Detta görs mot bakgrund av bilden av dagens situation och den önskvärda framtiden.
- Vad kan vi göra? Hur går vi vidare? Deltagarna prioriterar bland handlingsalternativen. Beroende på workshopens målsättning gör de upp mer eller mindre konkreta handlingsplaner för nästa steg i processen.

I samband med avslutningen finns möjlighet att diskutera hur erfarenheterna från workshopen samt eventuella handlingsplaner ska följas upp och vem som har ansvaret för uppföljningen. Workshops av detta slag kan ledas av en eller flera interna eller externa processledare (kallas ibland även på svenska för facilitator) vars uppgift är att underlätta lärandet och ansvara för att syftet med workshopen fullföljs.

## **1.2 Bakgrund och syfte**

Större delen av forskningstiden har jag använt till att pröva aktörssamverkan tillsammans med några aktörer i det svenska livsmedelssystemet vilka funnit ansatsen intressant. Jag har deltagit i tre projekt i tre olika län i Sverige. Det första pågick under ett år och byggde på ett initiativ som jag tog tillsammans med min kollega Magnus Ljung, några lantbrukare, personal inom ett lantbrukarägt företag samt en kommunal Agenda 21-samordnare. Syftet var att utveckla aktörssamverkan som ett sätt att arbeta med ett problem som oroade många aktörer inom livsmedelssystemet i länet i fråga. Det andra projektet byggde på ett initiativ som togs av representanter för ett av LRFs länsförbund respektive tre lantbrukarägda föreningsföretag. Jag och min kollega tog kontakt med

de ansvariga då vi fick intrycket att idén bakom initiativet, som byggde på att närmare koppla samman frågor om miljö och marknad, rymde ett embryo till aktörssamverkan. Projektet som utvecklades ur denna idé pågick i drygt två år. Det tredje projektet utgör ett delprojekt inom ramen för ett betydligt större, länsomfattande projekt rörande frågor om mat, hälsa och miljö. Jag tog kontakt med projektledaren för projektet därför att jag tyckte att hon i sitt arbete utgick från en aktörssamverkansliknande ansats. Vi upptäckte att våra tankegångar hade beröringspunkter och beslöt oss för att samarbeta i ett delprojekt. Jag deltog i projektet i ungefär ett år. Det första projektet utgör en förstudie, medan de två senare projekten utgör empiriskt underlag till denna avhandling.

Jag har alltså själv medverkat i den praktik jag undersökt och under den tid jag arbetade i projekten var jag starkt engagerad i detta. Jag strävade efter att, tillsammans med berörda aktörer, utveckla aktörssamverkan utifrån lokala frågeställningar och behov. Men forskningsprojektets syfte, det jag åtagit mig att göra som doktorand, var inte att sätta igång aktörssamverkan runt om i landet. Jag funderade ofta på hur jag skulle bära mig åt för att göra akademisk vetenskap av det jag var med om och formulera min förståelse för det i en avhandling. Jag kom inte fram till något bra svar förrän jag helt upphörde att delta i projekten.

### *1.2.1 När normativa teorier krockar med aktörernas praktik*

Av det ovan sagda framgår att jag har haft en aktionsforskningsinriktad, eller praxisorienterad ansats (Mattson 2001, Wallén 1996). Jag deltog i aktörernas arbete, inte bara som observatör utan också som medansvarig, vilket ledde till att jag blev ofrånkomligt insyltad i de fenomen som jag skulle studera. Jag hade ingen kontroll över hur projekten som helhet bedrevs men som medaktör hade jag ofta möjlighet att påverka processerna på samma sätt som många andra som deltog. I den meningen var det ”vi”<sup>1</sup>, inte några ”de”, som ställde frågor som: Är det bättre att hålla workshopen på kvällen än på eftermiddagen? Vem kan ansvara för det som kommer ut av processerna? Hur ska vi få folk från handel och restaurang att intressera sig för aktörssamverkan? Under de år som jag aktivt deltog i projekten upplevde jag många gånger denna medansvarighet som både stimulerande och spännande. Det kändes som en förmån att som forskare befinna sig händelsernas centrum på någorlunda samma villkor som många andra aktörer.

Ett sådant arbetssätt kan, vilket många som diskuterar praktiknära forskning varnar för, leda till att man lierar sig (*”go native”*) med sina medaktörer och deras sätt att betrakta situationen (Stringer 1999, Svensson

---

<sup>1</sup> Detta ”vi” är inte alltid så tydligt definierat som jag kanske ger intryck av här. I de projekt som ingår i min studie har jag mer sällan ingått i den grupp, det ”vi” som fattat de avgörande besluten om hur projekten ska drivas, finansieras etc. Som deltagare uppfattar jag ändå att jag haft visst inflytande över projekten och jag har definitivt ställt frågor av samma slag som övriga medverkande. Se metodkapitlet för vidare diskussion om min roll i projekten.



2002). Under den tid som jag aktivt deltog i projekten, uppfattade jag dock inte *själv* att jag förlorade mig i någon form av inifrånskt sätt att betrakta händelseutvecklingen i projekten<sup>2</sup>. Tvärtom ställde jag mig ofta synnerligen ifrågasättande och avståndstagande till det som hände. Influerad av författare som Gray (1989), Engel (1995) och Daniels och Walker (1997) hade jag utvecklat en uppfattning, en normativ teori<sup>3</sup>, om vad aktörssamverkan var och inte var och händelseutvecklingen i projekten hade inte många paralleller med denna. Några viktiga, om än inte entydigt formulerade kännetecken för att en process skulle kunna kallas för aktörssamverkan var:<sup>4</sup>

- Aktörerna i livsmedelssystemet ska betrakta samverkan som en förutsättning, eller åtminstone en möjlighet, för att hantera komplexa problem i systemet och ha ett intresse av att utveckla sådan (Forester 1993, Forester 1999).
- Ingen enskild aktörs kunskap eller perspektiv, oavsett vem hon eller han är, ses som tillräckligt för att hantera problemsituationer inom livsmedelssystemet. Samtliga aktörer som berörs ses som nödvändiga, eller åtminstone viktiga, för att åstadkomma de förbättringar som eftersträvas (Engel 1995, Dryzek 1998, Hubert m.fl. 2000).
- Samtal (dialog) över aktörsgränserna utgör utgångspunkten för det gemensamma lärandet och används återkommande för att utveckla kunskap om och hantera de aktuella problemsituationerna. Samtalen organiseras så att de inbjuder till talande och lyssnande (Gray 1989, Isaacs 2000).
- Det gemensamma lärandet sker på två nivåer. Dels utvecklar aktörerna kunskap om den aktuella problemsituationen och dels kunskap om processen, dvs. hur man praktiserar aktörssamverkan (Forester 1993, Forester 1999).
- Konflikter rörande frågor om innehåll, mål och normer ses som nödvändiga, eller åtminstone oundvikliga. De hanteras respektfullt och öppet, genom kommunikation och reflektion (Yankelovich 1999, Wondolleck & Yaffee 2000, Daniels & Walker 2001).

Det viktigaste beträffande de ovan beskrivna kännetecknen är aktörernas *förhållningssätt*. De ska betrakta samverkan som en förutsättning, eller åtminstone som en rimlig möjlighet, att hantera komplexa problem och förändringsarbete i livsmedelssystemet. Med ett förhållningssätt som grundar sig på en vilja att samverka, intresserar man sig för att skapa

---

<sup>2</sup> Och det är väl just detta som innebär att ”go native”

<sup>3</sup> Med normativa teorier avses här teorier som direkt eller indirekt förespråkar vissa arbetssätt eller styrelseskick framför andra (Hallgren 2003: 23).

<sup>4</sup> Inom ämnesgruppen för miljökommunikation diskuterade vi ofta olika förslag på definitioner av, eller kriterier för, aktörssamverkan. Men vi kunde aldrig enas om någon gemensam, eller slutgiltig definition. De kännetecken som ingår i ”min” lista gick dock igen i alla de definitioner som vi tillsammans prövade.

situationer som möjliggör samtal, gemensamt lärande och delaktighet så att processen kan utvecklas. Jag förväntade mig alltså inte att *formerna* för samverkandet, själva processen eller aktörernas relationer till varandra, skulle vara klara från början. Tvärtom betraktade jag utvecklingen av formerna som en del av själva processen om och när det ”rätta” förhållningssättet infann sig.

Problemet för mig var att jag bara undantagsvis, hos enstaka aktörer kunde skymta en inställning som någorlunda överensstämde med den ovan beskrivna. Visst använde man ord som ”delaktighet”, ”ömsesidigt lärande” och ”gemensamt beslutsfattande”, men man gav dem nästan aldrig samma innebörd som jag. Följaktligen praktiserade man dem inte heller på ett sätt som överensstämde med det jag menade. Ansatsen och orden användes, tycktes det mig, ofta helt oreflekterat och ibland rent av som en täckmantel för att driva igenom egna föresatser. Inom ramen för de olika projekten tog man initiativ till en rad seminarier och workshops över aktörsgränserna, men de flesta som deltog verkade se dessa som en möjlighet att få ut *sitt* budskap, inte att lyssna på andra eller föra samtal på lika villkor. Detta intryck stärktes av det sätt som många möten organiserades på. Teatersittning var inte helt ovanligt, folk fick begära ordet, de sattes upp på talarlistor för att i turordning hålla monolog över sina hjärtefrågor. Det hände ibland att workshops var upplagda så att större delen av tiden gick åt till att den instans som tagit initiativet beskrev problemen, dvs. dikterade utgångspunkterna för samverkan. Grupparbeten och andra former av aktiviteter som kunde skapa delaktighet och engagemang prioriterades lågt. Man undvek att lyfta det jag betraktade som konflikter till ytan och höll sig på bekvämt avstånd från allt som kunde kräva åtaganden och ansvar. Man deltog, tycktes det mig, utan att vara delaktig. Av nyfikenhet kanske, för att bevaka hanteringen av den egna frågan, eller av rädsla för att gå miste om något som kunde visa sig vara viktigt längre fram.

Senare, när jag försökte betrakta projekten i relation till min kommande avhandling växte mitt tvivel ytterligare. Jag tyckte inte att mina medaktörer aktörssamverkade. De gjorde något annat, och vad det än var så kunde deras göranden inte fungera som underlag till min framtida avhandling, åtminstone inte så länge jag ville att den skulle handla om aktörssamverkan. Jag var intresserad av generella högst relevanta frågor, sådana som jag tror att alla som arbetar med aktörssamverkan någon gång ställer sig: Under vilka förhållanden kan aktörernas intresse och engagemang för samverkan utvecklas? Hur bör en aktörssamverkansprocess läggas upp? Vilka svårigheter stöter man på och hur kan de hanteras? Vad slags kunskap och kompetens är viktig för att initiera, organisera och leda samverkansprocesser? Hur säkerställer man finansieringen av projekt som inte har några synliga, handfasta mål? Jag tyckte inte att empirin kunde hjälpa mig att besvara sådana frågor.

Det var först i efterhand som jag kunde se en förklaring till vad det var som gjorde mina frågor så problematiska. De ställdes av en som stod på

den praktiska sidan av ”klyftan mellan praktik och teori”<sup>5</sup> (Molander 1996: 63), eller på den specifikt tillämpande sidan av ”gapet mellan allmängiltiga kriterier och deras specifika tillämpning”<sup>6</sup> (Guba 1999: xi). Trots min ifrågasättande hållning till händelseutvecklingen i projekten, satt jag med andra ord fast i ett inifrånperspektiv. Inte på grund av att jag urskilningslöst delade mina medaktörers syn på aktörssamverkan utan på grund av att jag, genom att jag betraktade mig som medansvarig, delade deras situation och deras frågor.

### 1.2.2 Några viktiga frågor växer fram

Först under forskningsprojektets sista år började jag långsamt utveckla ett slags mental distans till min empiri. Jag hade då valt att helt upphöra med att delta i och att öppna e-post som berörde de projekt jag varit inblandad i. Jag satte också igång med att mer systematisk bearbeta dokumentationen av det empiriska materialet. Med hjälp av en kollega, Magnus Ljung, formulerade jag frågan: *Vad är det som sker när aktörssamverkan introduceras i livsmedelssystemet?* För att besvara den började jag skriva ner händelseutvecklingen i projekten kronologiskt, samtidigt som jag försökte frilägga händelser som jag mer eller mindre intuitivt uppfattade som viktiga och kritiska. Jag fick mycket hjälp på traven av en annan doktorandkollega, Lars Hallgren, som en dag när jag förtvivlade över den brist på aktörssamverkan som jag upplevde i ett av projekten, helt krasst utbrast: ”De kanske inte vill samverka!” Mitt indignerade svar lydde ungefär: ”Men de säger ju att de vill! De frågar ju hur de ska göra!” Men mitt svar kändes inte tillfredsställande. När jag senare läste Becker (1998) förstod jag bättre varför. Becker uppmanar alla som forskar att vända på sina frågeställningar. Han manade följaktligen mig att ställa motfrågor till mig själv som: *Varför skulle de som medverkar i projekten vilja aktörssamverka? Varför skulle de intressera sig för att pröva ännu ett trendigt koncept i verksamheter som de redan tycker sig behärska?* Tvärtom hade det varit förvånande om de utan problem hade anammat nya synsätt och arbetsätt som så markant strider mot deras vanliga. Människor formar sina verksamheter så som de finner det lämpligast för att lösa de arbetsuppgifter de tilldelas sig, eller tilldelas (Wenger 2003). I och med

---

<sup>5</sup> Att betrakta de olika verksamhetsområdena, vetenskaplig yrkesutövning å ena sidan och annan yrkesutövning å den andra, som åtskilda av en klyfta kan diskuteras, vilket Molander (1996) också gör. Så uppfattas situationen sannolikt inte av alla forskare eller inom alla discipliner. Och även i de fall då den uppfattas så behöver den inte ses som problematisk. Kanske är det framförallt de forskare som intresserar sig för att förbättra ickeforskares vardag och verksamheter som erfar en klyfta och därmed också har att förhålla sig till den (Schön 1983, Molander 1996).

<sup>6</sup> I sin ursprungliga form lyder Gubas ord som följer: ”The reason for this hiatus, I have long asserted, lies in the gap between general laws and specific applications; such laws can have, at best, only probabilistic implications for specific cases” (Stringer 1999: xi).

detta kunde jag släppa känslan av besvikelse över att händelseutvecklingen i min empiri rimmade så illa med de normativa teorier som låg till grund för idealet. I stället kunde jag finna aktörernas syn på, och sätt att aktörssamverka intressant, starkt kopplat som det var till deras tidigare erfarenheter, intressen, kompetens och kunskap om den verksamhet och det livsmedelssystem som de ingår i. Idag tror jag att jag hade bemött min doktorandkollegas provokation på ett annat sätt. Jag hade sagt ungefär: ”Jag tror att de vill aktörssamverka. Fast de vill göra det på ett sätt som är meningsfullt för dem, inte som det står i böckerna.”

Även om mycket är skrivet om aktörssamverkan, om delaktighet och lärande i samband med samhällsplanering och naturresurshantering, är det fortfarande en vag och oformad praktik bland alla de yrkesgrupper och i alla de verksamheter som skrivandet berör. Man kan säga att det för närvarande håller på att formos och definieras genom att det provas och fasas in i olika sammanhang, inte bara i Sverige och inte bara inom livsmedelssystemet. Aktörerna i mina fallstudier har inte försökt tillämpa någon *korrekt* betydelse av ordet aktörssamverkan (vilken det nu skulle kunna vara). I stället har de handlat på olika sätt som givit och utvecklat ordets betydelse för dem (Cronen 2001, Wenger 2003). I det perspektivet, genom att betrakta aktörssamverkan som en ännu ofärdig verksamhet, fann jag det intressant och relevant att undersöka hur aktörssamverkan utformas när aktörer i livsmedelssystemet beslutar sig för att tillsammans försöka pröva detta nya sätt att arbeta med gamla frågor och problem.

I samband med att jag satte gång med att skriva ner händelseutvecklingen i projekten dök det upp nya frågor. En fallstudiebeskrivning ska beskriva något mer än själva fallet (Merriam 1994). Jag behövde med andra ord hitta aspekter eller fenomen att lyfta fram, problematisera och diskutera för att göra utvecklingen i fallstudierna till något mer än bara en räkna händelser. Att synliggöra lärandet i en avhandling om aktörssamverkan uppfattade jag som ganska självklart. Men de former av lärande som jag till en början intresserade mig för, eller rättare sagt, ”bevisen” för detta lärande, i form av till exempel förändrade handlingsmönster bland de deltagande aktörerna, lyste med sin frånvaro. Här fick jag hjälp att komma vidare av en tredje kollega, Cecilia Waldenström. Man kan, sade hon, börja brett och fråga sig: *Vad är det för lärande som sker?* I all sin enkelhet hjälpte frågan mig att släppa mina gamla föreställningar om vad lärande i aktörssamverkansprojekten borde vara, och rikta in mig på vad lärandet i aktörssamverkan kan vara. Tätt i hälarerna på det lärande som jag härigenom sökte följde en annan aspekt – makt. Och det var först när jag bestämde mig för att sluta negligera den som bitarna, som det heter, föll på plats. Jag ställde frågan: *Hur påverkar maktutövandet i aktörssamverkan aktörernas möjlighet att lära?*

### 1.2.3 Syfte och forskningsfrågor

Syftet med denna avhandling är att utveckla förståelsen för två aspekter av aktörssamverkan, lärande och makt och hur de relaterar till varandra i aktörssamverkan i livsmedelssystemet.

I normativa teorier om aktörssamverkan och andra kommunikativa ansatser som syftar till att åstadkomma lärande och gemensam problemhantering mellan aktörer med olika perspektiv på en fråga, är det fullt möjligt att sätta upp kriterier för det som eftersträvas (se till exempel listan på kriterier som jag själv satte upp för aktörssamverkan avsn.1.1.1). Aktörssamverkan i praktiken är däremot något annat och betydligt mer oprecist än aktörssamverkan i teorin och kan inte definieras på samma entydiga sätt. Det som undersöks i denna avhandling är i en mening vad det blir av aktörssamverkan (dvs. den normativa teorin) när aktörerna i livsmedelssystemet försöker fasa in det i sina praktiker. Jag gör dock ingen jämförelse punkt för punkt mellan aktörssamverkan i teorin och aktörssamverkan i praktiken, utan väljer att fokusera på två viktiga aspekter av aktörssamverkan, nämligen lärande och makt. Det är baserat på det gemensamma lärandet som aktörerna ska fatta de viktiga besluten om vad som är rätt och rimligt i hanteringen av problemsituationer som rör livsmedelssystemet. Här efterfrågas alltså ett särskilt lärande som ska leda till att de som deltar lär om livsmedelssystemet och om de problemsituationer som de försöker hantera tillsammans, samtidigt som de lär sig att samverka (Forester 1993). Den forskningsfråga jag ställer i relation till detta är:

-Vilka möjligheter har de som deltar i aktörssamverkan att lära om livsmedelssystemet, och de problemsituationer som de försöker hantera och vilka möjligheter har de att lära sig att samverka?

I kapitel 3 och 4 ges en mer utförlig beskrivning av det lärande som eftersträvas i aktörssamverkan, mot bakgrund av de teoretiska resonemang som förs i dessa kapitel. Här konstaterar jag bara att med det synsätt på kunskap som avhandlingen utgår från, kan vi bara skaffa oss kunskap utifrån ett perspektiv på världen. Ting, ord och företeelser säger oss ingenting förrän vi ger dem mening, och vårt perspektiv är avgörande för vilken mening de får för oss (Mezirow 1991, Säljö 2000, Wenger 2003). Med detta synsätt kan ingen kunskap, lika lite som lärandet självt, betraktas som neutral. Det innebär att aktörssamverkan och andra processer som syftar till gemensamt lärande inte heller kan betraktas som neutrala. Makt kan utövas på olika sätt. Det kan till exempel utövas när aktörerna ska avgöra vilket perspektiv som ska utgöra utgångspunkten för samverkan, när de avgör vilka intressen som är viktiga och ska tillgodoses i processen, när de bestämmer sig för hur problemen ska formuleras eller när de upprättar en handlingsplan under en workshop. Det sätt på vilket alla dessa beslut fattas har betydelse för den fortsatta händelseutvecklingen liksom för det lärande som möjliggörs. Avhandlingen fokuserar alltså specifikt på de makthandlingar som har betydelse för i vad mån det lärande som

eftersträvas enligt de normativa teorierna, möjliggörs eller förhindras. Den forskningsfråga som jag ställer i relation till detta är:

- Hur kan maktutövandet i aktörssamverkan beskrivas så att relationen mellan makt och lärande synliggörs?

### *1.3 Avhandlingens disposition*

I avhandlingens första kapitel introduceras aktörssamverkan som idé och sätts in i ett större sammanhang. Här presenteras också avhandlingens syfte och forskningsfrågor samt bakgrunden till dessa.

Kapitel 2 utgör metodkapitlet där jag diskuterar de två metoder, en aktionsforskningsorienterad metod och en mer ”traditionell” forskningsmetod, som jag använt mig av. Vidare ger jag en sammanfattning av de tre projekt, en förstudie samt de två fallstudier, som ligger till grund för avhandlingen.

I kapitel 3 och 4 redogör jag för de teorier om lärande (kapitel 3) och makt (kapitel 4) som jag valt att använda mig av. Jag ger motiv till varför jag har sökt mig utanför de teorier som vanligen utgör utgångspunkt i forskning kring lärandeprocesser för mer hållbar naturresurshantering. I slutet av dessa kapitel sammanfattar jag de teoretiska ”verktyg” som ligger till grund för tolkningen av det empiriska materialet.

I kapitel 5 och 6 redovisar jag den empiriska basen för avhandlingen. Empirin bygger på fallstudier som jag valt att sammanfatta som ”Aktörssamverkansprojektet”. I kapitel 5 beskrivs Aktörssamverkansprojektets första framväxande år. Beskrivningen av händelseutvecklingen avbryts då och då av tolkningar. Kapitel 6 beskriver projektets andra och avslutande period och är upplagt på ett något annorlunda sätt än i kapitel 5. Här tar jag upp och fördjupar berättelsen kring vissa företeelser kring vilka projektet kretsar och som är viktiga för förståelsen av makt och lärande i aktörssamverkan.

I det avslutande kapitlet, kapitel 7, sammanfattas de iakttagelser kring makt och lärande som framkommit genom de teoretiska perspektiv som använts. Utifrån detta diskuterar jag makt och lärande i deltagande processer för en mer hållbar utveckling av livsmedelsproduktionen och konsumtionen i vidare mening.

## 2 Metod

I detta kapitel beskriver jag kortfattat en förstudie samt de två fallstudier som ligger till grund för avhandlingen. Vidare för jag ett resonemang om mina olika forskarroller, redogör för mina olika sätt att dokumentera händelseutvecklingen i projekten och diskuterar hur det valda tillvägagångssättet kan påverka validiteten. Sist i kapitlet tar jag upp några etiska frågor samt beskriver hur jag väljer att presentera det empiriska materialet med hänsyn till detta.

### 2.1 Urval av fall

Jag har deltagit i tre projekt i tre olika län i Sverige där man prövat att hantera problem i livsmedelssystemet genom aktörssamverkansliknande ansatser. Men bara två av dessa projekt ingår i avhandlingens empiriska del. Det första projektet pågick nämligen under en relativt kort tid och jag hann aldrig få något grepp om det eller hur de medverkande aktörerna uppfattade det, innan det upphörde.

När jag började intressera mig för aktörssamverkan hade det ännu inte påbörjats några projekt som uttalat syftade till gemensamt lärande mellan aktörer i det svenska livsmedelssystemet. Inspirationen till aktörssamverkan fick jag istället dels från handledare och kollegor, dels från idéer och ansatser som utvecklats på andra håll i världen (Pretty 1995, Bawden 1997, Bawden & Packham 1998, Röling & Wagemakers 1998, Callo & Packham 1999, Ison & Russel 2000). I den miljö som jag skolades in i som doktorand fanns, tack vare min doktorandkollega Magnus Ljung, intresse för aktionsforskningsorienterade ansatser och våra respektive frågeställningar kring aktörssamverkan hade dessutom många beröringspunkter. Redan under min allra första tid som doktorand började vi därför tillsammans diskutera möjligheten att själva initiera aktörssamverkan runt om i landet. Vi hade många platser, eller län på förslag, och började ringa runt till aktörer inom livsmedelssystemet i flera av dessa, för att undersöka möjligheterna att sätta igång. Men vårt tillvägagångssätt visade sig inte särskilt framgångsrikt och var dessutom tidskrävande. Av de projekt som jag deltog i var det bara det första som utvecklades som en följd av vår rundringning. Det andra kom till tack vare min kollegas kontaktnät inom Sveriges lantbruks- och livsmedelssektor. Han fick höra talas om projektidén på ett tidigt stadium och då vi fick intrycket av att idén rymde ett embryo till aktörssamverkan, hörde vi av oss till de ansvariga och bad om att få delta. Den tredje fallstudien utvecklades ur den kontakt jag tog med projektledaren för ett redan pågående projekt inom livsmedelssystemet i ett län. Vi såg beröringspunkter mellan våra respektive ansatser och beslöt oss för att samarbeta.

Kriterierna för urvalet av fallstudier i forskningsprojektet är med andra ord speciella. Vi hade inte en mängd projekt att välja bland utan fick börja på de platser och tillsammans med de personer som visade intresse för aktörssamverkan och var beredda att pröva. Ändå har projekten gett mig en

rik empiri. Projekten har stark lokal anknytning och bygger i huvudsak på den kompetens och de resurser som funnits lokalt. Människor har utifrån skilda utgångspunkter, ekonomiska resurser och andra förutsättningar, prövat att hantera olika problemsituationer som rör livsmedelsområdet genom aktörssamverkansinriktade ansatser. I samtliga fall var erfarenheterna av, och kunskapen om, aktörssamverkan i utgångsläget liten bland deltagarna. Många var bekanta med ord som ”gemensamt lärande” och ”allmänhetens deltagande”. Dessa och liknande uttryck utgjorde ett viktigt avstamp för 1990-talets Agenda 21-arbetet för en hållbar utveckling (UNCED 1992a och 1992b). Men varken vi eller våra medaktörer hade någon större erfarenhet av hur man kunde uppfylla andemeningen i uttrycken i praktiken. Fallstudierna återspeglar, enligt min uppfattning, väl de förhållanden och de synsätt som råder inom det svenska livsmedelssystemet av idag.

I avhandlingen har jag, som redan nämnts, valt att bara använda mig av två av de tre projekt som jag deltagit i under min tid som doktorand. Det första initiativet till aktörssamverkan hann nämligen inte pågå särskilt länge, innan det fick ett abrupt avslut. Den dokumentation jag hann göra var otillräcklig för att jag ska känna mig säker på att jag förstått särskilt mycket av de inblandades syn på initiativet. Men projektet gav mig några viktiga insikter om aktörssamverkan och min forskarroll, vilket gör att det kan ses som en förstudie till de andra två projekten. De två senare projekten kan däremot kallas fallstudier i den meningen att de (utgående från Merriam 1994) är väl avgränsade, har gett mig fördjupad förståelse för hur en komplex företeelse, aktörssamverkan, kan utvecklas i verkliga situationer, och för hur de som deltagit handlat och samspelat.

### *2.1.1 En förstudie*

Förstudien pågick från vintern och fram till hösten 2000 (Ljung 2001, Westberg 2004). Flera aktörer som vi kontaktade i ett av de län vi ringat in som ett potentiellt ”aktörssamverkanslän”, beskrev några problem inom livsmedelsproduktionen som överhängande och visade sig intresserade av våra tankar om aktörssamverkan. Med hjälp av några av dessa personer ordnade vi ett första möte i länets centralort. För min och min kollegas del var syftet med mötet framförallt att berätta för de inbjudna om oss själva och hur vi såg på aktörssamverkan. Om det visade sig att de vi träffade fann ansatsen intressant, ville vi vidare diskutera förutsättningarna för att sätta igång med aktörssamverkan i länet, med fokus på de frågor och problem som de beskrivit för oss i telefon.

Till mötet kom åtta personer: lantbrukare, kommunala och privata tjänstemän samt personer anställda vid ett lantbrukarägt företag. Under mötet berättade de om hur de såg på problemen i livsmedelssystemet och jag och min kollega berättade om aktörssamverkan och hur vi arbetade. Allt eftersom mötet fortskred växte deras intresse för ansatsen och vår idé om att ordna en tvådagars workshop som uppstart för en långsiktig process tog sig allt konkretare former. Vi som deltog bildade spontant en arbetsgrupp med ansvar för de fortsatta förberedelserna. Vi fastställde



datum för workshopen, redde ut ekonomiska frågor, diskuterade utformningen av inbjudan och vilka som skulle bjudas in. Vidare gjorde vi upp en arbetsfördelning kring det fortsatta arbetet. Min och min kollegas roll skulle bli att ansvara för processupplägg och fungera som processledare under workshopen. De övriga inom arbetsgruppen tog på sig ansvaret för att boka lokal, skriva och skicka ut inbjudan och dessutom personligen kontakta alla som skulle bjudas in.

Under detta möte fick jag och min kollega flera frågor om hur vi såg på vår roll och på vad sätt vi överhuvudtaget avsåg att *forska* kring det som nu skulle sättas igång. Vi förklarade att vår forskning dels syftade till att försöka utveckla aktörssamverkan i det svenska livsmedelssystemet, dels till bättre och fördjupad förståelse för aktörssamverkan som arbetssätt. Det var med detta som utgångspunkt som vi hade tagit initiativ till mötet. De specifika frågorna och problemen kring lantbruket, landsbygden, turismen och konsumenternas attityder var deras, liksom det långsiktiga ansvaret för en eventuell samverkansprocess. Jag och min kollega kunde däremot bidra till att initiativet togs och stödjade dem som ledde processen vidare. Också under det andra mötet med arbetsgruppen som hölls innan workshopen, diskuterade vi hur det långsiktiga stödet och ansvaret för processen skulle finansieras och utformas. Men det var svårt för oss alla att på förhand prata i konkreta termer och några riktigt tillfredsställande svar kom vi inte fram till. Vi förlitade oss på att workshopen skulle "vaska fram" en eller fler lokalt förankrade ansvariga för det fortsatta arbetet, beroende på vilka frågor som togs upp och vad deltagarna ville gå vidare med.

Efter detta möte och ytterligare förberedelser blev det dags för workshopen. Den lockade ett 20-tal aktörer med ansvar eller intresse för områden som miljö, lantbruk, näringsliv, utbildning, landsbygdutveckling och turism. Vi hade lagt upp workshopen som en sök-konferens (*Future Search*, Weisbord och Janoff 1995).<sup>7</sup> Under förmiddagen den första dagen fick deltagarna i mindre grupper, diskutera problemsituationen utifrån sina erfarenheter och förståelse. Eftermiddagens moment gick ut på att deltagarna fritt visionerade och uttryckte önskemål om hur framtiden skulle se ut. Under den andra dagen arbetade de, med utgångspunkt från sin syn på problemsituationen och den önskade framtiden, fram möjliga handlingsalternativ. Därefter delade deltagarna in sig i grupper utifrån de idéer som de ville gå vidare med. Grupperna hade till uppgift att utveckla handlingsplaner kring dessa idéer. Som ett sista moment under workshopen presenterade grupperna sina handlingsplaner för varandra. Några av handlingsplanerna visade sig vara konkreta och detaljerade och omfattade information om vem av deltagarna som skulle göra vad, när gruppen skulle träffas nästa gång, vilka mer som skulle bjudas in i arbetet etc. Andra handlingsplaner var mer abstrakta och beskrev på ett mer principiellt plan vad som borde åtgärdas på kort och lång sikt för att hantera de problem som formulerats.

---

<sup>7</sup> Se avsn. 1.1.1 för en mer detaljerad beskrivning av upplägget för en sökkonferens.

Under de närmaste månaderna efter workshopen gjorde jag utvärderande intervjuer med drygt hälften av dem som deltagit. Intervjuerna visade att de flesta hade blivit positivt överraskade över workshopens upplägg och tilltalats av den, för många helt nya, deltagarstyrda arbetsformen. De upplevde att de hade möjlighet att komma till tals och sade att de inspirerats av att få nya infallsvinklar på situationen. Den mesta kritiken riktade sig mot sammansättningen av deltagare. Nästan alla intervjuade påpekar att de saknade representanter för handel och restaurang som ingick i de problembeskrivningar som presenterades under workshopen. Flera representanter för handel och restaurang hade bjudit in, men tackat nej till att delta i workshopen. Många saknade också personer i beslutsposition både inom privat och offentlig sektor, som enligt de intervjuade hade makt och möjlighet att påverka situationen. I detta fall var det frågan om namngivna personer som hade bjudits in till workshopen men tackat nej.

Tre av dem jag intervjuade uttryckte kritik mot workshopens upplägg och fokus. Det rörde sig om personer inom myndighets- och tjänstemannasfären, som i sina yrken hade ansvar för en eller flera av de frågor som tagits upp under workshopen. En av dessa intervjuade personer hade svårt att acceptera underifrånperspektivet, dvs. den grundläggande nivå som workshopen utgick ifrån. En annan sade sig inte förstå varför man bjöd in deltagare som inte har någon erfarenhet av hur marknaden fungerar och kunde inte se värdet av den kunskap som utvecklades under workshopen. För att motivera beslutsfattarna måste det finnas ett väl underbyggt resonemang och något sådant utvecklades inte under seminariet, menade han. Den tredje hade liknande argument. Han sade att han av erfarenhet visste att det behövdes eldsjälar och personer redo till långtgående åtaganden för att problemen man diskuterat skulle kunna lösas. Och ingen enskild deltagare eller grupp som bildades under workshopen hade enligt honom visat prov på sådana egenskaper och ambitioner.

När jag gjorde intervjuerna hade ännu inte någon av de handlingsplaner som tagits fram under workshopen påbörjats. Några av intervjuade personer lade ansvaret för detta på mig och min kollega i egenskap av processledare, andra pekade ut hela arbetsgruppen som ansvarig. Men de flesta tycktes mena att det var de själva som hade ansvar för att handlingsplanerna inte påbörjats. De frågor som handlingsplanerna berörde, dvs. de problem man ringat in och diskuterat under workshopen, upplevdes fortfarande vara aktuella och viktiga, men tillbaka i vardagen tycktes situationen bara så oöverstigligt komplicerad. Handlingsplanerna uppfattades inte som realistiska, de intervjuade sade sig sakna tid, makt, och erfarenhet för att fullfölja dem.

Fyra månader efter workshopen ordnade vi ett nytt möte med arbetsgruppen. Jag och min kollega bestämde oss redan före mötet för att ”ligga lågt”, att inte styra eller föreslå åtgärder. Vi ställde klagande frågor och förde minnesanteckningar men kom inte med några ytterligare förslag på hur en eventuellt fortsatt process skulle läggas upp. Jag uppfattade att det under mötet utvecklades en tydlig vilja bland dem som deltog att börja om och ta nya tag utifrån den ansats som påbörjats under workshopen. En person i arbetsgruppen lovade att undersöka

möjligheterna till fortsatt finansiering av några av de idéer som de gamla handlingsplanerna byggde på. Bara några dagar efter mötet ringde personen ifråga upp mig och berättade att hon upplevde att en annan medlem i arbetsgruppen saknade förtroende för henne, och kanske för hela idén med aktörssamverkan. Personen blev kort därefter sjukskriven för utbrändhet och processen stannade återigen upp. Några månader senare skickade vi ut en utvärdering av workshopen till samtliga som deltagit, där vi öppnade för möjligheten att kontakta oss för fortsatt stöd om idéerna från workshopen skulle återupptas. Men vi hörde aldrig av någon.

Detta projekt ingår som redan nämnts inte i den berättelse som jag beskriver i kapitlen 5 och 6. Projektet var allt för kortvarigt, jag hann aldrig få grepp om vad som egentligen hände innan allt var överspelat. Den dokumentation jag hann samla på mig är förhållandevis tunn. Den består av intervjuer jag gjort med arbetsgruppens medlemmar före workshopen, de utvärderande intervjuerna med workshoppedeltagarna samt minnesanteckningar från några arbetsmöten. Eftersom processen hade stannat upp kunde jag inte se någon anledning till att fortsätta mitt arbete i länet. Jag såg dessvärre inte förrän långt senare att uppföljande intervjuer med de berörda hade varit mycket intressanta, inte trots, utan just därför att ingen tycktes vilja eller kunna ta det övergripande ansvaret för processen och just därför att handlingsplanerna aldrig påbörjades. Detta projekt, denna förstudie, hjälpte mig dock att få upp ögonen för en rad problem och svårigheter med aktörssamverkan som jag inte kände igen från litteraturen. Jag förstod att handlingsplaner som utvecklas i samband med workshops av detta slag, kan behöva fortsatt stöd för att fullföljas, även i de fall då de framstår som genomtänkta och konkreta. Aktörer från olika delar av livsmedelssystemet är oftast inte vana att samarbeta och en tvådagars workshop räcker inte som incitament för fortsatt samverkan. Förstudien gjorde mig också uppmärksam på att idén om aktörssamverkan kan uppfattas som ointressant eller rent av hotfull av många aktörer. Jag insåg att mina egna normativa teorier och kunskaper om processledning inte räckte långt när det gällde att försöka fasa in aktörssamverkan i livsmedelssystemet, i organisationer, företag och instanser där många kanske föredrar gamla beprövade arbetssätt. Dessutom fick jag erfarenheter av forskarrollen. Jag och min kollega hade varit allt för ivriga med att få gehör för aktörssamverkan. Trots förintervjuer och annan kartläggning hade vi otillräckliga kunskaper om situationen inom länets livsmedelssystem och om aktörernas inbördes relationer. Jag beslöt att försöka vara mer lyhörd i kommande projekt och försöka lära känna aktörerna och förstå den situation de befann sig i, innan jag förde fram tankar och idéer om aktörssamverkan.

### *2.1.2 Den första fallstudien*

#### *– aktörssamverkan kring frågor om miljö och marknad*

Det andra projekt, dvs. den första egentliga fallstudien som vi deltog i, pågick från våren 2000 till årsskiftet 2002/2003. Min kollega hade på informella vägar fått höra talas om att LRFs länsförbund i ett län hade

planer på att sätta igång ett informationsprojekt som rörde frågor om livsmedelsproduktion, miljö och marknad. Vi kontaktade några av de ansvariga för planerna, berättade om oss själva och att vi såg paralleller mellan vår forskning och projektidén. På så sätt lyckades vi bli inbjudna att delta redan i projektets planeringsstadium, vilket ledde till att vi kunde påverka projektet mot en tydligare inriktning mot samverkan och lärande än det annars hade fått. Till projektet knöts en projektledning bestående representanter för ett 20-tal organisationer, instanser och företag i länet med intressen i frågor om mat, miljö och hälsa.

Inom ramen för projektet ordnades det en rad lokala workshops. Några av dessa utvecklades småningom till mindre delprojekt baserade på de frågor om mat, miljö, landsbygdsutveckling etc. som deltagarna intresserade sig för. Jag och min kollega hade aldrig något formellt ansvar för projektet eller dess organisering, det fanns en anställd projekt-/processledare som skötte det dagliga arbetet. Vi tog på eget initiativ på oss rollen som pedagogiskt stöd för projektledare och projektledning. Min kollega slutade att aktivt medverka under vintern 2001/2002 genom att han blev klar med sin doktorsavhandling. Själv fortsatte jag att delta ytterligare ungefär ett år, till en början tämligen intensivt, men under det sista halvåret trappade jag ner mycket kraftigt på mitt deltagande i aktiviteter som rörde projektet. I samband med att projektet avslutades hade flera av de medverkande aktörerna bestämt sig för att starta ett nytt projekt utifrån de erfarenheter som de fått av att ha deltagit i det första. Jag och min kollega gjorde en formativ utvärdering av projektet efter att det pågått ett drygt halvår. I samband med att jag upphörde att delta gjorde jag ytterligare en utvärdering. Båda utvärderingarna är avsedda för internt bruk, dvs. för dem som berördes av projektet. Fallstudien är avgränsad så till vida att de delprojekt som utvecklades ur de lokala workshopen inte ingår i avhandlingen.

### *2.1.3 Den andra fallstudien*

#### *– aktörssamverkan för lokal och ekologisk produktion*

Det tredje projektet, fallstudie nummer två, deltog jag i utan min kollega från och med hösten 2001 till hösten/vintern 2002, som mest intensivt under vårvintern och våren 2002. Projektet byggde på ett samarbete mellan en lång rad kommuner i ett län i syftet att öka kunskapen om, samt produktion och konsumtion av lokalt och ekologiskt producerade livsmedel. Projektet hade redan pågått i ungefär ett år när jag, efter att ha läst om det, tog kontakt med projektledaren. Det jag hade läst gav mig nämligen intryck av att projektet hade en öppen och aktörssamverkansliknande utformning, inte på grund av de målsättningar som projektet hade, utan på grund av det sätt på vilket projektledaren valt att arbeta. Mitt möte med projektledaren ledde till att jag blev inbjuden till att delta i informations- och planeringsmöten som rörde projektet i stort. Senare blev jag tillfrågad om jag ville hjälpa till med att utforma och leda några workshops inom ramen för projektet, vilket jag tackade ja till. Detta var ett

arbete som jag gjorde tillsammans med projektledaren och några utbildare som var anlitade inom projektet.

Vi ordnade tre workshops i tre olika kommuner i länet ifråga, till vilka vi bjöd in aktörer med beröringspunkter i det lokala livsmedelssystemet. Workshopen var i stort sett uppbyggda kring samma moment som den workshop som jag och min kollega ansvarat för i förstudien, dvs. de syftade till att möjliggöra för de berörda att utveckla handlingsplaner för att hantera problem som de själva formulerat. Jag följde senare upp en handlingsplan som utvecklats ur en av de tre workshopen, genom intervjuer med några av dem som arbetade med den. I övrigt deltog jag i projektet i mån av tid, i huvudsak som stöd och ”bollplank” åt projektledaren. Jag utvärderade också de workshops som jag deltagit i med stöd av projektledaren och de utbildare som jag arbetat med. Även denna utvärdering var i huvudsak avsedd för dem som berördes, men användes också som underlag när projektet som helhet redovisades i samband med att det avslutades.

## 2.2 Från medaktör till traditionell forskare

I forskningsprojektet har jag i huvudsak haft två olika roller. Den roll jag hade när jag försökte sätta igång och utforma aktörssamverkan har paralleller med aktionsforskning. Senare, när jag fick distans till projekten och började ställa nya frågor utifrån detta, antog jag en mer traditionell forskarroll. Nedan diskuterar jag dessa roller och vad de har inneburit för den kunskap som utvecklas i avhandlingen.

### 2.2.1 En aktionsforskningsorienterad ansats

Sedan begreppet aktionsforskning (*action research*) myntades, sannolikt av socialpsykologen Levin på 1940-talet, har många olika sätt att betrakta, bedriva och beteckna aktionsforskning utvecklats (Reason & Bradbury 2001). Till exempel kallar Svensson (2002) den aktionsforskningsorienterade ansats som han förespråkar för ”interaktiv forskning”. Matts Mattsson (2001, 2004) använder beteckningen ”praxisorienterad forskning” som en paraplyterm för många olika forskningsinriktningar som i en eller annan mening tangerar aktionsforskning. Syftet med sådan forskning är enligt Mattsson (2004: 178) dels att bidra till utveckling och förbättring för dem som berörs, *att förändra praxis*<sup>8</sup>, dels att *åstadkomma ny kunskap* (se också t.ex. Carr & Kemmis 1986, McNiff 1991, Rönnerman 2004)<sup>9</sup>. Inom praxisorienterad forskning ses människans relation till omvärlden som en process där hon ständigt förändrar världen samtidigt

---

<sup>8</sup> Praxis kan i det här sammanhanget betyda mer än bara yrkespraktik, det kan betyda ”handling och reflektion” samt ”sedvänja”. (Mattsson 2001: 48)

<sup>9</sup> Carr & Kemmis (1986), McNiff (1991) och Rönnerman (2004) anger samma skäl som Mattsson, dvs. att förändra och att förstå. Samtliga dessa författare arbetar inom undervisningsområdet, där lärare på olika sätt forskar om och utvecklar sin egen praktik. Deras tankegångar kan dock mycket väl överföras till andra verksamheter och områden där man bedriver aktionsorienterad forskning.

som hon själv förändras med den. En praxisorienterad forskare strävar efter att arbeta nära de människor och i de sammanhang som hon intresserar sig för. Det kan till exempel röra sig om att försöka förstå, sätta ord på och därmed synliggöra handlingar som utförs av de berörda, vars kunskap ligger dold i förgivettaganden, dvs. i praxis (Mattsson 2004: 21).

En viktig företrädare för de ansatser som ryms under paraplytermen praxisorienterad forskning är den latinamerikanska pedagogen Paolo Freire, vars ambition var samhällsförändring genom människors frigörelse. Den pedagogik (de förtrycktas pedagogik) som han utvecklade och bedrev, utformades *med* de förtryckta (Freire 1996: 30). Den syftade till att upphäva analfabetism och internaliserande maktstrukturer genom att göra fattiga och förtryckta medvetna om de förtryckande strukturerna och dess mekanismer. Genom medvetandegörandet kunde de berörda själva, som subjekt, delta i skapandet av pedagogiken och förändringarna:

Teachers and students (leadership and people) co-intent on reality, are both Subjects, not only in the task of unveiling that reality and thereby coming to know it critically, but in the task of re-creating that knowledge.” (Freire 1996: 51)

Under termen praxisorienterad forskning ryms en rad olika forskningsriktningar. Inom ”deltagardriven aktionsforskning” (*Participatory Action Research*, Foote Whyte 1991), ”självförvaltande forskning” (Starrin 1993) liksom i ”kooperativ forskning” (*co-operative inquiry*, Heron 1996), är målsättningen att involvera dem som berörs i hela forskningsprocessen. Man vill möjliggöra för dem att medverka i allt från det inledande upplägget av forskningen, över datainsamling och analys till slutsatser och bedömningar av åtgärder som bör vidtas utifrån den kunskap som utvecklats. Men forskning som syftar till att förbättra en verksamhet och samtidigt utveckla kunskap om den, kan också bedrivas med mer begränsat deltagande av de berörda. De kan till exempel medverka i den empiriska delen av forskningsarbetet, där de samarbetar med forskaren/forskarna för att undersöka eller pröva ny teknik (Svensson 2002). Oavsett i vilken grad de som berörs deltar i själva forskningsprocessen, bottnar de flesta former av aktionsinriktad forskning i ett intresse för de frågor och perspektiv som praktiker uppfattar som relevanta (Schön 1983, McNiff 1991, Stringer 1999). Ansatserna strävar ofta i en eller annan mening efter att hitta vägar att överbrygga gapet<sup>10</sup> mellan den kunskap som utvecklas i den akademiska världen och den som utvecklas i verksamheter utanför denna värld.

Den ovan beskrivna aktionsforsknings- eller praxisorienterade ansatsen stämde väl överens med de ambitioner jag hade när forskningsprojektet startade. Inspirerad av forskare som Carr & Kemmis (1986) och McNiff (1991), såg jag för det första detta tillvägagångssätt som en möjlighet att försöka *förändra* hanteringen av komplexa problem i livsmedelssystemet genom att introducera aktörssamverkan. Jag såg det för det andra också som en möjlighet att *utveckla kunskap* om aktörssamverkan, liksom om de

---

<sup>10</sup> Jag reflekterar över detta ”gap” i avsn. 1.2.1

sammanhang inom vilka aktörssamverkan prövades. Denna kunskap, tänkte jag mig, skulle komma både aktörerna i livsmedelssystemet och den akademiska världen till godo. Min bakgrund som miljöinformatör, liksom en månadslång distanskurs i processledning som jag gick innan jag blev anställd som doktorand, bidrog till att jag inte ställde mig främmande till tanken att inta en aktiv roll i utformningen av aktörssamverkansprojekt.

Men under de år då jag aktivt deltog i projekten tog jag mig inte tid att reflektera särskilt djupt över hur jag skulle använda mina erfarenheter i en kommande avhandling. Insikter och kunskaper som jag utvecklade under denna tid sprang, som redan nämnts, ur samma inifrånperspektiv som mina medaktörer hade. Jag uppfattade inte heller att min kunskap var av ett slag som kunde ge mig skäl att hävda någon form av auktoritet eller särställning i relation till mina medaktörer. Jag hade erfarenheter som processledare, vilka kom väl till pass vid många tillfällen när det gällde att planera workshops av olika slag. Men varken dessa kunskaper eller mina normativa teorier om aktörssamverkan var till särskilt mycket hjälp när det gällde att försöka fasa in aktörssamverkan som arbets sätt i livsmedelssystemet. Min hållning bidrog sannolikt till att jag i första hand inte heller betraktats som forskare i de projekt jag deltog i, utan snarare som en av många som strävade efter att uppfylla projektens målsättningar. Ytterst få av dem jag arbetat med reflekterade öppet över, eller frågade mig om hur jag tänkte använda mig av projekten i min forskning. Inget av projekten betonade heller, eller framställdes officiellt, som någon form av samarbetsprojekt mellan universitet och andra instanser, vilket kan ha varit en bidragande orsak till att min roll som forskare inte blev så tydlig.

#### För-, åt- och med-forskning

Svensson (2002: 10-11) delar in forskningen utifrån forskarens *relation* till dem som berörs. Denna indelning kan fungera som ett sätt att resonera om mina roller i de tre projekten. Den första formen kallar Svensson att forska *för*, ett förhållningssätt som var vanligt under 1970- och 1980-talen. Utgångspunkterna för forskningen är normativa i den meningen att den syftar till att förbättra och stärka situationen för dem som har minst att säga till om i samhället, genom att förbättra deras möjligheter till mobilisering. Inom detta förhållningssätt är det forskaren som har initiativet och övertaget när det gäller kunskapsbildningen. Lösningarna är ofta förutbestämda och forskarnas värderingar kan vara främmande för dem som de avser att hjälpa. Synsättet, att forska för, innebär enligt Svensson en objektssyn på deltagarna.

Uppdragsforskning innebär en annan form av forskning och en annan relation mellan forskare och berörda. Forskaren forskar här *åt* en beställare, ofta på beställarens villkor. Här finns risk för att forskaren själv blir objekt för beställarna och inte förmår behålla sin integritet.

En tredje form som Svensson (2002) tar upp är jämlika relationer där både forskaren och de berörda aktivt medverkar i kunskapsbildningen. Forskaren forskar alltså tillsammans *med* de berörda. Syftet är att generera

både praktiskt användbar och teoretiskt insiktsfull kunskap. Svensson förespråkar sådan med-forskning och kallar den för ”interaktiv forskning”:

Praktikerna har en kunskap inifrån, men deras närhet till problemen är samtidigt en ”fälla” – en ”hemmablindhet” – som försvårar en kritisk insikt och ett nytänkande. [...] Forskningen kan i sådana situationer vara till praktisk hjälp genom att ge en fördjupad förståelse av förutsättningarna för utvecklingsarbetet. (Svensson 2002: 11-12)

Min erfarenhet är att det inte är enkelt att strikt särskilja för-, åt- och med-forskning när man arbetar aktionsforskningsorienterat. Jag tror att jag under hela forskningsprojektets gång tangerat alla de tre beskrivna formerna. I förstudien hade jag och min kollega till en början en tydlig roll som initiativtagare och pådrivare. Självkritiskt kan jag i beckspeglarna konstatera att vårt sätt att forska här har drag av för-forskning. När jag gick in i projektet hoppades jag att vi skulle ha, inte svaren på de frågor som aktörerna ställde, utan svaren på hur de skulle kunna hantera dessa frågor för att själva få svar på dem. Men vår självpåtagade aktiva roll i samband med organiserandet av workshopen ledde till att de övriga i arbetsgruppen förväntade sig att vi skulle ta ansvar över projektet på lång sikt, trots att detta aldrig varit vår avsikt. Situationen påminner mig om den som beskrivs av andra aktionsorienterade forskare. Birgersson (1996) konstaterar t.ex. utifrån sina erfarenheter att man inte ska förvänta sig att åstadkomma några förändringar om berörda aktörer inte tar ansvar, utan ställer sig välvilligt avvaktande i väntan på resultat. Garmann Johnsen & Normann (2004) beskriver en situation där deras normativa teorier<sup>11</sup> krockar med de berörda aktörernas i ett regionalt utvecklingsprojekt, dvs. de skapar genom sin aktionsforskningsansats en situation som har vissa paralleller med situationen i min förstudie. Men som jag ser det rör det sig i min förstudie inte om renodlad för-forskning. Vi hade själva ingen kännedom om, eller kontakter i, länet utöver personerna i arbetsgruppen. Utan arbetsgruppens kontaktnät, arbete med att bjuda in till workshopen och med att ordna fram en lämplig lokal, hade det inte blivit någon workshop överhuvudtaget. Jag tror att min och min kollegas bristande erfarenhet av både aktörssamverkan i praktiken och av forskningsmetoden, starkt bidrog till vår roll och till otydligheterna när det gällde ansvarsfördelning mellan oss och de övriga i arbetsgruppen.

Situationen var helt annorlunda i det andra projektet. Jag och min kollega fick delta därför att vi bett om det, men vårt perspektiv och våra idéer accepterades inte av alla. Jag valde också att hålla en betydligt lägre profil här än i det först projektet för att undvika att de övriga medverkande skulle lägga ett ansvar på mig som jag inte var beredd att ta. Eftersom jag deltog under en lång tid, om än inte särskilt sammanhängande, då projektet var förlagt långt från min hemstad, tror jag att jag småningom accepterades som legitim medaktör av de flesta. Jag kom förvisso från den akademiska

---

<sup>11</sup> Johnsen & Normann (2004) betecknar själva inte sitt förhållningssätt som baserat på normativa teorier.



världen, men min avsikt var densamma som deras, att åstadkomma ett så bra projekt som möjligt. Dock var både min och min kollegas roll tämligen svag i detta projekt. I möten och samtal som vi deltog i kom vi med synpunkter på, och försökte ställa reflekterande frågor kring, händelseutvecklingen. Men det var de ansvariga i projektledningen som avgjorde om och i så fall hur de skulle ta vara på detta. Vår relation till de berörda kan här inte jämföras med det som Svensson (2002) betecknar som för-forskning. Snarare kan vår relation till medaktörerna och till den kunskap som vi utvecklade inom projektet falla under de två senare formerna, med-forskning respektive åt-forskning. De formativa utvärderingar som vi gjorde kan ses som en del av med-forskningen. Den första utvärderingen tillförde kunskap som möjliggjorde för de berörda att reflektera över projektets arbetssätt. Den andra utvärderingen var också av formativ art och påverkade planeringen av ett nytt projekt som flera av aktörerna i projektledningen diskuterade som ett steg för att fortsätta samverka. Men ibland, särskilt i början innan min och min kollegas roll som pedagogiskt stöd ännu mejslats fram, hade jag intrycket av att några i projektledningen accepterade oss för att vi, i egenskap av forskare från Sveriges Lantbruksuniversitet, bidrog till att ge projektet legitimitet. Denna roll tangerar det Svensson (ibid.) betecknar som åt-forskning.

I det tredje projektet kan min relation till övriga aktörer företrädesvis betraktas som med-forskarens. Skälen till detta är att min roll här bland annat var att utforma workshops tillsammans med några av dem som arbetade i projektet. Workshops och processledning var ett område som jag behärskade någorlunda. Jag hade alltså något att tillföra som också efterfrågades, samtidigt som mina medarbetare hade kunskap om projektet som helhet, liksom om den kontext i vilket projektet bedrevs. Den kunskap som vi utvecklade tillsammans manifesterades i de workshops vi genomförde och i den utvärdering som vi gjorde. Här överensstämde dessutom min syn på aktörssamverkan med projektledarens och de utbildares som jag arbetade med. Nackdelen med denna samsyn mellan mig och mina medaktörer var att jag blev betraktad, och betraktade mig själv, som en i gänget. Detta gjorde det svårt för mig att upprätthålla ett kritiskt förhållningssätt till det vi sade och gjorde.

### 2.2.2 *En mer traditionell forskarroll*

Formerna för forskningsarbetet i den *empiriska* delen av denna avhandling har paralleller med aktions-, praxisorienterade eller interaktiva forskningsansatser. Under projektens gång deltog jag regelbundet i diskussioner om arbetet och hur de kunde förbättras. Jag hade aldrig någon avsikt att förhålla mig passiv och enbart iaktta, utan lade mig i och försökte påverka i den mån jag fann det lämpligt. Men som jag ser det bidrog jag inte då till det som forskare som bedriver interaktiv forskning förväntas bidra med, nämligen ”teoretiskt insiktsfull kunskap” (Svensson 2002: 11). Snarare bidrog jag tillsammans med andra aktörer till ”praktiskt användbar kunskap” (ibid.). Först i samband med avhandlingsskrivandet och den mer distanserade *analysen och tolkningen* av det empiriska materialet som

följde med detta, började jag ställa andra frågor än dem som jag och mina medaktörer i projekten brottades med. Det perspektiv på makt och lärande i aktörssamverkan som jag utgår ifrån i avhandlingen, har jag utvecklat efter det att den empiriska delen avslutats. När det gäller denna del av forskningsarbetet har jag arbetat som en traditionell forskare. Genom tolkningen och avhandlingsskrivandet har jag förhoppningsvis också bidragit med teoretiskt insiktsfull kunskap. Jag uppfattar dock inte denna kunskap som annorlunda eller väsensskild från den som vi utvecklade i projekten. Den teoretiska kunskapen, menar jag, knyter an till de erfarenheter som aktörerna som deltagit i projekten har och kan härigenom tillföra något både till teorin och praktiken.

## 2.3 Dokumentation

Min roll som aktiv deltagare i det två projekt som utgör empiriskt underlag i avhandlingen har ibland inneburit att möjligheten att dokumentera händelser medan de pågick varit begränsad. För att få ytterligare underlag har jag därför också gjort en rad deltagande observationer och intervjuer. Nedan beskriver jag de olika sätt jag använt mig av vid dokumentation under tre rubriker, ”aktivt deltagande”, ”deltagande observationer” samt ”intervjuer”. Indelningen bygger bland annat på mitt syfte med de olika aktiviteterna, och gränsen mellan kategorierna är inte knivskarp. Som aktiv deltagare har mitt syfte varit att påverka projekten och bidra till bra aktörssamverkan, men i denna aktivitet har det också funnits en strävan att förstå något om de övriga deltagarnas perspektiv, på samma sätt som vid intervjuer och observationer. Flera av de informella samtal jag haft med aktörer som deltagit i projekten i samband med kaffepauser, luncher och liknande, skulle kanske kunna passa under kategorin ”intervjuer”, eftersom jag då ofta passat på att ställa frågor om aktörernas syn på projektet ifråga. Men, eftersom jag inte alltid strävat efter att undvika att tala om min egen uppfattning om projekten på det sätt som jag gjort vid formella intervjuer, väljer jag att hänföra dessa samtal till kategorin ”aktivt deltagande”.

### 2.3.1 Aktivt deltagande

Till kategorin *aktivt deltagande* hänför jag alla de planerings- utvärderings- och informationsmöten där jag medverkat. Trots att jag inte alltid, särskilt inte i början, yttrade mig under mötena, var syftet med mitt deltagande att bidra med frågor och perspektiv som kunde påverka projektens inriktningar. Dokumentationen från dessa möten består av mina minnesanteckningar. Jag har oftast ansträngt mig att så långt möjligt skriva ner allt som sagts för att så snart som möjligt efteråt gå igenom mina anteckningar, fylla i luckor och rätta till otydligheter. I den första fallstudien kunde jag, vid de tillfällen då min kollega deltog i samma möten som jag, jämföra mina intryck med hans. Den möjlighet jag här fick att i lugn och ro samtala om det som sagts, och framförallt det som kan ha menats med det som sagts under mötena, har varit mycket viktig för min förståelse av detta projekt. Det sammanhang, den praktik och en del av de

perspektiv jag mötte var nämligen till en början främmande för mig. När min kollega blev mer upptagen med andra arbetsuppgifter försvann den möjligheten. Å andra sidan hade jag vid det laget växt in i projektet, jag hade lärt mig språket, min roll och närvaro i projektet hade blivit tydligare och, som jag uppfattar det, var jag accepterad av de flesta. Jag fortsatte med mina anteckningar så länge jag deltog i projektet och var noga med att efter varje möte gå igenom dessa och komplettera med minnesbilder.

Inom ramen för den första fallstudien hölls totalt 32 planerings-, utvärderings- och informationsmöten under det två och ett halvt år som det pågick. Av dessa möten har jag medverkat i 15, med tyngdpunkt på de första ett och ett halvt åren. Vid de möten som jag inte kunde närvara vid har officiella mötesprotokoll samt samtal med projektledaren och andra medverkande gett mig en uppfattning om vad som sagts och vad man beslutat om. Detta gör att jag tycker mig ha en god bild av händelseutvecklingen i projektet som helhet.

I den andra fallstudien medverkade jag i tre av sex möten som hölls rörande strategiska frågor om projektets inriktning under den tid jag deltog. Dessutom medverkade jag i en rad arbetsmöten i samband med planeringen av tre workshops. Vid två av dessa workshops delade jag på ansvaret för processledningen med en av de utbildare som var anlitad av projektet. Dokumentationen från möten och workshops där jag deltagit aktivt, har gått till som i det första projektet. De bygger alltså dels på egna minnesanteckningar, dels på mötesprotokoll och minnesanteckningar som andra skrivit.

I möten och workshops där jag själv varit aktiv har jag alltså strävat efter att i så hög grad som möjligt fånga upp det som andra sagt och gjort i samma stund som detta skett. Det jag inte skrivit ner på samma sätt är det jag sagt och tillfört själv och ibland också de svar från andra aktörer som mina uttalanden gett upphov till. Då jag själv talat har min energi och koncentration ofta gått åt till att tänka på vad jag ska säga och hur jag ska säga det. Och i efterhand har jag varit upptagen med att tänka på vad det var jag sade och hur det kan ha uppfattats. En lucka i min dokumentation av mötena rör alltså det jag själv yttrat och reaktioner på detta. Vid de tillfällen då min kollega också deltog fick jag hjälp att i efterhand rekonstruera dessa delar av mötena. Eftersom han inte strävade efter att försöka skriva ner varje replik som yttrades, utan koncentrerade sig på att lyssna och sammanfatta i stunden, blev dessa rekonstruktioner av en annan art än övrig mötesdokumentation. I de fall då min kollega inte funnits till hands har jag själv i efterhand försökt komma ihåg vad jag sagt och hur det bemöttes.

Till den dokumentation som skett i samband med att jag själv aktivt deltagit räknar jag också luncher, telefonsamtal och e-post korrespondens med respektive projektledare för projekten. Vid sådana samtal har vi på ett mer informellt sätt än under officiella möten kunnat tala om våra åsikter om projekten, om enskilda händelser och alternativa strategier mot bakgrund av utvecklingen i projekten i stort. Också här har jag strävat efter att tillföra perspektiv och ställa reflekterande frågor som projektledarna och andra, utifrån sina positioner, inte självklart kunnat ställa själva. Bortsett

från e-post korrespondensen är dessa mer informella samtal inte alltid särskilt väl dokumenterade. Mina egna minnesanteckningar rör framförallt reflektioner över vad som sagts och våra (ibland olika) tolkningar av händelseutvecklingen i projekten. I det första projektet hände det dock ofta att jag stämde av min uppfattning om samtalet med projektledaren, genom att jag skickade honom en sammanfattning som jag bad honom kommentera, vilket han också gjorde.

Vidare har jag haft en rad informella, mer eller mindre spontana samtal med andra aktörer som medverkat i projekten. Eftersom jag saknar egen bil har jag ibland bett om att få lift till eller från möten och workshops förlagda till avsides orter. Om något intressant framkommit under dessa samtal har jag skrivit ner dem i efterhand. Jag har också stött på människor som deltagit i projekten i sammanhang som inte rört dessa. I den mån vi då talat om saker som haft relevans för projekten har jag efteråt antecknat mina intryck av vad som sagts.

### *2.3.2 Deltagande observationer*

Till *deltagande observationer* hänför jag alla de workshops som jag deltagit i som observatör. Vid dessa tillfällen har jag inte medvetet försökt påverka situationen, utan suttit vid sidan av och iakttagit det som utspelats. Dokumentationen har skett genom att jag så långt jag hunnit, skrivit ned vad som hänt och sagts och i efterhand kompletterat med minnesbilder. Vissa workshops har jag dock haft mycket svårt att dokumentera då deltagarna till stor del arbetat i mindre grupper. Jag har nästan alltid känt mig välkommen att sitta med och lyssna på gruppernas samtal. Vid några av de första observationstillfällena plockade jag fram mitt anteckningsblock för att skriva ner deras repliker med då samtalet därmed stannade av slutade jag med det. Dokumentationen från många workshops är därför knapphändig och bygger till största delen på mina minnesbilder samt på offentliga minnesanteckningar och protokoll.

Inom det första projektet hölls sammanlagt ett 20-tal workshops av olika slag, ledda av projektledaren eller av inhyrd processledare. En del av dessa workshops ledde småningom till olika former av arbetsgrupper som arbetade vidare med idéer som genererats. Jag deltog som observatör vid 10 workshops samt i två möten med de arbetsgrupper som utvecklades ur dessa. I det andra projektet deltog jag som observatör vid bara en av de tre workshops som hölls eftersom jag vid de andra två tillfällena själv fungerade som processledare.

### *2.3.3 Intervjuer*

Syftet med *intervjuerna* har varit att försöka förstå hur de intervjuade ser på projekten (eller i vissa fall enskilda workshops), och att försöka förstå deras intentioner och deras relationer till andra aktörer utifrån deras egna erfarenheter.

I det första projektet har jag gjort intervjuer med medverkande i två omgångar. De första intervjuerna skedde i samband med den formativa utvärdering som jag och min kollega gjorde när projektet pågick i ett drygt

halvår. Vi intervjuade då 11 personer (varav jag 8 och min kollega 3) som vi uppfattade hade god inblick i projektet och som bidrog till dess inriktning genom att de hade någon form av funktion inom projektledningen. Intervjuerna var upplagda kring fem frågeområden. Vi började med att be aktörerna berätta om projektet med egna ord. Efterhand som de berättade ställde vi mer precisa frågor som syftade till att komma åt hur de uppfattade projektet och varför det uppkommit, hur projektet var organiserat, möjligheten att uppfylla fastlagda målsättningar och sin egen och andra aktörers roll i projektet. Intervjuerna tog ungefär en timme, de skedde per telefon och dokumenterades skriftligt.

I samband med den första utvärderingen av projektet intervjuade vi också en rad av de personer som deltagit i någon av de workshops som hållits inom projektet. Dessa personer var inte så insatta i projektets planering i stort. Sammanlagt intervjuade vi 8 personer (jag 5 och min kollega 3). Intervjuerna skedde per telefon utan bandspelare och frågorna var i huvudsak utvärderande. Vi började med några övergripande och öppna frågor om vad de uppfattade var workshopens syfte och vad som lockat dem att delta. Därefter bad vi dem berätta om workshopen och ställde efterhand frågor för att förstå hur de tyckte att det som de berättat om fungerat i relation till workshopens syfte. Vi ställde också frågor för att fånga upp om och i så fall hur de ville gå vidare med idéer som utkristalliserat sig under workshopen och hur de såg på sin egen och andras roll vid en eventuell fortsättning. Vi avslutade med att fråga om det var något som sagts eller gjorts under workshopen som de tagit intryck av och huruvida de tyckt att de lärt sig något av workshopen. Också dessa intervjuer skedde per telefon och dokumenterades skriftligt.

Den andra omgången intervjuer med aktörer i det första projektet gjorde jag utan min kollega ungefär ett och ett halvt år efter den första omgången. Intervjuerna ingick i arbetet med den utvärdering jag gjorde i samband med att projektet avslutats för att övergå i ett nytt projekt. Av 23 personer med olika funktioner inom projektledning intervjuade jag 15. Fyra av dessa ingick även i den första omgången intervjuer, de övriga från den första omgången hade av olika skäl upphört att delta. För att fånga olika uppfattningar om projektet valde jag ut aktörer som i olika sammanhang uttalat sig positivt respektive negativt om projektet. Dessutom valde jag ut ett antal aktörer som jag uppfattade hade intagit en passiv eller avvaktande hållning till projektet. Syftet med intervjuerna var att försöka få en bild av hur de intervjuade betraktade projektet ”i backspegeln”. Jag bad dem att berätta om projektet, dess syfte, organisering, arbetssätt och spelregler. Jag tog upp särskilda möten och händelser som jag visste att de varit med om och bad dem beskriva dessa. Jag ställde frågor för att förstå hur de såg på sin egen och andras roll i projektet. Om de intervjuade representerade organisationer eller instanser som planerade att delta i det kommande projektet, frågade jag om motiven till detta samt om vilka erfarenheter (positiva liksom negativa) från projektet som de trodde sig kunna ha nytta av i den kommande satsningen. Till de övriga ställde jag frågor om vilka erfarenheter från projektet som de trodde att de kunde ha mer generell nytta av i sitt framtida arbete. Intervjuerna (utom två som jag gjorde per telefon)

gjordes på aktörernas arbetsplatser eller på andra platser där vi kunde tala ostört. Intervjuerna tog mellan en och en halv och två timmar, de spelades in på band och transkriberades.

I det andra projektet har jag intervjuat projektledaren, en av de utbildare som jag samarbetade med, samt en person med övergripande ansvar för projektet. Vidare har jag intervjuat personer som deltagit i någon av de tre workshops som jag var med om att arrangera. Jag intervjuade 9 personer, 3 från varje workshop. Dessa intervjuer skedde två till fyra månader efter att workshopen hållits. Jag valde ut intervjupersonerna med syfte att få en spridning bland personer som jag uppfattat varit olika aktiva under workshopen. Jag gjorde också intervjuer de tre personer som hade ansvar för att stödja och följa upp respektive workshop som helhet. Syftet med intervjuerna var detsamma som vid tidigare intervjuer i samband med workshops, att få en uppfattning om vad deltagarna tyckte om det de varit med om och om workshopen hade haft betydelse för deras sätt att betrakta och hantera frågor som de uppfattade som angelägna. Intervjuerna skedde per telefon, spelades in på band och transkriberades.

Ett drygt halvår efter att de tre workshopen i det andra projektet hållits, följde jag upp ett av de delprojekt som bildats som resultatet av en handlingsplan som tagits fram vid en av dem. Jag intervjuade fyra av de mer aktiva personerna i detta delprojekt. Mitt fokus i dessa intervjuer var att få en uppfattning om de intervjuades syn på workshopens betydelse för att det projekt som de nu deltog i utvecklades på det sätt de gjorde. Tre av dessa intervjuer gjorde jag i samband med personliga besök hemma hos de intervjuade, den fjärde per telefon. Intervjuerna tog ungefär två timmar, spelades in på band och transkriberades.

### *2.3.4 Sammanfattning av dokumentationen*

En sammanfattning av dokumentationen ser ut som följer:

#### Den första fallstudien (våren 2000 – årsskiftet 2002/2003)

Aktivt deltagande:

- 15 möten där dokumentationen i huvudsak har skett genom att jag fortlöpande skrivit ner det som sagts. Kompletteringar har skett med hjälp av offentliga mötesprotokoll, egna minnesbilder och i förekommande fall min kollegas minnesanteckningar.
- ett antal informella samtal med berörda deltagare. Dokumentation har skett genom att jag, i den mån jag uppfattat samtalet som relevant, skrivit ner mina reflektioner över det som sagts i efterhand.
- e-post korrespondens med berörda deltagare.

Deltagande observationer :

- 10 workshops där dokumentationen dels skett genom att jag fortlöpande skrivit ner det som sagts och gjorts, dels genom kompletteringar i efterhand baserade på egna minnesbilder och andras anteckningar.
- 2 arbetsmöten som utvecklades som en följd av de workshops som hölls. Dokumentationen har skett som ovan.

Intervjuer:

- 11 intervjuer med personer i projektledning (vintern 2000/2001). Intervjuerna skedde per telefon och utsagorna sammanfattades skriftligt.
- 8 intervjuer med personer som deltagit i någon av de workshops som anordnades (vårvintern 2001). Intervjuerna skedde per telefon och dokumenterades skriftligt.
- 15 intervjuer med personer i projektledning (vårvintern 2003). Intervjuerna spelades in på band och transkriberades.

#### Den andra fallstudien (hösten 2001 – hösten/vintern 2002)

Aktivt deltagande:

- 3 möten på övergripande projektnivå, där dokumentationen i huvudsak har skett genom att jag fortlöpande skrivit ner det som sagts. Kompletteringar har skett med hjälp av egna minnesbilder och mötesprotokoll.
- 3 arbetsmöten där jag planerat tre workshops tillsammans med personer i projektet. Dokumentationen har i huvudsak skett med hjälp av egna minnesanteckningar och offentliga mötesprotokoll.
- 2 workshops där jag delat på ansvaret för processledning med en annan person anlitad av projektet. Dokumentationen har i huvudsak skett i efterhand, baserat på mina minnesbilder.
- ett antal informella samtal där jag ibland i efterhand skrivit ner mina minnesbilder och reflektioner.
- e-post korrespondens.

Deltagande observationer:

- 1 workshop där dokumentationen dels skett genom att jag fortlöpande skrivit ner det som sagts och gjorts, dels genom kompletteringar i efterhand baserade på egna minnesbilder och andras anteckningar.

Intervjuer:

- 1 intervju med projektledaren.
- 1 intervju med en av de utbildare som var anlitad inom projektet.
- 1 intervju med en person med övergripande ansvar för projektet.
- 3 intervjuer med lokalt ansvariga för de tre workshops som hölls. Intervjuerna spelades in på band och transkriberades.
- 9 intervjuer med workshopdeltagare, tre från varje workshop. Intervjuerna spelades in på band och transkriberades.
- 4 intervjuer med personer som engagerade sig i ett projekt som utvecklades efter en av workshopen. Intervjuerna spelades in på band och transkriberades.

## 2.4 Analys och tolkning

Analys innebär att skapa reda i ett material, strukturera och ordna i kategorier (Trost 1997). Jag analyserar till exempel när jag koncentrerar aktörernas intervjuutsagor och hänför dem till kategorierna positiva respektive negativa till en viss workshop. Tolkning innebär att man går bortom det som direkt sagts och gjorts för att utveckla en mening, ett mönster, som inte självklart framträder i materialet (Kvale 1997, Gilje & Grimen 1992). Jag tolkar när jag försöker förklara relationer mellan de kategorier jag skapat, när jag (utifrån Trost 1997) försöker göra en ny helhet av händelserna utifrån det teoretiska perspektiv jag valt. Man kan också se det som att analysen utgör det första tolkningssteget och tolkningen det andra. Det går inte att skapa reda i, och strukturera utsagor och andra handlingar, om man inte har en uppfattning om vad de betyder (Alvesson och Sköldberg 1994).

### 2.4.1 *Abduktiv metod*

Arbetet med att analysera och tolka empirin är en kreativ och gåtfull process som är svår att rekonstruera i efterhand. Redan i samband med förstudien fann jag någonting i händelserna, eller kanske snarare hos aktörerna, som jag prövande kallade för ”motstånd/försvar”. Det rörde till exempel aktörernas (inklusive min egen) motvilja mot att acceptera andra aktörers frågor och perspektiv, och vissa aktörers motstånd mot att anamma workshopens utgångspunkter och syfte. Det rörde också det intresse jag uppfattade hos några aktörer att försvara sina positioner och etablerade sätt att hantera problem i livsmedelssystemet. Efter att jag upphört att delta i de två projekt som utgör avhandlingens empiri, försökte jag skaffa mig överblick genom att kronologiskt skriva ner händelseutvecklingen i dem med hjälp av protokoll, egna minnesanteckningarna och intervjuutskriften. I och med detta tillkom fler sådana prövande ordpar: ”motivation/lärande”, ”delaktighet/ansvar”, och ”makt att/makt över”. Jag gjorde obehindrat nya ordpar av orden eftersom de alla på något sätt tycktes hänga ihop. Jag började ana ett samband mellan makt och lärande och letade efter mönster och förklaringar till händelser som jag uppfattade som ”speciella” utifrån detta. De tentativa ordparen och prövande förklaringarna kom från mina erfarenheter av projekten och de medverkande aktörerna. Det var ingenting jag förväntade mig att påträffa innan projekten påbörjades.

Parallellt letade jag i litteraturen efter resonemang och synsätt som kunde hjälpa mig att förstå och förklara sambandet mellan makt och lärande. Den syn på makt som jag fann hos Dyrberg (1997) gav mig ett slags ny öppning. Dyrberg beskriver makt som ”bottnande i våra intressen”, en beskrivning inom vilken alla de ordpar jag lekte med tycktes rymmas. Senare ”förkastade” jag dock Dyrbergs maktsyn till förmån för Foresters (1993), som jag lättare kunde koppla till lärande så som det definieras av bland annat Mezirow (1991) och Wenger (2003). Jag ringade in och markerade händelser och utsagor där makt och/eller lärande framträdde. Jag gick tillbaka till projekthistorierna för att se om jag kunde hitta mönster



och förklaringar till detta. Det var en procedur som jag upprepade flera gånger efterhand som min uppfattning om makt och lärande stärktes. Allt eftersom innebörden i orden makt och lärande och deras samband blev tydligare, växte min förståelse för både enskilda händelser och projekten som helhet.

Alvesson & Sköldberg (1994: 42) menar att abduktion sannolikt är den vanligaste metoden vid undersökningar som bygger på fallstudier. Abduktion utgår ofta från det oväntade. Under forskningsprocessen alternerar man mellan tidigare teori och empiri, båda omtolkas i ljuset av varandra. Abduktion har alltså inslag av både induktion och deduktion men metoden tillför också något nytt, genom att förståelsen för empirin utvecklas samtidigt som teorin (eller det föreslagna mönstret) förfinas. Precis som vid induktion utgår man vid abduktion från empirin, men i motsats till induktion accepterar man sin förförståelse. I den mån jag lyckats göra rättvisa åt min tolkningsprocess i den ovanstående beskrivningen, ser jag flera paralleller mellan mitt sätt att arbeta och det sätt på vilket Alvesson och Sköldberg beskriver abduktion (se också t.ex. Kvale 1997, Johansson 2000). Aktörssamverkan fungerade i praktiken inte alls så som jag hade förväntat mig, och det var det som förbryllade och förvånade som jag tog som utgångspunkt när jag började försöka tolka empirin och gå utöver det direkt uppenbara eller uttalade. Med varje ny pendling mellan del och helhet och mellan teoretiska/hypotetiska antaganden och empiriska iakttagelser förändrades den förståelse som jag dittills utvecklat. Jag omtolkade alltså händelser och utsagor genom att jag vid varje pendling betrakta dem med ”nya ögon”, utifrån den förståelse jag fått genom de tidigare.

## **2.5 Trovärdigheten i arbetssätt och resultat**

Det finns många olika sätt att betrakta och bedöma validiteten, eller trovärdigheten, i forskning som bygger på kvalitativa fallstudier och/eller mer aktionsforskningsorienterade ansatser (se t.ex. Merriam 1994, Kvale 1997, Zeichner & Noffke 2001). Jag väljer att utgå från frågan om de metoder som jag valt (både vad gäller dokumentation, tolkning och redogörelse) är rimliga och relevanta för att fördjupa förståelsen för det jag vill undersöka, nämligen makt och lärande och hur de hänger samman i aktörssamverkan.

### *2.5.1 Trovärdighet i arbetssätt*

Merriam (1994: 179-180) ringar in sex olika strategier som man som forskare kan tillämpa för att säkerställa trovärdigheten vid kvalitativa fallstudier. Jag har valt ut fyra av dessa som grund för en diskussion om trovärdigheten i mitt arbetssätt och mina resultat: Triangulering,

observationer under längre tid, horisontell granskning och kritik samt klargörande av skevheter som forskaren har med sig i processen.<sup>12</sup>

#### Metodtriangulering

Metodtriangulering innebär att man använder sig av flera olika metoder för att samla in information om den företeelse som står i fokus. Syftet med trianguleringen är att låta en metods svaga sidor kompensera för andra metoders starka (Merriam 1994). Genom att jag använt mig av både deltagande observationer, officiella dokument och minnesanteckningar, intervjuer och samtal, samt själv aktivt deltagit i projekten har jag fått en rik förståelse av det jag undersökt. Jag uppfattar också att mina olika sätt att samla in information verkligen kompenserar för varandra. Kvale (1997) påpekar dock att ordet triangulering, som ju härrör från geometrin, kan ge en bild av att det som ska förstås ryms som ett fixt tvådimensionellt objekt, avgränsat av triangels sidor. Ordet triangulering skulle alltså kunna ge föreställningar om att man kan förstå allt som kan förstås om en företeelse om man bara använder tillräckligt många metoder för informationsinsamling. Av det skälet kan det vara viktigt att påpeka att jag inte gör anspråk på att jag, genom att använda mig av flera metoder, har täckt alla aspekter av makt och lärande i aktörssamverkan. Däremot har de olika metoderna bidragit till min förståelse för att det jag undersöker är komplext och flerdimensionellt. Det har till exempel hänt att de jag intervjuat har beskrivit något vi båda varit med om på ett för mig främmande sätt. Eller att det som aktörer har sagt och gjort offentligt inte överensstämmer med det som de sagt i intervjuer eller samtal. Sådana här "oförenligheter" har förbryllat och därigenom ofta också berikat min bild av projekten.

Av min beskrivning av hur jag arbetat med tolkningen framgår att jag inte gör anspråk på att analysen, eller det första tolkningssteget, skulle vara baserad på otolkade "rådata". Min dokumentation liksom tolkningen av denna bygger på min förförståelse. Här måste mina egenhändigt nerskrivna mötesprotokoll, där jag försöker skriva ner det som sägs samtidigt som jag själv ofta deltar i de samtal som förs, uppmärksammas. Här finns brister i dokumentationshänseende samtidigt som jag lägger stor vikt vid dessa möten i beskrivningen av empirin i kapitlen 5 och 6. För det första har jag inte hunnit skriva ner allt som sagts och skett under möten och i samtal. Ofta har det blivit någon form av sammanfattningar av uttalanden som jag rekonstruerat i efterhand. Redan här har det alltså skett ett urval grundat på mina föreställningar om personen, situationen och det jag strävat efter att komma åt. För det andra är minnesanteckningar från möten min översättning av talat språk till skriftspråk. Jag tolkade alltså innebörden av det som sades redan när jag skrev ner det. Bara i de fall när jag inte förstod innebörden försökte jag att ordagrant skriva ner repliker, för att senare

---

<sup>12</sup> De övriga två strategierna som Merriam (1994) föreslår är "deltagarkontroll" och "deltagande tillvägagångssätt". Jag väljer att betrakta deltagarkontroll som en del av trianguleringen. Med deltagande tillvägagångssätt avser författaren ett sätt som påminner om deltagande forskning. Hur forskningsprojektet relaterar till sådan forskning diskuterar jag i avsnittet om min aktionsforskningsorienterade ansats ovan.

ensam, eller tillsammans med min kollega komma fram till vad som kunde ha menats.

För det tredje har renskrivningarna och kompletteringarna av de handskrivna mötesanteckningarna i mångt handlat om att göra händelser och sammanhang begripliga för mig själv. Mina tolkningar kan ha lett till nyansförskjutningar som inte hade uppkommit om jag hade bandat in mötena. När jag i efterhand gått igenom och kompletterat replikerna och försökt tolka det som sagts, har jag ofta tagit för givet att de som talade förstod varandra, men så behöver inte alltid vara fallet. Ett samtal mellan en eller fler personer innebär vanligen att de som samtalar har en ömsesidig förståelse för att de deltar i ett samtal, men detta behöver inte också betyda att de förstår vad andra säger. Om de som talar till exempel saknar gemensam bakgrundskunskap och gemensamma erfarenheter kan det uppstå missförstånd utan att de samtalande upptäcker det själva (Gumperz 1995). Samtalet kan fortgå utan att missuppfattningarna korrigeras. Foppa (1995) talar om att det finns en tolkningstolerans hos samtalande. Ofta kan det räcka med en ungefärlig ömsesidig förståelse för att ett samtal ska kunna fortsätta. Det kan också se ut som att två samtalande förstår varandra trots att de i själva verket inte ens är intresserade av vad den andra säger (Graumann 1995). Är det svårt för dem som är inblandade i ett samtal att avgöra i vilken grad de verkligen förstår varandra, så är det ännu svårare för en utomstående. I flera av de möten som jag beskriver i kapitel 5 och 6 har det förekommit missförstånd av olika slag. Luckor i mina anteckningar behöver inte alltid ha varit luckor i anteckningarna utan luckor i själva samtalet. I efterhand kan jag ha glömt hur det förhöll sig och kompletterat samtalet på ett sätt som inte överensstämmer med hur det verkligen utspelade sig.

Här har mina möjligheter att i efterhand samtala om vad som sagts under mötena med min kollega, med projektledarna, eller att passa på och fråga dem jag intervjuat hur de uppfattat mångtydiga händelser (dvs. triangulering), varit mycket viktig. När det gäller intervjuerna, som ju delvis också har skett utan bandspelare, känner jag mig betydligt säkrare på att jag fångat det som de intervjuade velat ha sagt. Då har jag haft möjlighet att fråga om samma sak på olika sätt och dessutom kunnat fråga de intervjuade om jag uppfattat dem rätt.

Jag betraktar de utvärderingar av projekten som jag gjort (två i det första projektet, en i det andra) som en del av trianguleringen. Några av de händelser (de beskrivs närmare i kapitel 5 och 6) som varit mest avgörande för min förståelse av makt och lärande i aktörssamverkan finns också beskrivna i dessa utvärderingar. Genom att de berörda fått ta del av mina beskrivningar av händelseutvecklingen har jag fått deras synpunkter på rimligheten i dessa. I samband med utvärderingarna har jag dock inte tolkat de beskrivna händelserna utifrån makt och lärande så som jag gör i avhandlingen. Däremot bidrar reaktionerna jag fått på utvärderingarna till att jag känner mig trygg i att min förståelse av viktiga händelser utgör en relevant utgångspunkt för nästa tolkningssteg.

Min roll som medaktör har naturligtvis en särskild betydelse när det gäller metodtriangulering. Mitt engagemang i projekten och min känsla av

medansvarighet innebar att jag ofta glömde bort att jag var forskare. Jag betraktade mig som en av flera aktörer vilket innebar att viktiga, distanserade och kritiska perspektiv på projekten gick mig förbi. Å andra sidan hade kanske en mer distanserad forskare inte haft den omedelbara tillgången till det inifrånperspektiv som jag fick genom mitt engagemang. Den syn på makt och lärande som jag utvecklar i avhandlingen bygger alltså delvis på något självupplevt. När jag upphörde att delta kunde även jag, tack vare distansen och insiktsfulla kollegor, med tiden betrakta projekten utifrån. Men det utifrånperspektiv som jag utvecklade innehöll en kvalitet – *den egna erfarenheten* – som en konsekvent utifrånforskare sannolikt hade saknat.

#### Observationer under längre tid

Observationer och informationsinsamlande av den situation som studeras under en längre tid, eller upprepade observationer av samma företeelse, ökar enligt Merriam (1994) forskningsresultatets trovärdighet. Jag menar att jag tillämpat denna strategi. Det första projektet pågick i över två år vilket utgjorde ett tillräckligt underlag för det val av perspektiv (eller teorier) som jag sedan gjorde. Det andra projektet pågick inte lika länge men kan ses som en upprepad observation av de aspekter jag vill utveckla kunskap om.

#### Horisontell granskning och kritik

Med horisontell granskning och kritik menar Merriam (1994) en strategi där man, för att stärka validiteten i forskningen, ber kollegor kommentera resultaten efterhand som de utvecklas. I det här avseendet har mina kollegors och handledares synpunkter och kritik varit till stor hjälp. Det gäller framförallt när vi diskuterat frågan om huruvida den empiri jag skapat, och de metoder jag använt för dokumentationen, är relevanta i relation till min problemställning. Detta gäller också huruvida den analys och den tolkning jag gör av det empiriska materialet är rimlig utifrån det perspektiv jag valt.

#### Klargörande av forskarens skevheter

Den sista strategin som jag väljer att ta upp är: ”Klargörande av de skevheter som forskaren riskerar att ha med sig in i undersökningen [...]” (Merriam 1994: 180). För mig innebär denna strategi att man som forskare måste fundera över sin egen förmåga att vara kritiskt medveten om sina egna perspektiv (bias). Detta gäller två olika aspekter av forskningsarbetet, dels i samband med observationer och intervjuer, dels i samband med tolkningen och prövningen av olika teoretiska antaganden.

Frågan om jag förmått vara kritiskt medveten om mina egna skevheter vid intervjuer och observationer rör ytterst en fråga om kvaliteten på mitt arbete som intervjuare och observatör. Detta kan läsaren åtminstone delvis själv bedöma genom att jag beskrivit hur jag gått till väga när jag observerat och vilken typ av frågor jag ställt när jag intervjuat. Quinn Patton (1987), Alvesson och Sköldberg (1994), Stake (1995), Kvale (1997)

och Alvesson (1999) diskuterar alla på olika sätt avigsidor och risker med fallstudiemetodiken, med intervjuer och/eller med deltagande observationer. Som färsk, men någorlunda påläst forskare, var jag därför medveten om att min förförståelse påverkade vad jag uppmärksammade och negligerade i mina observationer. Jag var också medveten om att det hade stor betydelse hur jag ställde frågor i samband med intervjuer, om det konstlade i intervjusituationerna, om den makt jag kunde utöva över intervjupersonerna, om att intervjupersonerna kunde ljuga och/eller undanhålla information etc. Ändå tror jag att det framförallt är tack vare att jag samtalat med så många andra som deltagit i projekten som jag ”fått syn på” mina egna skevheter (i den mån jag nu är förmögen till det). Det är när jag mött andra perspektiv och tolkningar av händelser och företeelser i projekten, som jag sett mina egna begränsningar. Min kritiska medvetenhet om de perspektiv jag förde med mig in i projekten växte alltså under tiden jag var inblandad, framförallt tack vare att jag genom trianguleringen konfronterades med andras.

Frågan om jag varit kritiskt medveten om mina egna skevheter vid tolkningen och prövningen av olika antaganden kan inte undersökas eller beskrivas på samma sätt som den förra. Beskrivningen av hur jag arbetat med tolkningen ger ingen bild av min förmåga till självkritik. En strategi som Merriam (1994) och Trost (1997) föreslår är att man strävar efter transparens. Läsarna ska kunna följa forskarens spår, få insikter i hur förståelsen och de bakomliggande teorier som ligger till grund för undersökningen har utvecklats. I beskrivningen av mitt tillvägagångssätt, liksom i de kommande två teorikapitlen, försöker jag göra reda för hur jag tänkt och hur mitt val av teoretiska perspektiv vuxit fram. Mina tolkningar samt skäl för mina tolkningar beskriver jag dessutom utförligt i de två empirikapitlen.

### 2.5.2 *Trovärdighet i resultat*

Utöver de strategier som jag tagit upp ovan vill jag nämna ytterligare aspekter på validiteten som jag uppfattar är viktig i mitt sammanhang. Det sätt på vilket *forskningsresultat rapporteras* kan utgöra underlag vid bedömning av trovärdigheten (Kvale 1997). Kvalitativa fallstudier kan genom det rika empiriska material de ger upphov till, ligga till grund för mycket autentiska och inlevelsefulla beskrivningar av olika människors sätt att uppfatta världen och handla. Jag menar att forskningsresultatets validitet ökar genom det sätt på vilket jag valt att tämligen kronologiskt redogöra för händelseutvecklingen i Aktörssamverkansprojektet i kapitel 5 och 6. Jag har låtit viktiga händelser förbli i sitt sammanhang, inte plockat ut dem eller grupperat likartade händelser under rubriker, för att försöka understryka olika aspekter av det jag tolkat. Berättelsen ger läsarna större möjlighet att förstå och kritiskt granska mitt sätt att tolka, än om jag beskrivit händelser mer lösryckta ur sitt sammanhang.

*Generaliserbarheten* utgör en annan sida av validiteten. Om forskningen ska vara meningsfull och ha något värde i andra sammanhang måste det gå att dra slutsatser om andra fall än det vi studerat (Trost 1997). Å ena sidan

kan det vara svårt att generalisera utifrån kontextbunden kunskap som utvecklas ur enstaka fallstudier. Å andra sidan kan fallstudiebeskrivningar erbjuda ett perspektiv som synliggör mekanismer och samband vilket gör det möjligt att uppfatta likheter i andra, mindre bekanta kontexter (Merriam 1994). Stake (1995) menar att vi alla letar efter mönster som kan förklara våra erfarenheter och den värld vi lever i. Dessa mönster kan vägleda vår förståelse för nya fenomen. Generaliseringen kan alltså med detta sätt att se innebära en form av igenkännande. Generaliserbarheten är då beroende av hur de som använder forskningsresultaten reagerar, om de känner igen sig eller inte när de möter nya sammanhang (Svensson 2002). De forskningsresultat eller den förståelse för makt och lärande som jag utvecklar i avhandlingen bygger på två fallstudier. Det räcker, menar jag, för att det perspektiv jag erbjuder på makt och lärande, och det samband mellan dessa som uppdagas genom mitt perspektiv, kan ha ett värde också när man ska förstå andra processer för samverkan, gemensamt lärande och gemensam problemlösning.

## 2.6 Etiska överväganden

För att kunna använda min dokumentation, och så fullständigt som möjligt berätta om vad som kan ske i ett aktörssamverkansprojekt, samtidigt som jag bevarar mina medaktörers anonymitet, har jag valt att slå ihop de två fallstudierna. Redovisningen av empirin (se kapitel 5 och 6) handlar alltså om *ett* projekt, som jag kallar "Aktörssamverkansprojektet". Sammanläggningen är gjord så att den ena fallstudien utgör "huvudprojektet". De workshops som ingår i denna fallstudie, utgör tillsammans med workshops från den andra fallstudien lokala "nätverksträffar" som initieras och organiseras av huvudprojektet. Skälen till mitt förfarande är i huvudsak etiska. Jag har samarbetat, frotterats och varit oense med mina medaktörer och därför kommit närmare flera av dem än jag föreställer mig hade varit möjligt om jag arbetat som en mer traditionell forskare. En del av de förtroenden och insikter jag fått, tack vare att jag betraktats som medarbetare och vän snarare än som utanförstående forskare, har varit mycket viktig för min förståelse av makt och lärande i aktörssamverkan. Därför har jag valt att även ta med information som kan vara känslig och upplevas som utlämnande av dem som berörs.

Alla de jag samarbetat med har fått den information som man brukar ge inför intervjuer och deltagande observationer. Det gäller information rörande deras rätt att säga nej till att bli intervjuade och min rätt att, så vitt de väljer att intervjuas, efter etiska överväganden och hänsynstaganden använda det som sägs i min forskning samtidigt som jag strävar efter att göra dem anonyma (se t.ex. Kvale 1997, Vetenskapsrådet 1991). Däremot har de inte fått information om att de lätt kan glömma bort mina dubbla roller, att en människa kan vara forskare trots att hon betar sig som en medaktör. Jag förstod inte själv att det kunde vara så förrän jag hade tagit klivet bort från mina medaktörers värld och såg händelseutvecklingen utifrån. Jag kunde därför inte förbereda dem på detta.

Merriam (1994) menar att också rollen som deltagande observatör kan vara problematisk i detta avseende. De berörda aktörernas kontroll över sig själva kan minska på grund av den oklarhet som finns i rollen som observatör. Aktörerna kan acceptera observatören utan att närmare reflektera över det. De kan handla på ett sätt som gör att de avslöjar information som de kanske helst hade velat hålla för sig själva. Detta kan sannolikt också gälla i samband med mina observationer. Flera av dem jag observerat har dessutom inte haft någon rimlig möjlighet att protestera. Vid de workshops som jag, med projektledningarnas och projektledarnas medgivande, deltagit i som observatör, har jag presenterat mig som forskare och kort berättat om min forskning och dess syfte. De som deltagit har inte haft möjlighet att på förhand fundera över vad de egentligen tycker om att bli observerade, och ställda inför faktum kan det ha varit svårt att ifrågasätta min närvaro.

För att kunna redogöra för min förståelse av makt och lärande och hur de relaterar till varandra i aktörssamverkan, har jag inte kunnat finna någon annan möjlighet än att ganska detaljerat och ingående beskriva händelseutvecklingen i aktörssamverkansprojektet. Informationen om varför man bestämmer sig för att sätt igång med aktörssamverkan, om aktörernas inbördes relationer, om hur man väljer att utforma projektet, om vilka slutsatser man drar och varför man väljer att avsluta ett projekt är viktig. Händelser och uttalanden ingår i ett normativt (politiskt) sammanhang som avspeglas i enskilda aktörers uttalanden och andra handlingar. Dessa kan inte uteslutas om jag ska kunna ge min förståelse av makt och lärande i aktörssamverkan en mening.

Händelseutvecklingen i Aktörssamverkansprojektet försiggår i ett län i Sverige som inte riktigt kan återfinnas på kartan. Länet ifråga rymmer ovanligt många kommuner, blomstrande slättbygder och hotade glesbygder. De aktörer, samtal och möten som jag beskriver har alla förts och de beskrivs precis så som jag uppfattat dem och/eller fått hjälp av andra att uppfatta dem. Men i den mån det har varit rimligt, utan att göra våld på det sammanhang där det hela utspelades, så har jag ändrat på andra omständigheter runt omkring.

Mitt sätt att berätta historien om Aktörssamverkansprojektet och min strävan att levandegöra de aktörer som ingår, kan också förleda läsarna att tro att berättelsen utgör (eller gör anspråk på att utgöra) en helhetstolkning av fallen och de människor som deltar. Men berättelsen utgör bara ett snävt perspektiv, trots att den kan likna en helhet.

### 3 Lärandet i aktörssamverkan

Lärandet är ett centralt begrepp i aktörssamverkan och andra kommunikativa beslutsprocesser för en mer hållbar naturresurshantering. Det är ett särskilt lärande som eftersträvas. När det gäller livsmedelssystemet är det frågan om det lärande som kan möjliggöras när aktörer som har intressen av och berörs av frågor om livsmedelsproduktion och mat, samlas för att tillsammans hantera frågor och problem som de finner angelägna. Det kan till exempel vara frågan om aktörer som lantbrukare, lantbruksrådgivare, forskare från olika discipliner, politiker, företagare, representanter för organisationer och myndigheter. I samtal där de får möjlighet att delge varandra sina respektive kunskaper och perspektiv kan deras förståelse för problemen ifråga, liksom för livsmedelssystemet som helhet, öka. Det lärande som eftersträvas innebär att de som deltar lär dels i sakfrågor, dels om de normer och intressen som råder i livsmedelssystemet (Forester 1993). Aktörssamverkan strävar alltså efter att ge aktörerna möjlighet att lära om sådant som lantbrukarnas och andra företagens ekonomiska förutsättningar för att bedriva sina verksamheter; om olika forskningsresultat och möjligheter till fortsatt forskning; om olika myndigheters uppgifter och ansvarsområde osv. Samverkan ska också ge möjlighet att lära om vad andra aktörer som deltar i aktörssamverkan, och även vad de företag, organisationer och instanser som aktörerna representerar, tycker är viktigt och strävar efter. Vidare ska deltagarna lära om aktörssamverkan som arbetsform och om dess förmåga att hantera de problem som deltagarna uppfattar som viktiga. Sammantaget ska detta lärande ge en bred grund för beslut om hur problemen ska förstås och hanteras som är väl förankrade bland dem som berörs.

Aktörssamverkan kan ses som en ny, ännu oformad praktik, ett nytt sätt arbeta för förbättringar i livsmedelssystemet. Aktörssamverkan är alltså inte bara isolerade workshops och det är inte bara de som deltar i sådana som har möjlighet att lära. De aktörer som tar initiativ till aktörssamverkansprojekt, som anordnar workshopen och försöker ”fasa in” lärande metoder i redan etablerade sätt att arbeta, har också denna möjlighet. I mina fallstudier var de möten där initiativen till aktörssamverkansprojekten togs, dvs. där projekten som helhet organiserades och planerades och där resultatet av dem utvärderades, inte utförades som workshops. Men de förutsättningar för lärande som aktörssamverkansprojekten skapar bland dem som tar initiativ till och/eller finansierar projekten är också intressanta för mina frågeställningar. I avhandlingen undersöks därför också de aktörers, som tar initiativ till aktörssamverkan, möjlighet att lära, både i sakfrågor, om de värderingar och intressen som råder i livsmedelssystemet, och om aktörssamverkan som arbetssätt. Den fråga jag ställer är *vilka möjligheter de som deltar har att lära på det sätt som eftersträvas i aktörssamverkan.*

Idéerna om att utforma arbetet för en mer hållbar livsmedelsproduktion som lärandeprocesser, bygger vanligen på teorier som ger förståelse för *lärandets betydelse* för att åstadkomma en sådan utveckling. Dessa teorier



är viktiga, men ger inte tillräckligt underlag för att kunna undersöka i vad mån det eftersträvade lärandet möjliggörs, när människor med olika erfarenheter och perspektiv på livsmedelsproduktionen möts. För att kunna besvara forskningsfrågan har jag därför sökt mig till andra teorier. Jag har valt att utgå dels från teorier som fokuserar på sociala, kulturella och språkliga aspekter av lärandet, dels från teorier som fokuserar på det individuella lärandet som kan förändra våra perspektiv på världen. Detta kapitel börjar med en beskrivning av några vanliga teorier som ligger till grund för förståelsen av hållbar livsmedelsproduktion som en lärandeprocess. Därefter beskrivs de perspektiv och teorier, som ligger till grund för den empiriska undersökningen av möjligheterna till lärande i aktörssamverkan, som görs i avhandlingen.

### 3.1 Lärande för mer hållbar livsmedelsproduktion

De som betraktar hållbar utveckling som en kontinuerlig lärandeprocess mellan dem som berörs, baserar ofta sitt synsätt på andra teorier om kunskap och lärande, än de som betraktar hållbar utveckling som en fråga för forskare och andra experter (se t.ex. Röling & Wagemakers 1998, Leeuwis 1999, Cerf m.fl. 2000, Ison & Russel 2000, Röling 2003). Röling & Jiggins (1998: 289), två forskare som sedan 1980-talet förespråkat lärandeprocesser för hållbar livsmedelsproduktion, konstaterar till exempel att detta förutsätter: "... a shift from reductionist, positivist approaches to acceptance of complexity and constructivism". Inom konstruktivismen betraktas kunskap inte som representerande mentala avbilder av verkligheten, och lärande inte som kunskapsöverföring från sändare till mottagare. Människan betraktas i stället som en aktiv meningsskapare och kunskap följaktligen som något som hon *konstruerar*. Det är genom att betrakta kunskap som något som vi skapar, inte som något fixt och färdigt som finns att hämta "där ute", som det blir möjligt att förstå frågan om en mer hållbar hantering av våra naturresurser som en lärandeprocess som aldrig upphör (King 2000a, Pretty & Scoones 2000).<sup>13</sup>:

Again this implies that any definitions of sustainability are time- and space specific. As situations and conditions change, so must our constructions of sustainability also change. Sustainable agriculture is therefore, not simply an imposed model of package. It must become a process for learning and perpetuated novelty. (Pretty 1995: 1249)

Intresset för lärande och deltagande metoder för att åstadkomma förbättringar i livsmedelsproduktionen, sträcker sig längre tillbaka i tiden än till 90-talets diskussion om hållbar utveckling. Det började utvecklas redan under 70- och 80-talen, och gick enligt King (2000a) hand i hand

---

<sup>13</sup> Den förändring i kunskapssyn som ovan beskrivs kan ses som ett paradigmskifte eftersom den bygger på andra antaganden om världen (en annan ontologi) och andra antaganden om vad man kan veta om världen (en annan epistemologi) än den gamla.

med kritiken mot den förhärskande teknikfokuseringen och ”top down”-perspektivet inom lantbruksforskning och lantbruksrådgivning. Bawden & Packham (1998), två australiensiska forskare, skriver om den kritik som växte fram hos dem under 80-talet så här:

We posited that phenomena such as land degradation, the chemical pollution of food and waterways [...] increasing farm indebtedness were just a number of symptoms of common malaise conflicting agriculture as a whole – a malaise which had at its heart an inappropriate disposition of agricultural scientists which concentrated on the “desired end” of productivity growth rather than on land utilization patterns that were “ethically defensible”. (Bawden & Packham 1998: 403)

Bland dem som förhöll sig kritiska till det dominerande perspektivet inom lantbruks- och landsbygdsforskning växte det fram en konstruktivistisk kunskapssyn och med denna följde också nya forskningsmetoder.<sup>14</sup> Metoderna utgår från att de berördas kunskaper, vanligen lantbrukares, är lika viktiga och relevanta som forskarnas och rådgivarnas. Forskningsmetoderna strävar efter att överbrygga gapet mellan forskares, rådgivares och lantbrukares olika perspektiv och kunskaper. Många menar också att det inte bara är dessa grupper som ska involveras i lärandeprocesserna, utan också konsumenter, planerare, NGOs och andra grupper av aktörer som berörs av livsmedelsproduktionen (van Meegeren & Leeuwis 1999, Campbell 2001, Dahlberg, 2001, Ljung 2001, Feenstra 2002).

### 3.1.1 Mjuk systemteori

Många som forskar kring och förespråkar skapandet av en mer hållbar livsmedelsproduktion i termer av lärande, bygger helt eller delvis på mjuk systemteori (*soft systems theory*) (Bawden 1997). Mjuk systemteori har utvecklats ur hård systemteori som i huvudsak kan knytas till positivism och naturvetenskap. Men där hård systemteori används för att förstå och hantera väldefinierade fysiska/tekniska problem, används mjuk systemteori för att förstå problem som är ostrukturerade, svåra att definiera och i vilka människor är iblandade (Checkland 1991). Inom hård systemteori utgår man från att systemen existerar i verkligheten. Inom mjuk systemteori menar man att man inte kan säga så mycket annat om världen än att den är komplex. I vissa situationer kan det vara fördelaktigt att betrakta denna värld (eller den del man intresserar sig för) som en hierarkisk struktur bestående sammanhängande system och undersystem. Systemen på lägre nivåer kan omfatta enkla cellstrukturer och organismer. På högre nivåer kan det röra sig om mer komplexa system, organisationer, ekosystem, planeter osv. Systemen, liksom delarna som bygger upp dessa, kan vidare

---

<sup>14</sup> Olika ontologi och epistemologi implikerar olika metodologi (Denzin & Lincoln 2003).

betraktas kommunicera med varandra, påverkas av och påverka varandra i en ständig dynamik. Denna kommunikation gör att systemen utgör något mer än summan av sina delar. Detta ”mer” är de egenskaper (*emergent properties*) som växer fram som ett resultat av kommunikationen på en högre systemnivå och som inte återfinns på lägre.

Teorin och tänkandet i mjuk systemteori passar enligt Checkland (2000) i situationer som innebär förändring, som berör många olika intressen och många olika motstridiga uppfattningar och problemsyner. Om man accepterar att allting hänger ihop, och att det kan finnas många olika infallsvinklar på ett problem, kan det vara lämpligt att försöka fånga in så många som möjligt av dessa för att försöka hantera problemet ifråga. Med hjälp av mjuk systemteori har Checkland utvecklat en metod, Soft Systems Methodology (SSM). Metoden har bland annat använts för att hantera komplexa och ostrukturerade problem inom organisationer och företag (Checkland & Scholes 1990, Checkland 1991).

SSM, liksom mjuk systemteori har haft stort inflytande inom vissa forskningsinriktningar som rör jordbruk, landsbygdsutveckling och lantbruksrådgivning. Metoder som till exempel Participatory Learning and Action Research (PLAR) och Rapid Appraisal of Agricultural Knowledge Systems (RAAKS) har sin grund i mjuk systemteori (Bawden 1997, King 2000a). Mjuk systemteori har också inspirerat till utvecklingen av metoder för en mer hållbar naturresurshantering i allmänhet. Ekologen Holling (1995) utgår bland annat från mjuk systemteori i den ansats, Adaptive Management, som han utvecklat för en mer flexibel samhällsutveckling, lyhörd för ekosystemens oförutsägbarhet.

Efterhand som metoder baserade på mjuk systemteori tillämpats, har de också kritiserats för att inte problematisera lärandet i lärandeprocesserna. Bland annat diskuterar Flood (1990) de anspråk på neutralitet som Checkland gör i sin metod (SSM) och menar att Checkland undviker att möta frågor om makt och konflikter. Förmågan hos lärandeprocessernas deltagare att se och förstå den mjuka systemteorins utgångspunkter, har också diskuterats. Att acceptera att det man kan och vet inte är objektiva sanningar, utan något man skapar utifrån sitt perspektiv, är inte självklart för alla. Det kräver en förmåga att tänka kring sitt eget tänkande som många inte är mogna för. Och för dem som inte klarar av det kan konfrontationen med teorin skapa förvirring och frustration (Salner 1986). Makt, konflikter och vår kognitiva förmåga (eller mognad) kan alltså vara viktiga aspekter av lärandet i aktörssamverkan. Jag återkommer till och fördjupar mig i dessa senare i detta och kommande kapitel, inte med hjälp av Flood och Salner, utan med hjälp av andra författare som Mezirow (1991) och Forester (1993) som tar utgångspunkt i bland annat Habermas.

### *3.1.2. Erfarenhetslärande, enkel- och dubbellooplärande*

Mjuk systemteori kan sägas utgöra en viktig byggsten för dem som förespråkar och/eller utvecklar nya kommunikativa metoder för en mer hållbar livsmedelsproduktion. Teorin hjälper oss att förstå något om världen och vad som finns att veta om den. För sin uppfattning om *hur* vi

kan bära oss åt för att lära oss om världen bygger många dessutom vidare på teorier som har tydligare fokus på pedagogik och lärande. Två sådana teorier som ofta återkommer är de som utvecklats av psykologen David Kolb respektive organisationspsykologen Chris Argyris. Nedan redogör jag kort för dessa och hur de används.

### Erfarenhetslärande

Kolbs (1984) teori om erfarenhetslärande (*experiential learning*) utgör en vidareutveckling av kunskapsteoretikerna Piagets, pedagogen (och filosofen) Deweys samt gestaltpsykologen Lewins teorier. Lärandeprocessen beskrivs av Kolb med hjälp av en cirkel bestående av fyra faser, eller fyra kunskapsformer. Lärandet börjar med att man har en *konkret upplevelse* eller erfarenhet. På denna upplevelse följer först ett steg där man gör en *reflekterande observation* av upplevelsen och därefter en *abstrakt begreppsbildning*, för att i det sista och fjärde steget *aktivt experimentera* utifrån detta. Den som lär är därefter redo för en ny konkret upplevelse (en ny ”vandring” genom de fyra faserna).

De amerikanska forskarna Wilson & Morren (1990) utgår dels från mjuk systemteori och dels från Kolb när de föreslår och utvecklar nya metoder för forskning och rådgivning inom jordbruket. Kolbs teori gör det enligt författarna möjligt att betrakta lärandet som en pågående process. Processen är dessutom dynamisk genom att lärandet kan ses leda till handling och till aktiviteter som kan påverka den lärandes omgivning:

If we only confined our explanations of new experiences to building up perceptions and abstract representations of them, we would not get anything done! And ultimately, action is the issue. At some point in this process we need to do something with our understandings. [...] [Our] perceptions and conceptual maps are transformed into practical knowledge to be extended to other and used to change situations. In other words knowledge grasped from experience is transformed into action. (Wilson & Morren 1990: 34)

Också Daniels & Walker (2001) som utvecklat metoden Collaborative Learning (CL), för att hantera konflikter kring naturresurser, utgår från mjuk systemteori, liksom från Kolbs teori om erfarenhetslärande.

Ett problem med att använda Kolb (1984) för att förstå (och även argumentera för) lärandet i samtal är att han betraktade lärandet som en rent individuell, kognitiv process (Illeris 1999). Men genom att den lärocirkel som Kolb beskriver består fyra faser, eller fyra former av kunskap, kan den enligt bland annat Daniels & Walker (2001) användas också för att förstå gemensamt lärande. De fyra kunskapsformerna ingår i högre eller mindre grad i allt lärande, men som individer har vi olika lärostilar, vi föredrar att lära utifrån någon av de fyra kunskapsformerna. En person med en assimilativ lärostil föredrar att ordna information genom att klassificera och definiera. Den som har en konvergent lärostil är uppfinningsrik, sätter upp mål och föreslår lösningar. Den med en

ackomodativ lärostil engagerar sig genom att gå till handling för att genomföra förändringar. Divergent lärande omfattar människor som är kreativa och bygger sitt lärande på värderingar och känslor. Att vi som individer har olika lärostilar motiverar lärande i grupp, menar Daniels & Walker (ibid.: 89) eftersom olika lärostilar då antas komplettera varandra och därigenom förbättra möjligheterna till gemensamt lärande.

Röling & Jiggins (1998) knyter, liksom forskarna ovan, an till både mjuk systemteori och Kolb för att beskriva förutsättningarna för ett nytt förhållningssätt till frågan om hållbar livsmedelsproduktion, som de väljer att kalla "the ecological knowledge system":

The conditions for sustainable agriculture are created in the socio-sphere, through policy, institutional and behavioural change. We shall call these conditions in the socio-sphere "the ecological knowledge system". (Röling & Jiggins 1998: 282)

Lärande är enligt författarna en viktig komponent i ett sådant ekologiskt kunskapssystem. Och det handlar inte om lärande så som det betraktas i en positivistisk tradition, som en enkel, linjär process där lantbrukare möter och blir medvetna om nya innovationer som de antingen accepterar eller förkastar. Det handlar i stället om lärande i grupp, där de som berörs av livsmedelsproduktionen ingår, och där lärandeprocesserna underlättas av professionella processledare. Röling och Jiggins utgår, som jag förstår det, från Kolbs teori för att argumentera för nödvändigheten av lärandeprocesser, snarare än för att komma till klarhet med vad som kan menas med lärande eller vilka förutsättningar för lärande som ett sådant kunskapssystem erbjuder.

#### Enkel- och dubbelloplärande

Christiane King (2000a: 272) bygger bland annat på Kolbs teori om erfarenhetslärande i sin avhandling där hon prövar nya lärande- och deltagarorienterade sätt att arbeta med lantbruksrådgivning. Dock använder hon teorin främst för att undersöka sina egen lärandeprocess. När det kommer till att förstå det lärande som sker bland deltagarna i olika processer, konstaterar hon att Kolbs teori inte är särskilt lämplig, i stället väljer hon Argyris modell för enkel- och dubbelloplärande.

Utgångspunkten i organisationspsykologen Chris Argyris (1993: 50) teori är att våra värderingar, normer och förgivettaganden bildar vad han kallar styrande variabler (*governing variables*). Dessa avgör hur vi handlar i olika situationer. När våra handlingar får de konsekvenser som vi önskar är allt som de ska. Men om resultatet av våra handlingar inte överensstämmer med vad vi förväntar oss, kanske vi prövar en annan lösning. Om korrigeringen av handlingarna håller sig inom samma förståelseram (utgående från samma styrande variabler) som tidigare, är det frågan om enkelloplärande (*singel-loop learning*). I vissa situationer kan vi också börja fundera över de normer och värderingar, dvs. de styrande variabler, som ligger bakom vår handlingsstrategi. Då blir reflektionen

mera genomgripande. Vi konfronterar oss själva med, och kan ändra de underliggande värderingar (variabler) som styr vårt handlande. Detta kallas för dubbellooplärande (*double-loop learning*).

King (2000a) undersöker lärandet i lärandeprocesser där lantbrukare och rådgivare deltar, dels genom att själv arbeta som facilitator (processledare), dels genom att intervjua dem som deltagit. Baserat på detta underlag konstaterar hon att processerna i huvudsak tycktes leda till enkellooplärande, dvs. de som deltog lärde genom att ändra handlingsstrategi inom ramen för rådande förståelseramar. Ett skäl, till att de aktuella lärandeprocesserna inte ledde till djupare lärande och ifrågasättande av bakomliggande normer och värderingar, var enligt King den förhärskande maktordningen och strävan att bibehålla befintliga beslutsstrukturer. En slutsats hon drar är, att för att åstadkomma dubbellooplärande måste de som leder processerna vara väl medvetna om, och behärska, tekniker som kan hantera maktaspekterna i lärandeprocesserna.

I sin ”handbok” i konflikthantering kring naturresurser, använder sig Wondolleck & Yaffee (2000) delvis av Argyris teori. Också Ison & Russels (2000) beskrivning av det lärande som blir möjligt genom deltagarorienterad aktionsforskning för mer genomgripande förändringar av livsmedelsproduktionen, tangerar, som jag uppfattar det, Argyris teori. De talar om förändringar av första och andra ordningen, vilket kan ses ha paralleller med Argyris enkel- och dubbellooplärande.

### 3.1.3. Några sammanfattande kommentarer

Av det jag beskrivit ovan framgår att forskning om lärande ansatser för en mer hållbar livsmedelsproduktion utgår från kunskap som något som konstrueras av individen. Det här är ett synsätt som omöjliggör varje tanke på lärande som en process där en person ”fyller på” kunskaper åt en annan genom att överföra sin egen. En syn på kunskap som något som vi själva konstruerar och inga universella sanningar, är en förutsättning för att förstå hållbar utveckling som en lärandeprocess, snarare än som en slutgiltig definition att sträva efter. Mjuk systemteori (Checkland 1991), liksom Kolbs (1984) teori om erfarenhetslärande och Argyris (1993) teori om enkel- och dubbellooplärande, ger ytterligare stöd och argument för lärandeprocesser. Teorierna används också som hjälp vid utveckling och design av metoder för lärande i grupp. Det som saknas är fördjupade definitioner av lärande, som skulle kunna göra det möjligt att i nästa steg empiriskt undersöka om och i så fall hur, det möjliggörs i olika processer och sammanhang. Ison m.fl. (2000) går igenom de olika perspektiv på lärande, som litteraturen inom området livsmedelsproduktion och naturresurshantering tar utgångspunkt i, och konstaterar:

Despite the recent enthusiasm for learning, learning per se remains very undertheorised [...] there is rarely any consideration of what is meant by learning by those who write about it. (Ison m.fl. 2000: 37)

Också Waldenström (2001), som i sin avhandling undersöker lärandet i samtal mellan rådgivare och lantbrukare i rådgivningssituationer, konstaterar att lärandet generellt inte problematiseras i forskning kring lärandet i livsmedelssystemet:

Constructivism in this general sense, as well as Kolb's conceptions of experiential learning (Kolb 1984), ground the assumptions that learning is experiential and constructed. But still, individual learning often seems somehow taken for granted and is rarely problematised. This is especially so when it comes to understanding learning in dialogue or the shaping of some kind of shared collective knowledge. (Waldenström 2001: 53)

Teorierna som används är ofta klagörande när det gäller att förstå nödvändigheten av lärandeprocesser för hållbar utveckling på ett principiellt plan. Men de säger inte mycket om det som i praktiken sker när vi samtalar och lär av varandra. För att förstå vad lärande kan vara och vilka förutsättningar för lärande som finns i de projekt som jag deltagit i, har jag i stället sökt mig till andra teorier om lärande. I nästa avsnitt resonerar jag om dessa.

### **3.2 Perspektiv, språk och kunskap**

Den syn på lärande och kunskap som avhandlingen tar utgångspunkt i är att kunskap alltid är utifrån ett perspektiv, och att olika perspektiv ger olika kunskaper. Vi måste ge ord, företeelser, information (eller "objektiva fakta" som de ibland kallas) en mening för att kunna förstå dem. Detta meningsgivande sker alltid utifrån ett visst perspektiv (Säljö 2000).

Perspektivbegreppet utgår från att synliga, konkreta föremål liksom abstrakta företeelser kan uppfattas olika beroende på perspektiv (Montgomery 2001). Perspektivet är beroende av den position vi har som betraktare och påverkar vilka aspekter av föremålet eller företeelsen som vi kan uppfatta (Wilhelmson 2001). Genom våra respektive perspektiv på världen framhävs vissa aspekter medan andra förminskas eller försvinner helt. Våra perspektiv är alltså inte värdeneutrala (Lindström 2001). Det är utifrån den idé vi har om världen som vi väljer att inta en position. Man kan säga att skillnader i perspektiv helt enkelt beskriver skillnader i värderingar och intressen.

Vi tänker med och genom det språk vi lär oss (Säljö 2000). Genom språket kan vi lagra kunskap och det kan vara frågan om kunskap som är kollektiv, som vi kan dela med andra. Det är genom att vi från det vi är små får höra hur andra talar om och föreställer sig världen som vi lär oss vad som är rätt och fel, sant och osant. Vi lär oss, ofta utan att reflektera över det, vad som är intressant, vad som är viktigt att urskilja och vad som kan uteslutas (ibid: 20). Våra identiteter, kollektiva lika väl som individuella, skapas och utvecklas genom kommunikation/interaktion i det samhälle och den kultur vi växer upp och är delaktiga i. Det är också genom interaktion som våra handlingsmönster, vanor och sätt att föreställa oss världen förs

vidare. Den kultur vi växer upp i formar oss samtidigt som vi själva bidrar till att forma den (Berger & Luckmann 2003).

Språket ger oss möjlighet att skapa mening och lära oss att tänka inom ramen för den kultur som det är knutet till. Ord och begrepp som biologi, egendom, aktörssamverkan, tävling, korkskruv, marknad, eller konst finns inte i våra hjärnor från början. Orden betyder ingenting av sig självt utan får *mening* och *innebörd* genom vårt aktiva deltagande i samhället (Säljö 2000, Wenger 2003). Orden ”biologisk mångfald i odlingslandskapet” kan till exempel ha en annan mening och innebörd för Nina som jobbar på Naturskyddsföreningen än för bonden Berit och en tredje för Johanna som arbetar med miljöstödsärenden på Jordbruksverket. Ninas, Berits och Johannas kunskap har utvecklats inom ramen för deras respektive yrkesverksamhet. Kunskapen avspeglar de speciella arbetssätt och prioriteringar som utmärker dessa (Säljö 2000). Den kunskap de har om biologisk mångfald i odlingslandskapet bygger på deras förmåga att tillsammans med dem som delar deras verksamhet, konstruera och rekonstruera betydelsen av orden på ett sätt som gör dem funktionella i deras vardagliga verksamhet. För Nina på Naturskyddsföreningen kan orden röra vid frågor om jordens och mänsklighetens långsiktiga överlevnad och om odlingsmetoder som tränger undan rödlistade växt- och djurarter i landskapet. För bonden Berit kan mångfalden utgöra själva förutsättningen för brukandet av jorden och något som hon därför självklart värnar. Det har hon alltid gjort, långt innan EU-inträdet formaliserade bevarandet av den biologiska mångfalden i lantbruket till ett antal mätbara kriterier. Berit kan förknippa orden med att inte respekteras för sitt sätt att arbeta för och med biologisk mångfald. För Johanna på Jordbruksverket kan ”biologisk mångfald i odlingslandskapet” innebära att försöka att anpassa några av EU:s generella miljökrav till svenska förhållanden. Att utveckla kriterier som är rimliga och relevanta att uppfylla för lantbrukarna och möjliga att kontrollera och godkänna för EU-handläggarna.

Orden har en innebördsskapande kraft som gör dem till något helt annat än en neutral spegel av omvärlden (Säljö 2000: 84). Nina på Naturskyddsföreningen ser de aspekter av ”biologisk mångfald i odlingslandskapet” som hennes (miljörörelsens) perspektiv medger. Johanna på Jordbruksverket kan däremot tycka att Nina ser på företeelsen utifrån en subjektivt vald synvinkel. På motsvarande sätt kan Nina se att Johanna betraktar frågor om biologisk mångfald på ett vinklat sätt, utifrån de rutiner och normer som förhärskar på Statens Jordbruksverk. Bonden Berit kan hävda att både Ninas och Johannas kunskap är rena skrivbordsprodukter, att ingen av dem vet vad de talar om eftersom de saknar praktisk erfarenhet av att förvalta landskapets mångfald. I en diskussion eller debatt dem emellan kan man tänka sig att de anklagar varandra för att inte vara objektiva, för att välja att framhäva viss information och helt marginalisera annan.

Som individer har vi förmåga att i tanken växla mellan olika perspektiv och våra intressen kan ändras när vi hamnar i en position som erbjuder oss ett nytt perspektiv. Genom att få tillgång till andras sammanhang, kan vi få hjälp att förstå hur företeelser och begrepp uppfattas i olika verksamheter



och förstå hur man tänker och handlar utifrån detta (Säljö 2000: 97). Vi kan "låna" andras insikter och andras förståelse så långt vår kognitiva förmåga och våra erfarenheter gör det möjligt (Lindström 2001). Vi kan därför tänka oss att

Nina, Johanna och Berit också kan hamna i situationer där de ställer sig mer öppna för varandras perspektiv och kunskaper (Linell 2000). Det lärande som jag intresserar mig för handlar om det som skulle kunna ske när Nina, Berit och Johanna träffas för att delta i aktörssamverkan. Här kan de lyssna, och pröva varandras insikter och växla mellan varandras perspektiv på ett sätt som vidgar deras egna. På så sätt kan vars och ens mening med, eller uppfattning om, innebörden av orden "biologisk mångfald i odlingslandskapet" vidgas. Samtidigt kan de få möjlighet att "få syn" på sitt eget perspektiv och förstå att det som är sant och rätt för var och en av dem bottnar i deras respektive perspektiv och erfarenheter.

### *3.2.1 Lärandet som meningsskapande*

Baserat på olika uppfattningar om kunskap, om lärandeprocessen och om dem som lär eller står i begrepp att lära, understryker och undersöker olika teoretiker olika aspekter av lärandet. I mitt fall handlar det om att upptäcka och beskriva det lärande som möjliggörs i aktörssamverkan, dvs. i *samtal* mellan aktörer från olika verksamheter i livsmedelssystemet, mellan aktörer med olika positioner, erfarenheter och kunskap, och med olika frågor och problem som de uppfattar som angelägna. För detta behöver jag ha en uppfattning om dels vad lärande är, eller kan vara, dels vilka förutsättningar för lärande som samtal kan erbjuda.

För min uppfattning om lärande har jag valt att fokusera dels på sociala och språkliga aspekter av lärandet, dels på de förändringar på individnivå som lärandet kan ge upphov till. I den första delen har jag i huvudsak använt mig av Etienne Wenger (2003), men också av Roger Säljö (2000). De intresserar sig båda för det lärande som sker i våra vardagliga verksamheter och praktiker, det vi lär genom att vi som sociala varelser deltar i världen. För att förstå de förutsättningar för lärande som samtalen och interaktionen kan ge upphov till hos enskilda individer har jag tagit hjälp av Jack Mezirow (1991, 2000). Mezirow har utvecklat en teori om lärandets omformande eller transformativa natur. Även Mezirow betonar samtalet som den kanske viktigaste förutsättningen för vuxnas reflektion och lärande, men han har fokus på individens lärande. Kortfattat kan skillnaden mellan de två utgångspunkterna beskrivas så att Säljö och Wenger intresserar sig för och utvecklar förståelsen för det kollektiva lärandet och meningsskapandet, betraktat som en del av människans natur och ett i grunden socialt fenomen. Mezirow å sin sida intresserar sig för och undersöker det individuella meningsskapandet och växandet, betraktat som en del av individens utveckling och mognad. De teoretiska utgångspunkterna bottnar i två olika traditioner men båda utgår från att kunskap är något som vi skapar utifrån våra erfarenheter och perspektiv (Illers 1999).

Wenger (2003: 95-96) menar att lärande är det som förändrar vår *förmåga* att engagera oss i en praktik, förändrar vår *förståelse* för varför vi engagerar oss och förändrar vårt sätt att använda de *verktyg* som vi har till vårt förfogande i våra praktiker. Mezirow (1991) definierar lärandet så här (min översättning):

Lärande kan förstås som en process där man använder tidigare tolkningar för att konstruera en ny eller reviderad tolkning av meningen med en erfarenhet för att få vägledning för fortsatt handlande. Med handlande menas här också att fatta beslut, associera, revidera en åsikt, omkonstruera eller lösa ett problem, modifiera en attityd eller förändra ett beteende (Mezirow 1991: 12).

I beskrivningarna ovan betraktas lärandet som en meningsskapande process där vi ger våra erfarenheter (våra tidigare tolkningar av, eller meningar med) händelser, ord, företeelser eller aktiviteter nya innebörder (nya meningar) som vi kan använda på ett produktivt sätt. Att lära är enkelt uttryckt: *att konstruera nya, bredare, djupare innebörder av begrepp, objekt, aktiviteter och företeelser, att mena något annat än vi menade tidigare. Genom att mena något annat så handlar vi också annorlunda.* Det annorlunda handlandet kan innebära att vi betraktar ett problem på ett nytt sätt, eller att vi ändrar vår attityd i en fråga och behöver inte vara uppenbara för utomstående.

### 3.3 Lärandet i vardagliga verksamheter

Utgångspunkten för Säljö (2000) och Wenger (2003) är att vår kunskap i huvudsak kommer från insikter som byggts upp genom *interaktion* med andra. Lärande är något som sker mellan människor när de deltar i olika kulturella/sociala sammanhang och praktiker. Wenger, och Säljö bygger på den kulturhistoriska tradition inom psykologin som utvecklades av bland annat den ryska psykologen Vygotskij under mellankrigstiden (Illeris 1999). Under de senaste decennierna har denna tradition, tillsammans med antropologi<sup>15</sup> och socialpsykologi inspirerat till en rad riktningar inom lärandeteori, som betonar det lärande som sker genom vårt aktiva deltagande i världen (Illeris 1999, Martin 2004).

Säljö (2000) kallar det perspektiv han utgår från, för det sociokulturella perspektivet. I detta perspektiv har termen redskap eller verktyg, *tools* enligt Wenger (2003), en viktig betydelse. Vi står inte i direkt kontakt med omvärlden utan de fysiska och intellektuella redskapen *förtolkar* (medierar) världen åt oss. Språket ses som det viktigaste förtolkande redskapet, dvs. den viktigaste resurs vi har för att lära, eller skapa mening. Genom att tolka en företeelse i ord kan vi dela våra erfarenheter och tankar med andra. Våra tankar betraktas inte nödvändigtvis som något individuellt, något som vi har med oss, bestämda och färdiga att uttryckas med hjälp av ord.

---

<sup>15</sup> Inspirationen kommer bland annat från boken "Situated Learning" (1991) författad av antropologen Jean Lave tillsammans med just Etienne Wenger.

Tänkandet kan också vara något kommunikativt och kollektivt. Det kan vara något som vi deltar i genom att vi genom kommunikation kan etablera och upprätthålla en gemensam förståelse av vad vi håller på med. Om vi deltar i ett samtal har vi möjlighet att ta till oss, appropriera, kunskap från andra som deltar. Vi får tillgång till andras tankar och vi kan tillfälligt koordinera våra perspektiv på det vi talar om med dem vi talar med. Om jag t.ex. talar om hur jag ser på ett problem eller kommer med ett förslag på hur det ska lösas, kan det fångas upp av andra. Någon annan kan bygga vidare på mina tankar:

Det uppstår en kontinuitet i tänkandet mellan individer och det är just genom språklig kommunikation som vi kan etablera och upprätthålla en sådan gemensam förståelse [...]. Vi deltar i kommunikation, bekantar oss med ett sätt att resonera och handla och kan sedan använda dessa själva (Säljö 2000: 114).

Tack vare språket kan tänkandet enligt Säljö (2000) distribueras mellan människor, vi kan ge och ta mening i ett samspel. Detta meningstagande och meningsgivande kallar Wenger (2003) att ”förhandla om mening”. I boken ”Communities of practice” utvecklar han en social teori om lärande (*a social theory of learning*). Teorin beskrivs mot bakgrund av en empirisk studie av hur människor i ett företag, en praktiserande gemenskap (*communities of practice*) samspelar. Wenger ringar in fyra komponenter som han anser nödvändiga för att beskriva socialt deltagande som en lärandeprocess: gemenskap (*community*), praktik (*practice*), identitet (*identity*) och mening (*meaning*). De fyra komponenterna är länkade till varandra och definierar varandra ömsesidigt. Att delta i en praktiserande gemenskap som till exempel ett arbetslag, en idrottsförening eller familj, innebär både ett slags handling (praktik) och ett slags tillhörighet (gemenskap). Det formar inte bara vad vi gör utan också vilka vi är (identitet) och hur vi tolkar det vi gör (mening) (ibid: 4).

Wenger betraktar praktiserande gemenskaper som något som finns överallt. De allra flesta människor tillhör samtidigt flera sådana gemenskaper. Det rör sig om sammanhang där det finns tillräckligt mycket ömsesidigt engagemang och gemensam verksamhet för att skapa någon form av kontinuerliga relationer, gemensamt ansvar och en gemensam repertoar av historier, stilar, artefakter och begrepp. Här lär vi kollektivt genom att arbeta och tala om (definiera) våra aktiviteter tillsammans med andra.

Även om gränserna för vad som kan kallas en praktiserande gemenskap inte är alldeles tydliga, uppfattar jag inte att de aktörssamverkansprojekt som jag deltagit i utgör sådana gemenskaper på det sätt som Wenger (2003) beskriver dem. Inget av projekten kännetecknas till exempel av de kontinuerliga relationer, det ömsesidiga engagemang och det gemensamma ansvar som karakteriserar Wengers praktiserande gemenskaper. Men Wengers teori kan vara värdefull för att förstå lärandet och förutsättningarna för lärandet också i mer tillfälliga samspelesituationer och sammanhang.

### 3.3.1 Deltagandets betydelse för lärandet

Det är särskilt en av de fyra komponenter som Wenger 2003 ringar in som viktiga för sin teori om lärande, som jag valt att fördjupa mig i, meningsskapandet, eller förhandlandet om mening, som Wenger kallar det. Förhandlandet om mening används som ett generellt begrepp för att karakterisera den process genom vilken vi upplever världen och vårt engagemang i den som meningsfullt:

The negotiation of meaning is a productive process, but negotiation of meaning is not constructing from scratch. Meaning is not pre-existing but neither is it simply made up. Negotiated meaning is at once both historical and dynamic, contextual and unique. The negotiation of meaning is a process that is shaped by multiple elements and that affects these elements. As a result this negotiation constantly changes the situation to which it gives meaning and affects all participants. (Wenger 2003: 54)

I varje förhandling om mening finner vi enligt Wenger (2003) två integrerade processer, *deltagande* och *reifikation*. Dessa processer formar en tvåfaldighet (*duality*) som är grundläggande för människans upplevelse av mening och därför också grundläggande för lärandet. Förståelsen för de två processerna och deras inbördes relation är viktig i denna avhandling. Uteblivandet av den ena eller andra processen i meningsskapandet kan förklara varför den gemensamma mening som skapas (lärandet) ibland blir problematisk eller tom på innehåll. Jag redogör därför kortfattat för de två processerna, deltagande och reifikation.

Wenger (2003: 57) betraktar *deltagandet* i meningsskapandet som en komplex process. Den inbegriper det vi gör, reflekterar kring och talar om, liksom våra känslor och den relation till andra som ingår i den deltagande processen. Deltagandet innebär alltså något mer än bara det vi *gör* och behöver inte vara frivilligt på samma sätt som t.ex. samarbete. Också när vi väljer att inte samarbeta med andra på en arbetsplats eller i en familj, så deltar vi i den praktiserande gemenskapen, så länge vi betraktar oss, eller blir betraktade som ”medlemmar”. Deltagandet bidrar till att skapa våra identiteter, det är inte något som vi kan stänga av och på.

För att förklara vad *reifikation* är tar Wenger (2003: 58) hjälp av ordbok och skriver att det innebär att hantera en abstraktion som substantiellt existerande eller som ett konkret, materiellt objekt. Det rör sig alltså om att förtingliga något icke materiellt. Vi projicerar våra meningar på världen och sedan uppfattar vi dem som om de existerade, som om de vore verkliga. Vi ger form åt våra erfarenheter och får dem att stelna till någonting tingaktigt. Alla praktiserande gemenskaper producerar abstraktioner, verktyg symboler, koncept och begrepp som reifierar (förtingligar) någonting i just den praktiken i förstelnad form. Genom reifikationen kan vi skapa fokuspunkter runt vilka vårt deltagande kan organiseras. Det kan röra sig om ritualer vid middagsbordet, skriftliga eller muntliga överenskommelser mellan kollegor på en arbetsplats,

förväntningar på medlemmarna i en ideell förening. En reifikation behöver inte betyda att något är nedskrivet eller ens uttalat. Det finns många sätt att reifiera som inte innebär att man benämner företeelser. Att till exempel systematiskt ignorera en människa för att låta henne förstå att hon är oönskad, kan enligt Wenger ses som en reifikativ handling.<sup>16</sup>

Vi tänker inte på skapandet av mening som en tvådelning, eftersom växelverkan mellan deltagande och reifikation oftast är oproblematisk. Processerna kan kompensera för varandra. Deltagande kan kompensera för de inbyggda begränsningar som finns i reifikationsprocessen och vice versa. Nedan ger jag exempel på detta.

När utkastet till den första projektplanen för ett av de aktörssamverkansprojekt som ingår i avhandlingen var klart, ordnades ett möte med projektledningen för att diskutera utkastet. Det man då (utifrån Wenger 2003) gjorde var, att man inbjöd till ett bredare deltagande i skapandet av meningen med, eller innebörden i, det som stod skrivet (var reifierat). De som berördes fick en möjlighet att reflektera kring och använda sina erfarenheter för att ge utkastet en mening. Deltagande kan alltså vara viktigt eftersom det kan kompensera för de potentiella missförstånd som finns inbyggda i reifikation. När något är tvetydigt, missvisande eller när ett syfte gått förlorat, då är deltagandet en resurs. På motsvarande sätt kan reifikationen kompensera för deltagandets begränsningar. När jag själv inte kunde delta i viktiga möten som hölls i något av de projekt som ligger till grund för avhandlingen försökte jag kompensera för detta genom att låna min kollegas anteckningar (reifikationer). Dessa anteckningar bidrog till den mening jag skapade med möten som jag själv inte kunde närvara vid.

Genom att betrakta förhandlandet om mening, eller lärande, som en tvåfaldig process bestående av deltagande och reifikation, blir det möjligt att diskutera om och hur de kompletterar och kompenserar för varandra. Deltagande och reifikation måste finnas i sådana proportioner att de kan kompensera för varandras tillkortakommanden, menar Wenger (2003). Man kan fråga sig vad i meningsskapandet som är reifierat och vad som är utlämnat åt deltagande. Om meningsförhandlandet bygger allt för mycket på den ena processen på bekostnad av den andra, blir kontinuiteten i den mening som skapas problematisk i praktiken. Om t.ex. ett projekt är helt överlämnat åt deltagande (dvs. åt det man gör, funderar på, talar om), så kan det hända att det inte finns tillräckligt med reifierat (förtingligt) material för att avslöja att de som berörs i själva verket har helt olika uppfattningar om vad projektet handlar om. Projektet kan spreta åt lika

---

<sup>16</sup> Reifikationsprocessen är mycket associationsrik enligt Wenger (2003). Den kan vara kraftfull genom att den förmår fånga något som huvudet på spiken. Men kraften (dess förtingligande och fokuserande effekt) kan också vara farlig eftersom man kan ledas att tro att det täcker allt: "The politician's slogan can become a substitute for a deeper understanding and commitment to what it stands for. [...] Procedures can hide broader meanings in blind sequences of operation" (ibid: 61). Reifikationen kan ge en abstrakt företeelse en påtaglighet som det egentligen inte äger. Något som vi kan peka på, sträva efter eller förakta.

många håll som det finns berörda som deltar. Men reifikationen kan också ta överhanden. Om projektidén till exempel skrivs ner av *en* person och det aldrig lämnas utrymme för dem som berörs att gemensamt tala om, reflektera kring och förhandla om mening med idén, kan projektet också komma att sakna en gemensam bärande innebörd. Om de berörda inte talat om och prövat meningen med projektet, kan det betyda att man har för lite gemensamma erfarenheter, att projektet blir *tomt på mening* och därför inte heller leder till något *produktivt*.

För att vi ska kunna skapa produktiva, eller meningsfulla, meningar med företeelser och objekt, behöver vi alltså själva *delta* i meningsskapandet. Jag tolkar det så att med Wengers sätt att se, är deltagandet så djupt förknippat med meningsfullt lärande att det blir meningslöst att tala om deltagande *och* lärande.

### 3.3.2 Socialt lärande

Begreppet ”socialt lärande” (*social learning*) används ibland för att beteckna den form av lärande som undersöks eller eftersträvas i lärandeprocesser rörande både naturresurshantering och samhällsplanering i stort. Socialt lärande är ett tämligen oprecist begrepp (Ison m.fl. 2000). King (2000b) beskriver t.ex. rätt och slätt socialt lärande som det lärande som sker i grupp, till skillnad från det som sker individuellt. I de fall då jag stött på begreppet, så hänvisar det inte till Wenger eller andra som utgår från lärande som något som sker i vardagliga verksamheter.

Glasbergen (1996) har undersökt policyprocesser kring beslut i miljöfrågor ur ett lärandeperspektiv och definierar socialt lärande som en specifik form av lärande i dessa. Glasbergen delar in det lärande som äger rum i policyprocesser i: tekniskt lärande (när man letar efter nya politiska instrument); konceptuellt lärande (när man omdefinierar politiska mål); kognitivt lärande (när lärandet bygger på vetenskaplig kunskap); och socialt lärande (baserat på interaktion och kommunikation). Socialt lärande är något som enligt Glasbergen blivit intressant och värdefullt för politiker och beslutsfattare under de senaste decennierna, i takt med att kunskapen om miljöproblemens komplexitet och oförutsägbarhet vuxit. Det är ett lärande som skapas genom att politiker involverar vanliga medborgare, intressenter och aktörer i beslutsprocessen, i syfte att åstadkomma gemensamt lärande. Glasbergens definition av socialt lärande är snävare än Wengers (2003). Utifrån Wenger kan hela den institution där politikerna förhandlar om meningen med miljöproblem och hur de ska hanteras, betraktas som en praktiserande gemenskap. Kognition ingår enligt Wenger i den meningsskapande processen (dvs. lärandet), oberoende av om ny information om problemet ifråga kommer från forskarrön (det Glasbergen kallar kognitivt lärande) eller från miljöorganisationer och andra intressenter (det Glasbergen kallar socialt lärande). Och oavsett om politikerna beslutar sig för att omdefiniera mål, eller söker efter nya politiska instrument (det Glasbergens kallar för konceptuellt respektive tekniskt lärande) så sker det, med Wengers sätt att se, genom kommunikation och interaktion (Glasbergens definition av socialt lärande).

Skillnaden är också att Wenger (2003) menar att det gemensamma lärande kan ske oavsett om de berörda är medvetna om det eller inte. Glasbergen (1996) menar däremot, som jag förstår det, att politikerna medvetet skapar en situation i syfte att lära socialt. Forester (1993) har en syn på socialt lärande som ligger närmare Wengers. Denna kommer jag att beröra närmare i kapitel 4, maktkapitlet.

### **3.4 Individuellt lärande**

Jack Mezirow (1991, 2000) erbjuder ett sätt att närmare förstå det individuella lärande som vi kan föreställa oss ske i aktörssamverkan. Mezirows teori om transformativt lärande utvecklades i slutet av 1970-talet, genom studier av lärande hos en grupp kvinnor, som efter ett långt uppehåll återvände till skolbänken. Teorin försöker förklara det sätt på vilket vuxnas lärande är strukturerat och genom vilka processer de perspektiv, som avgör hur vi tolkar våra erfarenheter, förändras och omformas när vi lär.

Mezirows (1991) teori om lärande har paralleller med Säljös (2000) och Wengers (2003) genom att inte heller han betraktar kunskap som avbilder av världen, utan menar att det som blir fakta för oss beror på hur vi definierar våra erfarenheter. Vi producerar fakta snarare än upptäcker dem. Han betonar också kulturens och språkets betydelse för lärandet. Vi tillägnar oss föreställningar om världen genom den kultur och det samhälle vi växer upp i. Sätt att se och förstå både världen och oss själva, som vi tillägnat oss genom kultur, normer och ideologier, samverkar och bidrar till att sätta gränserna för vårt fortsatta lärande. Mezirows teori kan betraktas som normativ i den meningen att den strävar efter att fostra reflektivt lärande, att göra oss medvetna om hur vi kommer fram till vår kunskap och göra oss medvetna (så medvetna vi kan bli) om de värderingar och perspektiv som ligger bakom (Mezirow 2000).

Mezirow (1991) betonar betydelsen av kommunikation och samtal, särskilt när det gäller vuxnas lärande, vilket gör att teorin passar bra för att förstå det lärande som kan ske i aktörssamverkan. Samtal ger vuxna möjlighet att granska sina egna föreställningar om världen. Detta kan innebära en möjlighet att frigöra sig från snäva perspektiv och kritiskt undersöka både egna och andras. Mezirow (1991: 12) definierar lärandet som en process där vi använder tidigare tolkningar för att konstruera en ny eller reviderad tolkning av meningen med en erfarenhet. Den nya eller reviderade meningen ger oss vägledning för fortsatt handlande. Med ordet "handla" menas här inte bara konkreta synliga aktiviteter utan också sådant som att fatta nya beslut eller associera på ett nytt sätt.

#### *3.4.1 Instrumentellt, kommunikativt och emancipatoriskt lärande*

Den transformativa lärandeteorin bygger vidare på flera andra teorier om lärande liksom på Habermas teori om störningsfri kommunikation. Mezirow (1991) menar att de ideala förhållandena för fria och reflekterande samtal så som de definieras av Habermas också är ideala för

vuxnas lärande. Mezirow delar utifrån Habermas in lärandet i instrumentellt (knutet till människans tekniska intresse), kommunikativt (knutet till människans praktiska intresse) och emancipatoriskt lärande (knutet till människans emancipatoriska intresse). I den transformativa teorin om lärande betraktas de två förstnämnda områdena som två urskiljbara områden för lärande medan det emancipatoriska lärandet enligt Mezirow, innefattar ett område rör kritisk reflektion och som har betydelse för de båda andra.

Det instrumentella området för lärande, handlar om hur vi lär oss kontrollera eller manipulera omgivningen och andra människor. Instrumentellt lärande bygger på empirisk kunskap och inbegriper alltid förutsägelser om observerbara händelser som kan visa sig vara falska eller sanna (Mezirow 1991: 73). Det kommunikativa området för lärande handlar om att vi lär oss förstå vad andra menar och att göra oss själva förstådda när vi dela tankar och idéer med varandra. Kommunikativt lärande sker när vi slår fast vilka normer som ska gälla, dvs. när vi bestämmer oss för vad som kan vara normativt eller etiskt rätt och fel. Det mest betydelsefulla lärandet i vuxen ålder kan enligt Mezirow (1991: 76) hänföras till det kommunikativa. Det finns en aspekt av lärande inom den kommunikativa domänen som Mezirow inte betonar särskilt starkt, men som är viktig i denna avhandling. Lärandet inom denna domän handlar också om hur vi lär oss hanteras åsiktsmotsättningar och hur vi lär oss förhålla oss till dem som har andra åsikter än vi själva. Forester (1993), vars teori jag återkommer till i nästa kapitel, och som också bygger sin syn på lärande på Habermas, betonar denna aspekt av det kommunikativa området för lärande.

Mezirow (1991: 89) betraktar det emancipatoriska lärandet som gällande för både den instrumentella och kommunikativa lärandedomänen och menar att det mesta lärandet i vuxen ålder är multidimensionellt. Vi lär oss både att kontrollera vår omgivning och att förstå innebörder eller meningar när vi kommunicerar. Vi lär också om oss själva. Emancipatorisk kunskap är kunskap som vi får genom kritisk självreflektion och skiljer sig därmed från lärandet inom den instrumentella domänen i den objektiva världen och från lärande inom den kommunikativa domänen när det gäller sociala relationer. Det frigörande i emancipatoriskt lärande innebär, att vi frigör oss från påverkan som tillexempel rör vår kultur med tillhörande språk, frigör oss från vår syn på kunskap eller vår syn på oss själva. Det kan röra sig om sådant som vi tidigare har betraktat som självklart, eller som något som finns bortom vår möjlighet att förändra, som till exempel djupt liggande missuppfattningar eller ideologier som styr vårt sätt att tänka.



### 3.4.2 Meningsbärande perspektiv och meningsscheman

I teorin om transformativt lärande skiljer man mellan så kallade *meningsbärande perspektiv*<sup>17</sup> (*meaning perspectives*) och *meningsscheman* (*meaning schemes*) (Mezirow, 1991, 2000). Våra meningsbärande perspektiv utgör en generaliserad uppsättning djupt rotade förväntningar och förgivettaganden:

It [a meaning perspective] involves cognitive, affective and conative dimensions. It selectively shapes and delimits perception, cognition, feelings and disposition by predisposing our intentions, expectations and purposes. It provides the context for making meaning within which we choose what and how a sensory experience is to be construed and/or appropriated. (Mezirow 2000: 16)

Våra meningsbärande perspektiv fungerar som ett filter som styr vår varseblivning, vår förmåga att förstå, vårt sätt att tänka, tro och känna.<sup>18</sup> Detta är centralt i lärandeprocessen. Våra meningsbärande perspektiv är avgörande för vad, när och varför vi lär. De mest signifikanta förändringarna i lärande är förändringar i meningsbärande perspektiv.

De meningsbärande perspektiven består av en uppsättning meningsscheman som står i relation till varandra. Meningsscheman är de speciella uppfattningar, ställningstaganden, attityder och känsloreaktioner som artikuleras genom en tolkning. Våra meningsbärande perspektiv manifesteras konkret genom våra meningsscheman. Om jag t.ex. har ett etnocentriskt meningsbärande perspektiv så kan det betyda att jag hyser en grundläggande misstänksamhet mot andra grupper än den jag själv tillhör. Mina meningsscheman kan då rymma negativa och stereotypa uppfattningar om människor med annan hudfärg, vilket i sin tur kan ta sig uttryck i att jag metodiskt undviker mörka personer. Vi har en tendens att acceptera och integrera erfarenheter som behändigt passar in i våra meningsscheman (Mezirow 1991: 44).

Jag uppfattar att våra meningsbärande perspektiv kan jämföras med våra grundläggande värderingar och förgivettaganden.<sup>19</sup> De som vi vuxit upp

---

<sup>17</sup> Översättningen av engelskans "meaning perspective" till "meningsbärande perspektiv" är hämtad ur Lena Wilhelmsons (1998) avhandling.

<sup>18</sup> De meningsbärande perspektiven har enligt Mezirow (1991: 46) likheter med bland annat Kuhns paradigmbegrepp. Ett paradigm kan betraktas som ett artikulerat teoribaserat kollektivt hållet meningsbärande perspektiv. Också omvälvande teorier som skapats av t.ex. Freud eller Marx kan betraktas som kollektiva meningsbärande perspektiv. De har skapat ny vokabulär och kan fungera som kognitiva filter mot världen.

<sup>19</sup> Meningsbärande perspektiv kallar Mezirow ibland också för referensram (frame of reference). I en sammanfattning av den transformativa lärandeteorin (Mezirow 2000) försöker han förtydliga vad han menar med meningsbärande perspektiv och meningsscheman: "A frame of reference is composed of two dimensions, a habit

med, som utgör en del av våra identiteter och som vi har svårt att få syn på själva. Våra meningsscheman kanske närmast kan liknas vid våra attityder, och uppfattningar, det som kommer till uttryck genom våra vanor och handlingsmönster.

### 3.4.3 Fyra former av lärande

Mezirow (1991: 92-94) urskiljer fyra former av lärande. Lärande kan ske genom att existerande meningsscheman vidareutvecklas, genom skapandet av nya meningsscheman, genom förändring av existerande meningsscheman och genom förändring av hela meningsbärande perspektiv. Jag redogör nedan för dessa och ger exempel där jag uppfattar detta som relevant.

#### Lärande genom existerande meningsscheman

I den första formen sker lärandet genom *existerande meningsscheman*. Det innebär att vi lär genom att ytterligare differentiera och bygga upp redan befintliga scheman. Vi lär alltså inom ramen för de meningsstrukturer som vi tar för givna. Lärande genom redan existerande scheman inom det instrumentella området kan vara att jag lär mig använda nya tangentkommandon i mitt skrivprogram för att skynda på skrivandet. Ett exempel på lärande av denna lärandeform inom det kommunikativa området kan vara när jag förstår att man med marknad, utöver att mena torghandel, kan mena den betydligt mer abstrakta ”plats” där man köper och säljer aktier. Inom det emancipatoriska området lär vi oss något om oss själva som väl ryms inom den uppfattning som vi redan har.

#### Lärande genom skapande av nya meningsscheman

En andra form som lärande kan ta rör *skapandet av nya meningsscheman*. De nyskapade är dock fullt förenliga med och överensstämmande med våra befintliga meningsscheman, men kan vidga och/eller komplettera dessa. Rådande meningsbärande perspektiv förstärks snarare än ifrågasätts därför att de nya meningsschemana gör det möjligt att lösa avvikelser och motsägelser inom det rådande perspektivet. De nya meningsschemana kan inkorporeras och assimileras med gamla både medvetet och omedvetet.

Instrumentellt sker den andra formen av lärande t.ex. när jag går över från skrivmaskin till dator. Kommunikativt kan det exempelvis handla om när jag förändrar min uppfattning av orden ”småskalig lokal livsmedelsförsörjning”. För mig har orden tidigare inneburit lokal produktion för lokal konsumtion och innehållit minst två viktiga värderingar (eller önskningar), nämligen levande landsbygd och minskade livsmedelstransporter. En dag möter jag en sympatisk person som funnit en lukrativ marknad för sin hemmagjorda hjortronsylt bland den växande medelklassen i Kina. När jag står inför ”förslaget” att inkludera långväga

---

of mind and resulting points of view” (Mezirow 2000: 17). Meningsbärande perspektiv består alltså av medvetande-vanor som resulterar i ståndpunkter.

export i min betydelse så accepterar jag, efter lite övervägande den för mig nya meningen. Visserligen var minimerade transporter en viktig poäng med den innebörd som jag tidigare gav orden, men landsbygds-befolkningens möjligheter att försörja sig var minst lika viktig. Jag kanske använder den nya betydelsen själv när jag senare träffar en lingonsyltsmakare som är trött på att försörja sig på lokal torghandel. Vår förmåga att identifiera oss med andra har ofta stor betydelse för denna form av lärande. När det slutligen gäller emancipatoriskt lärandeområdet, där vi lär om oss själva, kan det handla om att vi börjar fundera över oss själva i relation till egenskaper som vi tidigare inte funderat särskilt mycket över, som till exempel vår sociala kompetens.

#### Lärande genom förändring av meningsscheman

Lärande genom *förändring av meningsscheman* är en tredje form. Här innebär lärandet att vi reflekterar över våra antaganden eller föreställningar när vi upptäcker att de är irrelevanta, otillräckliga eller motstridiga. Vi upplever en växande känsla av att vårt nuvarande sätt att betrakta eller förstå en företeelse varken är hållbart eller funktionellt. Jag ska ge ett exempel som rör både den kommunikativa och emancipatoriska domänen: Helge som representerar en hembygdsförening deltar i en av flera workshops som ordnas inom ramen för ett aktörssamverkansprojekt. När han för tredje gången under en och samma workshop ojar sig över att kvinnor inte längre kan göra kåldolmar och annan husmanskost från riktiga, lokalt producerade råvaror tar Tom, en mjölkbonde till orda. Han talar om att han jobbar heltid på gården och att hans fru Josefin, som också deltar i workshopen jobbar heltid som rektor för ortens folkhögskola: ”Jag kan inte heller göra kåldolmar, och bryr mig inte om att stå och tumma på råvaror i affären eller fråga efter lokalt producerat. Men du lägger ansvaret på Josefin och andra kvinnor. Varken jag eller Josefin vill använda vår tid hemma till att göra husmanskost. Det finns både nyttigare och snabbare mat!” På grund av det Tom säger förstår Helge att han, i sina egna ögon en tolerant och öppensinnad gammal miljökämpe, fastnat i ett stereotypt könsrollstänkande. Han börjar själv ifrågasätta det meningsschema som gör att han uttrycker sig på det sättet. Om och när ett meningsschema börjar förändras kan det leda till en kedjereaktion så att flera meningsscheman som bygger på samma stereotypa föreställning stryker med. Detta kan i sin tur leda till att hela meningsbärande perspektiv förändras.

Förändringar i meningsscheman är väsentlig för reflektionsprocessen. När vi värderar våra antaganden om en företeelse eller en handling och upptäcker att de inte kan försvaras eller hjälpa oss att t.ex. lösa ett problem, utvecklar vi nya antaganden och tolkningar. Detta är dynamiken i reflektivt vardagslärande.

#### Lärande genom förändring i meningsbärande perspektiv

En fjärde form som Mezirow beskriver är lärande genom *förändringar i meningsbärande perspektiv*. Genom reflektion och självkritik blir vi medvetna om på vilka grunder och antaganden våra perspektiv vilar.

Förändringar i dessa perspektiv är det mest betydelsefulla sätt på vilket emancipatoriskt lärande sker. Det kan till exempel börja med att vi får erfarenheter som inte alls passar in i våra inrotade förväntningar och förgivettaganden (dvs. i våra meningsbärande perspektiv), vilket gör att erfarenheten helt saknar mening för oss. Eller när vi stöter på något för oss avvikande, som vi inte kan få "fason på", inte lyckas pussla ihop med tidigare meningsscheman eller genom att lära oss nya scheman. Ett exempel på detta kan vara när jag själv som gammal naturvetare började intressera mig för samhällsvetenskap, språk och grunderna för mitt eget sätt att tänka. Jag ruskades om rejält i min position som positivist, med en epistemologi som gjorde en klar distinktion mellan mig och den externa värld i vilken kunskapen och sanningen stod att finna. Den djupa och omfattande förändring av våra meningsperspektiv som Mezirow kallar transformativt lärande, kan ses just som en förändring i vår epistemologi. Det rör sig inte bara om förändringar i vår beteendepertoar utan handlar om kvalitativa förändringar i vårt sätt att kunna och skapa mening (Kegan 2000, Parks Daloz 2000).

Förändringar i meningsscheman genom reflektion kan ske varje dag och röra specifika uppfattningar, attityder och känsloreaktioner. Men de inbegriper inte nödvändigtvis självreflektion så som i exemplet med Helge och kåldolmarna. Vi korrigerar ofta obehindrat våra gamla tolkningar och uppfattningar. Förändringar i meningsbärande perspektiv är mer ovanliga och inbegriper ofta vår uppfattning om oss själva och alltid kritisk reflektion. Förändringar i meningsbärande perspektiv innebär en process där vi blir kritiskt medvetna om hur och varför våra antaganden har kommit att begränsa vårt sätt att uppfatta, förstå och tycka om världen. Vi förändrar strukturen på våra inrotade förväntningar för att möjliggöra ett mer inkluderande och omdömesgillt perspektiv. Slutligen gör vi val, eller handlar på något annat sätt än tidigare utifrån den nya förståelsen. Perspektivförändringar kan ske genom en tilltagande ökning av förändringar i meningsscheman eller genom en kris orsakad av en dramatisk händelse som död, skilsmässa eller uppsägning.

#### *3.4.4 Svagheter i Mezirows teori*

Att försöka tolka och analysera lärandet utifrån Mezirows fyra lärandeformer är inte oproblematiskt. I antologin "Learning as transformation. Critical Perspectives on a Theory in Progress" (Mezirow & Associates 2000) diskuterar bland annat Taylor oklarheterna i distinktionen mellan meningsbärande perspektiv och meningsscheman. Förutsättningarna för perspektivförändringar är inte alldeles tydliga och problemet ligger delvis i svårigheten att definiera gränsen mellan meningsbärande perspektiv och meningsscheman. Teorin om transformativt lärande har en teoretisk grund men saknar empirisk, menar Taylor. Han efterfrågar därför studier som tydligare fokusera på transformativt lärande som manifesteras i beteendeförändringar.

Lena Wilhemson (1998) undersöker i sin avhandling lärande i grupsamtal utifrån bland annat Mezirow (1991). Med hjälp av bandade

gruppsamtal mellan föräldrar, kommunalt anställda och kommunpolitiker kring frågor om barnomsorg, samt med intervjuer med de medverkande, undersöker hon förutsättningarna för lärandet i gruppsamtalen. Wilhelmson går inte in på djupet i Mezirows fyra lärandeformer, kanske just för att de är problematiska att urskilja i praktiken. Hon talar i stället om ”perspektivbreddning” och ”perspektivförändring”. Hon kommer fram till att förutsättningar för perspektivförändringar i gruppsamtalen beror dels på dominansförhållanden i gruppen, dels på samtalets kooperativa eller konkurrerande karaktär. I så kallade ”asymmetriska samtal”, där samtalet präglas av en eller fler tongivande personer, stannar lärandet vid att det dominerande perspektivet breddas, vilket jag översätter till Mezirows (1991) första och andra lärandeform (lärandet sker genom att existerande meningsscheman förstärks eller att nya skapas som är helt förenliga med de gamla). I så kallade ”symmetriska samtal” får samtalsparterna tillgång till varandras olika perspektiv. Om perspektiven i samtalet skiftar och synliggörs på ett kooperativt sätt, finns möjligheter till transformativt lärande och perspektivförändringar (vilket jag översätter till Mezirows tredje och fjärde lärandeform). Wilhelmson konstaterar också att för att de som samtalar tillsammans ska kunna utveckla en samtalsform som möjliggör lärande, krävs att de samtalande har förmåga till kritisk (själv)reflektion och öppenhet inför det annorlunda.

### 3.5 Sammanfattande om lärande

Utgångspunkten för avsnittet om lärande är att vår kunskap är perspektivberoende och något som vi skapar utifrån vår föreställning om världen. Från *Säljö* (2000) och *Wenger* (2003) hämtar jag synen på lärandet som något som sker genom att vi som sociala varelser deltar i olika verksamheter och gemenskaper. De ger en förståelse för de *förutsättningar* för lärande som skapas när vi handlar och samtalar och deltar tillsammans med andra i olika aktiviteter, när vi tar och ger mening. Med hjälp av Wenger (*ibid*) ser jag lärandet, eller meningsskapandet som en tvåfaldig process bestående av *deltagande* och *reifikaion*. Dessa processer kan kompensera för varandra. Men om betoningen ligger allt för mycket på den ena processen på bekostnad av den andra, så blir den mening som skapas tom och improduktiv.

Från *Mezirow* (1991, 2000) hämtar jag förståelse för det individuella meningsskapandet. Hans fyra lärandeformer hjälper mig att empiriskt undersöka och resonera om det lärande som möjliggörs i de aktörssamverkansprojekt som ingår i avhandlingen. Även om gränsdragningen mellan de fyra lärandeformerna inte är alldeles tydlig blir det ibland möjligt att, genom Mezirow, diskutera kvaliteten på det lärande som möjliggörs.

### *3.5.1 Det eftersträvade lärandet i aktörssamverkan*

Aktörer som är aktiva i olika verksamheter (praktiserande gemenskaper) som ingår i livsmedelssystemet, skapar genom sitt deltagande en förståelse, – en mening – både för den egna verksamheten ifråga, för sin roll i denna och för det sammanhang i vilket verksamheten ingår. De aktiviteter som aktörerna bedriver, kan ses bidra till det perspektiv de har både på sin egen verksamhet och på andra aktiviteter i livsmedelssystemet, som deras verksamhet direkt eller indirekt berörs av. Samtidigt bidrar också deras perspektiv till att forma den verksamhet de deltar i.

I de möten, seminarier och workshops som hålls inom ramen för aktörssamverkan får aktörerna utrymme för att sätta ord på och beskriva sina erfarenheter. Var och en kan offentliggöra sin syn på aktuella problem som rör deras verksamhet eller på livsmedelssystemet som helhet. När aktörerna bekantar sig med varandras sätt att resonera och tänka, så kan de fånga upp och bygga vidare på detta. Det blir också möjligt för dem att granska sina egna tolkningar och jämföra med andras, att ”få syn på” sitt eget perspektiv. Det lärande som eftersträvas i aktörssamverkan innebär att aktörerna lär både inom den instrumentella och kommunikativa domänen för lärande. De lär alltså i sakfrågor och om de värderingar och intressen som råder bland de deltagande aktörerna. De lär genom att de skapar nya, bredare och djupare innebörder av sin egen och andras verksamheter liksom av de sammanhang (livsmedelssystemet) som verksamheterna ingår i. Samtalen och samverkan innebär vidare att de lär känna andra aktörer, dvs. de får möjlighet att skapa nya, bredare och djupare innebörder av relationerna till andra aktörer och det som de representerar. Det eftersträvade lärandet innebär också att de skapar nya, bredare och djupare innebörder av aktörssamverkan som arbetsform. Om de lär så kan de också handla annorlunda än tidigare, de kan tolka situationen annorlunda. Härigenom kan de fatta annorlunda och, enligt den normativa teorin, bättre beslut som är väl förankrade bland dem som deltar.

Aktörssamverkan i livsmedelssystemet ses i avhandlingen som en ny praktik och ett nytt sätt att arbeta för förbättringar i livsmedelsproduktionen. De möten där initiativen till aktörssamverkansprojekt tas är inte utformade som workshops, men de som tar initiativen kan här ses förhandla om meningen med de projekt som de sätter igång. De sätter ord på och beskriver sina uppfattningar och erfarenheter för varandra, de skapar tillsammans en mening med det som de åstadkommer samtidigt som de försöker åstadkomma det. Efterhand som projekten fortskrider och utvecklas kan deras meningar med projekten förändras, deras perspektiv på det som sker kan breddas och fördjupas, dvs. de lär.

I denna avhandling undersöks om och så fall i vilken utsträckning det lärande som eftersträvas i aktörssamverkan möjliggörs. I de fall då sådana förutsättningar identifieras diskuteras också kvaliteten på det lärande som möjliggörs.

## 4 Makt i aktörssamverkan

Demokrati är ett viktigt argument för idén om aktörssamverkan. Argumentet bygger på att de som berörs av en fråga eller ett problem ska ha inflytande över detta (Lafferty & Meadowcroft 1996, Dryzeck 1998, Bohman 2000). Tanken är alltså att människor, genom att delta i lärandeprocesser, ska få mera *makt* över frågor som i en eller annan mening rör dem och deras framtid. Men, liksom lärandet, framställs makten ofta som oproblematiserad i litteratur om lärandeprocesser för mer hållbar naturresurshandling och livsmedelsproduktion. Aspekter av makt tas upp i diskussioner eller på ett teoretiskt plan, men relateras sällan direkt till empiriskt material i form av egna observationer och intervjuer. Man tycks utgå från att de som deltar i aktörssamverkan automatiskt ska förhålla sig positiva, eller åtminstone ”neutrala”, till andra aktörer och till det som sägs och görs i processerna. Detta synsätt gäller framförallt de normativa teorier som förespråkar sådana processer. Makten betraktas här ofta som positiv, produktiv och kapacitetsskapande (*empowering*) – en makt som kan växa ostört och där växande makt hos en individ eller grupp inte innebär begränsningar för andra (Isaacs 2000, Nelson & Wright 2000, Stevens & Morris 2001, Heron 2004).

Glasbergen (1996) tar upp makt på ett sätt som påminner om det ovan beskrivna. Han argumenterar för värdet av att bygga in lärande i policyprocesser och handlingsprogram som rör miljöfrågor (se avsn. 3.3.2 i lärandekapitlet). Han redogör också för empiriska undersökningar där lärandeprocesser prövats på detta område, men fördjupar sig inte i maktfrågan. Glasbergen talar om vikten av att lärandeprocesser präglas av öppenhet, om vikten av att representanter för olika intressen som bjuds in når konsensus när det gäller problemformulering och långsiktiga mål, och skriver bland annat:

Representatives of economic interests are expected to display a readiness to discuss openly collective interests and not merely to seek to maximize their own interests. Representatives of environmental movement cannot fall back on moral appeals alone; they must attempt to place themselves within the overall complex of interests involved. (Glasbergen 1996: 189)

Men frågan är hur lärandet påverkas om representanterna för olika intressen i praktiken inte förhåller sig så öppet till situationen som Glasbergen rekommenderar. Hur förändras förutsättningarna för lärande om deltagarna inte når uppriktig konsensus när det gäller problemformulering, eller om några deltagare favoriserar egna intressen?

Den utgångspunkt för lärande som redovisas i lärandeavsnittet, dvs. att kunskap inte kan betraktas som neutral, gör frågan om makt mer självklar. Det innebär att processer som syftar till lärande inte heller kan betraktas som neutrala. Om man accepterar tanken att vi bara kan ha och få kunskap utifrån ett visst perspektiv på världen, betyder det att det som aktörerna

enas om i aktörssamverkan är, uttalat eller outtalat, vilka perspektiv som ska gälla på de frågor man vill arbeta med och hur frågorna ska avgränsas (Ulrich 2001). Utifrån ett Habermasianskt synsätt är det möjligt och önskvärt att komma fram till detta i störningsfria samtal präglade av kommunikativ rationalitet. Habermas (1995) teori om kommunikativ rationalitet utgår från att samtal fria från dominans, prestige och andra störningar är nödvändiga att eftersträva för demokratisk utveckling. Det ideala störningsfria samtalet karakteriseras av frånvaro av tvång, ett samtal där de talande tillsammans gör bedömningar baserade på förnuftet. Här är det kraften av ett bättre, mer välgrundat argument, inte vem som uttrycker det, som påverkar aktörernas uppfattningar. I det störningsfria samtalet klargör de samtalande sina önskemål, de reflekterar kritiskt över egna och andras yttranden, validerar sanningsanspråk och gör självständiga bedömningar. Samtalet gör det möjligt för dem att tillsammans komma fram till vad som är den mest riktiga uppfattningen, eller den mest lämpliga, utifrån givna förhållanden. En viktig förutsättning är att de som deltar i samtalet är inriktade på att förstå varandras yttranden utifrån de aspekter som Habermas beskriver som begriplighet, legitimitet, sanningshalt och uppriktighet (Alvesson 2002: 97). I det störningsfria samtalet kan man diskutera och undersöka detta tills det uppstår enighet. Kompromisser är nödvändiga, men de ska bygga på legitima överväganden, inte orsakas av maktutövande.

Men sådana störningsfria samtal förekommer knappast i lärandeprocesser inom naturresurshantering av idag, även om många säkert strävar dithän (Forester 1993). Den öppenhet som är en förutsättning för idén om hållbar utveckling som lärandeprocesser infinner sig inte automatiskt när man bjuder in aktörer för att hantera och fatta beslut i komplexa, ibland kontroversiella frågor. Om några får mer makt så kan det betyda att andra uppfattar att de får mindre. Steget från traditionella, resultatorienterade och hierarkiska arbetssätt till mera kommunikativa och lärande kan vara stort (Johnson 2000, Pretty & Scoones 2000). Chambers (2000:33) skriver: "Participation as an empowering process implies loss of central control and proliferation of local diversity. The powerful are threatened with loss of power."

I de aktörssamverkansprocesser som ligger till grund för avhandlingen tycker jag mig ha uppfattat att medverkande aktörer, på ett närmast självklart sätt, tagit med sig sina värderingar, intressen och positioner i livsmedelssystemet i processerna. Jag har mött aktörer som står i beroendeförhållande till andra och inte talar klarspråk, aktörer som försöker dölja viss information eller försöker rikta processerna mot frågor som gynnar deras egna intressen. Detta gäller inte bara under enskilda workshops, utan också i samband med organiserandet av hela aktörssamverkansprojekt. Allt detta kan på ett eller annat sätt kopplas till maktutövande och den fråga jag ställer mig är *hur maktutövandet i aktörssamverkan kan beskrivas så att relationen mellan makt och lärande synliggörs*. En större förståelse för makten och hur den verkar i praktiken är mycket viktig för att i förlängningen kunna förbättra förutsättningen för



lärande och för aktörssamverkansprocesser som helhet (Aarts & van Woerkum 1999, Forester 1999, Grudens-Schuck m.fl. 2001).

I detta kapitel beskrivs de teorier om makt som ligger till grund för det sätt på vilket jag väljer att empiriskt undersöka maktutövandet i de aktörssamverkansprojekt som jag deltagit i.

## 4.1 Begränsande makt

Ett klassiskt sätt att analysera makten i samhället, i politiska maktstrukturer och i arbetsliv utgår från maktutövandet som negativt och begränsande. Fokus är då hur samhället klarar av att representera olika intressen och hantera missförhållanden och konflikter (Doyle & McEachern 2001). Nedan ger jag en kortfattad beskrivning av synen på makt som begränsande. Jag ger också exempel på två fall där man funnit att lärandeprocesser inte fungerat så som det var tänkt och där makt, betraktad som begränsande, framstår som ett av skälen.

### 4.1.1 En- två- och tredimensionell makt

Lukes (1986) delar in synen på makt, så som den uppfattas och beskrivs inom forskning kring politisk makt och samhällets makt över grupper och individer, i en-, två- och tredimensionell makt. Detta är en indelning som återkommer hos flera senare författare (Petterson 1987, Dyrberg 1997<sup>20</sup>, Nelson och Wright 2000). I den endimensionella synen betraktas maktutövandet orsaka förändringar i beteendet hos dem som utsätts. Makt utspelas, utifrån detta synsätt, på offentliga arenor och kan studeras genom att vi undersöker vilka som deltar i den situation vi är intresserad av, vilka som förlorar och vilka som vinner eller lyckas driva sin vilja igenom. I denna ansats antas missnöje komma till uttryck på ett synligt sätt. Vidare antas människor delta i frågor som ligger dem varmt om hjärtat och intresserar dem samt beslutsarenor vara tillgängliga för alla (Petterson 1987). Maktens mekanismer är enkla och innefattar sådant som politiska resurser som de inblandade aktörerna förfogar över.

Synen på makt som tvådimensionell innebär att maktbegreppet utvidgas. Makt kan här, utöver att utövas på offentliga arenor och på ett synligt sätt, också utövas genom att vissa grupper hindras från att överhuvudtaget komma till tals. Detta kan till exempel ske genom att den som utövar makt förhindrar vissa frågor från att komma upp på dagordningen (Lukes 1986). Om man lyckats hindra frågor från att bli offentliga kan man också hindra aktörer från att agera. Tvådimensionell makt kan beskrivas så att A utövar makt när hon anstränger sig för att skapa eller vidmakthålla sociala och politiska värden och praktiker som begränsar frågorna i den öppna, demokratiska, politiska processen till sådana som ligger inom As intressen och är ofarliga för A (Dyrberg 1997: 54).

Studier av makt utifrån den första och andra dimensionen bygger, enligt bland annat Lukes (1986), på behavioristisk metodologi och täcker inte alla aspekter av makt. Lukes föreslår därför en tredje dimension för att komplettera de två tidigare. Utifrån denna dimension ses makt som en

---

<sup>20</sup> Dyrberg (1997) kallar dem: *“the first, the second and the third face of power”*.

egenskap som påverkar andras behov och uppfattningar. Makt, enligt detta synsätt, kan inte bara ändra någons intressen och uppfattning i en fråga, utan också ändra någons uppfattning om sig själv. Detta kan ske utan att det föreligger någon iakttagbar konflikt (Pettersson 1987). Makten kan här inte tillskrivas en specifik persons beteende och inskränker sig inte till beslutsfattande inom samhällets institutioner, utan genomsyrar ideologier och distribueras i samhället genom köns-, klass- och rasrelationer (Nelson och Wright 2000). Dyrberg (1997), som är kritisk till synen på makt utifrån de tre ovan beskrivna maktdimensionerna, menar att den tredje maktdimensionen frigör maktbegreppet från behaviorismen. Denna maktdimension fokuserar i stället på underliggande sociala mönster som inte syns och som aktörerna inte nödvändigtvis behöver vara medvetna om. Aktörerna kan vara formade i en maktstruktur och härigenom själva vara omedvetna om att de utövar makt, liksom de kan vara omedvetna om att de utsätts för makt. Dyrberg menar att makt utifrån den tredje dimensionen innebär ett slags dominans, en generaliserad manipulativ makt som inte är knuten till specifika subjekt. Med detta sätt att betrakta makt lossar man, enligt Dyrberg (ibid), på länken mellan makt och konflikt (maktens första dimension), men man håller fast vid länken mellan makt och dominans (maktens andra dimension).

Nedan ger jag exempel på två studier där jag uppfattar att maktutövandet kan beskrivas utifrån någon av de tre maktdimensionerna ovan, och där detta också kan påverka förutsättningarna för lärande. Författarna ställer i dessa studier inte några tydliga frågor om makt eller lärande. De intresserar sig för deltagandet och för resultaten av processerna som de studerar. Men exemplen kan ändå fungera som underlag för fortsatta tankegångar om hur makt kan beskrivas, för att relationen mellan makt och lärande ska kunna synliggöras.

#### *4.1.2 Maktutövandet i samverkan kring vattenvård*

Margerum (2001) har undersökt ett 20-tal samverkansprocesser kring vattenvårdsfrågor i USA och Australien som pågick under 90-talet. Fokus i undersökningen är frågan om vad som egentligen hänt med dessa processer, om och i så fall hur de fullföljts. Margerums undersökning visar att det var vanligt att man i processerna kom till konsensus när det gällde problemformuleringar och mål. Men när det blev dags att genomföra det man kommit överens om upphörde ofta samverkan, processerna körde fast. Som skäl för detta anger några av de medverkande som intervjuas, att de förlorat intresset för att delta därför att myndigheter och andra, som traditionellt har kontroll över vattenvårdsfrågor, dominerade processerna med sina perspektiv. I andra fall ansågs myndigheter och beslutsfattare visa för lite intresse för samverkansprocesserna och inte ta dem på allvar. Detta, menade de intervjuade, tydde på att processerna utgjorde ett spel för gallerierna. De användes av myndigheter för att rikta deltagarnas uppmärksamhet bort från de rum där de viktiga frågorna och egentliga besluten diskuterades och fattades. Ytterligare andra som intervjuades var skeptiska till att politiker, myndigheter och andra traditionellt

betydelsefulla aktörer med motstridiga intressen i vattenvårdsfrågor överhuvudtaget medverkade i processerna. De menade att processerna härigenom kom att ta udden av den kamp och de konflikter som frågorna ytterst rörde. I några av fallen valde miljöorganisationer att helt avstå från att medverka i processerna av oro för att samverkan kunde försvaga deras ställning och inflytande. Moote m.fl. (1997) för ett liknande resonemang om varför deltagande processer kring frågor om naturresurshantering inte fungerar som det är tänkt.

Trots att Margerum (2001) inte har maktutövandet i fokus, kan man tolka det som flera av de intervjuade säger så, att de upplevde sig vara utsatta för maktutövande så som det beskrivs utifrån den första och andra maktdimensionen. Myndigheter och instanser med makt och inflytande över vattenvårdsfrågor ansågs av somliga dominera processen (maktens första dimension). Andra menade att myndigheter utnyttjade samverkansprocesserna för att rikta allmänhetens intresse från den beslutsprocess där de viktiga frågorna avgjordes (maktens andra dimension). Jag drar slutsatsen att förutsättningarna för det slags lärande som eftersträvas i aktörssamverkan inte kan ha varit särskilt stora, om processerna präglades av sådan misstänksamhet att åtaganden som man beslutade om inte fullföljdes.

#### 4.1.3 Maktutövandet i en sökkonferens

Det andra exemplet rör en sökkonferens (*Future Search*) som studerats av Polanyi (2002). Sökkonferensen hölls i Canada kring en tämligen vanlig och omdebatterad förslitningsskada, RSI<sup>21</sup>, inom en viss företagsbransch. Sökkonferensen är en av fler metoder som används för att skapa gemensam grund för handling (*common ground*) mellan aktörer som har intressen i samma frågor, eller gör anspråk på samma resurser. Metoden beskrivs av sina upphovsmän (Weisbord och Janoff 1995) som en demokratisk och inkluderande process baserad på reflekterande dialog. Sökkonferensen pågick i tre dagar och deltagarna bestod av anställda som led av förslitningsskadan, representanter för fackföreningar, sjukgymnaster, försäkringsbolag, ansvariga för berörda företag, politiker m.fl. Syftet med konferensen var att komma till klarhet med skadan, hur den skulle diagnostiseras, behandlas, dess prognos, vilka ersättningar som de drabbade hade rätt till och på vad sätt arbetsgivare och andra var ansvariga.

Konferensen inleddes, helt i enlighet med det föreskrivna upplägget, med att de som deltog ägnade sig åt att utifrån olika perspektiv göra en rik bild av problematiken. Till en början utkristalliserade sig två diametralt olika problembilder. Den ena utgick från synsättet ”makt-konflikt”, och relaterade till företeelser som ökad internationell konkurrens inom branschen, försämrade regelverk för anställda och ökad makt inom företagsledningen. Allt detta uppfattades leda till en försämrad arbetssituation med förslitningsskador som följd. Den andra problembilden, ”konsensus-kunskap”, utgick från behovet av ökad

---

<sup>21</sup> Repetitive Strain Injuries

produktiviteten för att klara konkurrensen inom branschen. Här betonades att det behövdes mer forskning kring arbetsskadan och förbättrade arbetsförhållanden för de anställda, för att minska direkta och indirekta kostnader för företag och samhälle. Efterhand som konferensen framskred fick konsensus-kunskap-perspektivet allt mer uppmärksamhet på bekostnad av makt-konflikt-perspektivet. Huvuddelen av de handlingsplaner som togs fram under konferensens sista dag baserades på synsättet konsensus-kunskap, och på utveckling och samarbete. De syftade till att gemensamt utveckla kunskap om hantering och förebyggande av sjukdomen, till nytta för både företagen och de anställda:

According to one compensation board employee, the common ground projects were a list of "the easiest things" to do. But also, this rush to action appears to show that the structure of Future Search perpetuated the dominant consensus-based world-view, despite the fact that it was challenged at the beginning of the conference. (Polanyi 2002: 364)

Polanyi menar att sökkonferensens upplägg och struktur gjorde att de som deltog inte uppmuntrades att reflektera över och ifrågasätta olika alternativa sätt att betrakta och hantera problemen. Konferensen gav inte utrymme för deltagarna att gå på djupet när det gäller de mer komplicerade, svårhanterliga, och kontroversiella sidorna av problematiken. Där fanns ett uttalat och dominerande gruppträck som förmådde dem som deltog att inta en pragmatisk hållning och betrakta frågan om förslitningsskadan som ett "win-win-scenario".

Det sätt på vilket Polanyi (2002) diskuterar maktutövande i exemplet med sökkonferensen kan hänföras till den andra och tredje maktdimensionen, även om han själv inte talar om makt i dessa termer. Konfliktperspektivet hindrades från att komma upp på dagordningen (maktens andra dimension). Det tycks vidare som det var strukturen på konferensen (bland annat: "this rush to action"), snarare än enskilda deltagare, som Polanyi anser vara orsaken till detta. De som deltog i sökkonferensen kom att hemfalla åt det dominerande konsensusperspektivet. De som från början var intresserade av att fördjupa sig i frågor om ökad konkurrens och ökad makt hos företagsledning, valde efter ett tag att i stället fokusera på konsensus (eller att helt enkelt tåga). Detta liknar maktutövandet utifrån den tredje dimensionen, som säger att maktutövandet kan finnas inbyggt i strukturer och leda till att någons intressen och uppfattning i en fråga ändras, utan att några synliga konflikter föreligger.

Av Polanyis (2002) redogörelse får jag intrycket att konsensusperspektivet mer eller mindre smygande tog överhanden under konferensen. Konferensdeltagarna fattade inte uttalat något beslut om att fokusera på konsensus i stället för konflikt. Vi kan ställa oss en rad frågor med anledning av detta: Hur förhöll sig de konferensdeltagare som till en början antog konfliktperspektivet till att deras intressen och utgångspunkter inte fick något gehör? Kanske fanns det de som, som ett uttryck för sin besvikelse, valde att vara passiva under resten av konferensen? Kanske

fanns det också de som, på grund av konferensens struktur, drogs in i det dominerande synsättet och aktivt började arbeta utifrån konsensusperspektivet? Maktutövandet innebär, utifrån den tredje maktdimensionen, inte bara att någons intressen i en fråga kan ändras, utan att detta också kan ske utan att den som utsätts är medveten om det. Problemet är att vi inte kan vara säkra på att de som eventuellt ”bytte” perspektiv gjorde detta av tvingande skäl, på grund av att konferensens struktur möjliggjorde för konsensusperspektivet att dominera. Man kan ju också tänka sig andra skäl till perspektivbyte. Till exempel är det tänkbart att några av deltagarna, tack vare de samtal som pågick under konferensen, skapade nya meningar med sjukdomen. Genom att de fick möjlighet att se sjukdomen ur nya perspektiv kan de ha fått nya idéer om hur problemen med denna skulle kunna hanteras. Denna föreställning om vad som kan ha skett under konferensen ligger nära Mezirows (1991) definition av lärande. Den kan också ligga nära det lärande som eftersträvas i aktörssamverkan, som innebär att deltagarnas kunskap om den aktuella problemsituationen, liksom deras kunskap om samverkandets förmåga att hantera situationen ökar. Också Wengers (2003) beskrivning av lärande skulle kunna passa in här. Vi lär enligt Wenger när vi förändrar vår förmåga att engagera oss i en praktik och förändrar vår förståelse för varför vi engagerar oss.

Vi kan alltså tänka oss att det fanns utrymme för kursdeltagarna att, utifrån sina intressen och sina förmågor, förhålla sig olika till den situation som skapades under konferensen. Det är möjligt att några rent av vidgade sin förståelse för sjukdomen och dess problem. Dessa deltagare kan i så fall inte betraktas som maktlösa offer för konferensens struktur. De hade (eller skaffade sig) tillräckligt handlingsutrymme, eller tillräcklig makt, för att göra något positivt och produktivt av situationen. En sådan syn på makt rymms dock inte inom ramen för de tre ovan beskrivna, begränsande maktdimensionerna.

#### **4. 2 Produktiv makt**

Foucaults kritiska maktanalys<sup>22</sup>, fyller det tomrum som kan förklara att den makt som kan ses ha utövats genom sökkonferensens struktur, kan ha bemötts olika av de konferensdeltagare som till en början utgick från konfliktperspektivet. Foucault betraktade inte makt som något som kan ägas eller utövas av personer, instanser eller institutioner, eller som något som kan lokaliseras, fixeras och studeras i sig (Flyvbjerg 1998: 207). Makt existerar som handlingar som utövas i ständiga fram-och-tillbaka-rörelser i

---

<sup>22</sup> Kritiska maktanalyser görs också utifrån feministiska perspektiv. Foucaults syn på makt blir dock problematisk utifrån vissa feministiska perspektiv, eftersom han utgick från att makt sprids genom nätverk och sociala relationer, inte genom statiska maktstrukturer. Han opponerade sig mot att makt var något som kunde ägas och behållas av en grupp. Inom feministisk teoribildning utgår man från att kvinnor, oavsett klass, generellt domineras av män, att män har makt över kvinnor genom ett relativt stabilt patriarkaliskt system (Ramazanoğlu och Holland 1995: 333).

relationer. Foucault menade vidare att det inte finns några självständiga subjekt, att det är de existerande normerna, den sociala praktiken eller diskursen som styr hur vi handlar och hur vi definierar oss själva och andra. Vi reglerar oss själva lika mycket som vi regleras av andra. Makten finns inbyggd i varje relation, genom att inte bara de underordnade utan också de överordnade underordnas diskursen. Samtidigt som det skapas överordnade skapas också underordnade, annars skulle det inte finnas några överordnade. Den som är underordnad bidrar alltså själv till att reproducera sin position (Alvesson 2002). Med Foucaults synsätt kan maktrelationer uppfattas som dynamiska och maktutövandet inte bara som begränsande utan också som produktivt. Det existerar en möjlighet för människor i olika situationer att påverka eller ha inflytande över den makt som de utsätts för, vilket de också utnyttjar. Med detta sätt att betrakta maktutövande under sökkonferensen blir det rimligt att tänka sig att några konferensdeltagare kan ha uppfattat konferensens struktur som hämmande, medan andra kan ha utnyttjat konferensen för att lära. Vad som däremot är omöjligt att uttala sig om, är, om de som utnyttjade konferensen till att lära, gjorde det frivilligt eller på grund av det tvingande i konferensens struktur. Detta kan kanske inte heller de som valde att lära själva uttala sig om eftersom de, enligt den tredje maktdimensionen, kan ses omedvetna om att de utsätts för makt (Dyrberg 1997).

#### 4.2.1 Beroende och självständighet

Grudens-Schuck m.fl. (2003) gör en analys av makt- och beroendeförhållanden i deltagandeprocesser med inspiration av Foucault. De beskriver en, enligt dem, mycket vanlig syn på frågor om beroende/självständighet bland aktionsforskare och facilitatorer som arbetar med deltagande och lärande för hållbar utveckling. Analysen bygger dels på en genomgång av utvärderingar av projekt som andra gjort, dels på erfarenheter från egna projekt. Enligt författarna utgår forskare och facilitatorer som arbetar med deltagande processer både i nord och syd vanligen från att *alla* former av beroenden är oönskade uttryck för förtryck. Det som följaktligen eftersträvas är så hög grad av självständighet (*self-reliance*) som möjligt. Det är detta synsätt som artikelförfattarna vänder sig mot och menar är förenklat och problematiskt. För att kunna belysa och diskutera frågan, delar de in synen på beroende/självständighet i två kategorier, ”överlåten självständighet” (*mandated self-reliance*) och ”situerat ömsesidigt beroende” (*situated interdependence*).

Synen på beroende som ”överlåten självständighet” är enligt författarna den dominerande. Synsättet utgår från att beroende antingen är en naturlig benägenhet hos människan som hon självmant söker sig till, eller också att beroendet utgör ett inlärt beteende. Oavsett vilket betraktas beroendet som osunt, som något som måste motarbetas eller kan läras bort. Författarna menar att båda betraktelsesätten bygger på en förenklad (för att inte säga förnedrande) människosyn och på en förenklad syn på relationen mellan beroende och självständighet.

Grundat på egna empiriska studier hävdar Grudens-Schuck m.fl. (2003) att frågan om beroende kontra självständighet är betydligt mer komplex och kräver en djupare analys. Bland annat hänvisar de till projekt i Canada och Nya Zeeland, som några av författarna själva drivit för att få igång samverkan och aktiviteter bland lantbrukare och landsbygdsbefolkning. Syftet med projekten var att förbättra de berördas försörjningsmöjligheter och skapa en mer hållbar utveckling. Inom ramen för ett av dessa projekt anställdes en person för att ansvara för övervakning av en smittsam sjukdom bland boskap. Den anställda organiserade lantbrukarna i mindre grupper som tillsammans med veterinärmyndigheten bildade nätverk som skötte kontroll av spridning och bekämpning av sjukdomen. Då projektet efter några år visade goda resultat – sjukdomens utbredning minskade kraftigt – antog man att lantbrukarna hade blivit självständiga och oberoende. Den anställda organisatören lämnade därför lantbrukarna att sköta verksamheten själva. Ett år senare hade de åter förlorat kontrollen över sjukdomen. Lantbrukarna begärde därför att veterinärmyndigheten återigen skulle bekosta anställningen av en person som skötte organiserandet av sjukdomsövervakningen. Grudens-Schuck m.fl. (ibid: 61) skriver: "The farmers were sufficiently independent to request an agency-paid specialist to facilitate and support their groups. Farmers did not see this request as unhealthy dependence." För lantbrukarna innebar ansvaret för att organisera lantbrukargrupper som arbetade med sjukdomsövervakningen inte frigörelse. De betraktade snarare detta som ett arbete som de föredrog att överlåta åt någon annan.

Mot bakgrund av denna och liknande erfarenheter vänder sig författarna mot den rådande synen på beroende som något icke önskvärt. De stödjer resonemanget på bland annat Heron (2004) och Kegan (1994). Heron menar att beroenden kan vara mer komplexa och situationsbundna. En person kan vara beroende i relation till en specifik företeelse eller annan person utan att detta behöver betraktas som skadligt. Inte heller Kegan talar om beroende–autonomi som ett motsatspar utan utgår från att beroende och oberoende har en mer relationell och flexibel natur. Författarna föreslår ett alternativt sätt att betrakta oberoende och beroende, som "situerat ömsesidigt beroende" (*Situated interdependence*):

Situated interdependence emphasizes dynamism, focuses on the quality of relationships and shares responsibility for managing interdependence. The term "situated" emphasizes development and particular criteria for interdependence that is located to the setting rather than the application of universal a priori criteria. (Grudens-Schuck m.fl. 2003: 60)

Det föreslagna betraktelsesättet är inspirerat av Foucaults idé om makt och hur den verkar. Makt utövas både av de dominanta, i form av förtryck och av de dominerade i form av motstånd: "... one is not dependent or autonomous (and certainly not cooperative) in isolation" (Grudens-Schuck m.fl. 2003: 60). Att vara beroende behöver alltså inte innebära det samma som att vara maktlös, menar författarna. När lantbrukarna själva får välja,

så väljer de i detta fall att vara beroende. De väljer att överlåta makten och det yttersta ansvaret för övervakningen av boskapssjukdomen på en person som de inte har kontroll över, eftersom det är myndigheterna som anställer och betalar lönen för denna. Lantbrukarnas sätt att handla kan alltså ses som ett uttryck för makt, inte maktlöshet. Makt, betraktad som en relation mellan människor kan alltså också betraktas som produktiv och behöver inte bara relateras till underkastelse. Denna situation kan, liksom situationen vid sökkonferensen ovan, ses utifrån ett lärande perspektiv. Vi kan tänka oss att lantbrukarna, efter att i ett år själva provat att organisera arbetet med sjukdomsövervakningen, hade skaffat sig erfarenheter och en grund för ett beslut om hur och av vem arbetet borde skötas.

#### *4.2.2 Relationen mellan makt och lärande*

Med utgångspunkt i en Foucaultinspirerad syn på makt, ses makten verka överallt. Varje relation blir då en maktrelation och varje handling (och icke handling) en makthandling. Makt kan utövas mellan två personer med olika förmåga att uttrycka sig, mellan två personer med olika teknisk utbildning, med olika fysik eller mental styrka osv. (Hörnqvist 1996). Också motstånd mot makt, oavsett om det är passivt eller aktivt, är med detta synsätt maktutövande (Dyrberg 1997). Det är detta som gör bilden av maktutövandet som en icke fixerbar fram-och-tillbaka-rörelse i relationer så träffande. Makten kan, utifrån en sådan syn, vidare ibland ses som produktiv, i den meningen att det kan jämföras med lärande. När vi lär inom det instrumentella området kan vi uttryckligen sträva efter att kontrollera vår omgivning (Mezirow 1991), så som lantbrukarna i exemplet ovan valde att kontrollera boskapssjukdomen.

Att betrakta vissa former av lärande som maktutövande skulle kunna vara en viktig aspekt av relationen mellan makt och lärande, men ett sådant betraktelsesätt hjälper mig inte vidare. Allt maktutövande kan nämligen inte betraktas som lärande. Den som till exempel försöker att, genom att uppträda auktoritärt, hindra människor under en workshop från att säga det de vill ha sagt, kan om hon lyckas, ses utöva makt utan att själv lära sig. Och om hon lär, är det sannolikt inte frågan om det slags lärande som efterfrågas i aktörssamverkan. Om allt är makt blir makten omöjlig att definiera och därmed också att undersöka.

Trots att makten kan ses verka överallt är inte alla former av maktutövande intressanta utifrån avhandlingens syfte. Inte heller är det avhandlingens syfte att bidra till en teoretisk diskussion om makt. I denna avhandling efterfrågas ett sätt att beskriva maktutövandet på, som gör det möjligt att undersöka i relation till ett visst slags lärande. Det som är intressant är alltså de makthandlingar som förhindrar eller möjliggör det lärande som eftersträvas.



### 4.3 Makt som möjliggör och förhindrar lärande

Det som ska undersökas i denna avhandling är de (makt)handlingar som, oavsett vad den eller de aktörer som handlar avser med dem, leder till att utveckla eller hindra sitt eget och medaktörernas lärande. Här är det inte bara frågan om utformningen av enskilda workshops, eller enskilda aktörers handlingar och andras svar på dessa, som har betydelse för vilka förutsättningar för lärande som skapas. Aktörssamverkan utspelas inte i ett vakuum, utan i ett normativt och socialt sammanhang som har betydelse för hur de som initierar och organiserar aktörssamverkan utformar hela aktörssamverkansprojektet. Den utformning som aktörssamverkansprojektet som helhet får, har betydelse för de möjligheter till lärande som uppkommer, både för dem som utformar projektet och för dem som deltar.

John Forester (1993, 1999) undersöker och diskuterar makt i relation till lärande i projekt och processer som rör samhällsplanering. I boken "Critical theory, public policy and planning practice" (1993) utvecklar Forester en kritisk teori om samhällsplanering.<sup>23</sup> Hans utgångspunkt är att maktutövandet i planeringsprocesser är ofrånkomligt. Frågan är inte hur det kan utplånas, utan hur det kan synliggöras och bli produktivt för det lärande som eftersträvas. Foresters teori bidrar till förståelsen för vilka makthandlingar i aktörssamverkan som är intressanta att fördjupa sig i, i relation till lärandet.

Forester (1993) utgår från Habermas teori om kommunikativ rationalitet för att empiriskt undersöka deltagandet och lärandet i praktiskt samhällsplanering. Habermas arbetar med föreställningen om en störningsfri kommunikation, fria samtal som bygger på de samtalandes goda vilja. Han utgår alltså från att människor, under goda betingelser självständigt kan bedöma sina egna behov och intressen (Alvesson 2000). Den ideala samtalssituationen, där de talande klargör sina önskemål, kritiskt reflekterar över yttranden, validerar sanningsanspråk och gör självständiga bedömningar baserade på förnuftet, spelar dock inte någon större roll i Foresters resonemang. Habermas hänvisar inte till något idealt kommunikationssamhälle utan till en kontinuerlig demokratisering av den politiska diskursen: "Habermas' discourse ethics has limited prescriptive use; he never intended it to be a how-to manual" (Forester 1999: 204). Även om vi inte anser att en planeringsprocess motsvarar den ideala, kan vi undersöka den utifrån Habermas kriterier.

#### 4.3.1 Att undersöka makt i relation till lärande

Aktörssamverkansprojektet som jag beskriver i de följande kapitlen har ett uttalat syfte att utveckla gemensamt lärande och ömsesidig förståelse för att bättre hantera problem i livsmedelssystemet. Detta har många paralleller med de planeringssituationer som Forester (1993) utgår ifrån, i utvecklingen av sin kritiska teori. I aktörssamverkan som rör vårt livsmedelssystem, handlar det om en strävan att utveckla lärande

---

<sup>23</sup> Översatt från Foresters (1993: ix): *a critical sociology of public policy planning*.

beslutsprocesser kring livsmedelsproduktion och konsumtion. I Foresters fall, handlar det om en strävan efter att utveckla sådana processer i fysisk planering (t.ex. etablering av 3G-master och nya vägdragningar) eller annan samhällsplanering (t.ex. etableringar av samhällsliga serviceinrättningar). Det är lätt att se likheter mellan det projekt som initiativtagare och projektledare i avhandlingens aktörssamverkansprojekt försöker skapa och de som Forester målar upp.

Forester (1993) menar att våra handlingar *kan* vara instrumentella (vi får saker gjorda), men de är alltid också praktiskt kommunikativa, och en handling i bemärkelsen kommunikativ, är inte bara ett flöde av ord med ett visst innehåll. När jag uttrycker mig med ord, förmedlar jag också en avsikt eller en mening för dem som lyssnar, jag befarar, utmanar, inbjuder, kritiserar, lovar, gissar, uppmanar etc. Det är det kommunikativa i våra uttalanden som gör samtal meningsfulla: "The most instrumental action without meaning would be simply meaningless, not even recognizable as an action" (ibid: 24). En planerares handlingar bidrar alltså till att ge planeringen en mening för dem som berörs. Hela planeringspraktiken är både instrumentell och kommunikativ. Den är instrumentell genom att den syftar till att uppfylla uppsatta mål, och kommunikativ genom att den bidrar till att forma de berördas uppfattning om och förväntningar på den.

En planerare som intervjuar boende i ett bostadsområde om hur de ställer sig till 3G-master, gör alltså något mer än samlar information. Handlingen är inte bara instrumentell utan också kommunikativ, genom att den förmedlar en avsikt för de boende. Handlingen kan uppfattas hotande av somliga och leda till funderingar om vad planeraren egentligen är ute efter. Den kan uppfattas förtroendeingivande av andra och leda till förväntningar om att de ska få möjlighet till inflytande i den fortsatta hanteringen av ärendet. När planeraren sedan bjuder in de boende till ett informationsmöte rörande eventuell resning av en 3G-mast i området, gör hon något mer än förmedlar fakta. Genom det sätt på vilket hon lägger upp informationsmötet, påverkar hon de berördas uppfattning om och intresse för frågan. Hon kan välja att undvika viss information och betona annan; inbjuda till deltagande i den fortsatta processen eller framhäva att detta sköts bäst av expertis; sträva efter att överbrygga barriärer och upprätthålla kontakter med dem som berörs, eller hålla sådana kontakter vid ett nödvändigt minimum. Oavsett hur ärlig hon försöker vara med sina avsikter, kan hennes handlingar komma att betraktas med misstänksamhet av några av de berörda. Motsatsen är också tänkbar. Hon kan dölja sina avsikter med informationsmötet så skickligt, att de boende förleds att tro att de har insyn i och möjlighet att delta i den fortsatta hanteringen av ärendet, trots att de inte har det. Genom att fokusera också på det kommunikativa, på planeringspraktikens interaktiva och sociala aspekter, är det möjligt att undersöka vad slags mening praktiken skapar hos dem som berörs och hur detta påverkar deras möjlighet att lära.

### Fyra områden för maktutövande

När ett planeringsprojekt initieras och genomförs går det enligt Forester (1993: 93-94) att urskilja fyra områden för maktutövande. På ett praktiskt plan flyter dessa fyra områden för maktutövande i varandra, men de är analytiskt separerbara. Nedan redogör jag för hur jag tolkar Foresters syn på detta maktutövande.

Makt kan utövas genom att *rikta de berördas uppmärksamhet i viss, selektiv riktning*: Alla former av projekt och planeringsprocesser, även aktörssamverkan, innebär att de berördas uppmärksamhet initialt påkallas i en viss riktning (Forester 1993 kallar detta för ”mobilisering av bias”). De som ansvarar för, eller deltar i organiseringen av aktörssamverkan, riktar de berördas uppmärksamhet åt ett visst håll när de bjuder in de berörda, försöker skapa intresse för frågan och hitta ett fokus som kan uppfattas som begripligt. De som berörs får härigenom en uppfattning om vad projektet ska handla om, hur projektet ska förstås. När de ansvariga väljer ut den infallsvinkel, eller ”rubrik”, som ett aktörssamverkansprojekt ska utgå från väljer de samtidigt bort andra. När en miljösamordnare i en landsbygdskommun bjuder in till en workshop kring idéer om att utveckla nätverk och distributionskanaler för produktion och konsumtion av lokala livsmedel, har workshoppen redan fått ett fokus. Redan här har han riktat de inbjudnas uppmärksamhet mot ett visst håll och gett de berörda en möjlighet att skapa en mening med workshoppen. De lantbrukare som i huvudsak odlar sockerbeter eller producerar mjölk känner sig knappast välkomna, så vitt de inte går och hoppas på ett lokalt sockerbruk eller mejeri. Kanske skulle deras uppfattning om och intresse för workshoppen väckas om miljösamordnaren valde att lägga tyngdpunkten i inbjudan på landsbygdsutveckling i stället för lokal livsmedelsproduktion. De kunder och konsumenterna som prioriterar lågprislivsmedel skulle sannolikt inte heller fatta intresse för workshoppen, så vitt de inte uppfattade att syftet med satsningen på lokal produktionen var att pressa livsmedelspriserna. Det högst ordinära organiserandet av ett projekt ger alltid normativa (politiska) resultat och utgör något av kärnan i den kommunikativa teori om planeringspraktik som Forester utvecklar. De som tar initiativet till ett aktörssamverkansprojekt har vanligtvis stor makt över hur projektet uppfattas av dem som berörs.

Makt kan utövas genom att *kontrollera information i sakfrågor*: Kring varje aktörssamverkansprojekt finns en mängd information. Det är denna information som ska ligga till grund för det lärande som eftersträvas i aktörssamverkan och leda till beslut om hur olika problem ska förstås och hanteras. I exemplet med miljösamordnaren och workshoppen ovan, kan det handla om information om hur bra eller dåligt liknande satsningar ute i landet lyckats; vilket stöd idén med lokalt producerat har hos de stora livsmedelskunderna i kommunen; att kostnaderna för grönsaker tenderar att bli högre i småskalig produktion; att de flesta lantbrukare i området saknar maskinpark och kunskaper som skulle göra det möjligt för dem att odla det som konsumenterna efterfrågar osv. Miljösamordnaren kanske inte berättar för de inbjudna att liknande satsningar helt misslyckats på andra håll i

landet; att grannkommunen har liknande idéer vilket kan leda till konkurrens om kunder; att centerpartisterna i kommunstyrelsen står för lunchen under workshopen eller att folkpartisterna är starkt emot hela idén. Kanske tycker han att denna information är ovidkommande. Också när man strävar efter att vara ärlig har viss information företräde, medan annat betraktas som mindre viktigt. Oavsett om de som initierar och ansvarar för aktörssamverkan undanhåller information medvetet eller omedvetet, har de möjlighet att kontrollera den information som ges till de berörda. Detta kan avgöra vad de som berörs håller som sant och betraktar som fakta.

Makt kan utövas genom att *åberopa myter, normer, mål och traditioner*: De som sätter igång eller ansvarar för aktörssamverkan kan åberopa normer, ideal, myter och traditioner för att skapa samförstånd, samtycke och legitimitet bland dem som berörs. Hur politikerna i kommunstyrelsen förhåller sig till projektet i exemplet med workshopen ovan, är inte bara en fråga om information i sakfrågor. Informationen säger också något om vilka normer och värderingar som råder i livsmedelssystemet och kring workshopen. Om miljösamordnaren väljer att inte berätta om centerpartiets och folkpartiets syn på workshopen, så kan det bero på att han vill undvika att blottlägga vissa värderingar som skulle göra dem som deltar ointresserade av att delta. Hans tiggande om det ”politiska spelet” kring workshopen kan leda till att de som deltar finner workshopen legitim därför att de tror att den har kommunens fulla stöd. Miljösamordnaren kan också till exempel säga: ”Ett annat syfte med den här workshopen är att skapa en mer levande landsbygd”, för att åberopa något som han föreställer sig att alla som deltar går och drömmer om. Eller han kan säga: ”Under den här workshopen är det dialog på lika villkor som gäller”, för att inge en känsla av delaktighet. Om deltagarna samtycker till de normer, ideal och myter som miljösamordnaren åberopar, skapas en känsla av legitimitet för workshopen. Det skapas samförstånd mellan dem som deltar och dem som ansvarar för workshopen. Åberopandet av traditioner, myter och ideal behöver inte ske i manipulativt syfte, men de kan ändå innebära att deltagarna rycks med och samtycker mer eller mindre oreflekterat.

Makt kan utövas genom att *manipulera tillit och beroende*. De som tar initiativ till och organiserar aktörssamverkan kan sträva efter att vara ärliga och visa respekt på jämlika villkor för alla deltagare och medaktörer. Om miljösamordnaren bjuder in dem som deltar i workshopen till att till exempel fastställa målen för dagen, om han tar hänsyn till och visar respekt för deras åsikter och intressen, kan han skapa en upplevelse av tillit och erkännande hos berörda. Tillit kan också manipuleras fram. Miljösamordnaren kan till exempel tala om delaktighet utan att tillämpa det i praktiken. Om deltagarna inte uppfattar att miljösamordnaren manipulerar deras tillit kan de leda till att de blir ensidigt beroende av honom.

### Lärandet inom ramen för maktutövandet

Det är genom den makt som de som initierar och utformar aktörssamverkan utövar och det svar som detta maktutövande framkallar hos dem som berörs, som lärande blir möjligt, både bland dem som utformar projektet och bland dem som berörs. Forester (1993) utgår liksom Mezirow (1991) från Habermas idé om det störningsfria samtalet som det ideala för vuxnas lärande (se avsn. 3.4.1). I aktörssamverkan är strävan att möjliggöra lärande inom både den instrumentella och kommunikativa domänen.<sup>24</sup> Forester kallar detta för lärande om den aktuella problemsituationens innehåll respektive kontext. Den instrumentella domänen för lärande handlar om hur vi lär oss kontrollera vår omgivning och andra människor. Det är frågan om lärande kring händelser och företeelser som vi kan tala om som relevanta eller irrelevanta, falska eller sanna. Om de som deltar i exemplet med workshopen ovan, har möjlighet att bidra med information i sakfrågor så möjliggörs lärande av detta slag. Om lantbrukarna som deltar får, eller tar sig, utrymme att berätta om svårigheterna att ställa om till en produktion som motsvarar det som konsumenterna i kommunen efterfrågar, så kan andra som deltar få möjlighet att öka sin förståelse för problem som måste hanteras för att utveckla den lokala produktionen och konsumtionen. Om personalen vid kommunernas storkök får, eller tar sig, utrymme att berätta att deras tid i köken är strikt anpassad till att hantera halvfabrikat, skalade morötter och förkokt potatis, så ökar deltagarnas möjlighet att förstå situationens komplexitet. Om workshopsdeltagarna får vara med i besluten om hur projektet som miljösamordnaren tar initiativ till ska vinklas; vilka problem man måste fokusera på och hur de ska hanteras; vilken information som ska ha företräde; om de har möjlighet att kontrollera sanningshalten i det som andra aktörer och miljösamordnaren själv påstår, ökar förutsättningarna för lärande inom den instrumentella domänen. Aktörerna lär då i sakfrågor kring livsmedelssystemet, kring det som Forester (1993) kallar för problemsituationens innehåll. Lärandet inom den instrumentella domänen kan begränsas av de två första områdena för maktutövande ovan. Det kan alltså begränsas beroende på åt vilket håll aktörernas uppmärksamhet riktas när de bjuds in till workshopen, och beroende på hur urvalet av information sker och kontrolleras.

De som deltar i aktörssamverkan har också möjlighet att lära inom den kommunikativa domänen. Det handlar om att de lär sig förstå vad andra menar och tycker är viktigt, och att göra sig själva förstådda. Här är det frågan om lärande kring relationer och värderingar, om det som vi kan tala om som normativt rätt eller fel. Om de som deltar i workshopen som miljösamordnaren ordnar får, eller tar sig, utrymme att tala om och lyssna till andra aktörers värderingar så ökar möjligheten till lärande inom det kommunikativa området. Och om de får, eller tar sig, utrymme att delta i

---

<sup>24</sup> Forester (1993) berör inte det emancipatoriska området för lärande som innebär att vi lär om oss själva (Mezirow 1991). Men det är fullt möjligt att tänka sig att även detta möjliggörs i aktörssamverkan. Det emancipatoriska området täcker både det instrumentella och kommunikativa området för lärande.

fastställandet av vilka mål och normer som ska gälla i det projekt som syftar till att hantera de problem som de intresserar sig för, finns förutsättningar för kommunikativt lärande. De lär då om det normativa sammanhang i vilket projektet ingår, det som Forester (1993) kallar för problemsituationens kontext. De lär också känna varandra och miljösamordnaren vilket kan betyda att det finns förutsättningar för att deras tillit till varandra ökar. De lär sig då att de kan vara uppriktiga och att lita på att andra på motsvarande sätt också är uppriktiga. Om workshopen är upplagd så att den inbjuder till respekt för olika uttalanden och åsikter, till att man tillsammans överväger vad som är sant och falskt och normativt rätt och fel, så kan det också betyda att deras uppfattning om workshopens potential för att hantera de problem som ringas in ökar. Lärandet inom det kommunikativa området kan begränsas av de två senare områdena för maktutövande ovan. Det kan begränsas beroende på vilka normer och myter som åberopas och beroende på hur tillit och beroende skapas.

### Osäkerhet och mångtydighet

Forester skiljer på två slags osäkerhet när det gäller planeringssituationer. Vi kan dels vara osäkra (*uncertain*) i sakfrågor som rör livsmedelssystemet eller den aktuella problemsituationen. Detta slags osäkerhet är aktuell när någon riktar uppmärksamheten mot en aspekt, och när någon påstår något om något. Om miljösamordnaren till exempel hävdar att det är billigare för konsumenterna att köpa lokalproducerat, kan workshopdeltagarna fråga sig om påståendet är sant eller falskt. Osäkerhet av det andra slaget rör det normativa sammanhanget i livsmedelssystemet (det Forester kallar för kontexten) och gäller mångtydighet (*ambiguity*) i livsmedelssystemet eller problemsituationen. Mångtydigheten blir tydlig om miljösamordnaren också berättar att hans påstående om att det är billigare för konsumenterna med lokalproducerat, bottnar i att han väljer att inkludera kommande skattelättnader i sina beräkningar. Han räknar nämligen med att arbetslösheten och sjukskrivningarna i kommunen kommer att sjunka tack vare alla nya arbetstillfällen och aktiviteter som satsningen på lokalt producerat kommer att innebära. De som deltar i workshopen kan då få möjlighet att förstå att miljösamordnaren har normativa grunder för sitt sätt att kalkylera. Han vurmar för lokalproducerat och söker allehanda argument för detta. De kan fråga sig om det är normativt rätt eller fel att räkna på det sätt som miljösamordnaren gör. Mångtydigheterna kan handla om ett projekts syfte, etik och normer, eller vilka intentioner som de som berörs av projektet egentligen har:

Wondering about uncertainty we look for evidence. Wondering about the ambiguous we look for precedent; tradition; a source of legitimacy; a consensually based interpretation; an appropriate fitting response. (Forester 1993: 90)

Om man inte skiljer sådant som rör sakfrågor, dvs. det som kan vara sant eller falskt, från det som rör normer och värderingar dvs. det som kan vara

rätt eller fel, så kommer normativa problem att hanteras som om de vore tekniska och opolitiska. Om de inblandade i ett projekt inte känner till vilka värderingar och intressen som ligger bakom målsättningen med projektet, så kan deras uppmärksamhet komma att vara vänd *från* de normativa och politiska utgångspunkterna för projektet, *från* målkonflikter och intressekonflikter. Deras uppmärksamhet kan riktas från den process som skulle kunna möjliggöra fokusering på (och därmed klargöranden och lärande kring) frågor om otydliga mål, outtalade värderingar, intressen och behov.

#### Foresters och andras maktperspektiv

Foresters (1993) redogörelse över hur makten kan utövas i planeringsprocesser har, som jag uppfattar det, paralleller med den mer klassiska synen på maktutövandet som begränsande<sup>25</sup>. Enligt den tvådimensionella maktsynen (se avsn. 4.1.1) kan makt utövas genom att man hindrar vissa grupper från att komma till tals eller håller borta kontroversiella frågor från agendan. Denna syn överensstämmer med Foresters syn på hur makt kan utövas i planeringsprocesser. Enligt den tredimensionella maktsynen kan makt också utövas genom att man ändrar någons intressen och uppfattning i en fråga. Genom de fyra områden för maktutövandet som Forester presenterar blir det möjligt att undersöka och diskutera hur eventuella ändringar i uppfattningen gått till. Det blir möjligt att undersöka om det till exempel skedde genom att viktig information undanhölls eller genom att deltagarna inte inbjöds att ställa kritiska frågor. Forester (ibid: 94) betraktar dock inte maktutövandet i planeringsprocesser som statistiskt utan skriver: "The analysis of these dimensions of power leads us directly to distinguish possible practical responses and forms of resistance in each dimension as well". Maktutövandet kan alltså enligt Forester resultera i att de berörda på olika sätt gör *motstånd*. Detta tangerar synen på makt som något som verkar som fram-och-tillbaka-rörelser i relationer. Det är genom den makt som utövas när ett aktörssamverkansprojekt initieras och utformas och det svar som detta maktutövande framkallar hos dem som berörs, som lärande blir möjligt, både bland dem som ursprungligen utformar projektet och bland dem som berörs.

#### Forester och Wenger

Foresters (1993) teori har beröringspunkter med Wengers (2003) syn på lärande genom att Forester liksom Wenger betonar *deltagandets* betydelse för lärande. För att lära måste vi *delta* i besluten om vilka fakta som ska ha företräde, vi måste ha möjlighet att *tala* om våra och andras intressen och värderingar och *delta* i beslut om vilka normer som ska gälla. Om vi inte deltar, menar Forester att möjligheterna till lärande kraftigt minskar. Om vi inte deltar, menar Wenger att vårt meningsskapande i allt för hög grad kan vila på reifikation (se avsn. 3.3.1). Det finns då risk för att de meningar vi skapar blir *improduktiva* och inte leder någon vart.

---

<sup>25</sup> Forester skriver dock inte själv om maktutövande i dessa termer.

#### 4.4 Sammanfattande om makt

I detta kapitel beskrivs de perspektiv på makt som ligger till grund för det sätt, på vilket jag väljer att undersöka maktutövandet i de aktörssamverkansprojekt som jag deltagit i. Utgångspunkten är frågan om hur makt utövas i aktörssamverkan och hur detta maktutövande påverkar aktörernas möjlighet att lära.

Från de teorier som betraktar makten som begränsande (Lukes 1986), hämtar jag en syn på makt som kan verka både öppet och dolt. Makt kan verka i öppna konflikter där den som utövar makt får någon att göra som den annars inte hade gjort. Den som utövar makt kan också till exempel hindra vissa frågor från att komma upp till debatt. Makt kan dessutom verka genom ideologier som sprids i samhället, genom till exempel könsrelationer och påverka människors behov och uppfattningar.

Det maktutövande som är intressant i denna avhandling är det som möjliggör och förhindrar det lärande som eftersträvas. Med hjälp av Forester (1993) blir detta maktutövande möjligt att undersöka empiriskt. Makt kan utövas genom det håll mot vilket de beröras uppmärksamhet riktas; genom kontroll av information i sakfrågor; genom återopande av myter, normer, mål och traditioner; och genom manipulerande av tillit och beroende. Makten betraktas här som en fram-och-tillbaka-rörelse i relationer. Det är genom den makt som utövas när ett aktörssamverkansprojekt initieras och utformas och det svar (i form av motstånd) som detta maktutövande framkallar hos dem som berörs, som det lärande som eftersträvas i aktörssamverkan blir möjligt. Det är ett lärande som innebär att de som deltar lär dels i sakfrågor (om innehåll) rörande olika problem i livsmedelssystemet, dels om de normer, relationer, intressen och mål som råder inom livsmedelssystemet (om kontexten). De lär sig också hålla isär frågor om vad som kan vara normativt rätt och fel från frågor om vad som kan vara sant och falskt. Ju större möjlighet de har att kontrollera information, och ju större möjlighet de har att delta i beslut om vilken information som är viktig och vilka normer och mål som ska gälla i aktörssamverkan, desto större möjlighet har de att lära och tillsammans och fatta välgrundade beslut om hur problemen ska betraktas och hanteras. Genom detta lärande stärks deras relationer till andra aktörer, de lär sig att de kan vara uppriktiga och att lita på att andra är uppriktiga. De lär sig att de kan ha tilltro till samverkan och dess möjlighet att utveckla den gemensamma förståelsen för och hanteringen av de problem som är för handen.



## 5 Aktörssamverkansprojektet tar form

”Aktörssamverkansprojektet” är namnet på det projekt som beskriver avhandlingens empiri. Det här kapitlet handlar om hur Aktörssamverkansprojektet initieras och utformas från och med hösten 2000 till och med sensommaren 2001. Nästa kapitel, kapitel 6, omfattar projektets andra och avslutande period. I början av den andra perioden, från och med hösten 2001, växer projektet och förgrenas, för att från och med sommaren 2002 långsamt börja avrundas och under våren 2003 helt avslutas.

Händelserna i Aktörssamverkansprojektet beskrivs i detta kapitel så långt möjligt i kronologisk ordning med djupdykningar i möten och samtal med de medverkande. Efter varje sådant möte görs en tolkning med hjälp av de teorier som beskrivits i teoriavsnitten. Ibland gör jag också sammanfattningar av företeelser och tendenser som inte blir tydliga i något specifikt möte eller samtal utan utgör ett slags ”flimmer” som förekommer här och var. För att underlätta för läsaren att få en överblick över händelseutvecklingen i projektet börjar jag med en översikt över projektet.

### 5.1 Översikt över händelseutvecklingen i projektet

#### Hösten 2000

Aktörssamverkansprojektet startar hösten 2000. Initiativtagarna, dvs. representanter för LRF och tre föreningsföretag samt den tilltänkta projektledaren, håller ett första konstituerande möte. Jag och min kollega Magnus Ljung deltar. Vid de följande två mötena diskuteras och klubbas en projektplan. Man slår fast att projektets syfte ska vara att utveckla former för ömsesidigt lärande mellan olika aktörer som intresserar sig för frågor om livsmedelsproduktion mat och miljö. Vidare dras konkreta riktlinjer för projektet upp. Projektet förankras inom LRF och de tre föreningsföretagen som också svarar för finansieringen under det första året. I takt med att projektet växer tillkommer senare finansiering genom externa medel som man ansöker om, både för huvudprojektet och för enskilda avgränsade delprojekt som utvecklas. Initiativtagarna, dvs. LRF och föreningsföretagen står dock för en stor del av finansieringen under hela projekttiden.

#### Våren 2001

Året börjar med att representanter för ett femtontal organisationer och instanser som förväntas ingå i en tilltänkt projektgrupp, bjuds in till ett första informationsmöte om Aktörssamverkansprojektet. De flesta av de inbjudna tackar under vårvintern och våren ja till att ingå i Projektgruppen. Projektgruppen ska utgöra projektets bas och ha ett regionalt, övergripande ansvar för projektet tillsammans med initiativtagarna.

Under vårvintern hålls åtta lokala så kallade Nätverkträffar, eller workshops, kring frågor om mat, miljö och hälsa på olika platser i länet. Träffarna utgör ett försök att skapa ömsesidigt lärande kring dessa frågor på ett lokalt plan. Utgången av träffarna ska ligga till grund för beslut om

hur projektet ska gå vidare. När Nätverksträffarna utvärderas senare under våren bestämmer man sig för att gå vidare med projektet på den inslagna linjen och hålla fler lokala träffar med målsättningen att så småningom täcka hela länet.

Projektets ansats är ny och ingen som deltar, inte heller jag och min kollega, har erfarenhet av så omfattande aktörssamverkansprojekt. Under våren uppstår därför en lång rad frågor kring projektets syfte, vem som bär ansvaret för projektet, och vad man egentligen kan förvänta sig få ut av det.

#### Hösten 2001

De åtta Nätverksträffarna följs under senhösten 2001 upp genom fyra Fortsättningsträffar. Varje Fortsättningsträff omfattar ett område som geografiskt inkluderar två av de platser där de tidigare Nätverksträffarna hållits. Fortsättningsträffarna är mera handlingsorienterade än Nätverksträffarna och syftar till att de som deltar ska utveckla idéer om projekt och aktiviteter kring frågor som de tycker är viktiga. Träffarna leder till att en rad lokala arbetsgrupper bildas för att arbeta vidare med idéer som utvecklats. Även arbetet i dessa arbetsgrupper leds i huvudsak av projektledaren. Några av dessa idéer genomförs så småningom med hjälp av extern finansiering som projektledaren ansöker om. Andra stannar på idéstadiet bland annat på grund av bristande finansiering. Efter fortsättningsträffarna följer nu en ny omgång lokala träffar utifrån ett nytt upplägg, på nya orter i länet. De utformas för att direkt leda till idéer om konkreta aktiviteter som de som deltar kan arbeta vidare med.

Aktörssamverkansprojektets långsiktiga finansiering, den spretiga och okontrollerbara utveckling som blir en följd av de lokala träffarna, samt den komplicerade relationen mellan Initiativtagargruppen och Projektgruppen, är frågor som tas upp vid så gott som varje möte i Initiativtagargruppen. Man kommer inte till några entydiga och helt tillfredsställande beslut om hur frågorna ska hanteras. Vid årsskiftet upphör representanten för ett av de medverkande föreningsföretagen att delta och får inte någon omedelbar ersättare.

Projektgruppen, som sammantaget nu består av representanter för närmare 20 olika organisationer och föreningar i länet, har ingen tydlig roll i projektet. Gruppen fungerar i huvudsak som en passiv och rådgörande instans till projektledaren. Inom gruppen råder det delade meningar om vilken roll gruppen ska ha. De flesta vill dock att gruppen ska vara mer aktiv och själva driva aktiviteter inom ramen för projektet.

#### Våren 2002

Projektledarens arbetsbelastning växer under senare halvan av 2001 och början av 2002. Han fungerar både som samordnare av och som sekreterare vid alla de möten som hålls i Initiativtagargruppen respektive Projektgruppen. Dessutom ansvarar han för de lokala träffarna och för arbetet i de grupper som utvecklas ur dessa. Det är också han som skriver ansökningar för finansiering av projektet som helhet och för de projektidéer som växer fram genom träffarna. För att avlasta projektledaren anlitas på prov två unga studiecirkelledare som processledare. De leder två

nya Nätverksträffar på olika platser i länet. Dessa träffar bygger på ett tredje upplägg som de utvecklar tillsammans med projektledaren.

Projektet växer och blir spretigare genom att allt fler aktörer och intressen involveras. Samtidigt är det svårt att skönja några tydliga resultat, vilket skapar en otålighet bland medlemmarna i både Initiativtagar- och Projektgruppen. Bland initiativtagarna råder det olika uppfattningar om vad man kan förvänta sig att få ut av projektet för egen del. Några av dem vill kunna dra nytta av projektet inom överskådlig tid och är otåliga över att detta inte kan åstadkommas. Andra betraktar projektet som ett kommunikationsprojekt som långsiktigt ska bygga upp förtroendet och samverkan mellan olika aktörer som intresserar sig för länets livsmedelsproduktion. Under våren 2002 upphör en representant för ännu ett föreningsföretag att delta i projektet, liksom en av representanterna för LRFs länsförbund. Tankar om att avsluta projektet, ge det en annan riktning, eller starta ett nytt projekt utifrån ett annat upplägg, föds.

#### Hösten 2002

Under hösten 2002 beslutar initiativtagarna sig för att inte starta några nya lokala träffar utan att låta projektledaren fasa ut sitt ansvar för det lokala arbete som pågår och som har satts igång genom de lokala träffarna. Beslutet beror dels på svårigheten till långsiktig finansiell planering men också på att man tycker sig nått en mättnad. Man kommer inte mycket längre med nuvarande arbetssätt. Ännu slås dock inte något slutdatum för projektet fast.

Aktörssamverkansprojektet har indirekt inneburit en ”inventering” av vad aktörer runt om i länet har för intressen när det gäller frågor om mat, miljö och jordbruk. Några av medlemmarna i Initiativtagar- och Projektgruppen börjar på allvar diskutera idéer om hur man skulle kunna fortsätta samverka i ett nytt projekt. Samtal och planer för ett sådant projekt pågår parallellt med att projektet avrundas. Under hösten och vintern avvecklar också jag min medverkan i projektet.

#### Våren 2003

Vid årsskiftet 2002/2003 bestämmer sig initiativtagarna för att avveckla projektet under våren. Efter årsskiftet, under vårvintern 2003 ängar jag mig åt att intervjua de medverkande inför en utvärdering som jag gör innan jag helt lämnar projektet.

Projektledaren fortsätter under vårvintern att avsluta sina åtaganden i projekt och i aktiviteter som påbörjats genom de lokala träffarna. När Aktörssamverkansprojektet helt avslutats har flera av de idéer om lokala projekt och aktiviteter som utvecklats hunnit genomföras. Andra hinner inte fullföljas, antingen på grund av bristande finansiering eller också rinner de ut i sanden av andra skäl. De medlemmar i Initiativtagar- och Projektgruppen som bestämt sig för att sätta igång med ett nytt projekt, mot bakgrund av erfarenheterna från Aktörssamverkansprojektet, arbetar under detta halvår med att förbereda detta.

## 5.2 Projektets bakgrund

Det var min kollega Magnus Ljung som på informella vägar fick höra ryktas om att LRFs länsförbund i ett län i Sverige tillsammans med tre lantbrukarägda företag (de kallas i fortsättningen för föreningsföretag) hade planer på ett gemensamt projekt. Han lyckas bjuda in oss till det som jag tror är det första officiella styrgruppsmötet för projektet i september 2000. När vi anlände till detta möte, vilket jag beskriver nedan, visste vi dock inte mycket mer än att projektidén bottnade i en strävan att tydligare än hittills koppla samman frågor om marknad och miljö i livsmedelsproduktionen, men att allting i övrigt var ”helt öppet”.

En officiell beskrivning av upprinnelsen till Aktörssamverkansprojektet är den som projektledaren ofta använde när han introducerade projektet i olika sammanhang. Genom att jag och min kollega använt i stort sett samma beskrivning i våra utvärderingar av projektet har vi bidragit till att befästa den. En variant på denna lyder ungefär så här:

Initiativet till Projektet togs av LRF och tre lantbrukarägda företag hösten 2000. De såg små förutsättningar för att åstadkomma en mer hållbar livsmedelsproduktion i länet på egen hand. Samtidigt saknade de kunskap om andra aktörer på livsmedels- och miljöområdet liksom andra aktörer saknade kunskap om dem. Projektets övergripande syfte blev därför att bygga upp förtroendet och möjliggöra ömsesidigt lärande mellan aktörer i livsmedelssystemet för att på lång sikt åstadkomma en mer uthållig livsmedelsproduktion i länet.

Några av de personer som deltog i initiativet har gett mig kompletterande förklaringar till varför projektet kom till stånd. En uppgift jag fått är att initiativet till projektet delvis togs för att försöka skapa bättre samstämmighet mellan LRF och de tre inblandade föreningsföretagen i länet. LRF centralt såg det nämligen som viktigt att blidka och dämpa frustrationen som uppkommit inom ett av de lantbrukarägda företagen (Företag2), sedan man ett år tidigare beslutat att lägga ned ett annat projekt innan det fullföljts och där företaget investerat en hel del energi och resurser. Relationen mellan ledande personer vid LRFs länsförbund och ett av de andra företagen (Företag1) var, har det sagts mig, också komplicerad, men orsakerna till detta känner jag inte till. Samarbetet mellan de tre föreningsföretagen var inte heller tillfredsställande, det gällde kanske särskilt i miljöfrågor. Här jobbade de tre företagen på vitt skilda sätt, utifrån olika ambitioner, förutsättningar och mål. Ett gemensamt projekt, med ett för alla angeläget syfte förväntades kunna förbättra relationerna mellan föreningsföretagen å ena sidan och mellan föreningsföretagen och LRF å den andra. Redan i ett internt PM från 1999 (vars upphovskvinna/man är okänd för mig) ges ett förslag till projektorientering för ett sådant projekt. Syftet som beskrivs i detta PM är att uppnå miljöförbättringar som överensstämmer med regeringens miljömål och som skapar mervärden på marknaden. Vidare föreslås bildandet av en styrgrupp bestående av representanter för förenings-företagen och LRF och vid behov extern kompetens.

Kompletteringarna av bakgrunden till projektet är viktiga därför att de antyder att det finns en rad relationer och intressen som inte redovisas i den officiella varianten. Denna ger intryck av att initiativet var ett enkelt svar på ett uttalat och väldefinierat behov. Men man satte sig inte samstämigt ner och beslutade att starta ett aktörssamverkansprojekt från en dag till en annan. Av PMet att döma hade förberedelser<sup>26</sup> för Projektet pågått under nästan ett helt år innan jag och min kollega kliver in på scenen. De som deltog i detta initiativ hade en gemensam historia samtidigt som de hade skilda intressen i det tänkta projektet. Detta påverkade deras inbördes roller och relationer liksom det bidrog till projektets uppkomst och utformning.

Nedan redovisar jag händelseförloppet vid det första (konstituerande kan man kanske säga) officiella mötet. Mötet kan tolkas på olika sätt och i olika syften. Mitt syfte är att beskriva de olika intressen och perspektiv som ligger bakom projektet. Beskrivningen blir därför också en presentation av flera för projektet viktiga aktörer. Vi som deltar i mötet är inte överens om hur projektet ska utformas. Mötet kan därför betraktas som en diskussion mellan olika intressen som strävar efter att få utgöra projektets plattform. Här förhandlar vi om hur situationen inom livsmedelssystemet ska uppfattas och hur problemen ska förstås och formuleras innehållsligt. Utifrån Forester (1993) innebär det att vi diskuterar åt vilket håll uppmärksamheten hos dem som kommer att beröras av projektet ska riktas.

### *5.2.1 Initiativtagarnas första möte (september 2000)*

Jag och min kollega har alltså bett om att få delta i mötet och på så sätt blivit inbjudna. När vi kliver in i möteslokalen har de andra redan bänkat sig vid det rektangulära bordet. Vi går runt och skakar hand innan vi sätter oss. För mig är alla ansikten nya, men min kollega har träffat några av dem förut i olika sammanhang. Mötet pågår under en förmiddag med paus för kaffe.

#### Mötet börjar

Närvarande är: Gunnar LRF (regionchef), Berit LRF (ansvarig för miljöfrågor), Peter Projektledare (tilltänkt projektledare för projektet, anställd vid LRF), Johanna Företag1, Fred Företag2, Kristian Företag3 (samtliga tre representanter för föreningsföretagen är ansvariga för medlemsfrågor, miljö- och/eller marknadsfrågor) samt jag och min kollega.

Gunnar LRF inleder med några välkomstfraser. Han förklarar först att det tänkta projektet är en uppföljning av LRFs tidigare satsning "På väg mot världens renaste jordbruk" och fortsätter därefter.

1. **Gunnar LRF:** Dagens uppgift är att sätta ned foten, att formera projektet. Vi kan börja med att låta Berit sammanfatta situationen.

---

<sup>26</sup> Här menar jag inte offentliga förberedelser utan den sortens förberedelser som måste föregå sådana. Någon måste komma med en idé, idén måste förankras, finansieras etc. och vid den tidpunkt då min berättelse börjar är mycket av detta arbete redan avklarat.

2. **Berit LRF** [beskriver LRFs respektive myndigheternas syn på hanteringen av några aktuella miljöfrågor. Bland annat nämner hon de 15 nationella miljömålen och den nya miljöbalken och fortsätter]: Länsstyrelsen har tillsatt en grupp för att kunna hantera den nya situationen. Till år 2002 skall man ha bestämt vilka miljömål som ska gälla i länet och prioriteras. Inom LRF vill vi slippa detaljregleringar och strävar efter att få sköta så mycket som möjligt själva genom utbildning och ökat ansvarstagande hos våra medlemmar.

3. **Gunnar LRF**: Jag vill komplettera bilden. Naturskyddsföreningen har dragit igång sin jordbrukskampanj och det kanske är något vi får väga in.

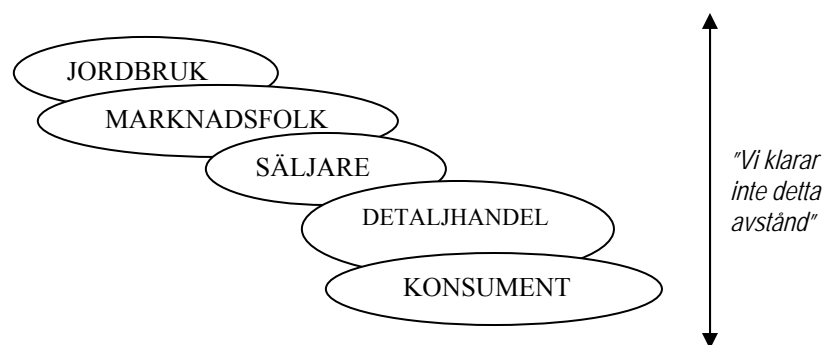
4. **Fred Företag2** [fäller någon form av förtydligande kommentar om detta.]

[En presentationsrunda följer. Johanna Företag1 och Kristian Företag3 lyfter fram sina förväntningar i samband med att de presenterar sig. Vi övriga säger bara våra namn, var vi kommer ifrån och vad vi arbetar med.]

5. **Johanna Företag1**: Några problem jag ser är att vi inte får ut vårt budskap och vårt miljöarbete till marknaden, vi jobbar för segregerat idag. Det måste vi ta tag i.

6. **Kristian Företag3**: Jag vill att vi utvecklar innehållet i svenskheten.

7. **Johanna Företag1** [begär (eller ges) nu ordet. Hon inledde med att rita upp en bild på tavlan som illustrerar svårigheten att kommunicera från jordbruk till konsument]:



Figur: Johanna Företag1s skiss på whiteboardtavlan.

[Med utgångspunkt i bilden fortsätter Johanna:]

Det finns ett starkt behov av att kommunicera ut på marknaden, men vad av allt gräsrotsarbete är egentligen kommunicerbart? Vilka kanaler har vi att tillgå för att nå marknaden och hur ska budskapen se ut för att passa och nå fram? Hur kan vi bära fram ett budskap ända från bonden till konsumenten utan att det förändras [fördärvas] av mellanleden? Hur skapar vi ett intresse hos konsumenterna så att de vill veta om det som vi kan och vill berätta om?

8. **Peter Projektledare**: Vi måste bestämma hur och vad som skall kommuniceras. Vi måste hitta nya former och enas om ett gemensamt koncept. Projektet måste sikta på en kunskapshöjning hos konsumenterna och den breda allmänheten. Alla som jobbar med miljöfrågor inom länsstyrelsen, Agenda 21, SNF [Svenska

Naturskyddsföreningen] och så vidare har "KRAV" stämplat i pannan! Det är den enda formen av miljöarbetet i jordbruket som folk känner till. Vi måste höja kunskapsnivån, vända oss till skolor och lärare och erbjuda kunskapsutveckling och fortbildning gratis. Och det skall vara en genomtänkt och välorganiserad kampanj med ett och samma budskap från alla delar och alla nivåer av lantbruksföretagen. Vi vet hur livsmedelsproduktionen går till, vi kan den. Det finns andra som inte vet, men som tror en massa. Vi har massor med bra grejer att föra ut.

9. **Fred Företag2:** Vad är det vi vill uppnå? Ska vi utbilda konsumenter eller föra en dialog? För mig är det tydligt att vi måste involvera dem. Vi kan inte lösa det här själva. Vi kan lära av SNFs skogskampanj där man försöker kommunicera och föra dialog. Något motsvarande måste vi uppnå på jordbruksområdet... Jordbrukets miljöarbete kan knappast marknadsföras. Vi kan inte göra en grej av att vi följer lagen. Sannolikt har miljöfolk "KRAV" stämplat i pannan, men i vårt miljöarbete hittills har vi agerat som om KRAV överhuvudtaget inte existerar. Vi måste lära oss att mötas. Vi vet att det finns dåliga saker med jordbruket fortfarande. Vi ska inte utbilda och undervisa utan ha en dialog. Ömsesidighet är ett nyckelord. Vi måste ha med SNF i det här.

10. **Johanna Företag1:** Vi kanske inte ska marknadsföra miljöarbetet, men vi kan omvandla sådana budskap, göra dem kommunicerbara... Det är viktigt att i utvecklingsfasen ha en ömsesidighet. Det handlar om trygghet och säkerhet.

11. **Fred Företag2:** Men vårt miljöarbete är ju något som konsumenterna förutsätter. Kan vi slå oss för bröstet och säga att vi följer lagen?

12. **Gunnar LRF:** Ja dialogen mellan LRF och föreningsföretagen har inte fungerat bra i tidigare projekt. Hur ska vi nu gå vidare?

### Tolkning av mötet

Innan jag går in på tolkningen av mötet vill jag säga något om det som jag betraktar som den bakomliggande uppfattningen om det svenska lantbrukets situation bland mötesdeltagarna. Den är viktig för att kunna sätta det som sägs i ett sammanhang och handlar om sådant som aldrig uttalas under mötet eftersom vi som deltar antas ha förståelse för detta. Bland dem som deltar finns en uppfattning om att lantbrukare, dels som enskilda företagare, dels genom LRF och de lantbrukarägda företagen, tar ett betydelsefullt ansvar för de miljö- och kvalitetsfrågor som berör näringen. Miljöarbetet har bedrivits på bred front och utifrån en hög profil under de senaste åren, men kanske inte givit de effekter på marknaden som många förväntat. Konkurrensen med billigare importerade livsmedel, som ägg, kött- mjölk- och spannmålsprodukter, baserad på mindre miljöanpassad produktion, har varit märkbar ända sedan Sverige gick med i EU. Dessutom hamnar ansträngningarna på miljöområdet inom konventionell livsmedelsproduktion ständigt i skuggan av den ekologiska (KRAV-märkta) produktionen. Det är inte säkert att alla som deltar i mötet delar denna uppfattning, men jag tror att alla är medvetna om att den finns och har stort genomslag i lantbrukssfären. Så här säger Berit LRF angående bakgrunden till projektet, när jag vårvintern 2001 intervjuar henne:

Även om föreningsföretagen och LRF kanske har olika mål på kort sikt har de samma mål på lång sikt och därför är relationen mellan dem också viktig. [...] Nu när konkurrensen mot omvärlden växer så växer också behovet av att man samlar sina krafter gemensamt, oavsett hur man samarbetat tidigare. Det behovet har kanske inte funnits på samma sätt förr.

Det är Gunnars och Berits (replik 1 och 2), sannolikt förberedda redogörelse av bakgrunden som blir utgångspunkten för samtalet om vad det tänkta projektet ska handla om. Jag föreställer mig att alla som samlats till mötet redan känner till det nationella och regionala miljömålsarbetet liksom Naturskyddsföreningens påbörjade jordbrukskampanj. Berit och Gunnar talar sannolikt inte om detta i tron att det är ny information för någon, utan för att sätta projektets ansats i det sammanhang där de anser att det hör hemma. Risken, eller hotet, som Berit inte uttalar, men som jag tolkar ligger bakom hennes beskrivning, är att Länsstyrelsen genom miljömålsarbetet och Naturskyddsföreningen genom jordbrukskampanjen har andra prioriteringar än lantbrukssektorn. I de intervjuer med mötesdeltagarna som jag och min kollega gör under vårvintern och våren 2001 uttalas detta aldrig i klartext, men jag har fått intrycket att det finns förhoppningar om att det planerade projektet ska möjliggöra för näringen att ta (eller behålla) initiativet i frågor som rör marknad och miljö. Det handlar alltså om att utforma projektet så att det passar in i eller kanske ännu hellre förekommer det arbete som Länsstyrelsen och Naturskyddsföreningen står inför. Varken Gunnar eller Berit är speciellt aktiva under resten av mötet. Men genom detta framträdande har de riktat allas vår uppmärksamhet mot den kontext, dvs. de normativa ramar (Forester 1993) inom vilka de anser att projektet ska ses.

Johanna Företag1 (replik 5, 7 och 10) verkar också väl förberedd. Utifrån det jag känner till om gruppens gemensamma historia, samt genom intervjuerna med Berit och Gunnar LRF har jag fått uppfattningen att man vid LRFs regionkontor ansett det vara viktigt att ge Företag1 en framträdande plats i projektet. Relationen mellan viktiga personer inom LRFs länsförbund och detta företag har nämligen inte varit särskilt god tidigare. Johanna, ska det visa sig, illustrerar ofta sina tankar, visioner och föreställningar på whiteboardtavlor under våra möten. Liksom denna gång blir hennes bild starkt normerande för delar av den fortsatta diskussionen.

I vårt meningsskapande, eller förhandlande om mening, ingår enligt Wenger (2003) två integrerade och komplementära processer, reifikation och deltagande. Vi tänker sällan på vårt meningsskapande på detta sätt eftersom växelverkan mellan deltagande- och reifikationsprocessen ofta är oproblematisk (se avsn.3.3.3). Med reifikation menas den process som ger form åt det vi upplever och får det att stelna till någonting konkret. Den bild som Johanna ritar upp ger oss som deltar en punkt att fokusera på i vårt fortsatta förhandlande om hur vi ska tolka situationen och det tänkta projektets ansats, ett ”ting” att hänga upp våra tankar på. Johannas bild gör oss uppmärksamma på det avstånd och alla de länkar som finns mellan primärproducenten och marknaden/konsumenterna. Det pågår redan ett



”gräsrotsarbete”, d.v.s. ett miljö- och kvalitetsarbete, bland enskilda lantbruksföretagare och Johanna vill hitta vägar att tillsammans med LRF och de andra två företagen kommunicera detta arbete. Hon vill jobba mindre segregerat både med avseende på de olika företagen och med avseende på de länkar som hon tecknat på whiteboardtavlan. Samtidigt som Johannas bild riktar vår uppmärksamhet mot de aspekter i situationen som hon, utifrån sitt perspektiv, betraktar som viktiga, riktas den bort från annat. Världen utanför, bestående av Länsstyrelsen, Naturskyddsföreningen och andra aktörer som har andra erfarenheter, intressen och föreställningar om livsmedelsproduktionen, syns inte i Johannas bild. Fred Företag2 ritade ingen motsvarande bild över sin syn på vad projektet ska omfatta. Detta kan bidra till att Johannas uppfattning styr våra tankar och vårt fortsatta samtal i högre grad än Freds.

Det Peter Projektledare (replik 8) säger, visar att han delar de tidigare talarnas utgångspunkt för projektet. Han har inga invändningar mot de bakomliggande förgivettaganden om hur lantbruksnäringens situation ska uppfattas, eller att det behövs ett projekt som profilerar och kopplar samman miljö och marknad. Men Peter arbetar dagligdags med utbildning i miljöfrågor inom lantbrukssektorn. Det han, utifrån sitt perspektiv, ser när han betraktar den svenska livsmedelsproduktionen, tydliggör den aspekt som han betecknar som ”kunskapsbrist” hos allmänheten. Det är denna kunskapsbrist som han vill göra något åt. Han föreslår att projektet ska riktas mot kunskaphöjning och fortbildning till vissa grupper i samhället. Peter utstrålar engagemang, hans inlägg kan vara förebrett, men det kan också var spontant, något som han tänker ut i situationen under samtalets gång, inspirerad av Johanna, hennes teckning och andra som hittills uttalat sig. Trots att Peter kommer från en annan bransch (en annan praktik) än Johanna, bygger det han säger på ett rimligt sätt vidare på det Johanna sagt.

Fred Företag2 (replik 9 och 11) bryter mot det som hittills yttrats. Han säger ingenting som tyder på att han vänder sig emot den föreslagna utgångspunkten, dvs. att projektet ska placeras inom ramen marknads- och miljöfrågor. Däremot är han inte överens med de andra talarna om hur situationen ska förstås. Han verkar inte se några skäl till att marknadsföra föreningsföretagens miljö- och kvalitetsarbete eftersom man ”bara följer lagen”. Dessutom är han delvis kritisk till detta arbete eftersom man betett sig som om ”KRAV inte existerar”. Han talar om ”dialog” och ifrågasätter Peters idé om kunskaphöjning hos allmänheten. ”Vi kan inte lösa det här själva”, säger han, och visar därmed att han inte delar de andras perspektiv på hur problemen ska hanteras. Utifrån de som yttrat sig hittills under mötet kan vi tänka oss att åtminstone Fred sannolikt hade ritat en annan bild över hur situationen inom lantbrukssektorn ska förstås än Johanna. I en intervju jag gör med Fred (våren 2001) berättar han att han gått en kurs i ledarskap och förändringsarbete. Denna har bidragit till hans uppfattning om dialogen som en långsiktig möjlighet att hantera situationen inom den svenska lantbruksnäringen. Kanske har han tidigare också haft kontakt med, eller rent av samarbetat med länsstyrelse- och Agenda 21-folk, för det tycks som om han har andra erfarenheter av ”miljöfolk” än Peter. I hans ögon är de inte okunniga, tvärtom besitter de kompetens som är nödvändig

för det planerade projektet och som saknas bland dem som närvarar vid mötet. Sammantaget kan det vara erfarenheter av detta slag som gör att Fred har ett annat perspektiv och andra intressen än övriga talare. Men också Fred representerar ett föreningsföretag och ingår i en mening i samma slags praktik som Johanna och Kristian. I den ovan nämnda intervjun kommenterar han detta:

Men i ledningsgruppen har vi alldeles för olika ingångar, därför haltar det. Man kan säga att jag sitter i den ena änden och Johanna i den andra. Jag vill ha ett levande jordbruk på lång sikt och hon vill sälja mat idag.

Ändå delar de tre representanterna för föreningsföretagen i grunden sannolikt många intressen. De vill att projektet får en inriktning som i slutändan leder till att de företag de representerar ska klara sig bra i konkurrensen om kunder och konsumenter. Deras olika kunskap och erfarenheter gör dock att de har helt olika idéer om hur detta ska gå till.

I replik 9 talar Fred om vikten av ömsesidighet. Det är ett ord som Johanna (replik10) fångar upp, kanske för att möta Fred. Men de verkar inte mena samma sak med ordet. För Fred handlar ömsesidigheten om att: "... ha med SNF i det här" och för Johanna handlar ömsesidigheten om att göra budskapet kommunicerbart.

Jag är inte klar över vad Gunnar LRF menar i replik 12. Möjligtvis kan han svara på något som jag missat. Gunnar väljer ändå att stå utanför den diskussion om projektets utformning som pågår mellan de övriga. Han har framförallt sett som sin uppgift att åstadkomma detta möte och verkar inte se någon anledning till att lägga sig i, utan håller sig i bakgrunden och lyssnar till "förhandlingen".

#### Mötet fortsätter

13. **Peter Projektledare:** För att kunna ha en konstruktiv dialog med konsumenterna så förutsätter det en kunskapshöjning. Det måste finnas en grund. Vi måste nå den breda allmänheten för att på så sätt få en stor verkan på marknaden.

14. **Johanna Företag1** [pekar på bilden ett antal gånger medan hon pratar]: Ja kommunikationen förutsätter en kunskapshöjning för att fungera smidigt. Men problemen med okunskap gäller inte bara slutkonsumenter utan i lika hög grad jordbruket och marknadsfolk inom företagen. Och det kan också strula i kommunikationen och relationen mellan medlemsfolk, marknadsfolk och säljare.

15. **Peter Projektledare:** Att lyckas på marknaden förutsätter att den interna kommunikationen fungerar. Men [till Gunnar:] ska detta ingå i projektet? Frågan måste vara hur vi når marknaden, och hur vi når opinionsbildare.

16. **Gunnar LRF:** Ingenting har ännu konkretiserats. Det är inte LRF som skall sälja maten. Vårt möte är bland annat ett led i att hålla kommunikationen mot föreningsföretagen så öppen som möjligt... Budgeten för projektet för detta år är drygt 100 000 kronor.

17. **Fred Företag2:** Hur kan man marknadsföra miljöprojekt? I vilket syfte gör vi det? För att ha ryggen fri?

18. **Kristian Företag3:** Om inte kunden får veta vad vi gör, kommer de att välja en annan leverantör. Hur talar vi om detta? Jag vill inrikta projektet på bildens långa pil. Det interna kan vi fixa själva.

19. **Peter Projektledare:** Jag ser det som öar! Det handlar om att landa ett budskap.

Vi kan samarbeta genom att skaffa oss strategiska allianser. Vi kan göra något åt att ekologiskt ses som det enda miljöbra som duger. Länets kommunala upphandlare är intresserade, vi kan erbjuda dem fortbildning. Vi kan också jobba med skolan och erbjuda lärarfortbildning. Det handlar om att vi måste ta fram ett gemensamt koncept.

20. **Min kollega:** Det här tycks som två budskap. Det ena är att vi skall lära av varandra och det andra att vi skall visa att vi har rätt? Hur förhåller vi oss till dessa två motsatser?

21. **Johanna Företag1:** Den kritiska faktorn är att få konsumenterna att söka sig till oss, att få dem intresserade av att vara "uppkopplade" på jordbruket.

22. **Fred Företag2:** Skall vi utbilda eller ska vi ha en dialog? Vi vet vad vi vill, men hur gör vi? Skall vi vara de som utbildar eller de som för en dialog? Kan det slå tillbaka på oss om vi går in med en utbildningsattityd? Om vi går på och "utbildar" SNF och andra organisationer så kan de känna sig köpta. Och slå tillbaka precis när som helst, för att visa att de inte är det.

23. **Peter Projektledare** [till min kollega]: Vad menar du?

24. **Min kollega** [upprepar kort ungefär vad han sade nyss och fortsätter]: Det är en myt att man med kunskap enkelt kan åstadkomma beteendeförändringar. Det är också en myt att ditt budskap sprider sig medan du sover. Det kan funka på Honda och Absolut Vodka men knappast på jordbrukets basprodukter som mjöl eller fläskfilé.

25. **Peter Projektledare** [höjer rösten]: Vi skall vara medvetna om och värdesätta vår kunskap om livsmedelsfrågor. Vi kan jordbruk! Vi behöver en kunskapshöjning. Det är *vi* som vet vad lantbrukandet går ut på och därför är det *vi* som måste utbilda!

26. **Johanna Företag1:** Det är viktigt att vi identifierar tänkbara målgrupper! Varje målgrupp ska ju ha sitt budskap. Det ger sig då man möter dem. Därför måste vi göra en sådan kartläggning. En del av ömsesidigheten måste väl vara att bjuda in dem till oss? Till exempel skulle vi kunna erbjuda en utbildning för de kommunala upphandlarna och jobba mer med Internet.

27. **Kristian Företag3:** Vi har många bra saker att kommunicera ut. Till exempel existerade inte "djuromsorg" som begrepp för 15 år sedan. Det är produkten av ett långsiktigt arbete och samverkan inom föreningsföretagen.

28. **Peter Projektledare:** Det finns ett stort informationsflöde utanför de här väggarna. För många kostar informationen jättemycket pengar. Man måste överrösta bruset. Vi måste utnyttja och jobba i befintliga nätverk där vi med begränsade resurser kan nå många. Vi måste bygga relationer. [Peter reser sig, knäpper på overheadapparaten längst framme i rummet och lägger på en bild på ett jordbrukspräglat landskap, och fortsätter:] Vad har vi och andra för relation till landskapet? Svenskt jordbruk är en positiv bas att utgå från i ett sådant informationsarbete.

29. **Min kollega:** Ja vi måste bygga relationer [hänvisar till Peter], vi måste samverka [hänvisar till Kristian], vi måste även samverka med myndigheter och andra organisationer [hänvisar till Fred]. Alla företag vill att konsumenterna skall veta lika mycket som de själva, för då antas konsumenterna även utveckla de rätta attityderna, det vill säga välja just deras produkter. Det finns en föreställning om att kunskap leder till attitydförändringar och beteendeförändringar, men det finns egentligen inga belägg för det... Vi här i rummet har frågor som är relevanta för oss. Men konsumenterna och SNF kan ha helt andra frågor som är relevanta för dem. [Han ger sedan exempel på hur vi arbetar forskningsinriktat med aktörssamverkan i andra projekt. Utgångspunkten i dessa är att allas kunskap är viktig och att man genom processer baserade på ömsesidighet och gemensamt lärande kan utveckla kunskap om komplexiteten som ger en bredare bas för att hantera problemen. Min kollega fortsätter sedan:] Vi jobbar också gärna här, det är upp till er att avgöra. Vi skulle till exempel kunna ha en process på tre dagar där vi diskuterar problembilder och möjligheter att hantera dem i samverkan... Det kan också hända att det här projektet glider iväg åt ett håll som gör att det inte passar inom vår forskning.

30. **Johanna Företag1:** Jag gillar det här som Magnus [min kollega] säger om ömsesidighet... Det ligger väl i tiden. Men jag har svårt att se hur det skulle kunna konkretiseras. Beslutsfattarna vill ju ha en dialog på sina villkor, inte bara på mina. Vi måste veta hur beslutsfattarnas situation ser ut, lära oss se det hela utifrån deras världsbild. Hur ser deras syn på till exempel oss ut? Vi har mycket dåligt tagit reda på det. Kan vi göra det? Och när vi vet hur det ser ut, hur gör vi sedan? [Till min kollega:] Var finns exemplet på att ni varit framgångsrika? Vi måste hitta en plattform att jobba utifrån.

31. **Fred Företag2:** Ja jag stöttar SLU-folket. SNF och Gun Rudquist<sup>27</sup> vill ha en dialog. Vi har sett en öppning hos dem de senaste månaderna. De vill inte jaga jordbruket.

32. **Peter Projektledare:** Man måste bestämma sig för vad man vill. Sedan går man ut och presenterar det, LRF och föreningsföretagen tillsammans. Då når man sina egna mål, är inte bara verktyg åt någon annan. Det här är vårt projekt, vi som leder det. Vi skall inte kompromissa bort oss. Föreningsföretagen och LRF är alldeles för flata, inga andra företag frågar marknaden om lov!

33. **Gunnar LRF:** Det är dags för kaffe. Sedan måste styrgruppen formeras och vi måste bestämma hur vi skall skriva projektplanen.

#### Tolkning av mötet

Peter Projektledare (replik 13, 15 och 19) förstärker och förtydligar sina tidigare argument, att det är viktigt att höja kunskapen om lantbrukets villkor bland allmänheten. Medvetet eller omedvetet anpassar han sig till Johannas vokabulär och talar om att ”nå marknaden” som det yttersta målet för sin föreslagna kunskapshöjning. Johanna (replik 14) bemöter Peters ”närmande” genom att på motsvarande sätt tala om vikten av en kunskapshöjning. Deras intressen sammanfaller och de verkar att, åtminstone temporärt, inte ha några problem med att koordinera sina perspektiv. I och med detta framstår Peters och Johannas tidigare anade

---

<sup>27</sup> Jordbruksansvarig vid Svenska Naturskyddsföreningen.

gemensamma syn som allt tydligare. Men det är sannolikt något som växer fram under mötet, allt eftersom de upptäcker att de i viss mån delar perspektiv och intressen, ingenting som gjorts upp på förhand (mig veterligen har de aldrig tidigare träffats).

Samtal gör det möjligt för människor att bli delaktiga i kunskaper och att själva använda dem på ett produktivt sätt inom nya sociala praktiker och verksamhetssystem (Säljö 2000). Detta möte kan ses som ett samtal där Johanna och Peter får möjlighet att använda sina färdigheter på ett produktivt sätt, inom det nya sammanhang som mötet utgör. Alla som deltar i samtalet har naturligtvis denna möjlighet, men i Johannas och Peters fall uppfattar jag att resultatet blir synbart produktivt. I en intervju som jag gör med Gunnar våren 2003, där han blickar tillbaka på projektet, säger han angående projektets första tid så här:

Det koncept som Johanna skissade på, och så Peters idé som han är besjälad av, låg ganska nära varandra. Johanna vill bygga bilden av svenskt jordbruk som en substans på vilken det skulle gå att motivera inhemsk mat... Peter vill att det ska finnas bönder och landskap kvar. Johanna är mer fokuserad och avgränsad medan Peter har en idé och värdegrund som handlar om bönder och mångfald och hagmarker... Snittytan har de gemensamt.

I takt med att Johannas och Peters synsätt förenas framstår det som Freds synsätt blir allt mer oförenligt med deras. Detta intryck förstärks genom att Fred i replik 17 och 22 fortsätter att argumenterar för sina tidigare ståndpunkter, bland annat genom att beskriva en fara med att inte involvera miljöfolket.

Kristian Företag3 gör ett av sina mycket få inlägg (replik 18). Men när han nu talar är han tydlig med vad han vill. Han delar Peters och Johannas uppfattning att de tre företagen tillsammans har något bra att ”tala om” och visa upp för konsumenterna. En orsak till att Kristian inte är mer aktiv kan vara att han kommit till mötet mer förutsättningslöst än Johanna och Peter. Av en intervju med Kristian, våren 2001, förstår jag att Företag3 hade lite svårt att bestämma sig för vem de skulle skicka som representant till projektet. Under projektets första inledande fas representeras företaget i samband med möten ibland av andra personer än Kristian, vilket också kan tyda på att man inom Företag3 inte riktigt har bestämt sig för hur projektet ska betraktas. I projektets slutskede, under våren 2002 upphör Företag3 att delta i projektet bland annat av just detta skäl. Kristian tycker inte att projektet ska omfatta respektive företags interna kommunikation, säger han. Inte heller Peter (replik 15) verkar förtjust över Johannas idé om att ”breda” problembilden och låta företagets interna kommunikation ingå. Men Peter får inget svar på frågan av Gunnar. Ingenting mer än budgeten är enligt Gunnar ännu bestämt (replik 16).

Min kollega (replik 20, 24) försöker uppmärksamma oss på att det som sägs kan innehålla en målkonflikt. Hans svar på Peters direkta fråga (replik 23) och kanske också Freds orubbliga hållning gör att Peter Projektledare tänder till och höjer rösten (replik 25). Peter tycker sig känna igen en slags

lantbrukskooperativ flathet i det som min kollega och Fred Företag<sup>2</sup> säger. En passiv attityd som bygger på att man ska anpassa sig till omvärlden istället för att visa vad man har och marknadsföra det. Peter höjer i fortsättningen av mötet ofta rösten. Han verkar engagerad.

Johannas repliker (21 och framförallt 26 och 30) tyder på att hon har förstått att ordet ”ömsesidighet” används på olika sätt i samtalet. Kanske prövar hon, i replik 26, att få ordet att omfatta både ”lära av varandra” och ”lära ut”: ”En del av ömsesidigheten måste väl vara att bjuda in dem till oss?” undrar hon. I replik 30, efter min kollegas långa beskrivning av hur vi arbetar, använder Johanna återigen ordet ”ömsesidighet” och den här gången verkar hon förstå vad det är min kollega (och Fred) menar med ordet. Hon försöker högt föreställa sig hur deras respektive betydelse av ordet ”ömsesidighet” skulle kunna tillämpas konkret. Med Mezirows (1991) sätt att beskriva lärandet (som breddning av befintliga meningsscheman och skapande av nya) kan hon ses pröva att ”passa in” den nya betydelsen av ordet i sina meningsscheman. Men det vill sig inte: Vi kan inte ensidigt utgå från min kollegas betydelse av ”ömsesidighet” när andra (t.ex. beslutsfattare) inte gör det, säger hon. Ett sätt att få min kollegas betydelse av ”ömsesidighet” att passa Johannas meningsscheman, skulle kunna vara om det kunnat visa sig att min kollegas sätt att arbeta (dvs. att min kollegas mening med ”ömsesidighet”) varit framgångsrikt.

Johannas frågor till min kollega kan också ses utifrån Wengers (2003) syn på lärande som ett förhandlande om mening. Det är en process som förutsätter både deltagande och reifikation. I försöken att förstå min kollegas betydelse av ordet letar Johanna efter förtingligandet. Hon frågar efter hur min kollegas idé om ömsesidighet skulle kunna *konkretiseras* och undrar om det finns exempel där min kollegas mening med ”ömsesidighet” visat på *framgång*. ”Framgång” kan vara en aspekt som skulle kunna utgöra fokuspunkt för Johannas fortsatta meningsförhandlande. I den praktiserande gemenskap som hon kommer från kanske förhandlandet om mening ofta kretsar kring reifikationer som ”framgång”. Troligtvis svarar min kollega på Johannas fråga, men jag missar att anteckna detta. Med tanke på att Johanna därefter inte visar något intresse för nya tankegångar om ömsesidighet, är min kollegas svar kanske inte tillfredsställande.

Peter och Johanna har hittills stött och byggt på varandras förslag och repliker. Men i och med Johannas intresse för min kollegas beskrivning av aktörssamverkan, och Freds uttalade stöd för denna tanke, är det möjligt att Peter (replik 32) nu känner att hans och Johannas gemenskap håller på att lösas upp. Peter står bestämt fast vid sin linje och upprepar mycket av vad han tidigare sagt. Möjligen menar han också när han säger: ”... annars är man verktyg åt någon annan” att det är mig och min kollega som de andra riskerar att bli verktyg för.

#### Kafferast

Fred Företag<sup>2</sup> lämnar mötet i samband med kaffet. Vi andra får tillfälle till lite mer informellt prat. I sina minnesanteckningar har min kollega noterat ett kort samtal med Peter Projektledare under kafferasten. Min kollega försöker återigen förklara vad aktörssamverkan är och sin syn på hur man kan hantera frågorna som berörts

under mötet. Peter reagerar då mycket oväntat på orden "problembild" och "problemuppfattning". Det här är ord som min kollega ofta använder, till exempel genom att säga att med flera aktörer involverade så får vi möjlighet att vidga vår problemuppfattning. Men Peter Projektledare menar att vi inte kan hålla på att tala om jordbruket som ett problem: "Det gör ju alla andra. Vi måste se möjligheterna." Min kollega talar om för Peter att "problembild" och "problemuppfattning" i det här fallet är neutrala begrepp. Det kan t.ex. vara problemet att inte ta till vara möjligheterna i en situation. Men det finns ingen anteckning om huruvida Peter kommenterar detta. Samtalet förstärker dock intrycket av att Peter Projektledare och min kollega står långt från varandra i synen på hur man kan hantera problem inom livsmedelsproduktionen.

Efter kaffet fortsätter mötet.

### Mötet fortsätter

34. **Gunnar LRF:** Dags att gå in för landning och bilda en styrgrupp?

35. **Johanna Företag 1:** Jag har förtroende för SLU. De kan lyfta frågeställningen ett snäpp. Men sedan måste vi flytta ned den. Det finns intressanta kombinationsmöjligheter där Peter står för det jordnära, och SLU för high tech...

36. **Peter Projektledare:** Angreppssättet är A och O. Konsensus är väl bra, men *vi* måste bestämma oss för vad *vi* vill! Det handlar om att presentera arbetet på ett sätt som gör att vi lyckas. Först måste vi veta vad vi vill. Sedan kan vi samverka, annars kan vi landa fel. Vi måste utveckla en bättre marknadskänsla... Och det är viktigt att vi är konkreta.

37. **Johanna Företag1:** Ja, det är *det* vi skall... Vi skall bestämma hur denna kommunikationsprocess ska se ut, till exempel med hjälp av IT...

38. **Gunnar LRF:** Vi måste lägga tid för LRF och föreningsföretagen att skapa en plattform själva först. Vi har ju redan nu början till en plattform att bygga vidare på [dvs. i och med denna grupp]. Behöver vi en förstudie? Peter kan skriva ett utkast till projektplan med bistånd från Berit.

[Gunnar sammanfattar sedan hastigt mötet och drar några slutsatser:]

- Vi måste hitta målen för projektet
- Vi måste hitta formerna för kommunikation
- Vi måste definiera målgrupperna
- Vi måste knyta allianser
- Vi måste "lyfta" frågeställningen, föra in till exempel högteknologi och IT:s roll i framtiden.
- Vi måste bygga relationer, få in ömsesidighet i lärandet

[Han avslutar med att säga något om att vi inte får förlora det egentliga målet, d.v.s. jordbrukets konkurrenskraft på den egna marknaden.]

Avslutande formaliteter: Gunnar accepterar att bli ordförande i gruppen, givet att Johanna ställer upp som vice ordförande vilket hon gör. När det gäller gruppens slutliga sammansättning så fattas det inga beslut. Johanna föreslår att det ska få styras av de målformuleringar som utvecklas i projektet/projektplanen och får medhåll från övriga. Man enas också om att "genomförandefolket" måste vara med i processen. Berit får uppgiften att skriva ner och skicka ut minnesanteckningar från mötet. Tid för de två kommande möten bestäms till 5 respektive 10 veckor senare.

Peter får i uppgift att i samarbetet med Berit skriva ett utkast till projektplan. Utkastet ska vara framme i god tid inför nästa möte för att gruppen ska hinna läsa och kommentera.

#### Tolkning av mötet

Det allmänna småpratet under kaffet (samtal som jag inte tecknat ned) gav min kollega och mig möjlighet att mer informellt beskriva vårt perspektiv, vilket kan ha varit avgörande för gruppens syn på oss. Tillbaka i sammanträdesrummet verkar nämligen både Johannas och Gunnars bild av oss ha förändrats. Jag uppfattar att Johanna (replik 35) nu ser ett värde i att vi medverkar i projektet genom att vi har en annan (mer distanserad) position och ett annat (mer abstrakt) perspektiv än de övriga. Men hennes kommentar om oss som förestående någon form av ”high tech”, säger nog mer om hennes perspektiv på forskning i allmänhet, än om oss. Peter (replik 36) håller fast vid sin uppfattning. Man ska inte blanda in andra aktörer i projektet innan man vet vad man vill, säger han. Med tanke på de intressen Peter tidigare under mötet givit uttryck för, är det nog inte aktörssamverkan han menar när han säger ”sedan kan vi samverka”. Snarare tror jag att han tänker sig att man bjuder in andra att medverka när man har utvecklat ett förslag till projekt. Det sista han säger, att vi måste vara konkreta, kan också vara en hänvisning till min kollega.

Under mötets avslutande diskussion tycks man överväga min kollegas och Freds förslag om en mer öppen hållning, där man bjuder in andra aktörer redan från början, men förkasta det. Johanna (replik 37) och Gunnar (38) menar precis som Peter att relationen mellan LRF och föreningsföretagen är alldeles för instabil för att det, i detta vaga skede av projektet, skulle vara klokt att öppna upp för och bjuda in utomstående aktörer. Man måste börja med att ”lägga tid för LRF och föreningsföretagen att skapa en plattform själva först” som Gunnar avslutande uttrycker det. Den sista punkten i Gunnars uppräknande sammanfattning: ”Vi måste bygga relationer, få in ömsesidighet i lärandet”, kan tyda på att han tagit intryck av min kollegas och Freds inlägg i diskussionen. Det kan också vara en ren artighetsfras.

#### Sammanfattande tolkning av hela mötet

Utgångspunkten för mötet är att det svenska lantbruket och den svenska livsmedelsproduktionen står inför många frågor och problem. I vid mening handlar det om möjligheten att möta den hårdnande konkurrensen från områden där mat av olika skäl kan produceras betydligt billigare och att skapa förtroende för den regionala (eller svenska) produktionen gentemot viktiga grupper i samhället, beslutsfattare i politik och näringsliv samt konsumenter. Initiativet till projektet är ett sätt att på länsnivå försöka uppnå detta. Så långt är vi som deltar i mötet någorlunda överens. Vi upprätthåller en, utifrån Säljö (2000), åtminstone tillfällig gemensam förståelse för vad det hela handlar om. Det är när innebörden i problemkomplexet ska tolkas och hanteras – ja, vilket perspektiv som projektet ska bygga på – som åsikterna går isär. Vi som deltar kommer från



olika praktiker, har olika utgångspunkter och prioriteringar och har ibland svårt att förstå varandra.

Fred Företag2s fråga: ”Skall vi utbilda konsumenterna eller föra dialog?” fångar ganska väl de, i huvudsak två, skilda perspektiv och intressen som jag uppfattar ryms i diskussionen. Det ena, företrätt av Johanna Företag1, Peter Projektledare och Kristian Företag3, utgår (lite hårddraget) från att världen utanför oss och dem vi i gruppen företräder saknar kunskap om livsmedelsproduktion. Detta försvårar möjligheten att kommunicera det pågående miljö- och kvalitetsarbetet inom lantbruksnäringen. Genom information, i form av utbildning enligt Peter, i form av marknadsföring enligt Johanna, kan allmänhetens kunskap om och attityd till länets (och till svensk) livsmedelsproduktion förbättras. Tankegången – ökad kunskap förändrar attityder och därmed handlingsmönster – är djupt rotad och en fortfarande sällan ifrågasatt utgångspunkt för miljö- och förändringsarbete inom samhälls- och näringsliv.

Det andra perspektivet, representerat av Fred Företag1, min kollega och mig, bygger på att vi mötesdeltagare och den lilla del av livsmedelssystemet som vi företräder är otillräcklig som utgångspunkt för projektet. Ensamma kan vi varken definiera problemen eller avgöra lämpliga sätt att hantera dem på. Min kollegas tal om samverkan och gemensamt lärande liksom Freds tal om ömsesidighet, om att öppna upp projektet och bjuda in SNF och andra aktörer, tycks främmande för de andra mötesdeltagarna. Peter uppfattar dem spontant som flata, Johanna visar ett visst intresse för tankegångarna men förkastar dem, kanske för att min kollega inte enkelt kan ge henne ett exempel på kommersiell framgång som hon kan acceptera.

Gunnar LRF står på det hela taget utanför diskussionen om projektets inriktning. Det blir ändå Gunnar som slutligen slår fast att relationen mellan de representerade företagen och mellan företagen och LRF är sårbar och måste stärkas innan man inviterar andra aktörer till projektet.

I en intervju ett drygt halvår senare berättar Gunnar att han i samband med att projektet inleddes såg som sin roll att möjliggöra för föreningsföretagen och lantbrukarna att närma sig varandra, att: ”... knyta ihop jobbet med LRFs medlemmar med föreningsföretagen i branschen”. Att som ett gemensamt projekt kommunicera jordbrukets villkor via utbildning och/eller marknadsföring, låg för honom inom ramen för detta. Berit LRF säger inte något på mötet som kan hjälpa mig att fånga hennes syn på dessa frågor. I en intervju med henne ett drygt halvår senare, förklarar hon att hon hade en mycket oklar bild av projektet då i början, och därför inte heller hade några intressen eller förväntningar. I projektets uppbyggnadsskede var det ännu inte heller klart om och i så fall i vilken grad hon överhuvudtaget skulle ha något ansvar för projektet.

Som kommunikativ situation är mötesordningen och de yttre ramarna för mötet högst traditionell. Bortsett från Johannas prövande skapande av nya eller breddade meningsscheman sägs inte något som jag kan uppfatta som lärande av det slag som jag intresserar mig för. Men mötet är ju inte heller avsett eller upplagt för detta. Vill man tala räcker man upp handen och ser till att Gunnar (ordförande) noterar detta på talarlistan. Härmed uppstår det

en hackighet i samtalet, eftersom den som vill bemöta ett yttrande sällan får utrymme för att göra detta spontant eller omedelbart, utan får vänta på sin tur. Jag får också intrycket av att de som deltar inte kommit till mötet för att lära av andra. Det är inte ofta någon ställer frågor i syfte att förstå det andra säger, i stället argumenterar man för sin sak. Detta bidrar till en polarisering mellan de två perspektiven (som möjligen kan vara etablerad i relationen mellan Fred och Johanna sedan länge). Det vi alla skaffar oss, eller lär oss om man så vill, och som naturligtvis inte är oviktigt, är föreställningar om hur de andra är, vad de står för och tycker är viktigt och hur de argumenterar för detta. Utifrån Mezirow (1991) har vi härigenom möjlighet att lära inom den kommunikativa domänen. Vi lär om värderingar som råder inom livsmedelssystemet och det normativa sammanhang inom vilket projektet ingår (Forester 1993). Vi lär oss också och skapar tillsammans en form för (mening med) dessa möten som i stort sett kommer att bestå under hela projektiden. Vi talar inte om när vi inte förstår, vi påstår i stället för frågor. Jag uppfattar inte att vi under mötet bygger upp någon nämnvärd positiv tillit till varandra.

Utifrån ett traditionellt hierarkiskt betraktelsesätt är Peter underordnad medan Gunnar och de tre företrädarna för föreningsföretagen alla har olika former av chefsbefattningar. Men Peter, med sitt engagemang, tar trots detta förhållandevis mycket utrymme. Jag och min kollega står, som ”SLU-folk” betraktade, utanför denna ordning, men har sannolikt ändå inflytande. Dels kommer det senare att visa sig att vi påverkar den riktning som projektet tar, dels kan vi som forskare göra de andra deltagarna osäkra och vaksamma. Även om vi bjudits in att delta i mötet, så skedde denna inbjudan på vår egen begäran, och jag är osäker på i vad mån vår närvaro är förankrad hos alla deltagare. Flera kan undra över vad vi egentligen har där att göra utan att fråga oss direkt.

Det framstår som om Gunnar, i sin roll som ordförande och inledare har ett mycket stort inflytande över mötet, trots att han inte talar särskilt ofta eller länge. I kraft av sin position sammanfattar han innehållet i mötet, avgör hur diskussionen ska tolkas och vad som är viktigt att fånga upp inför fortsättningen. I Gunnars sammanfattning får det perspektiv som vi, tillsammans med Fred Företag2 företräder, inte mycket plats. Men genom att nämna lärande och ömsesidighet i sin sammanfattning håller Gunnar trots allt dörren öppen för vårt perspektiv. Det kan vara för att han finner att vår ingång är tillräckligt intressant för att inte kasta bort den i detta tidiga skede av projektet. Dessutom kan det vara rimligt att tänka sig att han strävar efter att inkludera Freds perspektiv i projektet eftersom Fred är representant för ett av de tre initiativtagande företagen.

Alla som deltar i detta möte kommer dock inte att finnas kvar under hela projektiden. Kristian Företag3 kommer som redan nämnts att sluta delta under våren 2002. Fred Företag2 blir befordrad och flyttar till annan ort i samband med årsskiftet 2001/2002, men deltar nu och då i möten med initiativtagarna i mån av tid också under våren och hösten 2002. När projektet upphör har Företag2 ännu inte hittat någon lämplig ersättare för honom. Också Berit slutar att delta i projektet under vårvintern 2002, hon har för många arbetsuppgifter och LRFs representantskap i projektet tas

över av andra personer. Min kollega upphör också att medverka under våren 2002. Företag1 kommer däremot snart att få ytterligare en representant i gruppen vilket kommer att beskrivas närmare senare i detta kapitel.

### 5.2.2 Projektplanen tas fram

Det första utkastet till projektplan som någon vecka senare skickas ut per e-post till alla som deltog i mötet, är starkt färgat av Johanna Företag1s och Peter Projektledares perspektiv och problemsyn. Utkastet tar utgångspunkt i ett antagande om att det finns grupper ute i samhället som måste utbildas i lantbrukets och livsmedelsproduktionens villkor, vilket i förlängningen förväntas ge effekter på marknaden. Här finns ingenting som tyder på att författarna (framförallt Peter Projektledare, och eventuellt i viss mån Berit LRF) har tagit intryck av den diskussion som fördes under mötet gällande "ömsesidighet i lärandet". I och med detta utkast är jag redo att lämna projektet och söka upp något som lämpar sig bättre som empiriskt underlag för min forskning. Men min kollega ser det hela på ett mer optimistiskt (eller kanske snarare realistiskt<sup>28</sup>) sätt. Han ger sig i kast med projektförslaget och i telefonsamtal och per e-postkorrespondens med Peter och Berit föreslår han några viktiga förändringar. Hans förslag bygger på en bredare problembild, där samverkan och gemensamt lärande inom hela livsmedelskedjan betraktas som en förutsättning för förbättringar i livsmedelsproduktionen. Han kompletterar också de föreslagna projektaktiviteterna, som i det ursprungliga utkastet i huvudsak är inriktade på en form av utbildning, med lokala "Nätverksträffar" (se nedan). En viktig idé i projektplanen som härrör från Peter, är att så snart som möjligt börja informera om projektiden bland betydelsefulla aktörer (organisationer, myndigheter och företag) inom länets livsmedelssystem. Dessa föreslås inom en snar framtid bjudas in till ett informationsmöte och erbjudas att ingå i en projektgrupp som framöver ska utgöra projektets bas.

Det andra utkastet till projektplan (som nu i viktiga frågor också är min kollegas verk) skickas ut bara någon dag innan initiativtagarna har sitt andra möte. Viktiga punkter i utkastet är:

Projektets mål är att skapa förutsättningar för en ekonomiskt ekologiskt och socialt hållbar livsmedelsproduktion i länet genom olika former av samverkan och ömsesidigt lärande.

Under projektets första år ska projektet pröva olika metoder för samverkan både på ett regionalt och lokalt plan. Hösten/vintern 2001 ska mer rutinmässiga arbetsformer vara utvecklade.

Aktuella aktiviteter under projektets första år är:

- att skapa *en projektgrupp* på länsnivå. Representanter för organisationer, företag och myndigheter ska bjudas in för att ingå i en grupp med övergripande ansvar för projektet.

---

<sup>28</sup> Realistiskt så till vida att jag sannolikt hade stött på samma förhållningssätt som i projektutkastet varhelst jag hade letat.

- att anordna *lokala Nätverksträffar*. Lokala aktörer inom livsmedelssystemet ska bjudas in till träffar (workshops) som utformas i syfte att skapa forum för ömsesidigt kunskaps- och erfarenhetsutbyte.
- att erbjuda *utbildningar*. Viktiga yrkesgrupper så som kommunala inköpare ska erbjudas utbildningar kring svensk livsmedelsproduktion, dess mervärden och förutsättningar.

Det andra mötet med initiativtagarna, då utkastet diskuteras, är förhållandevis kort. Min kollega, som deltog i mötet, berättar att det rörde viss röra när utkastet diskuterades. Kristian Företag<sup>3</sup> satt med både det första (Peters) och det andra (Peters och min kollegas) utkast och blandade sannolikt samman dessa under mötet. Johanna hade bråttom och satt stressad och läste genom planen under själva mötet. Under mötet accepterades projektplanen utan större diskussion om innehållet. De talade alltså aldrig öppet om den avgörande skillnad i utgångspunkt mellan de två utkasten till projektplan som skickats ut.

Att sätta ett projekt, dess idé, mål och aktiviteter på pränt i form av en projektplan kan ses som ett förtingligande, en reifikation, av projektet i fråga. Den abstraktion som projektet utgör framstår då som substantiellt existerande och bidrar till att skapa en mening med projektet. Men skapandet av mening är i högre eller mindre grad fördelat mellan två processer. Reifikation är den ena och deltagande den andra (Wenger 2003: 64-65). En fördel med att betrakta meningsskapandet som konstituerat av dessa två processer är, att det kan ge oss en uppfattning om hur var och en av dem bidrar till meningsskapandet. Det kan ge oss en uppfattning om vad i meningsskapandet som är reifierat och vad som är överlämnat åt deltagande. Om man lägger allt för stor tonvikt vid den ena av dem på bekostnad av den andra är det sannolikt att den mening som skapas blir problematisk i praktiken.

Den mening som skapas om projektet med hjälp av det utkast till projektplan som presenteras under mötet, blir med Wengers (2003) sätt att se en tämligen ren reifikationsprodukt. Man samtalar (deltar) inte om innehållet i utkastet, man vrider inte och vänder på formuleringar och frågar sig själv och varandra vad de betyder, vilken mening de har. Man funderar inte heller över vad det kan betyda att bjuda in till en projektgrupp eller att arrangera öppna Nätverksträffar, vad det kan innebära i form av åtaganden och ansvarstaganden för initiativtagarna. Det andra utkastet till projektplan accepteras av mötesdeltagarna till synes utan reflektion, som om det hade handlat om formaliteter som ordföljd och ordval snarare än ett helt annat perspektiv på problematiken (kanske är det precis så det ter sig för initiativtagarna). Fred Företag<sup>2</sup> säger så här i en intervju vårvintern 2001: "Det här är ett projekt för samverkan och ömsesidigt lärande. Det sades faktiskt från början. Och det står något om det i något tidigt papper. Men det har alla glömt, kanske har de aldrig läst det." Berit LRF konstaterar, när hon i en intervju talar om detta skede av projektet att:

Jag tror att Initiativtagargruppen i och för sig har en vision om hur man skulle kunna gå tillväga i ett sådant här projekt. Men de har inte

själva haft några egentliga idéer om hur man kan arbeta, utan de har accepterat Peters förslag utan att någon egentligen kommit med några radikalt avvikande åsikter.

Projektplanen som klubbas igenom beskriver alltså ett nytänkande vars mening inte förhandlats fram av (och därmed inte är förankrat bland) dem som nu ska driva och finansiera det.

I backspegel kan jag konstatera att vi, dvs. jag, min kollega och Fred Företag2, som företrädde idén om ”ömsesidigt lärande”, borde ha försäkrat oss om att tankegångarna var förankrade bland övriga initiativtagare. Vi gjorde aldrig detta. Varken jag eller min kollega hade erfarenheter av aktörssamverkan i praktiken och förstod inte vilka konsekvenser det kunde få att projektets ansats hade så olika innebörd för dem som skulle driva projektet. Dessutom hade både jag och min kollega inställningen att aktörssamverkan, betraktat som ett lärande förhållningssätt till hur man hanterar komplexa problem, är något som man skaffar sig genom praktiska erfarenheter, inte bara teoretiska. Oavsett hur mycket vi hade *talat* om hur vi uppfattade meningen med formuleringarna i projektplanen för initiativtagarna, så är det inte säkert att de hade förstått vad vi menade. Vi trodde och hoppades att det, i takt med att ansatsen prövades i praktiken och vi fick mera erfarenheter, skulle finnas många möjligheter att reflektera kring ”ömsesidigt lärande”. Det blev inte så, delvis kanske för att våra roller i Initiativtagargruppen var ganska svaga. I relation till Peter Projektledare kan våra roller ses som mindre svaga, eftersom det var genom min kollegas kontakter med Peter (och Berit LRF) som projektplanen ändrade karaktär. Kanske att Peter och Berit inte satte sig allt för mycket på tvären när min kollega förslog förändringar, utan valde att följsamt acceptera hans förslag. Det framstår nämligen inte som om projektförslaget är helt förankrat hos huvudförfattaren heller, dvs. Peter Projektledare, vilket jag återkommer till längre fram i kapitlet.

Drygt två månader efter det första mötet, hålls årets tredje och sista möte med Initiativtagarna innan årsskiftet. Nu fattas en rad ”operativa” beslut. Representanterna för de tre föreningsföretagen får i uppgift att, med hjälp av projektplanen, förankra projektet inom respektive företagsledning samt att genom dessa skaffa fram viss medfinansiering till projektet. Peter presenterar också ett upplägg för de lokala Nätverksträffarna (se nedan). Dessa ses som ett initialt test. Initiativtagargruppen är beredd att pröva ett antal olika upplägg där man samlar lokala aktörer för samtal och lärande om jordbruk, mat och miljö. Initiativtagarna beslutar att börja med Peters föreslagna upplägg på åtta olika, noggrant utvalda orter i länet. Framåt våren 2001 är det meningen att den första omgången Nätverksträffar ska vara avklarad och utvärderad. Då ska man fatta beslut om hur det lokala arbetet med Nätverksträffar ska utformas långsiktigt. Den preliminära ambitionen är att hitta en utformning som gör det möjligt att hålla ett 30-tal sådana träffar som tillsammans täcker hela länet. Men innan träffarna genomförs har Peter ett annat viktigt steg att ta i projektet. Han ska ordna ett informationsmöte om projektet och dess ansats för betydelsefulla aktörer inom livsmedelsområdet i länet. Dessa ska inbjudas att bilda en

projektgrupp med visst ansvar för och överblick över projektet. Inbjudningslistan till den tänkta Projektgruppen diskuteras i viss mån under detta möte i Initiativtagargruppen, men med sin stora kännedom om aktörerna i länet får Peter i stor utsträckning fria händer att själv avgöra vilka som ska bjudas in. Det handlar om representanter för vuxenstudieförbund, konsument- och miljöorganisationer, samt anställda vid Länsstyrelsen och länets Hushållningssällskap.

### **5.3 Arbetet med bildandet av Projektgruppen**

Vintern 2001 kan Peter (utifrån Forester 1993) ses som en projektledare upptagen med att utforma det ännu tämligen oformade Aktörssamverkansprojektet. Han arbetar i ett institutionellt sammanhang där vissa uttalade och outtalade normer och förväntningar råder, i en värld där retorik, undanhållande av information och andra former av strategiskt handlande kan vara vanligt. Den uppfattning han har om kontexten (det normativa sammanhang som projektet kommer att utspelas i), om den politiska och organisatoriska situationen inom länets livsmedelssystem, är viktig för hur han väljer att handla. Han måste ta hänsyn till om andra aktörer med inflytande och intressen i livsmedelssystemet, som kommer att beröras av projektet, kan vara för eller mot, vara mer eller mindre samarbetsvilliga. Hans uppfattning om åsikter och värderingar hos de aktörer som han vill bjuda in, formar det sätt på vilket han väljer att presentera projektet. Detta kommer i sin tur att påverka hur de som berörs kommer att svara. Nedan beskriver jag hur jag uppfattar att Peter går till väga när han arbetar med att förankra projektet hos viktiga aktörer i länets livsmedelssystem och hur Projektgruppen småningom bildas.

Peter Projektledare har inga problem med att ringa runt och bjuda in de tilltänkta medlemmarna i den kommande Projektgruppen till ett informationsmöte. De flesta som bjuds in tackar ja. Men det finns ett par organisationer på inbjudningslistan som Peter oroar sig för, samtidigt som han är angelägen om att de ska tacka ja. Det gäller dels några konsumentorganisationer, dels Naturskyddsföreningens länsförbund. Det finns, enligt vad Peter berättar, sedan gammalt en kylig hållning mellan dessa organisationer och LRF. Historiskt har: "samarbete inte präglat relation mellan dem, och gammalt groll är inte glömt". Det kan vara svårt för dessa organisationer att acceptera och delta i ett projekt som initierats av LRF och föreningsföretagen, menar Peter.

Jag vet inte hur Peter bär sig åt för att bjuda in konsumentorganisationerna ifråga, men de tackar ja till att komma till informationsmötet. När det gäller Naturskyddsföreningens länsförbund bestämmer sig Peter för att ordna ett informellt och personligt möte med några av de mest tongivande inom föreningen, för att i lugn och ro kunna berätta om projektiden. Men det blir, enligt vad Peter berättar för mig efteråt, inget bra möte. Som representant för LRF ifrågasätts Peter och projektets avsikter på ett sätt som förstärker Peters intryck av att miljöfolk "har KRAV skrivet i pannan". De vill inte se potentialen i projektiden utan väljer att fokusera på frågor om LRFs ansvar för bekämpningsmedel, övergödning och

inställning till ekologiskt lantbruk. Efter det motstånd han möter under detta möte kan det tyckas märkligt att en representant för Naturskyddsföreningens länsförbund faktiskt dyker upp på informationsmötet. Kanske kan det vara något i ansatsen som trots allt lockar, och/eller så har föreningen kanske ett intresse av att bevaka det som händer i länet rörande miljöfrågor.

### *5.3.1 Informationsmöte med den tilltänkta Projektgruppen*

Det första mötet med de aktörer som man hoppas ska intressera sig för att ingå i Projektgruppen hålls strax efter årsskiftet. Det framstår som att Peter känner sig både nervös och laddad inför det här mötet. Det är nu det gäller. Han måste entusiasmera alla dem som han och de övriga i Initiativtagargruppen uppfattar som viktiga. Det gäller att lägga orden rätt. Projektet måste framställas som så pass viktigt att det kan överbrygga det omtalade ”gamla grollet”, det måste uppfattas som trovärdigt och det Peter kallar ”neutralt”. Vi talas vid i telefon några gånger före mötet och Peter verkar, trots nervositeten, nöjd med att så många tackat ja.

#### Introduktionsmöte med Projektgruppen (januari 2001)

Mötet äger rum i en konferenslokal knuten till ett värdshus. De inbjudna uppgår till ett tiotal personer: en representant för hushållningssällskapet, en representant för länsstyrelsens lantbruksenhet respektive näringslivsenhet, representanter för tre studieförbund och tre konsumentorganisationer, en representant för Naturskyddsföreningens länsförbund samt en representant för Naturresurscentrum (NRC, en ideell organisation bestående av både organisationer och företag i länet som arbetar med Agenda 21-frågor). Den enda av initiativtagarna utöver Peter som medverkar är Berit LRF. Jag är lite sen och anländer ungefär en kvart efter att mötet har börjat. Nedan följer en resumé av mötet.

Peter börjar med att låta de inbjudna presentera sig för varandra och berättar därefter om projektets bakgrund. Han säger att projektet är initierat av LRF samt de tre föreningsföretagen och att syftet är att nå en ekonomiskt, ekologiskt och socialt hållbar livsmedelsproduktion. Men det här, säger han, kan bara uppnås genom samverkan, genom att man erbjuder konsumenterna och producenter och andra aktörer olika forum där de kan samtala, lära av varandra och få nya perspektiv. Peter är mycket entusiastisk, pedagogisk och övertygande när han talar och de som närvarar verkar lyssna uppmärksamt. De har än så länge inga frågor att ställa.

Peter går sedan in på de lokala Nätverksträffarna och beskriver det planerade upplägget och syftet med dem. Han berättar att man, efter att de åtta planerade Nätverksträffarna utvärderats, ska fatta ett beslut om hur man går vidare i projektet. Det preliminära målet är att successivt byggt upp lokala nätverk över hela länet. Inom dessa nätverk ska det finnas aktörer som tillsammans utvecklar former för samverkan och lärande inom livsmedelssystemet. LRF har avsatt pengar till omkostnader som utskick, inbjudningar, hyra av lokaler för träffarna etc. för ett år framåt. Den långsiktiga finansieringen av projektet är fortfarande osäker.

Mötesdeltagarna får därefter pröva på det upplägg som Peter planerar för Nätverksträffarna. Det innebär att Peter visar några overheadbilder av jordbrukslandskapet i länet. Därefter får deltagarna i turordning associera kring

orden "svenskt jordbruk" (skrivet över whiteboardtavlan) varpå de samtalar om några av de associationer som dyker upp. De talar bland annat om genmodifierad mat, dess orsaker och eventuella konsekvenser, om bekämpningsmedel och andra miljöföroreningar samt om betydelsen av att bevara det öppna landskapet. Det är Peter som fördelar ordet. Efter samtalet förklarar han att hans roll som samtalsledare vid Nätverksträffarna ska vara opartisk. Han ska lyfta fram åsiktsskillnader och betona frågornas komplexitet samt vid behov komplettera samtalet med välunderbyggda fakta, så som forskningsresultat och statistik från SCB.

Peter förklarar också hur han ser på den tänkta Projektgruppens roll och uppgifter. Delaktighet och ömsesidighet är viktigt. Gruppen ska bidra med kunskap, åsikter och erfarenheter på länsnivå. Enskilda organisationer som ingår i Projektgruppen ska ansvara för att lokala representanter kommer till de planerade Nätverksträffarna. Här kommer deltagarna på organisationer och instanser som borde kunna bjudas in till de lokala Nätverksträffarna: hembygdsföreningar, lokala politiker, folk med ansvar för turismnäringen, ornitologer, representanter för högskolor, lantbruksskolor och folkhögskolor samt ekologiska lantbrukare. Peter noterar förslagen och lovar inkludera dem.

Sist under mötet delas deltagarna in i mindre grupper som får i uppgift att diskutera sina förväntningar och farhågor om projektet samt vad de som väljer att ingå i Projektgruppen kan tänkas vinna på att delta. Vid redovisningen av grupsamtalen framkommer det att de flesta ser initiativet som viktigt och spännande, att det, om allt går som det är tänkt, verkligen kan öka förståelsen mellan olika aktörer i livsmedelssystemet. Men här finns också frågor. Flera konstaterar att projektet är otydligt, att utformningen är oklar och att det saknas begripliga (handfasta) mål. Men ingen kräver en precision här och nu utan alla verkar ha stor förståelse för att projektet, som Peter säger, måste få "tid att sätta sig".

Innan mötet avslutas kommer man överens om tidpunkt och plats för nästa möte som ske så fort Nätverksträffarna är avklarade. Peter delar ut lappar och ber var och en göra en skriftlig utvärdering av mötet. I de minnesanteckningar från mötet som senare skickas ut till dem som deltog redovisas dessa. De bekräftar i stort sett det som kommit fram under grupsamtalen: De flesta skriver att de känner sig positiva till projektidén även om det verkade råda viss osäkerhet kring projektets syfte och utformning. Peter får också många personliga uppmuntranden i utvärderingarna. Många skriver att de tycker att han är rätt person att leda projektet.

#### Tolkning av introduktionsmötet

För att förstå det här mötet som en kommunikativ situation har jag använt mig av den kritiska teori kring planeringens praktik som Forester (1993) utvecklat. Med Foresters sätt att se, är mötet mycket avgörande (kanske till och med mer avgörande än Peter och jag någonsin anar) för hur projektet sedan utvecklas. Organiserandet av mötet är avgörande för hur de inbjudna involveras i projektet, upplever sig delaktiga och ansvariga. Nedan



diskuteras mötet utifrån de fyra sätt på vilket makt kan utövas i samband med utformningen av ett projekt:

- Vilken information har företrädare, vad säger Peter om det han vet, men andra inte vet?
- I vilken riktning påkallas deltagarnas uppmärksamhet?
- Vilka normer och värderingar åberopas, hur skapas samtycke och legitimitet?
- Vad bygger tilliten på? Vilka beroendeförhållanden skapas?

*Vilken information har företrädare?* Av Peters inledande information att döma har han nu ändrat inställning till projektets ansats, och accepterar Fred Företag2s och min kollegas idéer om samverkan och ömsesidigt lärande. Är det som Peter säger korrekt? Ja, Peter ljugar inte. Han utgår från projektplanen och den förändrade inriktning som projektet fått, framförallt på grund av min kollegas bearbetning av denna. Han utesluter en del utgångspunkter för projektet som togs upp under de första mötena med initiativtagarna. Johannas tal om att nå marknaden och Peters egen problemsyn, som bottnar i uppfattningen att allmänheten saknar kunskap och lantbruk, nämner han inte.

*I vilken riktning påkallas deltagarnas uppmärksamhet?* Peters tal riktar uppmärksamheten mot tankar om samverkan och ömsesidighet. Och vad som tas upp och vad som utesluts när Peter talar, styr deltagarnas uppfattning och uppmärksamhet mot vissa aspekter av projektet och bort från andra. Peter är tydlig med det budskap han vill föra fram. Projektet syftar till att minska klyftorna mellan olika aktörer i livsmedelskedjan genom samverkan och samtal.

*Vilka normer och värderingar åberopas?* Peter betonar den kommunikativa sidan av projektet och försöker dölja vissa kommersiella värderingar och intressen i projektet som han uppfattar skulle verka stötande på deltagarna, i vart fall i detta skede. Initiativtagarna vill uppnå en hållbar livsmedelsproduktion, men behöver hjälp med detta, förklarar han. Och Projektet ska arbeta för samtal och dialog mellan olika aktörer i livsmedelskedjan. Jag tror att det är just detta som faller deltagarna i smaken. Alla är sannolikt väl förtrogna med målsättningarna inom Agenda 21. Här återkommer dessa, fast kanske i en ny tappning och mötesdeltagarna inbjuds att medverka i ett arbetssätt som är ovanligt och nyskapande.

Enligt de skriftliga utvärderingarna av mötet råder det trots detta en mångtydighet kring de normer, värderingar och mål som styr projektet. Det är det som gör att deltagarna känner sig osäkra.<sup>29</sup> Frågor som de borde ställa för att komma till klarhet, men som aldrig ställs är: Varför vill initiativtagarna dra igång detta? Vad ska man med den förbättrade förståelsen mellan aktörerna till? Har förståelsen ett värde i sig eller finns det ytterligare syften?

*Vad bygger tilliten på?* Peter utstrålar handlingskraft och engagemang. Den tveksamhet inför projektet som lyser igenom i gruppsamtalen och i

---

<sup>29</sup> I meningen *ambiguous* (Forester 1993).

den skriftliga utvärderingen, rör inte Peter som person. Många skriver i utvärderingen positivt om att det är just han som ska leda projektet. De verkar lita på Peter i det han säger och det sätt som han säger det på. Men eftersom Peter inte är helt uppriktig, genom att han lämnar bort information som han anar att de inbjudna skulle ogilla, så kan detta ses som en tillit som manipuleras fram. Peter agerar dessutom tämligen ensam. Han talar, tänker, lovar och värderar medan alla andra uppträder som passiva åhörare, vilket ger grund för ett ensidigt beroende, inte ömsesidigt.

Med tanke på hur mötet är upplagt så tillämpar Peter inte den delaktighet och ömsesidighet som han pratar om. Mötet bidrar till att göra dem som är samlade till åhörare, inte till deltagare. Mötet är upplagt på ett helt annat sätt än det inledande mötet som initiativtagarna höll. De som sitter här diskuterar inte en ansats till ett projekt utifrån sina erfarenheter och intressen, utan erbjuds att ta ställning till en färdigt formulerad projekttid. Peter har förslag på hur deras roll i Projektgruppen ska se ut och vad de ska göra. Han berättar också om Nätverksträffarna och deras målsättning. Det mesta tycks genomtänkt och nedtecknat, förtingligt, enligt Wengers (2003). Ingenting mer än små detaljer, som till exempel vilka som ska bjudas in till de lokala Nätverksträffarna, återstår för deltagarnas kreativitet. Mötesordningen, det färdiga upplägget som Peter serverar, blir ett hinder för dem som deltar (liksom för Peter själv) att tillsammans lära, eller att förhandla om meningen med projektet och sin roll i detta (Wenger 2003).

Men åhörarna har också själva ett ansvar för hur mötet utformas, deras svar på Peters handlingar är inte givet från början. Det finns ingenting som egentligen hindrar deltagarna från att ta reda på mer om projektets bakgrund, om vilka överväganden och intressen som ligger bakom projektet. Men ingen gör det. Peter är en fångslande föreläsare, han är rolig och spännande att lyssna till. Han ber dem fråga och kommentera, men de gör det i mycket liten grad. Ingen uppfattar sig ännu som så delaktig i detta projekt som ska bygga på delaktighet att hon/han öppet ifrågasätter upplägg, ansats, tidpunkt, målsättning, finansiering etc.

Det sätt på vilket Peter förstår kontexten påverkar hur han väljer att presentera projektet. Och Peters uppfattning om åsikter och värderingar hos de aktörer som bjudits in till mötet, gör att han väljer att utesluta vissa aspekter av projektet och betona andra. Härigenom hoppas han skapa stöd för projektet hos dem som bjuds in, vilket han också lyckas med. Men Peter verkar också i en social praktik där man arbetar på det här sättet. Han har inte verktyg och erfarenheter att arbeta på annorlunda sätt. Han ser som sitt uppdrag att sälja in en projekttid och han gör det mycket bra.

Vi pratar om mötet efteråt och anser båda att det gick bra. Peter uppfattar själv inte kontrasten mellan det han säger om delaktighet och gemensamt lärande och det han gör. Inte heller jag kan hålla den kritiska distans som hade varit nödvändig för att i stunden få syn på detta och diskutera det med Peter. Jag känner mig mest bara glad och lättad över deltagarnas entusiasm och genuint positiva inställning till den nya ansats som projektet uttrycker.

#### 5.4 Osäkerhet och mångtydighet i projektet

Den idé om samverkan och lärande som projektet bygger på, är ny och ger upphov till osäkerhet bland medlemmarna i Initiativtagargruppen. Osäkerheten framkommer inte tydligt på något specifikt möte utan ger sig till känna på ett mer subtilt sätt, varför den inte kan illustreras med mötesreferat.

På de möten som initiativtagarna har före årsskiftet 2000/2001, innan den blivande Projektgruppen haft sitt första möte och Nätverksträffarna kommit igång, diskuteras en lång rad frågor. De pratar om arbetet med att försöka förankra projektet internt inom LRF och de medverkande företagen, de pratar om finansieringen, om Peters framsteg med att bjuda in till informationsmötet för den tänkta Projektgruppen och om de kommande Nätverksträffarna. Men projektidén är osäker och oprövad. Det finns ingen mall att gå efter, inga exempel på liknande projekt som syftar till mellanorganisatoriskt lärande och samverkan inom livsmedelssystem på andra håll i landet. Ingen vet ännu vad som ska komma ut av projektet och Nätverksträffarna. I ett tidigare skede än vad som kanske var avsett från början, bjuds en mängd främmande och kanske inte alltid välvilligt sinnade aktörer in i projektet. Vid det sista mötet innan årsskiftet nämner Gunnar LRF något om den eventuella risk initiativtagarna tar genom detta, men i övrigt talar de, så vitt jag känner till, ännu inte öppet om vad projekts ansats kan innebära. Ändå framstår det som att flera av initiativtagarna är osäkra på den idé som projektet bygger på. Osäkerheten förvärras av att initiativtagarna inte alltid förstår varandra. Detta kan vara en av anledningarna till att Clas Företag1 från och med initiativtagarnas tredje möte börjar delta i gruppen på Johanna's begäran. Clas är agronom, och när han själv i en intervju senare berättar om anledningen till sitt inträde i gruppen säger han att: "Johanna behövde en översättare." Jag kan förstå vad Johanna eftersträvar när hon ber Clas ställa upp som tolk. Jag känner mig själv ofta förvirrad efter möten i Initiativtagargruppen. Trots att jag ordagrant försöker skriva ned vad som sägs under mötena, är mina minnesanteckningar ibland obegripliga för mig. De olika uttalanden som görs hänger inte samman så som repliker i samtal brukar. Men till skillnad från Johanna är jag just agronom. Utifrån hennes resonemang borde jag följaktligen ha klarat mig bra i gruppen (som i huvudsak faktiskt består av agronomer). Både Peter Projektledare och Berit LRF uppfattar situationen på liknande sätt. De förklarar, i intervjuerna jag gör med dem senare under våren, att de hade önskat sig avkodade utskrifts av mötena, trots att de själva deltar. Intrycket av förvirring, av att inte riktigt greppa det som sägs under initiativtagarnas möten är sannolikt ganska utbredd, särskilt under denna första tid av projektet. Detta intryck kan dessutom sannolikt förvärras av att ingen (vad jag känner till) talar öppet om att de känner sig förvirrade, mötena med initiativtagarna inbjuder som redan nämnts inte till sådana medgivanden.

I stället för att tala om sin osäkerhet så överlåter de ansvaret på Peter. Han får tämligen fria händer och de verkar lita på att han ska klara av att "bygga broar" mellan de initiativtagande organisationerna och de som nu

bjudits in att medverka i Projektgruppen. Det är bland annat som sådan brobyggare som Gunnar i den första intervjun, vårvintern 2001, talar om Peters förtjänster. Och i intervju i samband med att projektet avslutas två år senare säger han om Peter:

Jag tror att det var en fördel att vi valde att bygga på en projektledare som redan var etablerad och hade förtroende i båda lägren... Det finns en sfär av lantbrukare som har en kultur och så finns det de andra som har lite annat perspektiv och Peter hade förankring i båda och förståelse för vad det handlade om. Det är en unik företeelse.

Även Fred Företag<sup>2</sup> talar i en intervju om Peter på liknande sätt. Genom sin brobyggande roll förväntas Peter också, utan att det veterligen någonsin uttalas, klara av att hantera den bristande överensstämmelsen mellan flera av initiativtagarnas intressen och projektets officiella syfte. Peter förväntas kunna manövrera mellan initiativtagarnas intresse, att föra ut ett budskap om lantbrukets villkor för att vinna konkurrensfördelar på marknaden och projektets officiella ansats som handlar om delaktighet och gemensamt lärande. Han anses ha tillräcklig erfarenhet, kunskap och kännedom om både lantbrukets och de tilltänkta samarbetspartnerns olika "världar" för att kunna hantera detta. Peter kan också ses svara upp mot dessa förväntningar. Han handlar mycket målmedvetet och självständigt under hela projektiden.

#### *5.4.1 Projektets öppna och dolda sida*

Tack vare mer informella samtal som jag och min kollega har med Peter under hösten tycks den misstänksamhet som jag uppfattat att Peter i början hyste för oss (och vi för honom) långsamt försvinna. Vi äter lunch tillsammans ett par gånger och samtalar om våra intryck av medlemmarna i Initiativtagargruppen och de möten som hålls, liksom om projektplanen och de förestående Nätverksträffarna. Under detta småpratande står det klart att Peter oroar sig för om han ska klara det som han ser som sin uppgift som ansvarig och projektledare. Men jag är inte säker på att min kollega och jag är till någon större hjälp för Peter. Våra åsikter om hur projektet ska läggas upp står i stark kontrast till det Peter uppfattar är hans uppdrag från initiativtagarna. Varken jag själv eller min kollega anser till exempel att Peters upplägg av de planerade Nätverksträffarna, som han första gången prövar under informationsmötet med den tilltänkta Projektgruppen, är särskilt lämpligt. Modellen bygger på erfarenheter han har från miljöutbildningar han hållit i tidigare. Men våra vinkar och förslag på andra upplägg får inget gehör. Det här är inte så konstigt med tanke på att han själv knappt deltagit i, än mindre lett, några mer deltagarstyrda seminarier. Han berättar vid ett tillfälle att han, i samband med att han arbetade med Agenda 21- frågor, deltog i en Framtidsverkstad<sup>30</sup> för

---

<sup>30</sup> Framtidsverkstaden som metod för förändringsarbetet har beskrivits på svenska av Denvall & Salonen 2000.

Agenda 21-arbetare i länet. Men detta var enligt Peter något utav det mest oorganiserad och icke konstruktiva han varit med om. Det här bidrog säkert till att han var skeptisk till våra förslag om att byta upplägg för Nätverksträffarna, eftersom just Framtidsverkstaden var en modell som jag gav exempel på att han kunde arbeta utifrån.

Så här skriver Peter i ett e-post till mig och min kollega någon månad innan han ska hålla den första omgången Nätverksträffar. Peter har då fått ta del av min kollegas personliga minnesanteckningar från en workshop som han hållit kring näringsläckaget till sjön Brunnsjön i Hedemora.

*Peter Projektledare i e-post till mig och min kollega*

[...] Läste Magnus [min kollegas] mötesdokumentation. Det var mycket intressant. Jag tänkte lite på våra olika roller... Jag uppfattade det som viktigast [i Magnus fall] att alla var med och kände sig sedda och bekräftades. Magnus behövde inte ta ansvar för de åtgärdsförslag som kom fram.

Jag kan känna att jag verkligen måste jobba med mig själv så jag kan "släppa" känslan av ansvar för att processen kortsiktigt skall leda till belåtenhet hos initiativtagarna. Jag måste försöka vara neutral processledare. Magnus ord [från ett tidigare samtal] ringer i öronen: "Det är bara då man är professionell..."

Jag inser att mötena i sig själva är viktiga och att jag inte kan ta ansvar för andras åsikter och viljor men jag kan ändå känna ett ansvar för att processen inte skall driva iväg, på ett för arbetsgivarna negativt sätt, p.g.a. att deltagarna har för lite insikt i näringens verklighet. [...]

Jag svarar genom att erbjuda honom ett annat sätt att se på situationen:

[...] Du har arbetsgivare att ta hänsyn till, men om jag förstått det rätt så ingår även i ditt uppdrag ett visst utrymme för att "pröva metoder". Jag tror att de accepterar ett visst mått av "misslyckande" så länge du inte kastar in handduken utan kan se och redovisa vad som måste göras annorlunda nästa gång och nästa. De vet ju precis lika bra som du och jag att det här är ett nytt sätt att arbeta. De måste acceptera att det tar tid att skapa något nytt. Jag fick dessutom en stark känsla av att det "klack till" under senaste mötet med initiativtagarna... Vi förstod att innehållet i processen kanske inte kan styras till 100 procent och det hisnade lite. Men okej, jag är medveten om att dina arbetsgivare likafullt har förväntningar på att projektet skall leda någon vart, men EXAKT vart de vill att den skall leda, det vet jag inte. Jag är inte säker på att de vet det själva. Kanske de rent av är lite nyfikna? Kanske du kan diskutera det här med dina arbetsgivare när du hållit några Nätverksträffar. I vad mån du t.ex. förväntas ha ett finger med i spelet när det gäller val av innehåll och inriktning på eventuella förslag på fortsättning. Om du har roller som står i konflikt med varandra som processledare så behöver de ju också både se och förstå detta, att det de tänkt sig inte fungerar, annars lär ju inte de sig någonting. [...]

Men vad jag känner till så tar Peter projektledare aldrig upp sina osäkerheter kring sin roll i Initiativtagargruppen. Han frågar aldrig öppet vare sig Gunnar LRF eller de övriga vad slags lojalitet som förväntas av honom, eller om han förväntas styra och kontrollera innehållet i Nätverksträffarna. Det framstår som om Peter står klämd mellan å ena

sidan våra förslag, att utforma Nätverksträffarna så att de öppnar för dem som deltar att fokusera på det de finner angeläget och det han uppfattar att hans arbetsgivare förväntar sig av honom. I denna utsatthet står han ensam. Han kan tala med mig och min kollega om hur han uppfattar att han förväntas agera inför initiativtagarna, men kan på motsvarande sätt inte tala med initiativtagarna om hur han uppfattar att han förväntas agera inför oss.

Bara en dryg vecka innan den första Nätverksträffen ska hållas, vårvintern 2001, bjuder jag och min kollega in Peter till ett seminarium vid SLU som vi ansvarar för. Seminariet sker inom ramen för forskningsprogrammet Mat 21 och ska handla om aktörssamverkan. Vi har lagt upp seminariet så att korta föreläsningar varvas med övningar, där de deltagande får pröva på olika tekniker som man kan arbeta med om man vill stimulera till delaktighet och nya sätt att tänka kring hanteringen av komplexa miljöfrågor. Peter kommer till seminariet, deltar och inspireras av övningarna och beslutar sig för att ändra det planerade upplägget av Nätverksträffarna utgående från en av de tekniker som han får pröva under seminariet.

Men i samband med att han funderar över sitt nya upplägg dyker det upp ytterligare frågor och farhågor som för mig är ett tecken på att han uppfattar sig som utsatt och som ensam ansvarig för stora delar av projektet.

*Peter Projektledare i e-post till mig och min kollega:*

[...] Jag är lite orolig/osäker på hur jag skall tackla den oerhört viktiga frågan kring "organisatorisk beredskap" att ta hand om allt som kan komma fram vid samtalen i Nätverksträffarna<sup>31</sup>. Jag har försökt lyfta frågan för styrgruppen [dvs. initiativtagarna] (på senaste mötet) och för Gunnar enskilt. Har ledningen tänkt skjuta till resurser att möta ett eventuellt lokalt behov av stöd i en fortsatt process? Finns det ambitioner att ta emot nya tankar och frågeställningar inom föreningsföretagen? Jag förstår att man inte vill ge svar när man inte ännu sett vart åt en sådan process kan barka, men jag har ingen aning om hur pass långsiktigt man egentligen ser detta arbete. Jag känner som projektledare ansvar för att inte vilseleda folk att tro att detta är ett långsiktigt projekt om ledningen "nöjer sig" med en inledande Nätverksträff och sedan hoppas att resten skall sköta sig själv. [...]

Forester (1993) skiljer på osäkerhet (*uncertainty*) och mångtydighet (*ambiguity*) när det gäller planeringssituationer. Vi kan vara osäkra på frågor som rör sådant som kan vara sant eller falskt i en planeringssituation. Den normativa sidan rör frågor om rätt och fel, legitimitet och tillit, sådant som vi kan uppfatta som mångtydigt. Frågor om syfte, intentioner, etik och normer kan, menar Forester, vara mångtydiga men inte osäkra. Jag tolkar det så att Peter i breven ställer frågor och funderar över sitt och initiativtagarnas ansvar i form av legitimitet, trovärdighet, äkthet och normer: "Finns det ambitioner att ta

---

<sup>31</sup> Den "organisatoriska beredskapen" samt nödvändigheten av att en processledare inte företräder enskilda aktörers intressen diskuterades vid det ovan nämnda seminariet som Peter Projektledare deltog i.

emot nya tankar och frågeställningar inom föreningsföretagen?” frågar han. Det är en viktig fråga och Peter skriver i brevet att han ”lyft frågan” bland initiativtagarna och med Gunnar enskilt. Men Peter verkar, av brevet att döma, inte fått något svar. Kanske har initiativtagarna inte förstått allvaret i den problematik som Peter brottas med? Eller kanske har de det, men valt att tåga till svar? Kanske för att de inte har något enkelt svar att ge? Oavsett vilket så innebär tystnaden att initiativtagarna inte får möjlighet att samtala om, reflektera över och därmed lära om Peters problem och frågor och om sin egen och andras inställning till dem.

Det kan också vara så att Peter inte tillräckligt tydligt konfronterat initiativtagarna med sin osäkerhet och de problemen han ser? Ofta är det nämligen svårt att skymta Peters osäkerhet under möten i Initiativtagargruppen. Av det första konstituerande mötet med initiativtagarna framgår också att vi skapat en mötesform som inte inbjuder till förtroliga samtal om vad som bekymrar oss och vad vi är osäkra på. Visst ställer Peter ofta frågor till initiativtagarna, men frågorna verkar ofta retoriska. Till skillnad från frågorna till mig och min kollega har han redan formulerat svaren. Utåt visar Peter Projektledare fram att han klarar av att sköta Projektet, att han vet hur han ska göra. Bland initiativtagarna verkar det växa fram en icke uttalad syn på projektet som bestående av två sidor. Den ena är öppen och den andra dold. Den öppna handlar om att LRF och föreningsföretagen har tagit initiativ till ett projekt som syftar till att, genom ömsesidigt lärande mellan aktörer i länets livsmedelssystem, åstadkomma en mer ekologiskt, ekonomiskt och socialt hållbar livsmedelsproduktion. Den dolda handlar om att de som tagit initiativ till projektet har intressen av att hitta nya vägar att föra ut budskap och marknadsföra sina produkter. Peter tar (kanske oombedd?) på sig rollen att balansera dessa två sidor samtidigt som han intygar sin lojalitet mot den ena (mer eller mindre dolda). I en intervju med Kristian Företag<sup>3</sup> under våren 2001 kommer han in på initiativtagarnas intressen, som på grund av projektets utformning inte blir tydliga och Peters roll i detta:

Med ett mer traditionellt upplägg av projektet hade det inte fungerat. De [dvs. de som förväntas delta i den tilltänkta Projektgruppen] hade inte ställt sig bakom en sådan grej. Men det är ändå en svår balansgång... Men Peter har klarat det bra hittills. Fast han verkar bli lite pressad ibland.

Antingen kanske initiativtagarna litar på att Peter klarar av ”balansgången” eller också är de inte särskilt engagerad i frågan. Oavsett vilket skapas en ordning kring mötena med initiativtagarna, att inte tala öppet om den balansgång som Peters har att hantera och det riktiga i att utsätta honom för detta.

## 5.5 Nätverksträffarna

De åtta första Nätverksträffarna hålls på kursgårdar, i konferens- och föreläsningssalar knutna till skolor och studieförbund runt om i länet under vårvintern 2001. Tack vare representanterna för de organisationer och företag i länet som intresserar sig för att gå med i Projektgruppen, får Peter hjälp med namn på en rad olika lokala aktörer att bjuda in till träffarna. Det rör sig bland annat om lantbrukare som är förtroendevalda inom något av de tre föreningsföretagen; kommunpolitiker, Agenda 21-samordnare, kostsamordnare och andra kommunala tjänstemän; lärare från grund-, gymnasie- och folkhögskolor; skolkökspersonal liksom även kökspersonal inom vård och omsorg; restaurangägare och andra företagare inom livsmedelsbranschen; representanter för kyrkan, Naturskyddsföreningens lokala kretsar, hembygds- och konsumentföreningar samt andra ideella organisationer. Peter skickar ut skriftliga inbjudningar till de tilltänkta deltagarna och kontaktar vad jag förstår också de flesta av dem personligen. Kortfattat följer träffarna följande modell (senare ger jag några mer detaljerade exempel).

### 5.5.1 Generellt upplägg

När deltagarna anlant, vanligen mellan 10 och 20 personer, och hälsats välkomna, börjar Peter med att presentera projektet, dess bakgrund och syfte. LRF och föreningsföretagen har kommit fram till att frågan om en uthållig livsmedelsproduktion rör flera grupper i samhället, och att frågan bäst hanteras genom ömsesidigt lärande. Man har valt att börja med att ordna Nätverksträffar på olika håll länet, som ett försök att skapa forum för samtal om mat, hälsa och miljö. Efter att träffarna utvärderats kommer man att i ett nästa steg försöka hitta former för hur man hittar gemensamma frågor att arbeta med.

Efter en presentationsrunda får deltagarna lyfta frågor som de vill prata om. Peter antecknar – ofta med bara ett sammanfattande ord – vars och ens fråga, problem eller påstående på whiteboardtavlan. Önskemålen om samtalsämnen brukar röra sig om frågor om närproducerat, ursprungsmärkning av livsmedel, ekologiskt lantbruk, transporter, konsumenternas kunskap och attityder till livsmedel, landsbygdsutveckling, turism, kvaliteten på maten, genmodifiering. När förslagen sätts får deltagarna fem runda självhäftande markörer som de placerar ut vid de förslag (egnas eller andras) som de tycker är viktigast att tala om. Deltagarna tar därefter en paus under vilken Peter räknar samman rösterna och tar fram en lista på de fem förslag som fått flest röster. Dessa ska utgöra grund för kvällens samtal. Den deltagare som föreslagit ämnet som toppar listan får börja med att närmare redogöra för hur hon/han ser på frågan. Andra, inklusive projektledaren får därefter ställa frågor och kommentera det som sagts. När ämnet är uttömt byter projektledaren till nästa som står på tur.

Träffarna pågår i drygt två timmar. Under den sista kvarten rundar Peter av. Han frågar om någon kommit på idéer om hur man kan gå vidare,



berättar att han kommer att sammanställa det som sagts och skicka ut minnesanteckningar från mötet. Vid de första mötena lovar han att, utifrån samtalets innehåll, försöka komma med förslag på aktiviteter att gå vidare med. Men vid senare träffar tonar han ner sitt ansvar i detta avseende. Han lovar bara att återkomma med datum för en ny träff, då man tillsammans ska diskutera en konkret fortsättning. Innan deltagarna går hem delar Peter ut tomma pappersark och ber var och en att skriftligt utvärdera träffen.

Nedan ger jag några exempel på hur dessa Nätverksträffar kunde gå till och diskuterar de möjligheter till lärande som träffarna utifrån Mezirow (1991) kan ses innebära. Maktordningen i samtalen diskuteras med hjälp av framförallt Forester (1993) i samband med ett exempel som kommer senare i kapitlet.

### *5.5.2 Lärande inom befintliga meningsscheman*

Det första exemplet kommer från den tredje Nätverksträffen som Peter håller i. Upptagningsområdet för träffen är en bygd präglad av småorter och nedläggningshotade småjordbruk, inklämd mellan en rad större städer. Mötet hålls i aulan i en gymnasieskola som används för olika samhällsaktiviteter på kvällstid. Eftersom jag inte är skärskilt hemmastadd i denna del av länet har jag gjort upp med Peter om att han ska hämta mig vid busstationen. I bilen småpratar vi om den kommande träffen. Peter verkar lugn och säkrare den här gången än inför de två första träffarna veckan innan. Men han har fortfarande bilen full med pärmar, böcker, rapporter, statistik och broschyrer. Det är med Peters egna ord ”fakta” som kan behövas ifall det uppstår kunskapsluckor eller dyker upp kontroversiella frågor som måste belysas ”objektivt”. Vid den första träffen lade Peter ut all denna information i prydliga högar på några bord i den samlingsal vi höll till i. Men de kom aldrig till användning. Den här gången låter Peter, med en självvironisk kommentar om sin egen osäkerhet och ovana som samtalsledare, alltsammans ligga kvar i bilen.

Vi går upp i aulan och jag hjälper Peter att placera ut stolarna i en u-formad ring framför whiteboardtavla och OH-apparat. Så börjar deltagarna troppa in, en och en eller i grupper om några stycken. Vi hälsar och de sätter sig så småningom på de utplacerade stolarna. Den eventuella osäkerhet som finns döljs väl bakom småprat och skratt. När alla 16 personer som vi väntar på anlant och satt sig önskar Peter alla välkomna och sätter igång. Han börjar med att förklara att projektet är ett sätt att pröva nya metoder för samverkan och gemensamt lärande mellan olika aktörer som är intresserade av frågor som rör mat, lantbruk, landsbygd, miljö och hälsa. Initiativet till träffen har tagits av LRF och föreningsföretagen tillsammans, säger han. De har insett att de inte själva kan komma vidare i arbetet mot en mer ekonomisk, ekologisk och socialt hållbar livsmedelsproduktion utan behöver hjälp av konsumenter och andra som arbetar med frågorna. Han lägger på en OH-bild med en lista på alla som preliminärt sitter med i Projektgruppen (den har inte bildats officiellt än) och berättar att gruppen har ett övergripande ansvar för och stödjer projektet. Kvällens träff, säger han, är ett i raden av försök att på ett lokalt

plan pröva en metod för samtal över sektorsgränserna, för att i nästa steg se om man har gemensamma frågor och intressen som man kan arbeta vidare med. När samtliga träffar är genomförda och utvärderade kommer man att fatta beslut om och i så fall hur man ska gå vidare.

Peter börjar därefter en presentationsrunda. Han berättar vem han själv är, att han i vanliga fall arbetar med olika typer av utbildningsfrågor inom LRF och ber sedan deltagarna tala om vad de heter och vad de arbetar med. Jag sitter med i ringen och presenterar mig, men sitter sedan tyst och antecknar vad som sägs under kvällen. Sedan är det deltagarnas tur att berätta om vad de vill tala om under kvällen. Peter går varvet runt och ser till att alla får möjlighet att kort berätta vad de tycker är viktigt. Förslagen, som Peter antecknar på whiteboardtavlan, rör olika miljöaspekter på jordbruk, långa transporter, konsumentmakt, ursprungsmärkning, matkvalitet, turism, ekologisk mat, jakt etc. När deltagarna verkar klara får de rösta på de förslag de tycker är mest angelägna att samtala om, genom att placera ut sina fem markörer. Vi tar sedan en kaffepaus medan Peter räknar samman rösterna. Listan han presenterar när vi kommer in igen toppas av följande områden: ”Mat – kvalitet och tillsatser”, ”Turism” samt ”Miljöaspekter på jordbruk”.

Den mer eller mindre uttalade utgångspunkten för samtalet under kvällen är att lantbruket i bygden är viktigt och ska bevaras. De samtalande vill ha en levande landsbygd och bekymrar sig över igenväxande betesmarker, nedläggningar och brist på lönsamhet inom lantbruket. Jag har inget minne av att Peter någonsin ber deltagarna att räcka upp handen om de vill säga något, men automatiskt har det ändå uppstått en sådan ordning. De flesta räcker upp handen och väntar med att yttra sig tills Peter ber dem göra det. I egenskap av samtalsledare bryter Peter av och ställer frågor när han finner det lämpligt.

Nedan ska jag redovisa en samtalssekvens som utgör ett exempel på hur samtalen under en Nätverksträff kan löpa, när deltagarna har ett någorlunda gemensamt perspektiv och gemensamma intressen.

#### Att reda ut hur det är (samtalssekvens Nätverksträff 3)

Det första ämnesområdet på prioriteringslistan, ”Mat – kvalitet och tillsatser”, har avverkats. I samband med denna gled flera talare över på frågor om möjligheterna att satsa på lokal mat och lokal förädling. I den sekvens som redovisas nedan är det meningen att man ska tala om ”Turism”, men flera talare glider återigen in på idéer om lokal livsmedelsproduktion.

De som deltar i samtalssekvensen, utöver Peter projektledare, är:

Kommunens turistchef: ”Turistchef”

Miljökonsult: ”Miljökonsult1”

Husmor vid en folkhögskola: ”Husmor”

Miljökonsult, representant för Naturskyddsföreningen: ”Miljökonsult2”

Lantbrukare, kommungruppsordförande inom LRF: ”Lantbrukare”

Fjäderfäuppfödare med gårdsbutik: ”Fjäderfäuppfödare”

Vi kommer in i samtalet när kommunens turistchef har ordet.

141. **Turistchef:** Turismen är outvecklad. Vi är ett U-land när det gäller det här med att intressera turister och skapa förutsättningar för turism. Men det är på väg upp. [Han pekar på kommunstyrelsens vice ordförande som sitter bredvid honom, så uppgången har möjligtvis med något politiskt beslut att göra.] I många andra länder finns det en turistminister.

142. **Miljökonsult1:** Men att åka mellan X och Y [lokala ortnamn] är inte inspirerande. Vackra miljöer är på väg bort. Jordbruket kan vara en miljöbov för landskapet.

143. **Peter:** Finns det något sätt att stoppa den trenden med nedläggning [av jordbruk] och skapa förutsättningar för turism och det som lockar turister?

144. **Miljökonsult1:** Vi måste gynna det lokala. Korta transporter är bra. Kommunen kan faktiskt använda sin upphandling till att styra det genom att köpa lokalproducerat.

145. **Peter:** Är det lätt att hitta de lokala produkterna?

146. **Någon:** Nej

147. **Husmor:** Man hittar lite rotfrukter och grönsaker. Kött är svårt.

148. **Peter** [vänder sig till kvinnorna]: Är de lokala råvarorna svåra att få tag i?

[Här missar jag någon kommentar.]

149. **Husmor:** Jag jobbar för att få tag i lokala produkter och köper av Fjäderfäuppfödare.

150. **Peter:** Vet de som äter maten om det?

151. **Husmor:** Jo på folkhögskolan gör de det, inte på den vanliga skolan.

152. **Miljökonsult2:** Nöt kreatur är viktiga för öppet landskap. Återtag<sup>32</sup> är i grunden en bra idé.

153. **Husmor:** Kan man ha återtag idag med alla EU regler? Kan jag köpa kött av en lokal bonde?

154. **Lantbrukare:** Jo, men det måste slaktas på ett lokalt slakteri om det ska vara någon mening med det. Annars tar långa transporter till och från slakteriet bort hela poängen med det lokala.

155. **Fjäderfäuppfödare:** Jag vill backa ett steg. Eleverna på skolorna vet alltså inte om vad de äter. Om man skulle satsa på lokalt producerad skolmat även om det kostar skulle det kunna bli billigare i alla fall! Man slipper mellanhänder och får tillbaka en massa skatteintäkter till kommunen och det ökar dessutom arbetstillfällena. Om kommunen satsade på lokal mat kunde det vara ett sätt för mig att få lite ersättning för alla de studiebesök som jag ordnar varje vår.

156. **Någon:** Det räcker inte med miljöaspekterna, det måste finnas ett mervärde [missar resten]

157. **Husmor:** Men miljöaspekten... Det vi vinner på minskade transporter är väl ett mervärde!

158. **Fjäderfäuppfödare:** Nötlevren som säljs i Frankrike är svensk. Den enda lever i EU som är godkänd för konsumtion är svensk. Vi måste kunna framhäva detta!

---

<sup>32</sup> Med ”återtag” menar hon att köttproducenterna tar tillbaka sina slaktade och styckade djur från slakteriet, ibland för att själva sälja dem vidare genom egna kanaler.

[Därefter kommer man in på hur dålig lantbruksnäringen i Sverige är på att marknadsföra mervärden i det svenskproducerade.]

### Tolkning av träffen

Innan jag går in på tolkningen av samtalssekvensen redogör jag för min syn på Peter Projektledares roll som samtalsledare. Peters ambition med Nätverksträffarna är att de ska ge utrymme för många olika aspekter på jordbruk/livsmedel och att alla som deltar i träffen ska känna sig delaktiga i samtalet.<sup>33</sup> Han vill vidare att de ska upptäcka om/att de har gemensamma intressen kring frågor om mat, vilket i sin tur kan leda till att de kommer fram till konkreta idéer om hur de tillsammans kan arbeta vidare. Peters ambitioner kan ses som en strävan att åstadkomma lärande, att de som deltar i samtalen breddar sina perspektiv och får syn på aspekter inom livsmedelssystemet som de inte hade kunnat få genom att umgås med "likasinnade".

Nu är varken denna eller de andra sju Nätverksträffarna som Peter håller i, på något tydligt sätt ordnade för att skapa förutsättningar för ömsesidigt lärande. Ändå är detta upplägg på träffarna som han slutligen bestämt sig för att pröva betydligt öppnare än det första, som byggde på hans egna OH-bilder över det svenska jordbrukslandskapet (se avsn. 5.5.1 informationsmöte med den tilltänkta Projektgruppen). Men grupperna blir väl stora för att möjliggöra spontana repliker som kan vara viktigt för reflektion. Peter ansvarar för att fördela ordet och bryter ofta in med ledande frågor när han uppfattar att samtalet flyter trögt. Peter ger inte heller några förslag eller direktiv om hur deltagarna kan tala och lyssna för att underlätta lärandet. Han hjälper dem inte heller på andra sätt för att de ska undvika att hamna i traditionellt debatterande eller fastna i ytligt prat. Sådana förhållningsregler är enligt litteraturen på området ganska vanliga i samtal som organiseras med förståelse och lärande som målsättning (se t.ex. Weisbord & Janoff 1995, Isaacs 2000, Daniels & Walker 2001).

I min och min kollegas samtal med Peter innan träffarna kom igång, hade vi föreslagit honom att dela in deltagarna i mindre grupper. Vi hade gett tips på litteratur inom processledarområdet och skickat honom dokumentationer från workshops som vi själva ansvarat för eller deltagit i, i andra sammanhang. Peters invändning mot gruppindelning var framförallt att både han och de inbjudna deltagarna måste få höra vad *alla* hade att säga, särskilt i början när man inte känner varandra. Det upplägg som Peter bestämt sig för är sannolikt ett stort steg för en projektledare som ser sig som ansvarig för både innehållet, processen och resultatet av Nätverksträffarna, inte bara gentemot dem som deltar utan också gentemot sina arbetsgivare.

Samtalssekvensen som helhet är ett ganska bra exempel på hur man pratade under de första Nätverksträffarna. De som talar har förstått, är överens om och följer villigt de normer och regler som gäller för träffen. Ingen verkar medvetet överträda gränserna genom att byta samtalsämne,

---

<sup>33</sup> Intervju våren 2001

ifrågasätta Peters roll, projektet i sin helhet eller vad de har där att göra. För att ett samtal ska kunna fortgå räcker det ofta med att de samtalande delar något som åtminstone på ett ungefär liknar en gemensamt hållen mening (Foppa 1995). Här talar deltagarna, trots att de utåt sett tillhör olika "länkar" i livsmedelskedjan, om något som de tycks vara någorlunda överens om, eller har en någorlunda gemensam mening om. Deltagarnas perspektiv verkar mötas och överlappas, de skapar och upprätthåller åtminstone temporärt en gemensam utgångspunkt att bygdens lantbruk är viktigt att värna och den lokala utvecklingen viktig att gynna. Det är utifrån denna gemensamma utgångspunkt, eller detta perspektiv, som samtalet förs. De vrider och vänder på frågorna och problemen tillsammans, hela tiden inom ramen för den samsyn som ligger till grund för samtalet. De för in olika aspekter utifrån sina respektive erfarenheter. Det som sägs bygger ibland vidare på tidigare uttalanden och skulle kunna beskrivas som en situation med förutsättningar för situerat, kollektivt lärande (Säljö 2000). Turistchefen vill utveckla området ur turishänseende. Miljökonstulterna inflikar med det som kan ses som viktigt utifrån deras perspektiv och meningsscheman: man måste gynna det lokala, ge förutsättningar för ett variationsrikt landskap. Miljökonstulternas kritik mot jordbruket som orsak till det förfulade landskapet bemöts inte av lantbrukarna i sällskapet, kanske för att Peter fångar upp kritiken och gör den till en fråga som inte bara lantbrukarna, utan alla som deltar är ansvarig för. Husmor på Folkhögskola berättar hur hon drar sitt strå till stacken för att "gynna det lokala". Hon ställer också en direkt fråga som besvaras av Lantbrukare. Därefter fortsätter Fjäderfäuppfödare på det inslagna ämnet. Repliken från "Någon" (156) hänger däremot inte riktigt samman med resten, men denna "Någon" kan i grunden ha samma intressen som de övriga. Hon/han menar bara att miljöaspekterna inte räcker som mervärde i marknadsföringssyfte. Sannolikt kommenterar hon/han Miljökonstulternas repliker tidigare. Eftersom samtalet fortlöper genom handuppräkring leder det till att samtalet nu och då tar några steg bakåt, då flera talare står på listan och hindrar att man svarar på eller kompletterar en replik direkt. Man får vänta på sin tur.

Utgående från Mezirows (1991) fyra former av lärande, kan det lärande som möjliggörs i den redovisade samtalssekvensen, betraktas som lärande inom ramen för meningsscheman som redan existerar och inom strukturer som tas förgivna (den första lärandeformen). Samtalet som återges ovan kan alltså ge aktörerna möjligheter att lära inom den kommunikativa och instrumentella domänen genom att förfina och förstärka redan befintliga meningsscheman. Sådant lärande innebär till exempel att vi breddar betydelsen av begrepp som vi redan är bekanta med. Samtalet som förs kan göra det möjligt för de samtalande att starkare koppla samman befintliga meningsscheman, så att saker och ting som har betydelse för dem börjar hänga samman i större helheter. I exemplet ovan är det till exempel möjligt att alla som deltar inte som en självklarhet tidigare tänkt på att det öppna (men nu hotade) landskapet kan vara en förutsättning för den turism de vill utveckla, och att "gynna det lokala" i sin tur kan vara en förutsättning för bevarandet av det öppna landskapet. På så sätt kan både begreppen

”turism” och ”öppna landskap” få mer konkreta och sammankopplade betydelser. Det som de deltagande vidare har möjlighet att lära om, inom ramen för den kommunikativa domänen, är något om vilka värderingar som råder bland aktörer i livsmedelssystemet. Våra uttalanden har enligt Forester (1993) alltid en kommunikativ sida, dvs. vi uttrycker direkt eller indirekt en åsikt. Allt som sägs under träffen ger dem som lyssnar en möjlighet att tolka in bakomliggande värderingar och attityder. Förutsättningar för lärande inom den instrumentella domänen, som innebär lärande i sakfrågor, skulle kunna vara när Husmor får veta att hon trots EU-medlemskapet kan köpa kött av lokala producenter.

Jag intervjuar några veckor senare två av dem som deltar i denna Nätverksträff, Lantbrukare och Husmor. Det Lantbrukare säger om träffen bekräftar mitt intryck: ”Jo, det var en intressant blandning av människor. Det kom fram nya och andra infallsvinklar än dem man är van vid”. Husmor, säger däremot ingenting uppskattande om nya infallsvinklar. Hon verkar mest besviken: ”Jag hade hoppats att träffen skulle handla mer om miljö och åt det ekologiska hållet. När jag försökte ta upp de långa transporterna till exempel, så var det inte viktigt.” Trots att den redovisade sekvensen, så som jag beskriver den, ger intryck av samstämmighet, att perspektiven hos dem som deltar är överlappande och bygger på varandra, så behöver det alltså inte uppfattas så av människor som deltar. Husmors intryck av träffen kan ses utifrån ett maktperspektiv. Hon uppskattade idén med träffen, att samlas och samtala, men var besviken över att samtalet inte handlade om det hon hade hoppats på. Där fanns ett dominerande perspektiv som inte sammanföll med hennes. Samtalsformen gav inte utrymme för andra än dem som kunde anpassa sig till det dominerande perspektivet och som kunde intressera sig för de frågor som fick flest röster, att uttrycka sig. Det är möjligt att flera som inte var så aktiva under träffen uppfattade situationen på samma sätt som Husmor, att deras åsikter inte fick något gehör.

### *5.5.3 Lärande genom skapande av nya meningsscheman*

I nästa exempel går det att uppfatta tydligare förutsättningar för både instrumentellt och kommunikativt lärande av det som Mezirow (1991) beskriver som den första lärandeformen (inom ramen för redan existerande meningsscheman). Här kan också finnas möjligheter till lärande av den andra formen (lärandet genom skapandet av nya meningsscheman).

Träffen i detta exempel utspelar sig i en bördig bygd, ett slättlandskap med stora gårdar och ett ekonomiskt betydelsefullt jordbruk. Här finns många större tätorter men det är långt till storstäder. Mötet hålls en förmiddag i konferensrummet på ett hotell i utkanten av en av dessa tätorter. Det är sammanlagt 13 personer som samlats till träffen. Den inledande proceduren går till ungefär som i det tidigare exemplet. De områden som deltagarna har föreslagit att man ska diskutera rör bland annat ”genmodifiering”, ”naturbruksgymnasiets framtid”, ”ökad livsmedelskunskap bland konsumenter”, ”djur- och andra livsmedelstransporter”, ”närproducerat”, ”kostens betydelse för folkhälsan”

samt ”jordbruksproduktion på lika villkor (EU)”. Efter omröstningen toppar frågan om naturbruksgymnasiets framtid deltagarnas ”önskelista”, följt av ”djurtransporter” och ”ökad livsmedelskunskap”.

#### Att diskutera vad som bör göras (samtalssekvens Nätverksträff 6)

De som deltar i samtalet, utöver Peter Projektledare, är

Lärare vid naturbruksgymnasiet: "Lärare"

Kommunens turistchef: "Turistchef"

Oppositionsrådet i kommunen: "Oppositionsråd"

Lantbrukare [spannmålsodling] och representant för ett av föreningsföretagen:  
"Lantbrukare"

Representant för Sveriges Konsumentråd: "Sveriges konsumentråd"

Representant för LRF Kvinnor: "LRF Kvinna"

Kommunalrådet i kommunen: "Kommunalråd"

Krögare vid ett konferenshotell: "Krögare"

Kökschef för grundskola: "Kökschef"

När deltagarna går fram med sina markörer för att rösta på det ämne som de vill samtala om väljer Lärare att lägga alla sina fem markörer på det han själv föreslagit: "Naturbruksgymnasiets framtid". Genom att många andra lägger någon eller några av sina markörer på detta ämne så slutar hela röstningen med att frågan får mycket flera röster än något annat som föreslagits. Nedan redovisar jag den allra första delen av samtalet, som börjar när deltagarna kommit in från sin kafferast och Peter redogjort för sin rösträkning.

1. **Peter:** Vi börjar med frågan om naturbruksgymnasiet. Vem har föreslagit det?

2. **Lärare** [ger sig till känna. Han förklarar att man under de senaste åren haft mycket svårt att rekrytera elever till gymnasiet och att han därför oroar sig mycket för gymnasiets framtid och fortsätter]: Nu skall alla yrken som intresserar ungdom vara så glassiga och häftiga, men det går att marknadsföra obekväma yrken också. Tänk på kockyrket. Det går att ändra intresset hos ungdomar om man kan ändra attityden hos dem. Det har funkat i byggbranschen där fackförening och branschfolk gått samman och talar om byggbranschen som en framtidsbransch, med jobb så fort man gått ut skolan. Vi behöver göra en liknande satsning när det gäller lantbruksutbildningen.

3. **Peter:** Du menar att marknadsföring är det som behövs först och främst?

4. **Lärare:** Ja och vi behöver hjälp, vi på skolan klarar inte det själva.

5. **Peter:** Hur skulle du vilja göra det?

6. **Lärare:** Lansera yrket som en framtidsbransch, det är ett kvalificerat jobb att vara bonde idag, man måste kunna biologi och teknik. Vi måste föra fram det som är häftigt med yrket.

7. **Turistchef:** Man kan väl gå in på lågstadiet och marknadsföra. På gymnasiet är det redan för sent. Kanske ska vi börja längre ner i åldern?

8. **Oppositionsråd:** Det här är en viktig fråga för kommunen, för länet och för näringen som helhet. Vi behöver hjälpas åt med jordbruksprogrammet på skolan. Det finns för många lantbruksskolor i landet, frågan är hur vi marknadsför vår skola specifikt? Hur breddar vi innehållet och får dem som är intresserade av livsmedel att bli intresserade av primärproduktionen? Det hänger ihop. Jag tror att vi måste få

eleverna ut på jordbruk på ett annat sätt. Vi får nog ägna den frågan ett eget seminarium.

9. **Lantbrukare** [till lärare]: Jag förstår inte de negativa reaktioner du får. Jordbruket är en teknikgren, en utvecklingsgren. Jag kan själv inte köra moderna traktorer längre, de är tekniskt alldeles för komplicerade. Syokonsulenterna måste vara en viktig målgrupp för oss.

10. **Sveriges Konsumentråd**: Det måste byggas upp intresse för branschen. Man måste göra måltiderna till något mer än bara mat. För mig är det kultur... det att laga mat tillsammans. Jag gör det med mina barnbarn fast köket inte ser så roligt ut efteråt. För att det skall finna intresse måste kunskapen öka. Det finns för lite hemkunskap i skolorna. På min arbetsplats inom värden har jag kollegor i 30 årsåldern och kan inte laga mat!

11. **LRF kvinna**: Barn måste få komma ut på landet tidigt. Det kan öka deras intresse.

12. **Peter** [till lärare]: Hur ser det ut idag, kommer de lägre klasserna ut på studiebesök till er?

13. **Lärare**: Vi har besök en gång i veckan från skolor och det är framförallt från lägre klasser.

14. **Någon**: Det är 800 barn per år.

15. **Peter**: Vilket är ditt upptagningsområde då? Då räcker det inte med att ni är duktiga?

16. **Kommunalråd**: Vi når ingenstans om inte lantbrukare börjar visa hur det ser ut idag. De förmedlar ju ingen positiv bild, det är bara bonnigt att vara lantbrukare. Men egentligen är ju ett lantbruk som vilket enmansföretag som helst, på söndag är man i stallet och på lördag är man ledig [möjligt att jag fångat uttalandet fel här]. LRF och föreningsföretagen måste ta ett helhetsgrepp och visa på företagandet och flexibiliteten.

17. **Skolkökschef**: Då blir det som en kedja av alltihop...

18. **Peter**: Hur upplever lantbrukarna den image de visar upp?

19. **Kommunalråd**: Får jag ställa en enkel fråga? Hur många lantbrukare säger att "vi har det bra"? De förmedlar bara elände och svårigheter.

20. **Krögare**: Nu måste ju bönder rekryteras utifrån för det finns ingen som vill ta över. De praktiskt lagda vill bli kockar, men de faller ifrån när de upptäcker att det är dåligt betalt och dåliga arbetstider.

[Efter ytterligare ett tiotal repliker svävar frågan ut och man kommer in på en massa stickspår vilket gör att Peter försöker föra tillbaka samtalen till ursprungsfrågan]

45. **Peter**: Men vi var inne på naturbruksgymnasiet. Vad skulle vi som finns här kunna hjälpa till med att göra annorlunda? Hur kan det bli attraktivt att välja den här typen av utbildning?

[Därefter följer ytterligare repliker från deltagarna som ställer frågor eller kommer med förslag på vad som borde göras. Flera reflekterar över hur deras egna barn resonerat när de valt sin gymnasiala inriktning. Ett annat spår som man är inne på är att man i högre grad borde betona utbildningen som en möjlighet att få fast anställning vid större lantbruk. I samband med att Peter rundar av frågan för att komma vidare bland ämnen som man ska hinna beröra under kvällen, ställer han en fråga direkt till Kommunalråd:]

57. **Peter**: Vad säger du som är kugge i kommunen?



58. **Kommunalråd:** Vi får söka upp syokonsulenterna, ge en bild av det moderna jordbruket så som vi har resonerat här. Gymnasiet ska leva kvar och det blir ett projekt för hela kommunen... Vi måste marknadsföra alla skolor i kommunen. Kanske skulle man inventera behovet och få klart för sig hur många anställda som behövs inom jordbruket, presentera det och så försöka dra ner fokuseringen på jordbruket som ägande... Inventera antalet djurskötare och maskinskötare och andra anställda i lantbruket och presentera yrkena så som anställda ser det. Några som själva kan visa bilden av hur det är att jobba inom lantbruk. Sedan finns det alltid folk som tycker att det luktar illa i ett stall...

### Tolkning av träffen

Situationen i det här exemplet är något annorlunda än i det första. Jag föreställer mig att de som deltar från början inte är särskilt beivrade i, eller ens intresserade av rekryteringsproblematiken på naturbruksgymnasiet. Det är ju Lärare själv som genom sitt röstförfarande starkt bidrar till att listan toppas med denna fråga. Många av de övriga deltagarna har kanske inte ägnat gymnasiet så mycket tankemöda tidigare. Ämnet är sannolikt nytt, men verkar, när nu tillfället ges, intressera ganska många av de närvarande. Situationen påminner om det resonemang som förs av Säljö (2000) utifrån utgångspunkten att tankar inte är något som kläcks inuti huvudena på oss, utan skapas med hjälp av förtyolkande redskap (i detta fall språket) som vi har till vårt förfogande. Den underförstådda utgångspunkten som de talande kan ses ha gemensamt är att naturbruksgymnasiet ska räddas, och de deltar i samtalet utifrån denna "önskning". Svårigheterna med rekryteringen diskuteras ur olika infallsvinklar, några tar upp sina egna barns gymnasieval, andra den negativa klangen i lantbrukaryrket. Frågan svävar nu och då ut, man kommer in på bidrag och jordbrukspolitik, men Peter försöker då ta "hem" frågan till att handla om Lärares ursprungsproblem och engagerar sig själv mycket starkt i frågan. I replik 3 och 5 kan Peter ses ställa frågor för att förstå hur Lärare ser på saken och vill ha det. Flera kommer med förslag på hur situationen kan lösas. Frågan tycks bli en angelägenhet för alla som deltar i samtalet. Alla som deltar kan ha fått möjlighet att förstå mer av naturbruksgymnasiets situation och Lärares roll när samtalet rundas av och man går över till nästa fråga.

Här framstår förutsättningarna för både instrumentellt och kommunikativt lärande inom det som Mezirow (1991) kallar den första formen av lärande som ganska tydliga. De som deltar har möjlighet att skaffa sig en djupare eller bredare innebörd av situationen vid naturbruksgymnasiet, genom att bygga upp och förfina sina befintliga scheman. Genom att naturbruksgymnasiet och dess problematik ges utrymme och sätts i ett större sammanhang (lantbrukaryrket jämförs med det eftertraktade kockyrket, framställs som ett tekniskt/biologiskt kvalificerat yrke, en framtidsbransch där en utbildning kan leda till en anställning i stället för ett mer "belastat" egenföretagande) är det möjligt att samtalet också ger utrymme för lärande inom Mezirows andra lärandeform. Denna innebär att det skapas nya meningsscheman. Rådande

referensramar, eller meningsbärande perspektiv förstärks snarare än ifrågasätts, därför att de nya schemana gör det möjligt att lösa motsägelser inom detta. Lantbrukares invändning (replik 9) kan vara ett uttryck för att han saknar meningsscheman som skulle kunna lösa inkonsekvensen, dvs. hur det kan komma sig att ett så tekniskt kvalificerat yrke som lantbrukaryrket inte är eftertraktat. Kanske att de andra talarnas erfarenheter, genom att de gör situationen mer komplex (frågan är inte så enkel, den har med en djupare attityd gentemot lantbrukaryrket ute i samhället att göra), kan förklara motsägelsen. Några av deltagarnas skriftliga utvärderingar av träffen tyder också på att de lärt något nytt:

- Tyckte det var lärorikt, lättsamt, trevligt. Fick insikt i för mig främmande områden. Tack för trevlig förmiddag.
- Intressant och bra. Lärde mig en del nytt. Bra ledarskap.
- Nya synpunkter från ”nya” människor, nyttigt! Mycket duktig kursledare!
- Naturbruksutbildningen var ny för mig, men den var viktig.

Men detta gäller inte alla deltagare. Av de två intervjuerna som jag gjorde några veckor senare att döma, gav det bitvis intensiva talet om naturbruksgymnasiet inget bestående positivt intryck. En av de intervjuade, Turistchef, nämner inte ens naturbruksgymnasiet trots att större delen av träffen gick åt till denna fråga. Han verkar dock på det hela taget nöjd med träffen:

Det var ett bra och intressant möte. Det här är ett projekt som behöver tid. Men så långt tycker jag att det varit mycket givande. [...] Det kanske inte var mina frågor som kom upp direkt men de speglar ju kommuninvånarnas intressen.

En lantbrukare, en annan än den som deltog i den redovisade samtalssekvensen, verkar närmast irriterad över att frågan om naturbruksgymnasiet fick så mycket plats. Han säger att han hade hoppats att mötet skulle handla om:

... hur man gör för att ge konsumenterna en bättre syn på lantbruket lokalt. Nu gjorde det ju inte alls det, det handlade om skolan! När jag hade suttit där en stund så kände jag att mötet inte var så mycket för mig. Det handlade väldigt lite om ökad konsumentkunskap.

Senare säger han: ”Jag fick åtminstone sagt att man borde informera konsumenter på produktpaket, och det känns viktigt för det tror jag på.” Lantbrukares reaktioner påminner om Husmors i det tidigare exemplet. Samtalsformen under Nätverksträffarna verkar inte ge utrymme för dem som har avvikande åsikter och intressen att bli bekräftade.

#### 5.5.4 Lärandet uteblir?

Grovt kan man dela in de samtal som förs under träffarna i två kategorier. Den ena, som jag redan givit exempel på, innebär att deltagarna, åtminstone temporärt, förenas i ett gemensamt intresse för en fråga eller ett problem. Det är denna kategori som dominerar vid de fem träffar som jag deltar i. Nästa samtalssekvens är ett exempel på den andra kategorin, och visar en situation där deltagarna uttrycker helt olika perspektiv. Här finns alltså en potential för att lära, en potential för förändring av meningsscheman och till och med meningsbärande perspektiv. Men på det sätt som samtalet löper så möts deltagarnas perspektiv aldrig på samma överlappande sätt som i de tidigare två exemplen. Denna träff utspelar sig i en samlingssal i ett nybyggt kulturhus i bygdens huvudort. Genomsnittsstorleken på lantbruken i upptagningsområdet för träffen är inte så stor men jordbruket är variationsrikt, välmående och många av lantbrukarna lever på ”mångsyssleri”.

#### När perspektiven krockar (Samtalssekvens i Nätverksträff 2)

De som deltar i samtalet är, utöver Peter Projektledare:

Representant för Studieförbundet Vuxenskolan: "Vuxenskolan".

Kommunpolitiker: "Kommunpolitiker"

Chef för Konsumaffär: "Butikschef"

Representant för ABF: "ABF"

Lantbrukare [ekologisk mjölkproduktion]: "Lantbrukare1"

Kostansvarig för folkhögskola: "Kostchef"

Lantbrukare [köttproduktion] representant för ett av föreningsföretagen:  
"Lantbrukare2"

Representant för Hembygdsföreningen och Naturskyddsföreningen samt lärare:  
"Hembygdsföreningen"

Representant för konsumentförening: "Konsumentförening".

Lärare vid restaurangskola samt ekologisk grönsaksproducent: "Lärare"

Det är Vuxenskolas förslag om "etik i djurhållningen" som har fått flest röster i samband med röstningen vid träffens inledning. Det är därför hon som får inleda kvällen när man ska sätta igång och samtala efter kaffepausen. Så här pratar de inledningsvis i denna fråga:

1. **Peter:** Vem sa "djurhållning och etik"? Vuxenskolan, varsågod!

2. **Vuxenskola:** Jag tycker att det sätt som djuren föds upp på inom storskalig djurindustri inte borde tillåtas. Man borde satsa på den småskaliga djurhållningen. Jag tycker också att man måste ta ansvar som konsument, veta vad man gör när man väljer. Själv är jag vegetarian.

3. **Kommunpolitiker** [som även kan vara lantbrukare fast det inte framgår när han presenterar sig]: Man ska inte generalisera på det där sättet. Små gårdar behöver inte betyda god djurhållning. Frågan är istället hur vi kommer till rätta med dem som missköter sig.

4. **Vuxenskola:** Men för mig är småskalighet samma som minskade transporter och närhet. Storskalig djurhållning betyder färre gårdar och längre transporter.

5. **Butikschef:** I vår butik kommer köttet långväga ifrån.

6. **ABF**: Jag tror att vi har en bra djurhållning i Sverige, jämför till exempel med Belgian Blue!

7. **Lantbrukare1**: Ska vi en gång för alla slå fast att god djurhållning inte har med stor- och småskalighet att göra.

8. **Kostchef**: Det handlar nog mer om kunskap, idag ser vi många stadsbor som köper gårdar och skaffar en ko utan att ha någon aning om hur den skall skötas.

9. **Lantbrukare2**: Att tro att småskalighet och god djurhållning hänger ihop är fel. Det är frågan om ekonomi. De som har djur i stor skala måste försörja sig på det och då kan man inte hålla på med vanvård. I de fall där vanvård dykt upp i denna kommun har det inte rört sig om aktiva lantbrukare överhuvudtaget.

10 **Flera röster** instämmer.

11. **Lantbrukare2**: Den mjölkproducent som inte sköter sig kan säga tack och adjö. Sätt aldrig likhetstecken mellan småskalighet och god djurhållning!

12. **Hembygdsföreningen**: Lantbrukare2 har nog rätt på ett sätt. Men små gårdar har inte så mycket djur. De föder inte upp djuren så intensivt och djuren lever inte så tätt vilket innebär att de har ett lågt smittryck. Det kan betyda att små gårdar inte *behöver* använda kemikalier och mediciner.

13. **Lantbrukare2**: Då låter vi lammen gå med mask då, är det kvalitet!?

14. **Peter**: Så storleken har inget med djurhållningen att göra, men du [till Vuxenskolan] tycker att svensk lagstiftning inte räcker?

15. **Vuxenskola**: Nej, man tar inte hänsyn till djuren. Det är bara ekonomin som får avgöra.

16. **Peter** [ställer nu Vuxenskolan inför den problematik som det nya och ensidigt svenska förbudet mot att hålla värphöns i burar innebär för äggproducenter i Sverige och fortsätter]: Kravet på mera utrymme och sittpinnar har gjort att vi i Sverige har mycket högre kostnader för att producera ägg, de blir dyrare och leder till att konsumenterna istället väljer billiga ägg från andra länder.

17. **Konsumentförening**: Det är en fråga om ekonomi, men det saknas så mycket information till konsumenterna. Det är därför de köper billigt utländskt kött i stället för svenskt dyrt.

18. **Lärare**: Vi var inne på djurhållningen. Vi har hamnat i ett ekorrhjul när det gäller djurhållningen men själv har jag valt att stå utanför allt det där. När det gäller stordrift är det faktiskt så att man tappar närhet och engagemang. Det är hemskt att det måste komma en lag för att vi skall slippa ha hönsen i trånga burar. Det är allt för mycket pengar som styr i djurhållningen. Och självklart beror det på handeln också. Inköparna satsar på stora kvantiteter och småbrukarna blir lidande som inte kan svara upp mot det.

19. **Peter**: Vad säger du Butikschef, är det priset som styr konsumenternas val? Kan du sälja saker dyrare?

20. **Butikschef**: Ja vi konkurrerar inte bara med Ica här på bygden utan med stormarknaderna i Staden också. Vi börjar mer och mer försöka konkurrera om andra saker än priset. Nu pratar vi "matglädje", "doft" och "utseende" därför att vi vill konkurrera på annat sätt än med priset. Om man frågar konsumenterna så säger de att de sätter priset först som nummer fem, men i verkligheten är det inte så.

21. **Vuxenskola**: Men i sista hand är det konsumenterna, nej jag menar djuren som får betala. Om folk visste hur det såg ut så skulle de välja annorlunda. Ingen går in på ett slakteri och går ut igen och köper kött.

22. **Lantbrukare2:** Va! Jordbruksverket har provat ett antal olika system och vi har tvingats delta i deras experimenterande. Det har visat sig att höns i flock hackar på varandra. I Europa får man näbbklippa höns men det får vi inte här.

23. **Peter:** Men det finns ju frigående höns här också?

24. **Lantbrukare2:** Min svägerska hade 50 höns, hon fick lägga av med det för de hackade ihjäl varandra. I Finland köper de upp våra gamla burar, där kan man producera ägg som de säljer billigt till oss.

25. **Peter:** [Något om att Konsumentrådet har haft en pressrelease om denna fråga.]

26. **Lantbrukare2:** Irländskt kött är dyrt på Irland men inte här!

27. **Peter:** Ja djurhållningen på kontinenten ser inte ut som här. Men vi måste gå vidare. Studieförbundet säger att vi skall se till djurens bästa. När vi tar in ekonomi så kan vi inte göra det ensidigt. Det är väl ett samspel mellan ekonomi och etik det handlar om.

28. **Lantbrukare2:** Men man ska inte lägga mänskliga aspekter på djur.

29. **Lärare:** Det kanske man inte ska, men en höna är inte född för att stå naken i en bur. Det är väl det man vill ändra på, på Jordbruksverket.

30. **Peter** [drar nu snabbt vidare till nästa fråga.]

### Tolkning av träffen

Frågan om etik i djurhållning förenar inte deltagarna i något som kan likna gemensamma utgångspunkter, perspektiv eller intressen på samma sätt som frågorna i de två tidigare exemplen. Det är möjligt att det också då funnits deltagare med annorlunda perspektiv än de dominerande, men till skillnad från Vuxenskola (replik 15 och 21), Lärare (replik 18 och 29) och Hembygdsförening (replik 12) här, så har de i så fall valt att tiga. Samtalet kan sägas handla om vad ”god djurhållning” betyder. Vuxenskola och även Hembygdsförening och Lärare vill sätta likhetstecken mellan sådan god eller etisk djurhållning och småskalighet. Men både Lantbrukare1 (replik 7) och Lantbrukare2 (replik, 9, 13, 22, 26), Kommunpolitiker (replik 3) och Kostchef (replik 8) motsätter sig detta. De två sidorna utgår som jag ser det från mycket olika meningsbärande perspektiv. Och så som samtalet förs tycks inte representanterna för de två sidorna vara öppna för varandras perspektiv. Det skapas inga tydliga möjligheter för samtalsarna att bredda eller förfina sina respektive innebörder av orden ”etik i djurhållning”. Replikerna tyder snarare på att man står fast vid och befäster sina tidigare ståndpunkter och vägrar ”ta in” det som deltagare med motsatta åsikter säger. Peter försöker balansera genom att lyfta fram frågan om ekonomin och säger att det måste bli en avvägning mellan dessa två om vi ska kunna ha någon djurhållning. Men han synliggör inte de etisk/moraliska utgångspunkterna som de olika perspektiven bygger på. Detta hade kanske kunnat hjälpa de samtalande att få syn på sina egna perspektiv. Om de hade sett att de har olika moraliska/etiska utgångspunkter hade det kanske blivit möjligt för dem att föra ett mer reflekterande samtal. I stället ger Peter sig in i samtalet på samma sätt som de andra, som till exempel i replik 19 och 23. Samtalet tangerar det som Forester (1993) betecknar som en sammanblandning av frågor om värderingar (vad som kan vara rätt och fel)

och frågor om innehåll (vad som kan vara sant och falskt). Normer och värderingar hanteras som om de vore frågor om vad som kan vara sant inte om vad som kan vara rätt.

Som samtalet förs är det svårt att ringa in några tydliga förutsättningar för lärande av det slag som är intressanta för denna avhandling. Det är möjligt att Vuxenskola tack vare sitt deltagande förstår att frågan inte är så enkel som att småskalighet alltid innebär god djurhållning. Att hon skapar nya meningsscheman på grund av resonemanget om att stora professionella djurhållare måste ta hänsyn till djuren, just därför att de till skillnad från de små är ekonomiskt beroende av produktionen. Men hon uttalar ingenting som tyder på detta. Lika väl kan vi tänka oss att Lantbrukare2s bittra och nästan aggressiva utfall befäster hennes uppfattning om hur lantbrukare resonerar och försvarar sig. Detta kan i så fall kanske stärka tidigare meningsscheman. Lantbrukare2 eller andra som har invändningar mot Vuxenskola talar inte heller på ett sätt som skulle tyda på att de lär om det perspektiv de möter, på annat sätt än genom att möjligen stärka tidigare uppfattningar. De flesta argument bemöter till exempel Lantbrukare2 snabbt genom att slå ifrån sig och försöka ”motbevisa” dem.

Samtalet stannar inte av trots de olika perspektiven. I stället är det många av deltagarna som ger sig in i samtalet. Engagemanget för frågan är högt. Av de totalt tolv (utöver jag och Peter) som deltar i träffen begär tio någon gång ordet i denna sekvens. Ett skäl till att samtalet flyter och många deltar, kan vara att Peter inte lägger sig i samtalet och styr lika mycket och ofta som han brukar. (I den här sekvensen står Peter för en knapp fjärdedel av replikerna, mot det normala som brukar ligga strax under hälften.) Peter låter i hög utsträckning deltagarna prata på. När han avbryter gör han det dock med besked. Frågan är långt ifrån avslutad när Peter övergår i nästa fråga.

#### *5.5.5 Makten i Nätverksträffarna*

Avslutningen på denna Nätverksträff är ett exempel på den maktordning som jag uppfattar råder under träffarna. Exemplet börjar när det är dags för Peter att runda av och avsluta träffen.

#### Att avsluta en Nätverksträff (avslutande samtalssekvens Nätverksträff 2)

133. **Peter:** Nu måste vi sammanfatta. Det är mycket på gång på den här platsen, men ni talar om en avsaknad av kunskap, närhet, kontakter och insyn. Är det något av detta som behöver förbättras, som skulle kunna förbättras?

134. **Hembygdsförening:** Konsumenterna behöver informeras om vikten av att vara solidarisk.

135. **Peter:** Men då måste man också kunna köpa lokalt, var får man tag i det?

136. **Kostchef:** Jag åkte och köpte av en liten grossist förr, men det blev krångligt. [Jag hinner inte med att anteckna allt hon säger men hon avslutar med att förklara att de stora grossisterna är svåra att undvika för att de kan leverera grönsaker året om till jämn kvalitet och jämna, låga priser.]

137. **Peter:** Finns det något ni kunde göra, samverka om att göra?

138. **Lärare:** Vi förändrar ingenting till i morgon, men kanske till nästa generation. Jag ansvarar för restaurangprogrammet vilket gör det möjligt för mig att försöka påverka mina elever.

139. **Peter:** På den tidigare träffen i Öby [inte alls långt därifrån] pratade man om en sak man saknade och det var turismen. Man pratade om hur man skulle kunna kommunicera mervärden och lyfta fram de lokala råvaror som finns och ville vända sig både till turister och boende i kommunen. Man pratade också om skolorna, att ha temadagar och ha lärarfortbildningar och via dialog öka medvetenheten. Efter det här mötet skall jag samordna och kalla till ett nytt möte. Och sammanställa ett konkret förslag om hur vi kan göra något. Nu har vi inte tid till det, men nästa gång. Hur ser ni på detta? Vad vill ni tillföra?

140. **Lärare:** Turismen passar inte in i våra frågor, vi som ska bo här. Turismen ser inte till helheten.

141. **Kommunpolitiker:** Turism står mig upp i halsen. Vår kommun är något helt annat än turism. Vi måste ha en industriverksamhet, småindustrier och så.

142. **Hembygdsförening:** Ja det pratas om turismen var lösningen på allt.

143. **Peter:** Turismen är en del av ett förslag, mer kunskap ett annat, är det något mer som ni föreslår?

144. **Kommunpolitiker:** Intresset är lågt. Vi erbjuder folk att delta och diskutera, men intresset är lågt. Skolan är viktig, årskurs 7, 8 och 9 är inkörsporten.

145. **Vuxenskolan:** Jo jag har försökt ordna handla miljövänligt-kurser. Barnen vet inte vad som är lokalt och... [jag missar resten].

146. **Hembygdsförening:** Vi har samlat 100 lärare och berättat om mat och jordbruk och så har de i sin tur informerat eleverna. Det här kommer förhoppningsvis att leda till att eleverna ställer krav [på skolmaten sannolikt].

147. **Kommunpolitiker:** Vi körde våld och rasism som ett tema i tre dagar i skolan, man kunde ha ett likadant om mat.

148. **Hembygdsföreningen:** ... Med hembygdsfolk och lokalhistoria.

149. **Lantbrukare2:** [Säger något om lönsamheten i lantbruket och betydelsen av att göra allmänheten medveten om vikten av lönsamhet.]

150. **Butikschef:** Mer samarbete mellan skola och handel tycker jag kan vara en idé.

151. **Peter:** Det är dags att sluta nu, men ni har inte sagt särskilt mycket annat konkret än om kunskap.

152. **Någon:** [Säger något som jag missar.]

153. **Peter:** Ni kommer att få en inbjudan om att samlas kring ett konkret förslag längre fram i vår, att gå vidare kring kunskap, dialog och handling. Jag skickar ut mötesanteckningar och kommer ni på idéer efterhand så mejla dem gärna till mig.

Innan folk börjar troppa av delar projektledaren ut lappar och ber var och en skriva ner något om sina intryck av träffen. De flesta skriver, och flera stannar kvar och småpratar med varandra och med Peter och mig innan de lämnar lokalen.

### Tolkning av träffen

Genom att själv först sammanfatta träffen talar Peter (replik 133) indirekt om för deltagarna hur samtalet som pågått i två timmar ska tolkas, vilken mening det ska ges. De som deltar börjar bli lite trötta och oengagerade vilket delvis kan förklara varför han bara får spridda svar på sin första

fråga om vad i den nuvarande situationen man kunde förbättra. Peter fångar inte heller upp något av det som sägs, kanske hör han inte vad deltagarna säger eller kanske uppfattar han inte det som sägs som konstruktiva förslag. Kanske försöker han därför inspirera gruppen genom att berätta om vad man kommit fram till vid en tidigare Nätverksträff (i närliggande ort) och sedan undra (replik 139): ”Vad vill ni *tillföra*?” Jag tolkar det så att deltagarna härmed indirekt får veta att varken deras förslag eller det samtal de fört under träffen, är något som är värt att vidareutveckla. Peter måste hämta idéer från en annan träff. Men idén om att vidareutveckla turismen väcker ingen entusiasm hos deltagarna varför Peter säger (replik 143): ”Turismen är en del av ett förslag, mer kunskap ett annat, är det något mer som ni föreslår?” Nu kommer deltagarna med lite tydligare idéer och önskningsar, bland annat ”mat som temadagar i skolan” (replik 147) och ”mer samarbete mellan skola och handel” (replik 150). Men att döma av Peters svar (”ni har inte sagt särskilt mycket annat konkret än om kunskap”) uppfattar han antingen att deras förslag inte utgör några förslag, eller också uppfattar han svaren som förslag rörande ”mer kunskap”.

Man kan se det som att Peter hör och tolkar svaren och förslagen han får utifrån sina referensramar, sin *förväntningshorisont* (vilket vid sidan av referensramar är ett annat ord som Mezirow (1991) använder för meningsbärande perspektiv). Peter hör det hans perspektiv medger. Peter verkar också ha mycket bråttom i den här samtalssekvensen. Möjligen är det för att träffen håller på att dra ut över tiden och man ännu inte fattat några beslut om hur man ska gå vidare. Den eventuella stress han känner kan säkert bidra till att han inte, på ett mer öppet sätt, fångar upp vad deltagarna säger. Ingen opponerar sig mot Peters tolkning, att det är mer kunskap som de föreslår och efterfrågar. Peter har på egen hand skapat en mening med vad man talat om under mötet. Och innan mötet avslutas får deltagarna veta att Peter kommer att sammanställa ett färdigt förslag om hur de ska arbeta vidare med frågor om kunskap, dialog och handling, som de kommer att kunna ta ställning till senare under våren. Utifrån Forester (1993) kan Peter ses utnämna sig själv till den som ska avgöra åt vilket håll arbetet och uppmärksamheten, ska riktas, vilka fakta som ska ha företräde och vilka normer som ska åberopas. Detta kan göra deltagarna ensidigt beroende av honom. De som deltar opponerar sig inte mot Peters förslag. Träffen tycks plötsligt betraktas som vilket traditionellt möte som helst, inriktat på resultat och synliga mål och där ansvaret, för effektivitetens skull, läggs på en person. Peter handlar dock inte ensam när han tar kontrollen över processen och makten över tolkningen. De som deltar svarar genom att tyst godkänna hans förslag. Samtidigt har Peter varit den ledande personen under hela träffen. Hans dominans har haft betydelse för hur deltagarna uppfattar hela tillställningen, vilka förväntningar de har och hur de ser på sin egen roll. Utifrån de skriftliga utvärderingarna (se nedan) tycker de flesta att utformningen av träffen och Peters sätt att agera är helt i sin ordning. En förklaring till detta kan vara att de hela tiden accepterat hans dominans.

I denna avslutande samtalssekvens tar Peter kommandot på ett sätt som han i efterhand, när vi talar om detta, förklarar att han uppfattade som



nödvändigt. Orsaken var att han tyckte att det var viktigt att avrunda träffen på ett konstruktivt sätt som kunde anknyta till en ny träff längre fram, där man skulle fokusera mindre på prat och mer på handling. Detta är Peters andra träff. Både på denna och den första träffen har deltagare nämnt att de är trötta på möten där man pratar om allt som borde göras och sedan går hem till sitt utan att något mer händer. I de skriftliga utvärderingarna (se nedan) efter det första mötet var det dessutom flera som uttryckte förhoppningar om att i nästa steg komma till handling. Peter själv anser också att det är viktigt att fokusera på handling, att utforma träffarna och samtalen så att de leder: ”bort från problemen och mot möjligheterna”<sup>34</sup>, till något mer handfast och konkret. Han anser sig vara ansvarig för att det man sätter igång genom Nätverksträffarna också ska följas upp (se också breven han skriver angående detta avsn. 5.4). Han ”återgår” därför, kan man se det som, till att betrakta det hela som en praktik (Säljö 2000) som han är hemma i, och till ett för honom beprövat och pålitligt sätt att få saker och ting gjorda på. Vad som är viktig är att Peter efter denna träff (den andra i ordningen) upphör med att erbjuda deltagarna att själv utarbeta förslag på hur de ska gå vidare. Jag berättar för honom hur jag ser det, att jag tror att ansvaret för fortsättningen i högre grad måste läggas på deltagarna, om arbetet inte för lång tid framöver ska vila på honom ensam. I de efterföljande Nätverksträffarna lovar han bara deltagarna att fokus, när de träffas nästa gång, ska vara handling och konkreta åtgärder.

Maktutövandet är påtagligt, inte bara i denna sekvens, utan även i de samtal som förs under Nätverksträffarna generellt. Peter Projektledare är självskrivnen samtalsledare. Han står upp framför den U-ring som de övriga deltagarna formar. Han deltar inte i samtalet på samma villkor som de andra. Han inleder, riktar uppmärksamheten, och bestämmer samtalsreglerna (formen). Till skillnad från andra behöver han själv inte begära ordet utan kan bryta av, ställa frågor, ändra riktning på samtalet, bort från vissa frågor och mot andra så som han finner lämpligt. Det är han som avgör när ett ämne är uttömt och det är dags att gå vidare till nästa. Han har delvis därför också makt över innehållet i samtalet, trots det till synes demokratiska tillvägagångssättet där deltagarna får rösta fram de ämnen som de tycker ska tas upp. Det är också Peter som avslutar träffarna med att sammanfatta vad som sagts.

Maktordningen är tydlig också på andra sätt. I de flesta träffar och samtalssekvenser står Peter för flertalet repliker (mellan 40 och 60 procent). Under varje träff brukar det finnas några pratglada män som svarar för 15–25 procent var av replikerna. Sällan begär resterande deltagare ordet motsvarande mer än några procent av det sammanlagda antalet repliker. Detta är ett generellt drag i alla träffar. Peter talar mest och därefter följer andra män, i synnerhet män i olika former av chefs- och ansvarsposition. Peter försöker ofta anstränga sig för att föra in kvinnor som håller sig i bakgrunden i samtalet. Men han förstärker härigenom ofta indirekt maktordning genom att han vänder sig till kvinnor i ”köksfrågor”

---

<sup>34</sup> Intervju våren 2001.

och till männen när det gäller övergripande frågor rörande bygdens framtid (se exempel 2 sidan).

Med ett så stort antal människor som ska samtala är det rimligt med någon som har ansvar över att ordet fördelas rättvist, men Peter styr inte bara genom att fördela ordet. Han använder positionen till att bjuda in vissa deltagare och tysta andra. De stora samtalsgrupperna är sannolikt en bidragande orsak till att tre av de åtta personer som deltagit i någon av träffarna och som jag intervjuar, inte är nöjda med träffarna och sina möjligheter att bidra till samtalet. Husmor (från exempel 1) säger att hon hade önskat att samtalet hade handlat mer om frågor om ekologi och miljö. Hon säger också att hon upplevde att hon inte hade så mycket att säga på grund av att frågorna rörde ämnen som hon inte behärskade eller var intresserad av. En lantbrukare (deltagare i den träff som exempel 2 är ett utdrag ur) säger:

I princip tycker jag att idén med att ha ett möte där lokalbefolkningen får möjlighet att säga sitt är ganska vettig. Men då måste man på något sätt göra det omöjligt för sådant att hända som hände nu [dvs. man lät frågan om naturbruksgymnasiet få stort utrymme]. Dessutom blir det ju av någon anledning alltid så att de som bjuds in till sådana här möten är sådana som har uppdrag upp över öronen och är vana att tala. De som går hemma och muttrar, de blir inte kallade.”

Denna lantbrukare yttrade sig bara två gånger enligt mina anteckningar och inte alls under den samtalssekvens som jag redovisar. En kokerska som deltog i en träff (finns inte med in någon av de redovisade samtalssekvenserna) och inte yttrade sig spontant en enda gång, säger om samtalsformen och sin roll: ”Nej jag sade inte så mycket. Men det är inte för att jag inte har något att säga, utan för att jag inte gillar att prata i stora församlingar.”

Sammantaget påverkar den samtals- och maktordning som råder under träffarna förutsättningarna för lärandet. Samtal i mindre grupper, där aktörerna i ett första steg hade fått till uppgift att lyssna på varandras erfarenheter och uppfattningar, i syfte att tillsammans skapa en rik bild av problemsituationen, hade antagligen ökat känslan av delaktighet. Samtal i mindre grupper hade gett utrymme för flera åsikter och perspektiv. Mer tystlåtna personer hade kanske vågat träda fram, tillföra något och därmed också blivit mer bekräftade, vilket hade kunnat öka deras engagemang. Det hade blivit mer dynamik i samtalen om man sluppit räcka upp handen och vänta på sin tur att tala, vilket var nödvändigt i de stora grupperna. Därmed hade förutsättningarna för lärande också ökat (Weisbord och Janoff 1995, Isaacs 2000, Daniels & Walker 2001). Fast inte heller ett sådant upplägg för Nätverksträffarna räcker alltid, som vi ska se senare, särskilt långt.

### 5.5.6 Sammanfattande intryck av Nätverksträffarna

Karaktären på de samtal som beskrivs i exempel 1 och 2 dominerar Nätverksträffarna. Det som kännetecknar dem är att de som deltar är överens och ger uttryck för ett någorlunda enigt perspektiv och gemensamma intressen under samtalet. Invändningarna som görs handlar ofta om klargöranden, problematiseringar och tillrättalägganden inom ett och samma grundperspektiv eller intresseområde. Detta gör att det finns möjligheter för deltagarna att bredda och befästa redan befintliga meningsscheman. De får information om detaljer som de själva inte tänkt på eller har erfarenhet av. Det lärande som möjliggörs rör sådant som de som deltar redan är intresserade av. Det är sannolikt också just den här typen av samtal som gör att många av dem som deltagit tycker att träffarna har varit intressanta. Detta blir uppenbart i de spontana utvärderingar som deltagarna skriver ner efter träffarna:

- Bra start! Måste bli: konkreta åtgärder mm, en ekonomisk bärkraftighet i projektet. Får ej bli: en pratgrupp som ej uträttar något, en pappersgroda som värmer hyllorna.
- Nyttigt att inventera och höra olika frågeställningar från olika människor med olika bakgrund i samma ämne! Mer målinriktat från början! Finns stora möjligheter att få framgång eftersom det är så olika infallsvinklar.
- Jag uppfattade mötet som nyttigt, främst att höra olika aspekter och vinklingar från andra intressenter. ”Målbilden” var kanske för mig personligen lite flummig, för andra kanske bra?
- Bra mötesform, dock för långt pass efter bensträckaren, koncentrationen minskar - blir lite segt. Intressanta frågor, ser fram emot resultatet. Från ord till handling.
- Bra initiativ. Får finnas i att det kan finnas för många som sysslar med samma saker. Måste också komma fram något konkret fort, annars tappar folk intresset.
- Mycket positiv stämning. Gehör för olika åsikter. Bra ”ledning” när vi höll på att köra av spåret. Tråkigt att vi inte kunde hitta på konkreta saker, men kanske när man har hunnit fundera lite. Veldig bra med folk från alla olika intresseorganisationer. Förväntar mig mycket av detta!

Bara en eller ett par från varje träff skriver något som jag uppfattar som tveksamheter eller bristande entusiasm:

- Många frågetecken om vad som skulle hända på detta möte. Efter mötet undrar jag vad som ska hända framåt. Jag har lite svårt med verksamhet som inte är målinriktad.
- Det var för ”tunt” jag visste för lite vad detta gick ut på. Det hade varit bra om även handlarna varit med i denna första träff.
- För brett ämne som ger svårigheter att styra debatten. Dock kom vi en bit på väg. Förslag: Gör delsammanfattningar som kort skrivs ner på tavlan och alla får vara med och påverka. När detta är klart avsluta delen gå till nästa. En bra dag som kräver fortsättning för att nå målet.

Men de positiva omdömena behöver inte betyda att samtalen lämnar några bestående intryck hos deltagarna. De som deltar kan i hög grad engagera sig för stunden i den kommunikativa situationen med många viktiga frågor i luften. När de skriver sin utvärdering har de ännu inte lämnat träffen, med alla nya intryck, alla nya människor och åsikter de mött. De jag intervjuar några veckor efter träffarna ger inte samma odelat positiva bild av träffarna. Det framstår också som att mera tystlåtna personer är mer kritiska än sådana som tagit mycket plats (jfr. turistchefen och lantbrukaren i exempel 2).

## 5.6 Reaktionen på Nätverksträffarna

Erfarenheterna av Nätverksträffarna ska som redan nämnts, ligga till grund för beslut om projektets fortsatta inriktning. Minnesanteckningar från varje träff har skickats ut, inte bara till dem som deltog i träffarna utan också till Initiativtagargruppen och den blivande Projektgruppen. Frågor som nu ska avhandlas är: Hur fungerade träffarna? Kan vi acceptera den här arbetsformen? Är ambitionsnivån rimligt satt? Initiativtagargruppen och den blivande Projektgruppen ska utifrån detta fatta beslut om hur de ska gå vidare i projektet. Här redovisar jag den diskussion som förs bland initiativtagarna och de beslut som fattas i Projektgruppen angående detta. Jag deltar själv i mötet där initiativtagarna diskuterar dessa frågor. När det gäller mötet i Projektgruppen baserar jag redovisningen på projektledarens minnesanteckningar och min kollegas muntliga beskrivning av mötet.

### 5.6.1 Initiativtagargruppens reaktioner på Nätverksträffarna

Nedan ger jag ett utdrag av den del av Initiativtagargruppens möte där Nätverksträffarna och projektets fortsättning avhandlas.

#### Initiativtagarnas utvärdering av Nätverksträffarna (våren 2001)

Närvarande vid mötet är Johanna Företag1, Bertil LRF, Fred Företag2, Kristian Företag3, Gunnar LRF, Peter Projektledare, jag (LW) samt Clas Företag1<sup>35</sup>.

Mötet har börjat med att man avhandlat en del praktiska frågor kring det finansiella läget och kring möjligheten att söka externa medel för projektet, för att täcka delar av kostnaderna för våren och hösten. Vi kommer in i mötet när Peter Projektledare har fått ordet för att berätta om sina intryck och slutsatser av Nätverksträffarna. Meningen är att vi därefter ska diskutera slutsatserna och hur man går vidare i projektet.

27. **Peter Projektledare** [berättar först om det generella upplägget för träffarna och beskriver sedan mer ingående stämning och enskilda episoder från varje enskild träff. Han beskriver vidare sin upplevda tidsbrist, de ibland olämpliga lokaler träffarna hållits i, praktiska frågor rörande inbjudan och annat som han menar

---

<sup>35</sup> Clas har som redan nämnts blivit ombedd att delta i gruppen av Johanna Företag1 .

måste rättas till inför en eventuell fortsättning. Därefter lägger han på en overhead med sina generella slutsatser om vad man efterfrågar i träffarna]:

Mer kunskap om maten

Projektet skall inte moralisera om mat

Önskemål kring vidareutveckling av mat- och turismkoncept

**Peter** [fortsätter]: Generellt har det kommit fram en önskan om mer kunskap om mat. Projektets uppgift skulle därför kunna bli att berätta om jordbruket och lyfta frågorna på djupet. Men jag tror inte att vi ska moralisera och tala om vad folk ska köpa och inte köpa. Vi ska ge dem fakta så att de kan avgöra själva.

28. **Johanna Företag1**: Det var en mycket bra redovisning. Den karakteriserar och sammanfattar på ett överskådligt och strukturerat sätt. Men man kan ändå se nyanser. Vi har ett stort behov av denna kartläggning. Jag tycker också att din slutsats, att här frågar man efter mera kunskap, är mycket intressant.

29. **Fred Företag2**: Projektet kan [ska?] ändå bygga på ömsesidighet och dialog. Vi har saker att lära oss om andras värderingar och kanske kan vi få det genom projektet.

30. **Gunnar LRF**: Jag håller med. Vi kan ju ta dagens artikel i Morgon Tidning om kadavermjöl som exempel.

[Här kommer ytterligare några repliker som jag missar innan Peter lägger på nästa overheadbild. Den berör frågor om grupsammansättningen vid träffarna. Lantbrukare är ofta överrepresenterade i grupperna, genom att både politiker och representanter för vuxenstudieförbunden också kan vara lantbrukare. Peter tycker att detta är problematiskt eftersom lantbruksperspektivet i vissa fall kan bli allt för dominerande under träffarna. Livsmedelshandeln däremot finns knappt representerade alls. Han tar också upp svårigheten med att hitta optimala tider för träffarna, för vissa inbjudna passar dagtid bäst och för andra kvällstid.]

31. **Peter Projektledare**: Hur går vi nu vidare utifrån detta?

[Det blir tyst en stund]

32. **Johanna Företag1**: Ja, du ska ju träffa Projektgruppen i morgon...

33. **Gunnar LRF**: Vi har ju formulerat ett mål sedan gammalt. Kan vi nu säga att vi är på väg dit?

34. **Johanna Företag1**: Vilka slutsatser drar ni andra? Vi drar säkert olika slutsatser beroende på vilka förväntningar och intressen vi har. Om var och en av oss räknade upp de tio viktigaste kriterierna för att gå vidare utifrån Nätverksträffarna så skulle de sannolikt inte se likadana ut. Vilka är dessa kriterier för er andra? Själv ser jag en möjlighet att för första gången förena miljöargumenten i spannmåls-, mjölk- och köttproduktionen. Jag ser detta som en kartläggning som ger oss en strategisk sits för hur vi går vidare<sup>36</sup>.

35. **Fred Företag2**: Det här är ett långvarigt projekt som vi skall kunna dra nytta av i miljöarbetet. Vi ska inte döda detta arbete genom att använda det allt för tufft i marknadsföringen.

36. **Berit LRF**: Jag undrar vilka intryck Lotten har som ju trots allt har varit med.

37. **LW**: Mitt intryck av Nätverksträffarna är att det i varje grupp redan finns mycket kunskap. Och det var inte i första hand mer kunskap om mat och livsmedelsproduktionen som de efterfrågade som jag förstår det, utan kunskap att mobilisera

---

<sup>36</sup> Johanna talar betydligt längre än så här. I mina anteckningar har jag skrivit: Johanna pratar på länge men jag förstår inte vad hon säger.

sig, att handla och göra något åt de frågor de tyckte var viktiga. På de flesta möten har t.ex. närproducerat varit en stor fråga. Många vurmade för detta. Man vill gynna det lokala, men vet inte alls hur man skall göra. Jag tror att det mer handlar om att hitta ett processupplägg som kan hjälpa dem att själva arbeta med sina frågor.

[Ytterligare kommentarer från Gunnar, Johanna och Peter som jag missar. Även jag själv säger något ytterligare. Det handlar om hur mina tolkningar skulle kunna inkorporeras i Peter Projektledares. Efter ett tag får Peter återigen ordet.]

### Tolkning av mötet

Peter Projektledares beskrivning (replik 27) är målande och detaljrik. Ingen av initiativtagarna har varit med om någon träff, men jag föreställer mig att Peters berättelse ger dem en god inblick i hur det var, både att leda och delta i träffarna. Johanna (replik 28) verkar förtjust över Peters redogörelse men Fred (replik 29) verkar inte acceptera Peters slutsatser.

Den tystnad som följer efter Peters fråga (replik 31), liksom Gunnars följdfråga (replik 33) kan innebära att initiativtagarna är avvaktande. Situationen är jämförbar med Foresters (1993) resonemang rörande risken med att blanda ihop problem som rör sakfrågor i ett projekt med problem som rör de inblandades normer och värderingar. Forester skiljer i detta på osäkerhet (*uncertainty*) och mångtydighet (*ambiguity*) när det gäller planeringssituationer. Om man i samtal inte skiljer på osäkerhet och mångtydighet så kommer problem som rör normer och värderingar att hanteras som om de vore opolitiska, som om de rörde frågor om rätt eller fel i stället för sant eller falskt. De inblandades uppmärksamhet kommer att vara vänd från sådant som målkonflikter och intressekonflikter i projektet. Deras uppmärksamhet kommer att riktas från den process som skulle kunna göra det möjligt för dem att skapa klarhet kring otydliga mål och outtalade behov och därmed lära inom den kommunikativa domänen.

Vad jag känner till så har man ännu aldrig öppet talat om huruvida initiativtagarnas intressen och värderingar överensstämmer sinsemellan, eller i vad mån deras intressen överensstämmer med, eller skiljer sig från projektets officiella mål. Men Johanna kan nu, på sitt sätt, ses syfta på just dessa intressen (replik 34) när hon konstaterar att initiativtagarna sannolikt drar olika slutsatser och ser olika möjligheter i Peters redogörelse. Hon säger sedan att hon ser kartläggningen som en sits för hur man kan gå vidare. Bara någon vecka efter detta möte intervjuar jag Johanna. Hon säger då om Nätverksträffarna och den roll de kan spela för föreningsföretagen:

Vi måste kunna svara konsumenterna på frågan om varför produkterna från Sverige är så bra att vi kan ta mer betalt än andra. [...] Projektet plockar fram vissa attityder för att kunna göra konsumentorienterade budskap.

Intervjun gör att jag i efterhand har lättare att förstå vad Johanna kan mena med det hon säger här, att det kan vara marknadsföring hon talar om. Därmed faller också Freds reaktion (replik 35) lättare på plats. Han vill

något annat med projektet än Johanna. Men istället för att tala om vad han vill, tala om sina intressen och värderingar som intressen och värderingar, så svarar han Johanna som om det var ett påstående i sak Johanna kom med (anspråk på sanning), inte ett uttalande om sina intressen. Fred frågar till exempel inte hur Johanna uppfattar relationen mellan sina nyss uttalade intressen och målsättningen med arbetet i projektet. Han svarar inte heller genom att tala om sina egna intressen som just intressen. Han säger i stället att det här *är* ett mångårigt projekt (vilket ju ingen ännu vet, till exempel är finansieringen framöver osäker). Det är, enligt Forester (1993), genom att inte blanda ihop, utan hålla isär frågor om vad som kan vara sant, från frågor om vad som kan vara normativt rätt, som det finns möjlighet att tala om på vad sätt de relaterar till varandra. Nu går denna möjlighet att lära för initiativtagarna förlorad.

På grund av mötets tågordning (handuppräknings och turordning) så kan jag i efterhand inte svara på om det egentligen var fler än Fred som ville bemöta Johannas fråga. Berit LRFs fråga (replik 36) till mig har, vad jag kan se, ingenting direkt med Johannas senaste replik att göra. Berits fråga ger mig möjlighet att berätta att jag inte kan förstå hur Peter kan dra slutsatsen att det är kunskap om mat som efterfrågades i Nätverksträffarna. Visserligen har jag inte deltagit i mer än drygt hälften av träffarna, men jag har läst minnesanteckningarna från de övriga, och innehållet i dem skiljer sig inte nämnvärt från de träffar som jag varit med om. Jag associerar Peters slutsatser till hans perspektiv på problematiken inom livsmedelsproduktionen. Att problemen kan lösas genom utbildning. Peters tolkning och slutsatser av träffarna legitimerar medvetet eller omedvetet hans syn på orsakerna till problemen i livsmedelsproduktionen. Nu framställer Peter frågan så att det inte bara är han, utan också alla de som deltagit i Nätverksträffarna som menar att problemen ska lösas genom ökad utbildning. Jag känner mig överrumplad och upprörd över det jag uppfattar som en vantolkning av innehållet i träffarna. Jag försöker dölja min upprördhet så gott det går när jag talar, men jag tror inte att jag lyckas så bra. Både Peter, Johanna och andra kommenterar det jag säger, men jag är allt för upptagen av vad jag själv och andra säger för att föra anteckningar, och i efterhand kan jag inte minnas vad som sades. Jag tror att min kritik av Peters tolkning bidrar till att han senare under mötet blir upprörd.

Det finns ytterligare en aspekt när det gäller informationen om Nätverksträffarna som är viktig att ta upp. Eftersom Peter Projektledare är den enda som deltar i *alla* Nätverksträffar är det hans information om vad man talar och beslutar om på dessa, som blir avgörande för initiativtagarnas och Projektgruppens syn på träffarna. Enligt Forester (1993), är kontrollen av information ett av de fyra sätt på vilket makt kan utövas i ett projekt. När det gäller Nätverksträffarna blir det svårt för initiativtagarna och Projektgruppen att kontrollera Peter Projektledares information. Därmed blir det också svårt för dem att delta i samtal om vilken information som ska prioriteras när de utvärderar Nätverksträffarna, dvs. det blir svårt för dem att lära om sakfrågor i livsmedelssystemet och problemsituationen. Dock är detta inte alldeles omöjligt. Peter skickar ut tämligen omfattande beskrivningar från varje Nätverksträff. De innehåller

inte bara sådant som vilka frågor deltagarna prioriterat att samtala om och eventuella beslut som fattats, utan också utförliga redogörelser av själva samtalen och hur de förlöpt. Till skillnad från Peters eget meningsskapande om Nätverksträffarna, som baseras på deltagande, blir initiativtagarnas och Projektgruppens meningsskapande dock baserat på reifikationer (Wenger 2003), dvs. Peters minnesanteckningar.

#### Mötet fortsätter

38. **Peter Projektledare** [lägger upp sin sista OH-bild. Den utgör ett förslag för det fortsatta projektet:]

- Dialogutbildning till journalister, personal inom skolkök, handel och grossistled
- Bredda Nätverksträffarna så att varje träff omfattar geografiskt större områden

[Peter fortsätter:]

Den första punkten bottnar i den efterfrågade kunskapen om mat som jag ringat in. Den andra bottnar i mina erfarenheter av att ansvara för Nätverksträffarna. De kräver betydligt mer tid och kraft än jag trodde och med målsättningen att på sikt hålla fler Nätverksträffar så måste inbjudningsområdet för varje träff vidgas.

39. **Johanna Företag1**: Förslaget på utbildning är okej, men jag vill analysera resultatet av Nätverksträffarna för att förstå vad det står för. Kanske kan man få hjälp av LRF med detta? Du [menar Peter] skulle kanske intervjua en grupp journalister och skolpersonal och ta reda på var de egentligen står, hur de egentligen ser på problemet.

40. **Clas Företag1**: Jag tycker att det är för tidigt att fatta beslut om förslaget.

41. **Fred Företag2**: Det finns inte något som heter "dialogutbildning". Det måste vara *antingen* dialog *eller* utbildning. Om man erbjuder utbildningar till de här grupperna så talar man indirekt om att de är okunniga. Journalister är inte enkla att tas med. Det är ingen lätt sak att utbilda dem. Ofta har de sin bakgrund i politiska ställningstaganden. Jag kan tänka mig att de skulle kunna vara mycket kritiska till en sådan utbildning.

42. **Gunnar LRF**: Jag tycker också att det är för tidigt att fatta några beslut än.

43. **LW**: Jag tycker inte att de här grupperna behöver någon ensidig utbildning om livsmedelsproduktionen, men jag håller med om den andra punkten. Ursprungstanken att hålla Nätverksträffar över hela länet kan vara svår att uppnå. Det kan lätt bli frågan om kvantitet inte kvalitet, och för tungt för en person att dra under ett års tid om det dessutom skall finnas utrymme för att följa upp träffarna. Men hur mycket jobb det blir beror också på hur man lägger upp processen, man kan sträva efter att de lokala processerna blir självgående. Det kan fungera om man kan hitta lokala processledare för varje Nätverksträff.

44. **Peter Projektledare** [upprörd nu och med höjd röst]: Vilken usel bild ni har av utbildning! De flesta är mycket bra och kan kosta 2 000 om dagen! Man erbjuds inte utbildningar för att man uppfattas som okunnig eller dum i huvudet... [Till Fred:] Hur många erbjudanden om utbildningar får du och menar du verkligen att du får dem därför att du uppfattas som dum i huvudet? Med alla samarbetspartners i ryggen skulle det kunna bli en jättebra utbildning. *Vad* ska jag säga på mötet i



Projektgruppen i morgon? Hotell och Restaurangförbundet<sup>37</sup> kommer att delta med två man, ordförande och ytterligare någon. De är jätteintresserade och har andats om medfinansiering. Nu måste ni sätta ned foten så att jag vet vad jag ska säga till de andra i morgon.

45. **Johanna Företag1** [gör oss plötsligt uppmärksamma på att hon måste gå.]

46. **Gunnar LRF** [med ens medveten om hur mycket klockan är]: Mötet har dragit över tiden. Det beror på att vi inte alltid har hållit oss till det vi skulle. [Han säger även något till Peter om vad han skall säga under morgondagen som jag missar. ]

47. **Johanna Företag1** [säger något om utbildning men jag missar det.]

Även jag måste snabbt lämna mötet eftersom jag är tvungen att passa en buss för min hemresa. Mötet börjar lösas upp. Fred tittar hastigt på klockan, han tar sin väska, reser sig och säger några ord till Peter men jag hinner inte uppfatta vad som sägs. Jag hejar hastigt och går. När jag stänger dörren om mig talar Gunnar och Peter. Jag gissar att de talar om morgondagen och den fråga som Peter aldrig fick besvarad, dvs. vad han ska säga till Projektgruppen. De övriga gör sig klara att lämna mötet.

### Tolkning av mötet

Både Johanna (replik 39), Clas (replik 40) och Gunnar (replik 42) aviserar på olika sätt att de anser att man måste diskutera Peters slutsatser och förslag ytterligare innan man fattar beslut om hur man går vidare med Nätverksträffarna och med projektet som helhet. Men de är inte kritiska på samma sätt som Fred (replik 41) och i viss mån också jag (replik 43). Sannolikt är det i första hand Fred och jag som får Peter att tända till, han verkar upprörd när han talar (replik 44) (Han vänder sig dock i huvudsak till Fred, vilket kan tolkas så att han inte vill visa att även det jag säger gör honom upprörd.) I morgon är det möte i Projektgruppen och Peter vet inte vad han ska säga. Det intressanta här är att Peter verkar bli så stressad av att han inte får ett besked om en klar linje för hur projektet ska gå vidare från Initiativtagargruppen. Varför är det viktigt? Kan det vara för att Peter ser Projektgruppen som en rådgivande eller icke beslutsfattande grupp som nästa dag ska ta ställning till ett färdigt genomarbetat förslag? Det ligger i så fall helt i linje med det första mötet i Projektgruppen som jag deltog i. Man kunde ju tänka sig en annan situation, där Peter ganska öppet ställer samma fråga till Projektgruppen som till initiativtagarna: ”Hur tycker ni nu att vi ska gå vidare?” Varför är den tanken så främmande för Peter? Om Projektgruppens medlemmar tillsammans fick möjlighet att diskutera slutsatserna från Nätverksträffarna, och utifrån detta samtala om Aktörssamverkansprojektets fortsatta innehåll och inriktning, skulle de enskilda medlemmarnas normer och värderingar kunna synliggöras. Peter kan här ses vilja ”skydda” Projektgruppen, vilket hindrar dem från möjligheten att lära. Peter tar också upp den nya potentiella medlemmen i Projektgruppen, Sveriges Hotell och Restaurangföretagare. Peter verkar mena, att om han inte kan ge besked om hur man tänker sig gå vidare med

---

<sup>37</sup> Sveriges hotell och restaurangföretagare (SHR), branschorganisation för mellansvenska hotell- och restaurangföretag.

projektet, så visar man på bristande handlingskraft, vilket kan se illa ut. I den praktik som Peter är van att arbeta i är det kanske ofta så man resonerar. Peter verkar långt ifrån så trygg med projektets ansats – ömsesidighet och lärande – att han litar på att Projektgruppen skulle uppskatta den möjlighet som frågan ”hur tycker ni att vi ska göra?”, skulle ge dem att själva delta i beslut om projektets inriktning.

#### *5.6.2 Projektgruppens reaktioner på Nätverksträffarna*

Jag deltar inte i mötet med Projektgruppen följande dag men mötet blir ”mycket lyckat” får jag veta av Peter i ett telefonsamtal följande vecka. Det första mötet i Projektgruppen som jag beskrivit (avsn. 5.3.1) kan betraktas som ett rent informationsmöte där ingen av de representerade organisationerna och instanserna ännu fattat officiellt beslut om att bli medlemmar. Detta är det andra mötet, och det är av mer konstituerande karaktär. När mötet hålls har antalet aktörer som är intresserade av projektet vuxit. Flera organisationer som fått inbjudan att ingå i gruppen har tackat ja och deltar nu som fullvärdiga medlemmar. Andra deltar för att få underlag till beslut om huruvida de ska ingå eller inte. (Avgörandet kan bland annat vara beroende av respektive organisations procedur för beslutsfattande i sådana frågor).

#### Projektgruppens ”konstituerande” möte (april 2001)

Representanterna som deltar i detta möte är, utöver Peter projektledare och min kollega: Åke ABF, Stina Agenda 21, Martin Naturskyddsföreningen, Jerker Konsumentförening1, Klara Konsumentförening1, Hanna Konsumentförening2, Berit LRF, Carola Länsstyrelsens Lantbruksenhet, Clas Företag1, Mikael Företag3, Greta SHR, Oskar Studieförbundet Vuxen-skolan, samt Göran Naturresurscentrum (NCR)<sup>38</sup>.

Av Peters minnesanteckningar får jag uppfattningen att han gjorde samma inlevelsefulla presentation kring Nätverksträffarna som han dagen innan gjort för initiativtagarna. Då två dem som deltog i mötet också hade varit med vid var sin Nätverksträff fick Peter förmodligen hjälp med beskrivningen. De två slutsatser som Peter presenterade för initiativtagarna dagen innan har modifierats inför denna presentation och ser nu ut så här:

- Behov av ökad kunskap om maten och livsmedelsproduktionen
- Behov av ökad tillgång på närproducerade livsmedel
- Önskemål kring vidareutveckling av mat-/turismkoncept

Alla som deltog tyckte att projektet skulle fortsätta att arbeta med Nätverksträffar, men man var inte överens om omfattningen. Några ville att träffarna skulle behålla sin lokala karaktär för att gynna diversiteten och småskaligheten. Andra tyckte att varje träff kunde täcka geografiskt mycket stora områden, flera kommuner om så behövdes, för att minska projektledarens arbetsbelastning. Men inte heller vid detta möte fattades några direkta beslut om hur projektet skulle gå vidare.

---

<sup>38</sup> Naturresurscentrum, eller NCR som det ofta kallas är en ideell organisation bestående av organisationer, företag och myndigheter i länet som på olika sätt arbetar för och med frågor om hållbar utveckling utifrån ett Agenda21-perspektiv.

Projektgruppens medlemmar överlät åt Peter att till nästa möte presentera ett konkret förslag till projektets framtida utformning. Peter fick uppgiften (eller erbjöd sig) att skriva ett kort informationsblad som medlemmarna i Projektgruppen kunde använda både för att förankra projektet inom de organisationer och företag som de representerar och för sitt arbete med att bjuda in representanter till kommande Nätverksträffar. Peter fick också en rad andra mer eller mindre omfattande uppdrag som jag inte går in på här. Enligt Peters minnesanteckningar tog Martin Naturskyddsföreningen upp en diskussion om Aktörssamverkans-projektets otydliga syfte. Att bara prata om vikten av samverkan utan att beskriva ett gemensamt långsiktigt mål upplevs lätt som väldigt "flummigt", menade han. Andra som deltog i mötet höll med honom och man enades därför om att ett gemensamt mål för projektet skulle vara: *"Att genom samverkan arbeta för en uthållig livsmedelsproduktion i länet."*

Min kollega deltog också i mötet. Efteråt berättar han för mig att han tyckte att det var ett bra möte med tanke på att det var mycket som skulle diskuteras och fattas beslut om på kort tid. Alla kom till tals, var engagerade och intresserade, och det fattades en rad nödvändiga beslut. Gruppen är ännu inte konsoliderad, konstaterar han, men sådant tar tid. Och det finns trots allt en samstämmighet i Projektgruppen som Peter är bra på att fånga upp. Dock är det fortfarande oklarheter kring hur man egentligen vill gå vidare. Det togs inget riktigt beslut i den frågan.

#### Tolkning av Projektgruppens möte

Det här tycks som ett mycket konstruktivt möte. Tack vare Nätverksträffarna har projektet fått ett handfast innehåll och blivit tydligare, vilket tycks väcka engagemang. Man kan betrakta träffarna som en reifikation (Wenger 2003). Träffarna dokumenteras och dokumentationen skickas ut till både Projekt- och Initiativtagargruppen. De utgör något konkret, en fokuspunkt runt vilken deltagandet och förhandlandet om meningen med projektet ofta kretsar framöver.

Projektgruppens medlemmar fattar dock inte själva något beslut om hur projektet ska utformas framöver, utan överlåter åt Peter Projektledare att utarbeta ett förslag som de sedan kan ta ställning till. Det innebär att de också fortsättningsvis överlåter det mesta av ansvaret för Projektet på Projektledaren, att de själva är med om att forma Projektgruppen till ett slags remissinstans för hela projektet.

Värt att notera är också att Peter ändrat sina slutsatser av Nätverksträffarna, han har lagt till en punkt om närproducerat, sedan presentationen inför Initiativtagargruppen dagen innan. Peter och jag tar oss aldrig tillfälle att tala om våra olika slutsatser av träffarna. Min kritik av Peters tolkning har sannolikt påverkat honom att ändra sina slutsatser. Även jag har alltså ett uppenbart inflytande och makt i projektet. Jag tror nämligen att ett av skälen till att Peter valde att inte spontant ta upp det önskemål om närproducerat som kom upp i Nätverksträffarna, när han presenterade sina slutsatser för initiativtagarna är, att han uppfattade att de skulle ogilla en sådan slutsats. Detta kan ses som ännu ett tecken på att Peter är klämd mellan det han uppfattar som Initiativtagargruppens förväntningar på projektet å ena sidan och mina och min kollegas å den andra. Han kan ses

utföra balansgången i tysthet därför att inte heller jag och min kollega tar upp hans situation i Initiativtagargruppen, för att försöka reda ut vilka normer som ska gälla för projektet och den som leder projektet.

### *5.6.3 Att skapa mening genom deltagande och engagemang*

Några veckor efter mötet i Projektgruppen har initiativtagarna ett telefonmöte. Syftet är att stämma av efter att man nu fått smälta resultaten av Nätverksträffarna och det senaste mötet som slutade i förvirring. Projektgruppens reaktioner på Peters redovisning av träffarna ska också diskuteras. Dessutom har Peter och Fred tidigare tagit upp en idé om att Aktörssamverkansprojektet ska ansöka om medlemskap i NRC, Naturresurscentrum. Detta är en ideell organisation bestående av organisationer, företag och myndigheter i länet som på olika sätt arbetar med frågor om hållbar utveckling utifrån ett Agenda 21 perspektiv. NRC ordnar debattaftnar och seminarier och har en hemsida med information om olika aktiviteter kring frågor som berör hållbar utveckling i länet.

Telefonmötet tillför inte så mycket nytt. Anledningen till att jag väljer att redovisa delar av det är att det visar hur meningen med (perspektiven på) projektet och därmed intressena, håller på att förändras bland några i Initiativtagargruppen.

#### Telefonmöte i Initiativtagargruppen (maj 2001)

Telefonmötet hålls tidigt en morgon. De som deltar är: Berit LRF, Johanna Företag1, Fred Företag2, Clas Företag1, Gunnar LRF, Kristian Företag3, jag (LW) och min kollega.

Efter några hälsningsfraser ber Gunnar om en rapport från det senaste mötet i Projektgruppen där resultatet av Nätverksträffarna presenteras. Då Peter redan skickat ut minnesanteckningarna från detta möte till initiativtagarna blir redovisningen mycket kortfattad.

1. **Peter Projektledare:** Vi har nu 15 medlemmar och ytterligare tre är på väg in, bland annat Konsumentföreningen Coop med närmare 100 000 medlemmar, Ekokonsulterna AB<sup>39</sup> och SHR [Sveriges hotell och restaurangföretagare]. De flesta i Projektgruppen tyckte att det är viktigt att gå vidare med Nätverksträffar på fler platser. Jag förklarade att detta är en resursfråga och försökte lägga ut en del arbete kring träffarna på våra samarbetspartners, men de är inte så spontant villiga. Jag ska lägga ett förslag till hur de kan bidra i projektet till nästa möte. Vi bestämde också att undersöka möjligheten för projektet att ingå i NRC [Naturresurscentrum].

2. **Johanna Företag1:** Jag har dålig kunskap om NRC och kan inte säga om det är rätt eller fel att vårt projekt ingår i det här. Vad har NRC för position i förhållande till marknaden, det vill säga det som jag representerar? Kan man nå Företag1s mål med den här konstellationen? Jag vill se resultat. Finns det nu risk för att det bara blir politiska diskussioner?

3. **Kristian Företag3:** Jag har samma syfte som Johanna och undrar hur det kan stämma med att projektet skriver avtal med NRC?

---

<sup>39</sup> Ett konsultföretag som specialiserat sig på ekologisk mat, miljö- och livsstilsfrågor.

4. **Peter Projektledare:** Jag ser tydliga fördelar med att ingå i NRC. Det kommer att betyda att marknadsföringen av projektet kan ske mycket snabbare. NRC har ett 30-tal medlemmar, de har en hemsida med information. NRC är opartiskt, det är inte knutet till någon speciell organisation och dessutom är ju projektets mål att skapa en hållbar livsmedelsproduktion vilket helt stämmer överens med NRCs mål. Jag ser det som ett sätt att snabbt nå ut med den information om projektet som är viktig.

5. **Fred Företag2:** Jag vill betona att NRC inte är någon politisk organisation, medlemmarna kommer både från näringsliv och organisationer. Våra kooperativa organisationer är betydligt mer politiska än NRC.

6. **Gunnar LRF:** Jag säger som Johanna och Kristian. Blir vi medlemmar i NRC har vi flyttat mål och metod. Från början hade vi öppnat för dialog med kommuner och i det perspektivet är NRC inte viktigt. Det här betyder att vi ändrar riktning för vad vi håller på med. Kan du Peter kommentera det.

7. **Peter Projektledare:** Kan du förklara hur du menar.

8. **Gunnar LRF:** Från början var miljö och marknad det viktiga med projektet. Genom Nätverksträffarna tänkte vi oss hitta tongivande personer i kommunerna och lokalt ute i länet att samarbeta med. Nu har perspektivet blivit större.

9. **Peter Projektledare:** Det har framkommit ganska tydligt på Nätverksträffarna att folk inte bara vill sitta och prata. Det som sägs måste leda till någonting. Vi måste ha en beredskap för att möta det som folk vill vara engagerade i. NRC kan hjälpa oss med det. Nu är projektet i en fas där vi för det första måste få igång fler Nätverksträffar och för det andra fortsätta arbeta i de kommuner där vi redan satt igång, så att man kan komma vidare med det engagemang som finns. Vidare finns ett behov av kunskap som vi måste ta fasta på och detta behov kommer sannolikt att bli ännu tydligare när vi kört fler Nätverksträffar. Det finns en kunskapshunger som måste tillgodoses. Vi skulle kunna lägga upp och möta det här behovet med hjälp av NRC. Stilla kunskapshungern.

10. **Gunnar:** Vad säger ni andra om det här?

11. **Johanna Företag1:** Jag håller med dig Peter. Nu får du ägna några veckor åt att göra en projektbeskrivning som måste handla om vad vi skall åstadkomma under nästa höst. I mitt perspektiv är kunskap mycket viktigt, titta till exempel på oron för BSE. Men jag vill också ha fram en utvärdering som visar vad det är för kritiska frågor som kan kopplas till en marknadssituation och som man sedan kan använda i marknadsföringen, i kundtidningar och annat i den nya turbulenta värld som jordbruket befinner sig.

12. **Fred Företag2:** Ja en plan för nästa år är viktig. Men den måste stämmas av med våra femton samarbetspartners i Projektgruppen, där kan finnas många kloka synpunkter som man kan ha nytta av.

13. **Kristian Företag3:** Jag håller med om att kunskap behövs, för den är neutral.

14. **Min kollega:** Jag var också med på det senaste mötet i Projektgruppen. Vad jag ser som något av det viktigaste som kom fram då och som ni måste fundera över är, hur man dels bibehåller kreativiteten i projektet, det vill säga hur man stödjer skapande och initiativ utan att kväva det. Och nu handlar det om att hitta en balans mellan stöd och kreativitet. En annan nyckelfråga man måste fundera över är de olika rollerna, vilken rollfunktion ska Initiativtagar- respektive Projektgruppen ha?

15. **Johanna Företag1:** Detta var mycket bra sagt. Nu måste vi ta ställning. Men vi som företag måste få ut något av projektet. Vi måste diskutera hur vi skall få ut något av det.

16. **Gunnar LRF:** Jag börjar nu se en struktur på det hela.

17. **Peter Projektledare:** Det gör jag också och genom att projektet nu blivit så stort och intressant ser jag möjligheten att söka ytterligare pengar från EU och olika fonder.

18. **Johanna Företag1:** Vi har ett behov av att få fram vårt budskap. Nu går ungar inte på McDonalds för de tror att man kan dö av hamburgare. Situationen för jordbruket som helhet är mycket pressad. Jag vill ha fram analyser av Nätverksträffarna. Jag tror inte att en sådan analys kan hjälpa oss inför morgondagen, men den utgör grunden för det mera långsiktiga. Alla gamla insatser som man tidigare inte kunnat kommunicera ut till konsumenterna kan det nu bli lättare att förmedla. Det tycks finnas ett samlat behov av att lära sig mer om vårt jordbruk.

19. **Fred Företag2:** Jag håller med om att detta kan innebära fantastiska möjligheter att kommunicera jordbrukets miljöarbete. Vi har inte varit så bra på det innan.

[Härefter följer en lång diskussion om det ekonomiska läget för projektet m.m. Ytterligare en fråga som jag tycker är intressant att redovisa är den som Gunnar ställer i slutet av mötet.]

36. **Gunnar LRF:** En av de frågor som vi fortfarande inte besvarat är hur vi förhåller oss till Projektgruppen. Jag ifrågasätter meningen med att ha med Eko-konsulterna som en samarbetspart i Projektgruppen.

37. **Kristian Företag3:** Hur vi än gör så kommer ekologiska synpunkter att vara med eftersom Naturskyddsföreningen är med.

38. **Fred Företag2** [har en invändning till det Gunnar säger som jag inte riktigt uppfattar.]

39. **Peter Projektledare:** Eko-konsulterna är angelägna om att få vara med och vill aktivt se till att de har representanter närvarande vid Nätverksträffarna framöver. Jag ser det som en styrka i projektet att vi företräder många olika intressen. Vi får inte glömma att vi kommit fram till att projektet skall sprida kunskap om hur mat produceras. Det skall inte tala om *om* man skall köpa svenskt eller ekologiskt eller irländsk. Det skall var och en själv få avgöra, när de fått tillräckligt mycket kunskap.

40. **Gunnar LRF:** Jag backar. Det är tydligt att jag inte väckt någon vettig fråga.

Det talas om ytterligare några småsaker innan mötet avslutas alla säger hej och lägger på.

#### Tolkning av telefonmötet

Den ganska tydliga skiljelinjen med Johanna Företag1 och Peter Projektledare på ena sidan och Fred Företag2 på den andra, håller kanske på att förändras. Peter har nu arbetat intensivt i projektet under ett drygt halvår. Han har fått nya intryck, insikter och idéer genom att leda Projektgruppens möten och Nätverksträffarna. Han ser samverkan med NRC som en möjlighet att snabbt nå ut med projektet, genom att man då kan utnyttja etablerade informationskanaler och få hjälp med att kanalisera

det engagemang som kommer upp under Nätverksträffarna. Genom sitt aktiva engagemang och deltagande finns det förutsättningar för Peter att lära genom att förfinas och skapa nya meningsscheman inom ramen för sitt meningsperspektiv (Mezirow 1993). Fortfarande handlar det för honom om att ensidigt ”stilla” allmänhetens ”kunskapshunger”. Något motsvarande kunskapsbehov hos dem som Initiativtagargruppen representerar talar han inte om. Däremot kan man se det som att hans strategi för att uppnå detta förändrats på grund av hans engagemang i och ansvar för projektet. Utbildningar och informationsinsatser kan ske i *samarbete* med andra aktörer som också har intresse av och arbetar med mat och miljö, LRF och Föreningsföretagen behöver inte ensam ansvara för dem. Johanna (replik 2) har inte varit med om allt detta. Hon har visserligen haft möjlighet att läsa minnesanteckningar från möten och träffar och lyssnat på Peters avrapporteringar, men Johanna har inte själv deltagit i några andra än Initiativtagargruppens möten. Den nya mening som Peter börjar ge projektet är svår att förmedla till Johanna och andra. Meningsskapandet förutsätter ju enligt Wenger (2003) också deltagande. Men Johanna har inte deltagit. Hon har inte träffat någon i NRC och har en uppfattning om organisationen som en politisk miljöorganisation och har svårt att se hur samarbete med denna skulle kunna gynna Företag1. Peters intressen står för ovanlighetens skull mycket nära Fred Företag2s. Inte heller Gunnar LRF eller Kristian Företag3 kan se värdet av att samarbeta med NRC. Men de har inte heller varit aktiva på något annat sätt än i ”styrgruppen”. Gunnar (replik 6 och 8) menar att projektet genom att ingå ett sådant samarbete skulle förändra både mål och metod, något som Peter inte alls bemöter i sitt svar (replik 9). Peters och Gunnars respektive mening med, eller perspektiv på, projektet kanske just nu skiljer sig för mycket från varandra för att de på ett enkelt sätt ska kunna mötas, förstå varandra och föra ett meningsfullt samtal om detta (Gumperz 2000).

Det första som min kollega (replik 14) säger kan ses som ett försök att diskutera Peters svårighet att delegera och skapa delaktighet bland dem som berörs av projektet. Det andra han säger kan ses som ett försök att diskutera en tydligare (eller mer jämlik kanske) rollfördelning mellan Initiativtagar- och Projektgruppen. Hans replik kan ses som ännu en möjlighet för initiativtagarna att reflektera kring och lära om projektet. Men det han säger tas inte upp av de andra. Johanna (replik 15) kan ses döda initiativet genom att fånga upp repliken och sedan avfärda den. Kanske att Johanna inte ens förstår vad min kollega säger, utan väljer att vara artig innan hon går vidare till det hon tycker är viktigt att prata om. Kanske att Johannas och min kollegas perspektiv på projektet är så olika att Johanna inte ens förstår att hon inte förstår. Enligt Gumperz (2000) kan det, bland annat på grund att de samtalande har olika erfarenheter och perspektiv, uppstå missförstånd i samtal utan att de samtalande upptäcker detta själva. Vad som framstår som allt tydligare genom det som Johanna säger är, att hon vill ha ut något av projektet för Företag1s del och att annat som rör projektet, som relationen till Projektgruppen och hur Peter lägger upp arbetet, är tämligen ointressant för henne.

Inte heller Freds kommentar (replik 12) bemöts av de andra. Det behöver inte bero på att min kollegas och Freds kommentarer uppfattas som ovidkommande. Om deras repliker överhuvudtaget blir förstådda, så uppfattas de sannolikt snarare som besvärliga och svårhanterliga av de övriga, vilket gör att de väljer att undvika dem. Gunnars sista fråga (replik 36) får inget gehör och är ännu ett tecken på att han, lika lite som Johanna, har varit med på den ”resa” som Peter gjort under det senaste halvåret. Clas Företag1 och Berit LRF deltar däremot i Projektgruppen och skaffar sig därmed kunskap, nya meningar om projektet, men de yttrar sig inte under mötet.

## **5.7 Några klargöranden kring projektet**

Detta kapitel avslutas med beskrivningar av hur något av det som gör projektet mångtydigt (Forester 1993) för Projektgruppen klaras ut. Det är några i Projektgruppen som börjar ifrågasätta projektet på ett sätt som gör att det kanske får en ny mening för dess medlemmar. Innan detta sker tvingas dock Initiativtagargruppen, byta namn.

### *5.7.1 Initiativtagargruppen blir synlig och får ett namn*

Vårvintern och våren 2001, intervjuar jag och min kollega en rad av dem som är involverade i Projektet, inklusive några av Projektgruppens medlemmar. I samband med detta uppstår det ett problem för projektledaren som min kollega och jag oavsiktligt är orsaken till. I samband med intervjuerna ställer vi bland annat frågor om hur intervjupersonerna uppfattar vad vi kallar ”styrgruppen” och dess roll (det är ”styrgruppen” och ”ledningsgruppen” som initiativtagarna själva kallar sig). På grund av det svar jag får av den första intervjupersonen, Göran från NRC, förstår jag att han inte känner till denna grupp: ”Jag trodde att det var vi, den stora gruppen som var styrgruppen” svarar han på min fråga. Efter denna intervju ringer jag upp Peter Projektledare, upprörd som jag är över det jag fått veta, att Projektgruppen inte känner till styrgruppens existens och funktion. (Trots att jag deltagit i två av de tre möten som hållits i Projektgruppen har det aldrig slagit mig att Peter inte berättat om styrgruppen för Projektgruppens medlemmar). Peter säger då att han valt att vara vag med att en definierad grupp representerande initiativtagarna/finansiärerna är knuten till projektet, av rädsla för att Projektgruppens medlemmar: ”ska känna sig styrda”. Peter verkar uppfatta att det normativa sammanhang i vilket projektet ingår är sådant, att han måste skydda Projektgruppen från viss information för att de ska fortsätta att intressera sig för och stödja projektet. Men jag visar ingen förståelse för det Peter säger. Jag påpekar att jag tror att öppenhet är mycket viktigt om man vill *undvika* att folk ska känna sig styrda, och att jag gärna skulle vilja fortsätta att ställa frågor om styrgruppen i mina intervjuer. Vi kommer fram till att jag och min kollega ska fortsätta att nämna styrgruppen (vårt ”misstag” kan inte göras o gjort). Peter säger att han framöver ska göra tydligt för hela Projektgruppen att även initiativtagarna bildar en grupp som



återkommande träffas. Med anledning av detta skriver Peter ett brev till initiativtagarna:

#### Peter Projektledare i e-post till Initiativtagargruppen

[...]Jag har inte upplyst de andra parterna i Projektgruppen om att det funnits en styrgrupp. Samtidigt vet de vilka som initierat projektet och vem som finansierar det. Då Lotten och Magnus i sina intervjuer nyligen frågade Projektgruppen om styrgruppen kommer jag vara tvungen att lyfta dennes roll vid vårt nästa möte. Vi i styrgruppen måste därför på vårt möte diskutera vilken roll styrgruppen skall ha kommande år. Projektgruppen upplever idag att det är de som tillsammans med mig formar projektet. Jag som projektledare/samordnare styr arbetet så det inte tar en för Er önskad riktning. Mitt sätt att leda arbetet bestäms idag av styrgruppens tankar och önskemål. Många av de marknadsdiskussioner som förs i styrgruppen skulle inte kunna föras i Projektgruppen utan att vi hade tappat förtroende hos våra samarbetspartners. Att bygga upp ett samarbete med så många aktörer kräver en genomtänkt balansgång tills ett grundläggande, ömsesidigt förtroende har byggts upp. [...]

Initiativtagarna tar upp frågan på sitt nästa möte, men jag deltar inte utan får i efterhand veta att de nu bestämt sig för att kalla sig för "Initiativtagargruppen". Här blir det för mig tydligt att det är initiativtagarnas kommersiella intressen som gör arbetet problematiskt för projektledaren. Men kanske är deras existens och intressen ett större problem för Peter än för initiativtagarna själva? Peter kanske tror att han uppfyller deras önskemål, när han strävar efter att mer eller mindre hemlighålla deras existens och "bakomliggande intressen" inför övriga medverkande i projektet. Men detta kan vara Peters föreställningar om hur initiativtagarna vill att han ska arbeta för att göra ett bra jobb, det behöver inte vara en allmänt rådande uppfattning bland initiativtagarna själva. Initiativtagarnas bild av hur de ska hantera sin existens inför Projektgruppen framstår som mer splittrad. Möjligen menar Johanna Företag1, och eventuellt Gunnar LRF att man ska gå försiktigt fram, och även Kristian Företag3 talar i en intervju om Peters arbete som "en balansgång". Men Fred Företag2s sätt att tala på mötena kan tolkas som att han vill spela med mer öppna kort. Clas Företag1 tar upp sin inställning i frågan i en intervju jag gör under vårvintern 2003. Clas har, säger han, alltid känt sig irriterad över Peters hemlighetsmakeri: "I början ville ju Peter att vi [dvs. styrgruppen] knappt skulle få synas ens inför Projektgruppen!" Clas verkar ha svårt att förstå varför det skulle vara nödvändigt att hemlighålla de kommersiella intressena i projektet. Det är en naturlig del av hans och de flesta andras vardagliga arbete.

I brevet till Initiativtagargruppen blir det tydligt att Peter anser det vara nödvändigt att manipulera fram en tillit till sig själv och till Aktörssamverkansprojektet hos Projektgruppen. Han är redo att låta dess medlemmar tro att de styr över projektet i högre grad än de i själva verket gör. I mötet i Initiativtagargruppen där detta diskuteras, prövas sannolikt inte legitimiteten i Peter tillvägagångssätt. Det är mer troligt att frågan

prövas utifrån vad som är bäst att göra för att Projektgruppen ska fortsätta att tro att de styr över projektet. Sannolikt är det också i hög grad projektledarens uppfattning om vad som är bra och mindre bra för Projektgruppen att känna till om projektet, som är avgörande för de beslut som fattas.

#### *5.7.2 Projektets kommersiella sida uppdragas för Projektgruppen*

I samband med det tredje mötet i Projektgruppen kommer en hel del av de ovan nämnda mångtydigheterna (Forester 1993) i dagen. Mötet är en avstämning inför ett längre sommaruppehåll för projektet. Man ska bland annat diskutera den projektplan som Peter fått i uppdrag att göra ett utkast till, samt diskutera frågan om Projektet ska söka medlemskap i NRC. Inga fler Nätverksträffar har hållits sedan man träffades sist. Mötet hålls en försommarkväll (2001) i Studieförbundet Vuxenskolas lokaler.

Bland initiativtagarna deltar bara Berit LRF och Fred Företag2 i detta möte. Berit har också deltagit i de två tidigare mötena i Projektgruppen, men Fred deltar för första och enda gången med anledning av frågan om medlemskapet i NRC. Clas Företag1 deltog i Projektgruppens andra möte men är förhindrad att vara med idag. Kristian Företag3 har ännu inte deltagit i något möte i Projektgruppen (andra representanter för Företag3 har däremot varit med, vilket möjligen speglar den osäkerhet som företaget har när det gäller projektet och var det kan ”platsa” i företagets organisation). Längre fram i projektet kommer Kristian att börja delta mer regelbundet. Gunnar LRF och Johanna Företag1 är de enda i Initiativtagargruppen som aldrig någonsin deltar i Projektgruppens möten.

#### Projektgruppens tredje möte (juni 2001)

Vi sitter i vid smala bord placerade som en stor rektangel. Deltagarna utöver Peter Projektledare och jag själv (LW) är: Åke ABF, Stina Agenda 21, Martin Naturskyddsföreningen, Anders Gröna Konsum, Jerker Konsumentförening1, Lisa Konsumentförening1, Berit LRF, Carola Länsstyrelsens Lantbruksenhet, Fred Företag2, Greta SHR, Hanna Konsumentförening2, Oskar Studieförbundet Vuxenskolan. De flesta har deltagit i båda de tidigare mötena. De enda som är helt nya är Anders Gröna Konsum. Det har skapats en ordning i Projektgruppens möten som fungerar så att Peter är sammankallande, ordförande, huvudtalare och mötessekreterare medan de som vill uttala sig oftast begär ordet genom handuppräknings. Efter ett kort välkomsttal och en presentationsrunda börjar Peter Projektledare enligt en på förhand utdelad dagordning:

#### Projektplan och budget för arbetsåret.

1. **Peter Projektledare:** Som ni vet är målet att kunna hålla flera Nätverksträffar. Tanken enligt projektplanen är att vi ska jobba etappvis så att vi hinner tänka efter, stämma av så att det verkligen blir som vi tänkt. De Nätverksträffar vi haft hittills ska ses som en *inventering* över det som människor på lokal nivå uppfattar som viktigt i frågor om mat. De behov som jag ringat in tack vare träffarna och de områden som vi bör prioritera är:

- Behov av ökad kunskap om maten och livsmedelsproduktionen i länet
- Behov av ökad tillgång på närproducerade livsmedel
- Önskemål kring vidareutveckling av mat- och turismkoncept

Vi i Projektgruppen har en annan roll än de som deltar i de lokala träffarna. Vi jobbar utifrån en helhetssyn och diskuterar hur vi kan stödja och samordna det som kommer upp i Nätverksträffarna. Efterhand, när saker och ting klarnat kan vi komma fram till hur vi jobbar vidare långsiktigt. Projektets struktur och Projektgruppens roll måste få vara lite otydlig tills vi vet hur allting kommer att utvecklas.

**2 Peter Projektledare:** LRF och Föreningsföretagen som tagit initiativ till projektet har bestämt sig för att bidra med sammanlagt 400 000 kr ett år framöver. Under resans gång kommer det att dyka upp konkreta delprojekt som inte är finansierade. Jag kommer då att, eventuellt med hjälp av er och initiativtagarna söka pengar i olika fonder. Möjlighet finns också att söka pengar på annat håll [han räknar upp exempel].

Någon som har några frågor? Något som är dåligt eller bra eller?

**3. Anders Gröna Konsum:** Det finns en butik [i ett närliggande län] där man har ett mycket bra samarbete med kommunen. Kan man koppla det till projektet?

**4. Peter Projektledare:** Projekt är unikt i detta stadium, än så länge bör det hållas inom länet för att man inte skall förlora greppet om det.

**5. Martin Naturskyddsföreningen:** Jag tycker att syftet med projektet fortfarande är för otydligt. Det kan naturligtvis finnas fördelar med det, det blir till exempel lätt för alla att acceptera ett sådant syfte. Men det finns skäl att strikta upp syftet tycker jag. Om det blir tydligare och mer handfast blir det lättare att konkretisera.

**6. Peter Projektledare:** Projektet började så att LRF och föreningsföretagen kom på att de bara pratar inbördes. De är väl medvetna om att det finns massor av krafter och engagemang för livsmedelsfrågor på andra håll, men kommunikationen mellan dessa krafter är sällsynt. De såg vikten av att olika grupper kommunicerar sinsemellan. Därför har de nu erbjudit alla som vill vara med en möjlighet att sitta vid samma bord. Förutsättningslöst. Därför har jag strävat efter att bilda en bred projektgrupp vilket också gör att syftet måste bli brett. Jag har förståelse för att för att detta kan leda till misstänksamhet, eftersom syftet då också blir lite otydligt. Detsamma gäller Nätverksträffarna, det är inte enkelt att ge ett tydligt syfte där heller. Men mot bakgrund av de träffar jag hittills hållit har jag kommit fram till att det efterfrågas mer kunskap om mat och hur den produceras. Det finns inget annat tydligt syfte.

**7. Fred Företag2:** Om man ser det som en process, ett långsiktigt förändringsarbete är det kanske lättare. Vi vill bygga på dialog och ömsesidighet. Vi i föreningsföretagen lever i en egen värld som är ganska snäv. Vi har mycket att lära av konsumentföreningar och andra och de har säkert att lära av oss. Då kan 1+1 bli 3.

**8. Hanna Konsumentförening2:** Jag har varit med på två Nätverksträffar, bilden börjar klarna för mig. Jag tycker det är jätteintressant och har insett att det finns mycket att lära av varandra.

**9. Berit LRF:** LRF vill pröva nya arbetssätt, jag kan förstå att många undrar om det kan finnas något dolt syfte, men inom LRF ser man den här processen som ett sätt att lära av andra.

10. **Anders Gröna Konsum:** Men man måste väl också kunna ha egna övergripande frågor som man driver i Projektgruppen. Man ska väl inte alltid behöva ta steget ner och lyssna på vad som kommer fram lokalt, vid Nätverksträffarna. Vi i Projektgruppen kan ju ha egna syften och mål och prata om hur vi går vidare med dem.

#### Tolkning av mötet

Peter Projektledare (replik 1) introducerar genom att sammanfatta de beslut om projektets riktlinjer och Projektgruppens roll som man tidigare fattat. Han upprepar de förslag som tas upp i utkastet till projektplan som skickats ut. Han talar med entusiasm. Viktigt att notera (så vitt jag fångat det han säger någorlunda korrekt) är att han reducerar syftet med Nätverksträffarna till att handla om en inventering över vad människor ”lokalt uppfattar som viktigt i fråga om mat”, vilka behov de ser. Han säger ingenting om att pröva och utveckla lokala processer för gemensamt lärande och beslutsfattande. Peter har troligtvis haft mycket arbete med att förbereda sin framställning av Nätverksträffarna inför både initiativtagarna och Projektgruppen under våren, med att ge träffarna en mening som passar projektet och väcker entusiasm och intresse hos de ansvariga. Man kan också se detta som att Peter strävar efter att skapa en mening med träffarna som passar in i hans eget meningsbärande perspektiv (Mezirow 1991). Detta är ett perspektiv som han kan ses skapa genom sina erfarenheter och genom den praktik han är van att arbeta i (Säljö 2000). Tankar om ömsesidigt lärande är ännu ovana för honom, de passar inte in automatiskt. Det perspektiv han har gör att han förbiser de dimensioner av och de syften med träffarna som inte överensstämmer med detta.

I replik 2 antyder Peter eventuellt att initiativtagarna utgör en grupp. Jag noterade aldrig den exakta ordföljden i mina minnesanteckningar, men han talar inte om denna grupp på något tydligt sätt, låter inte mötesdeltagarna förstå att detta är för dem ny information. Åke ABF (replik 11), kommer senare att reagerar på det Peter säger.

Frågor av det slag som Anders Gröna Konsum ställer (replik 3) har veterligen inte diskuterats tidigare. Ändå väljer Peter att i stället för att låta frågan gå vidare till hela gruppen, själv avgöra var den geografiska gränsen för projektet ska gå. Det är möjligt att Projektgruppen, i en sådan tänkt diskussion, hade kommit fram till samma svar som Peter, men det avgörande här är den dominans som Peter ger uttryck för. Det finns en rad sådana här små händelser som sammantaget bidrar till att många av Projektgruppens medlemmar i mina intervjuer uttrycker uppfattningen att de inbjuds att delta i Projektet som åskådare snarare än medskapare.

När Martin Naturskyddsföreningen (replik 5) vill diskutera projektets syftesformulering väljer Peter att, precis som när han bemötte Anders fråga förut, själv svara. Man hade ju kunnat tänka sig att han hade lagt över ansvaret på formuleringen av syftet, som Projektgruppen enades om vid förra mötet, på hela gruppen. Han hade kunnat låta någon av dem som var med och tog beslutet att svara, eller varför inte bollat tillbaka frågan till Martin, som ju själv var med på det mötet. Men i stället berättar han för

Martin om projektets upprinnelse, något som Martin vid det här laget sannolikt känner väl till. Peters svar kan tolkas som att han uppfattar sig som ensam ansvarig för projektets utformning: ”Därför har *jag* strävat efter att bilda en så bred projektgrupp som möjligt” (så vitt jag fångat hans uttalande korrekt).

Det är möjligt att Martin i sin replik antyder att det kan finnas *dolda syften* bakom den luddiga och breda syftesformuleringen som jag missat att anteckna. Men Martins fråga, så som jag formulerat den här, ger inte i sig någon anledning till att uppfatta att han misstänker att det finns dolda avsikter bakom projektet. Och om Martin uttrycker sig ungefär som jag tecknat ner det, så överreagerar Peter då han talar om att han har förståelse för att det breda syftet kan leda till misstänksamhet. Också Fred Företag2 (replik 7) och Berit LRF (replik 9) hakar på talet om misstänksamhet.

Innan jag går vidare i tolkningen av mötet är det viktigt att diskutera allt som hittills sagts under mötet och särskilt Peters ord (replik 6): ”Därför har de nu erbjudit alla som vill vara med en möjlighet att sitta vid samma bord. Förutsättningslöst”. Inte bara Peter, utan också Berit LRF, Fred Företag2 och jag, har en hel del information som vi väljer att inte tala om, vilket kan vara ett skäl till Peters långa svar på Martins replik. Det kan vara frågan om ett försvarstal. Inte bara Peter, utan också Fred, Berit och jag, känner till att ingen har bjudits in i Projektgruppen förutsättningslöst. Vi känner alla fyra till att det finns intressen och avsikter med projektet som ännu inte uttalats. Enligt min tolkning av Forester (1993: 93) kan makt utövas i fyra dimensioner. Genom:

- att påkallas deltagarnas uppmärksamhet i en viss riktning och bort från andra
  - att lyfta fram viss information och dölja annan
  - att åberopa normer och värderingar som skapar samtycke och legitimitet
  - att manipulera fram tillit och skapa ensidiga beroendeförhållanden
- Dessa dimensioner är inte praktiskt separerbara, men däremot analytiskt. Så vad Peter här kan ses göra, med stöd av mig och de andra initiativtagarna som deltar i mötet, är att han:
- försöker rikta uppmärksamheten mot aspekten att alla åhörare inbjuds att sitta vid samma bord, utan några förväntningar på andra resultat än på sin höjd gemensamt lärande för en mer uthållig livsmedelsproduktion;
  - behåller kontrollen över viss kunskap genom att undanhålla åhörarna informationen att det finns en styrgrupp som återkommande träffas och som har mer inflytande över projektet än Peter gör gällande;
  - åberopar myter om initiativtagarna, de är generösa, öppna, toleranta som nu förutsättningslöst väljer att finansiera ett projekt baserat på kommunikation mellan alla de krafter, allt det engagemang för en bättre livsmedelsproduktion som finns i länet;
  - manipulerar deltagarnas tillit till sin egen person genom att hävda att han är uppriktig, trots att han döljer information, samtidigt som han tar på sig ansvaret för så gott som allt som hittills gjorts i projektet, dvs. skapar beroende.

Jag vill påpeka att mitt, Peters, Freds, Berits dolda strategiska handlande knappast är unikt. Flera av Projektgruppens medlemmars handlingar skulle

kanske te sig som dolt strategiska, om de sattes under Foresters lupp. Flera av dem som deltar i Projektgruppen kan ha intressen i projektet som de inte öppet talar om. Men nu har jag inte den informationen om Projektgruppen som jag har om Initiativtagargruppen och jag känner ännu inte till deras dolda intressen.

Hanna Konsumentförening<sup>2</sup> (replik 8) är en av dem som jag intervjuat under vårvintern. Då visade hon sig mycket skeptisk till projektet framförallt på grund av, som hon uttryckte det, dess ”otydliga syfte”. På frågan om hur hon skulle vilja beskriva bakgrunden till projektet berättar hon en episod från ett tidigare möte i Projektgruppen:

Man borde kunna förvänta sig att representanter för ’de tre stora’ [dvs. föreningsföretagen] i det läget hade ställt sig upp och berättat vad var och en av dem vill med projektet, talat om varför de satt igång det. Men det var det ingen som gjorde. Det enda man egentligen fått veta hittills är att de vill att konsumenter och producenter närmar sig varandra, men varför?”

Av det hon säger nu framstår det som att hennes deltagande i Nätverks-träffarna har bidragit till att hon börjat acceptera projektets ansats, eller, se en mening med projektet som passar hennes meningsbärande perspektiv. Detta möjliggör för henne att nu själv svarar på den fråga hon ställde i intervjun, men som hon veterligen aldrig ställt öppet i Projektgruppen. Tack vare att hon *deltagit* i Nätverksträffarna har hon fått möjlighet att göra Projektet meningsfullt för sig och sin organisation, på ett sätt som hennes medverkan i Projektgruppen inte gett utrymme för.

Berit (replik 9) begär, efter vad jag förstår, första gången någonsin ordet under ett möte i Projektgruppen. Även detta har med min kollegas och mina intervjuer att göra. Några dagar innan intervjun med Berit hade jag intervjuat Carola Länsstyrelsens Lantbruksenhet. När jag frågade henne om hennes syn på Initiativtagarnas roll<sup>40</sup> svarade hon: ”Ja den är lite konstig. De sitter ju med i Projektgruppen, men gör inte så mycket väsen av sig. Men de är med, och de har gjort allting rätt hittills som inte styrt”. Av detta svar begriper jag att de som representerar LRF och Föreningsföretagen i Projektgruppen skulle kunna öka tydligheten kring projektet genom att vara lite mer aktiva och helt enkelt visa vilka de är och vad de vill. Efter min intervju med Berit (som skedde några veckor innan detta möte) småpratar vi om projektet och jag passar på att försöka vidareförmedla den insikt som Carola gett mig. Jag tror att mitt samtal med Berit är en av anledningarna till att hon nu begär ordet<sup>41</sup>. Men samtidigt visar Carolas svar hur de som inte känner till initiativtagarnas roll och existens, kan

---

<sup>40</sup> På grund av erfarenheterna från intervjun med Göran Vuxenskolan tidigare, kallar jag inte initiativtagarna för *grupp*, jag anser att det inte är min sak, utan projektledarens, att reda ut styrgruppens existens för Projektgruppen.

<sup>41</sup> Peter uttrycker vid ett tillfälle liknande tankar i ett samtal vi har. Han säger att han önskar att Berit och Clas skulle vara aktiva i Projektgruppen, visa sig. Det är möjligt att också han talat med Berit och Clas själva om detta.

tänkas uppfatta dem. I mångas ögon är det kanske Berit och Clas, som ”inte gör så mycket väsen av sig”, än mindre styr eller ställer krav, som representerar projektets upprinnelse. Detta är en helt annan bild än den vi, som känner till initiativtagarnas prat om huruvida Eko-konsulterna AB ska få vara med; huruvida ett medlemskap i NRC kan fylla något kommersiellt syfte; eller hur projektet kan användas i ett marknadsperspektiv, har av projektet och Initiativtagargruppens roll.

#### Mötet fortsätter

11. **Åke ABF:** Ett av felen med Agenda 21 arbetet från början har varit att man inte tagit in frågan om mat. Det har bara handlat om källsortering, inget annat. ... Det är klart att man förstår att det här projektet är ett beställningsjobb, och man gör inte en beställning på 400 000 kronor utan att förvänta sig att få någonting igen och här är det tydligen frågan om att sälja mer kött och annat. Jag önskar att Peter hade varit tydligare med finansierarna och initiativtagarna och syftet från början. Samtidigt ser jag stora möjligheter i projektet. Min erfarenhet är att man i miljöarbetet hamnar i ruta ett gång på gång. Det här kan vara en möjlighet att börja på något annat sätt. Att komma över tröskeln.

12. **Fred Företag2:** Vi vill självklart sälja mer, eller fortsätta att sälja mycket. Det här är ett långsiktigt arbete. Genom att lyssna kan man föra in det som andra grupper säger i lantbrukskretsar. I minnesanteckningarna från en av Nätverks-träffarna som jag läst, talar man till exempel mycket om att grönsaker som odlas lokalt inte ska behöva transporteras över halva Sverige för att paketteras och så tillbaka hit. Det måste finnas andra sätt. Det är ett exempel på en stor fråga som lantbruket inte klarar själv. Men att bevara lantbruket och landskapet är som jag ser det, det långsiktiga syftet.

13. **LW:** Jag har haft möjlighet att vara med i samband med utformningen av projektet och vad jag kan se finns det inte något annat syfte än att försöka skapa ett mer hållbar livsmedelsproduktion. Det bygger på att man vill sälja det som produceras. Jag ser projektet som en möjlighet för alla de organisationer som bjudits in att fylla målet ”en hållbar livsmedelsproduktion” med innehåll. Av intervjuerna jag har gjort så har jag förstått att alla i Projektgruppen inte riktigt har insett den möjligheten, men den finns och den är till för att utnyttjas.

14. **Peter Projektledare** [som en kommentar till Åke ABF]: Jag har försökt vara tydligt med både syftet och finansierarna hela tiden. [Som en kommentar till Anders gröna Konsum]: Det här [menar Projektgruppen] är också en nätverksgrupp där vi kan föra dialog. Det är fullt möjligt för Projektgruppen att driva egna projekt.

15. **Hanna Konsumentförening2:** Man kan lära sig genom att lyssna på andra, det är min erfarenhet av att ha varit med. [Hon ger ett exempel på vad hon lärt sig och lärt andra som jag missar]

16. **Greta SHR:** I min bransch har vi insett hur viktigt samarbete är för att man skall kunna arbeta med frågan om regional mat. Restaurangerna är intresserade av att kunna profilera regionens mat och sälja den och vi vill hitta vägar att göra det på.

### Tolkning av mötet

Tack vare den riktning som de talande givit samtalet (här talar vi öppet om projektets syfte och initiativtagarnas intressen som aldrig förr) och kanske också tack vare Peters inledande beskrivning av hur projektet ska finansieras, reagerar Åke ABF (replik 11). Hans hållning är öppet kritisk. Han synliggör det som veterligen aldrig tidigare synliggjorts i Projektgruppen: Man startade projektet för att man vill sälja mer. Men jag uppfattar att Åke accepterar detta. Han säger nämligen samtidigt att han ser Projektets ansats som en rejäl möjlighet för honom och hans organisation, att antligen komma vidare i miljöarbetet. Jag tolkar att Fred (replik 12) utgår ifrån att det Åke ABF säger bottnar i en misstänksamhet, om att det finns intressen bakom Föreningsföretagens och LRFs initiativ till projektet som de inte talar öppet om. Han håller med Åke, vilket verkar avdramatiserande, varefter han betonar det gemensamma, det som man har möjlighet att åstadkomma genom att samverka. Härigenom framstår viljan från initiativtagarnas sida, ”att sälja mer” tämligen självklar.

Jag (replik 13) är inne på samma tankegång som Fred. Jag tänker att ett sätt att bemöta den högst relevanta fråga som Åke ställer, är att tala öppet om olika intressen som kan finnas i projektet. Det är inte konstigt att företag som lever på att sälja jordbruksprodukter vill sälja jordbruksprodukter. Men observera att även jag glider, jag berättar inte allt jag vet och tänker. Jag handlar dolt strategiskt. Det ligger i mitt intresse att skapa en stark och handlingskraftig Projektgrupp som successivt tar över ansvaret för projektet. Jag handlar utifrån föreställningen att Aktörs-samverkansprojektet har antagit en form som innebär att om jag berättar allt jag vet så kommer flera viktiga aktörer att stiga upp och lämna mötet. Och det vill jag inte, alltså ”skyddar” jag dem från ”sanningen”<sup>42</sup>. Även Hanna Konsumentförening<sup>2</sup> (replik 15) bidrar, genom att tala om projektet utifrån sitt perspektiv, till möjligheten för andra att skapa en mening med projektet. Det samma gäller Greta (replik 16), som representerar en lika kommersiell bransch som föreningsföretagen.

Denna samtalssekvens kan möjliggöra för dem som deltar att lära om projektet, skapa nya meningsscheman (Mezirows 1991 andra lärandeform). Genom samtalet, det som Åke, Fred, jag, Hanna och Greta säger får de tillgång till en normativ pusselbit som, när den väl synliggörs, kan visa sig passa väl i deras perspektiv på Projektet. Vår förmåga att identifiera oss med andra har ofta stor betydelse för denna form av lärande och här kan det finnas möjlighet att identifiera sig med Fred, Greta och Hanna. Att ”vilja sälja mer” passar, med de talandes sätt att se, bra ihop med projektets syfte, *att genom samverkan arbeta för en hållbar livsmedelsproduktion i länet*. Samtalssekvensen kan ses som en möjlighet för dem som deltar att

---

<sup>42</sup> Mitt strategiska sätt att handla, skiljer sig inte mycket från det Peter Projektledare uttrycker i sitt brev till initiativtagarna. Jag citerar: ”Många av de marknadsdiskussioner som förs i styrgruppen skulle inte kunna föras i Projektgruppen utan att vi hade tappat förtroende hos våra samarbetspartners. Att bygga upp ett samarbete med så många aktörer kräver en genomtänkt balansgång tills ett grundläggande, ömsesidigt förtroende har byggts upp.”



lära sig något viktigt om projektets kontext. En del av projektets mångtydighet (det Forester 1993 kallar *ambiguity*) blir tydlig. Man kanske kan säga att här finns förutsättningar för att hela Projektet ges en ny, mer sammansatt mening av aktörerna, en mening som de skapar genom att ställa frågor om och tillsammans tala om sådant som tidigare legat dolt.

Här blir det tydligt att det inte bara är det sätt på vilket projektet utformas som avgör i vad mån de som deltar har möjlighet att lära. Lärandet kan också möjliggöras genom det *svar* som de som berörs ger på denna utformning. Peter eller någon av de andra initiativtagarna *har* inte en gång för alla makt och kontroll över projektet. Makten är inte statisk, något som innehas av några men inte av andra. De svar som ges på en (makt)handling kan också ses som handlingar av makt. De som deltar i projektet är ömsesidigt beroende av varandra och ingen utövar ensidig makt över den andra. I nästa samtalssekvens fortsätter det öppna frågandet.

#### Mötet fortsätter

17. **Martin Naturskyddsföreningen:** Hur kommer det sig att du [menar Peter] alltid framhäver "ökad kunskap" som något som prioriterats under Nätverksträffarna? Den sammanställning jag själv har gjort, baserad på dina minnesanteckningar, visar något helt annat. Det är framförallt närproducerat, ekologisk produktion och miljö i allmänhet som man är intresserad av och vill arbeta med. Ökad kunskap och turism som du tar upp kommer ganska långt ner på listan.

18. **Oskar Vuxenskolan** [fäller en kommentar om detta som jag missar.]

19. **Åke ABF:** Närodlat är en fråga som vi av erfarenhet vet ligger människor nära.

20. **Anders Gröna Konsum** [ev. någon annan]: Det är konstigt att djuretiken fått så lite utrymme.

21. **Hanna Konsumentförening2:** Turismen kom bara upp i en Nätverksträff, inte i de andra.

22. **Peter Projektledare:** Jag har inte baserat mina slutsatser på vad folk skrivit och röstat om [dvs. sådant som syns av minnesanteckningarna] utan vad *diskussionerna* handlat om. Mitt intryck är att man i Nätverksträffarna ofta återkommit till ett behov av ökad kunskap.

23. **LW:** Jag har också försökt sammanställa någon form att topplista över de frågor som fick högst prioritet i träffarna. Jag tyckte att kategoriseringen var svår eftersom det är svårt att veta vad folk menat när de under möten önskat att tala om och därför röstat på frågor om närodlat och ekologiskt. Det kan betyda att de vill värna miljön, sin egen bygd, eller att de vill ha bättre kontroll över hur det som de åter produceras. Men det kan också till exempel betyda att de i första hand är kritiska till långa transporter. I de Nätverksträffar som jag deltagit i har man berört behovet av mer kunskap. Men det är inte expertkunskap man frågat efter vad jag förstår, och det har jag inte heller fattat att Peter menar när han talar om att man efterfrågar mer kunskap. Det man frågar efter är mer kunskap om varandra, om hur andra i livsmedelskedjan menar och tänker och gör.

24. **Peter Projektledare:** Projektet kommer att bli tydligt under resans gång. Jag har inte gjort någon djupdykning i poängsättningen och prioriteringarna. Den som vill veta hur dessa såg ut för de olika träffarna kan själv studera detta i de minnesanteckningar som jag delat ut.

[Här går Peter Projektledare över till nästa fråga på dagordningen och bryter därmed diskussionen om projektets syfte och tolkningen av Nätverksträffarna.]

#### Tolkning av mötet

Martin (replik 17) ställer samma fråga som jag själv funderat mycket över. Mitt intryck av Nätverksträffarna och min egen sammanställning över vad som kommit fram under dessa ligger helt i linje med Martins. Jag ifrågasatte Peters slutsatser redan i samband med att han redovisade dem för Initiativtagargruppen tidigare under året. Nu visar det sig att flera aktörer har åsikter och frågor om Nätverksträffarna (replikerna 18–21), men ingen ifrågasätter öppet Peters slutsatser så som Martin. Peter (replik 22) förklarar sina slutsatser genom att hänvisa till själva *samtalen* under träffarna något som inte enkelt kan kontrolleras i efterhand. Men det är inte alldeles omöjligt att få en uppfattning om innehållen i samtalen eftersom sammandrag av vad man pratade om vid varje träff finns redovisade i de minnesanteckningar som skickats ut.

Egentligen är det som jag själv säger (replik 23) inte sant. Jag är övertygad om att Peter menar just precis det som Martin menar att han säger och som Martin nu ifrågasätter. Ändå säger jag att jag tror att Peter *inte* menar att de som deltagit i Nätverksträffarna generellt efterfrågar mer expertkunskap. Jag handlar återigen dolt strategiskt. Jag vill inte vara öppet kritisk mot Peter i en situation som tycks sårbar för hela projektet, utan försöker släta över det jag uppfattar som ett stort misstag från Peters sida. I mina ögon söker han legitimera sin uppfattning att allmänheten behöver mera kunskap om livsmedelsproduktionens villkor, genom att beskriva den som ett allmänt önskemål från Nätverksträffarna. Peters önskemål om ”ensidig kunskapsöverföring” rimmar illa med projektets syfte om gemensamt lärande. Jag vill inte att Martin eller någon annan person som jag uppfattar som viktig för projektet, just för att de ifrågasätter det, engagerar sig och är aktiva, ska tröttna och ge upp. Därigenom skulle projektet förlora viktiga aktörer och allt mer komma att likna ett traditionellt informationsprojekt. Men samtidigt som Martin och Peter pratar viskar Berit LRF, som sitter bredvid mig, att också hon har gjort en sammanställning på basis av Peters minnesanteckningar. Och Berit säger att hon kom fram till att det var frågor om ekonomi (på företagsnivå och nationell nivå liksom inom hela västvärlden) som var den enskilda fråga som de som deltagit i träffarna prioriterat högst. Den insikt som Berits viskning väcker, att svaren på vad de som deltog i Nätverksträffarna ville fokusera på, beror av perspektivet hos den som frågar, gör att det blir lättare för mig att omtolka Peters slutsatser inför de andra, i stället för att vara kritisk. Det är inte säkert att Peter medvetet manipulerar. Utifrån Peters perspektiv framträder aspekten om ”ökad ensidig kunskap” medan aspekten ”gemensamt lärande” inte framträder alls. I mitt perspektiv är det tvärtom.

### Mötet fortsätter

Mötet fortsätter bland annat med en punkt rörande Projektgruppens framtida sammansättning, om medlemskap i NRC samt om planerade aktiviteter under kommande höst och vinter. Därefter följer punkten: "Hur gå vidare med Nätverksträffarna?"

Peter gör en sammanfattning av läget när det gäller Nätverksträffarna. Han lägger på en overheadbild med de sju platser där han föreslår att kommande träffar ska hållas under hösten. När träffarna är avklarade framåt årsskiftet kommer man att ha ett brett underlag och bör göra en paus och diskutera erfarenheterna som kommit fram.

Det som varit ett av de mest tidskrävande momenten i samband med den första omgången Nätverksträffar var, berättar Peter, att få viktiga lokala aktörer med frågor om mat, produktion liksom konsumtion, hälsa och miljö att intressera sig för att komma till träffarna. Peter nöjde sig inte med att bara skicka en skriftlig inbjudan till viktiga presumtiva deltagare. Han hade också ringt och personligen förklarat syftet med träffen och försökt motivera dem att delta. Detta har visat sig vara ett framgångsrikt sätt att arbeta, men det har krävt väldigt mycket tid förklarar Peter. Det är detta arbete han nu vill slippa och därför ber han medlemmarna i Projektgruppen om hjälp. Han vill att de ska skicka ett brev som informerar om Aktörssamverkansprojektet och träffarna till de personer som de själva utser som lokala representanter för sina organisationer/företag i Nätverksträffarna. Han vill också att de ringer upp de utsedda, och beskriver träffarna per telefon. Peter delar ut en kopia av det brev han tänker sig att man ska använda i samband med inbjudan så att alla får läsa.

Peter förklarar lugnt och pedagogiskt hur de skall gå till väga, men det här tycks vara svårbegripligt för mötesdeltagarna. Många säger sig inte förstå vad som menas. Vem ska skicka och varför, när ska det skickas, vem ska det skickas till, hur ska det skickas? Det är ingen som öppet nekar till att hjälpa Peter, men frågorna krånglar till det. Peter behåller lugnet och fortsätter att förklara tills strömmen av frågor sinar. Peters förslag tycks till sist accepteras. Mötesdeltagarna går med på att hjälpa till och skicka ut breven och ringa upp dem som de vill ska fungera som lokala representanter för sin respektive organisation i Nätverksträffarna. Ytterligare en punkt följer innan mötet avslutas med att deltagarna bestämmer ett datum för nästa möte.

### Tolkning av mötet

Det här är veterligen första gången Peter försöker involvera medlemmarna i Projektgruppen på ett konkret sätt, och det blir tvärstopp. Uppgiften han delar ut kan tyckas ganska enkel. Peter har ju redan skrivit brevet och allt. Så här har jag skrivit i mina minnesanteckningar: "Peter är organiserad, han försöker lägga upp det här pedagogiskt. Det är inte särskilt krångligt. Men Peter förväntar sig att Projektgruppen skall ta ett litet handtag. Är det *det* som gör det krångligt?"

Om några av de tidigare samtalssekvenserna under mötet kan beskrivas som ett uttryck för aktivt motstånd, så kan den sista ses som ett uttryck för mer passivt. Ingen av deltagarna säger att de inte vill hjälpa Peter. Motståndet kan snarare ses komma sig av att de inte är införstådda i hur

Peter arbetar och tänker kring inbjudningarna till träffarna. De verkar inte förstå vad det är Peter vill att de ska göra eller varför. Projektet har i detta avseende en helt annan mening för Peter än för Projektgruppen, och Peter kan inte enkelt "överföra" sin mening till dem. En gemensam, eller överlappande, mening med projektet skulle de kunna skapa genom de två processerna, deltagande och reifikation (Wenger 2003), men mötena i Projektgruppen ger inte mycket utrymme för reflektion och undersökande av olika perspektiv på projektet. Projektgruppens medlemmar har inte deltagit tillräckligt för att enkelt, utan att ställa en rad frågor som drar ut på mötet, kunna assistera Peter på det sätt han ber dem om.

Medlemmarna i Projektgruppen skulle sannolikt inte beteckna det som de gör här som motstånd. De försöker förstå. Oavsett hur motstånd uttrycks, kan det enligt Dyrberg (1997) inte skiljas från makt. Inaktivitet kan i sig inte uppfattas som ett bevis för att förtryckande maktrelationer förekommer. Passivt motstånd kan göra skillnad och därför ses som maktutövande. Peter vill knappast handla på ett sätt så att han framkallar ett motstånd hos Projektgruppen. Och Projektgruppen har sannolikt inga intressen av att bjuda Peter motstånd i denna fråga. Motståndet skapas av att Peter inte har erfarenhet eller verktyg för att möjliggöra för Projektgruppen att delta i projektet på ett sätt som skulle kunna göra det möjligt för dem att underlätta hans växande arbetsbörda. Längre fram i projektet kommer detta att bli än mer problematiskt för både Peter och Projektgruppen. Ett annat sätt att tolka Projektgruppens reaktioner är att det beror på att de faktiskt inte vill engagera sig i projektet, att de tycker att deras roll är bra som den är. Men även detta kan i så fall uppfattas som ett motstånd. Då krånglar de medvetet till Peters begäran om hjälp. Till skillnad från det aktiva motstånd som uttrycktes i början av mötet, då deltagarna ställde klargörande frågor kring information som Peter försökt dölja, framstår det inte som om detta passiva motstånd erbjuder några tydliga förutsättningar för deltagarna att lära.

### *5.7.3 Brevväxling mellan Martin och Peter*

Varken Åke ABF eller Martin Naturskyddsföreningen dyker upp på fler möten i Projektgruppen. De ersätts småningom av andra representanter för ABF respektive Naturskyddsföreningen. Enligt Peter Projektledare beror detta i båda fallen på interna beslut relaterade till arbetsfördelningen inom ABF och Naturskyddsföreningen. Åke är bara tillfälligt satt att representera ABF i Aktörssamverkansprojektet, i väntan på den rätta representanten som just då håller på att fullfölja ett annat uppdrag. Martin är överbelastad av annat arbete som han är tvungen att prioritera. Men om man, vilket väl är rimligt, tänker sig att Åke och Martin i viss grad själva kan påverka sina arbetsuppgifter, är det också möjligt att de medverkat till beslutet att inte längre personligen delta i Projektet. Möjligen bidrog i så fall den bild av projektet som de genom sina frågor och det bemötande som frågorna fick under mötet, till deras beslut. En e-postväxling mellan Peter och Martin avslutar Martins aktiva medverkan i projektet. Så här skriver Martin:

Hej

Enligt din sammanställning från Nätverksträff 1, 3 och 7 var miljö-/naturvårdsfrågorna framträdande ämnen även i samtalet [dvs. inte bara i poängsättningen, vilket Peter hävdade under mötet]. Det innebär att miljöfrågorna var framträdande på tre av åtta platser. Det är därför inte orimligt att ange miljöfrågorna som punkt nr 4 över de viktigaste frågorna som du anger (1-3) men dessa punkter var kanske ett resultat av röstningar? Mycket beror på hur man väljer att strukturera informationen. Jag kan ju egentligen inte uttala mig eftersom jag ej deltagit på de lokala träffarna. Jag kan bara utgå från dina anteckningar och där verkar miljö finnas med även i samtalet vilket är positivt.

Det är mycket viktigt att ha ett stort deltagande från konsumentintressen framöver. Min uppfattning är att satsning på ekologisk produktion är en av relativt få strategier som livsmedels/jordbrukssektorn kan tillämpa för att återfå konsumenternas intresse.

Det var minst tre (exkl. undertecknad) som nämnde ekologiska livsmedel på det senaste mötet vi hade. Detta är positivt och borde också sättas på pränt i protokoll från dylika möten i framtiden. Intresset från konsumenterna för ekologisk produktion ökar kraftigt i Sverige såväl som inom EU-området. Ett stort deltagande från konsumentensida är av stor betydelse för den fortsatta samtalsprocessen. Inte minst för att diskussionen då blir mer realistisk eftersom det är konsumenterna som i slutändan bestämmer vad som lyckas på marknaden.

Vi ses / Vänliga hälsningar / Martin

*Peter svarar:*

Hej Martin /Tack för senast!

Jag förstår det lite som om Du är orolig att miljöfrågorna sopas under mattan. Det behöver Du inte vara. Istället är miljöfrågorna naturliga ingredienser i samtliga av de behovsområden som prioriterades högst på Nätverksträffarna.

På Nätverksträffarna prioriterade deltagarna tre behovsområden framför alla andra: 1/ Ökad kunskap om maten - livsmedelsproduktionen i länet; 2/ Ökad tillgång på närproducerade livsmedel; 3/Vidareutveckling av mat/turism koncept.

Som du kanske ser på sammanfattningarna av mötena så handlar dessa om vilka behovsområden deltagarna konkret tycker det är viktigt att arbeta vidare med. Alla dessa frågor innefattar självfallet miljödimensioner! I nästa steg i träffarna kommer det vidare arbetet att konkretiseras och handlingsplaner för varje område man vill arbeta vidare med kommer att upprättas.

Jag får en känsla av att Du är rädd att projektet skall vinklas och bara lyfta upp vissa frågor. Det är väldigt bra att Du och de andra påtalar om Ni anser att något speglas snedvridet! Vi är många deltagare som kan uppfatta det som sägs på olika sätt och med olika tyngd och det är meningen att minnesanteckningarna skall ge en så tydlig bild som möjligt av vad som kommer fram. Dock kan aldrig allt som sägs refereras.

Jag tycker precis som Du att det är jätteviktigt att ha ett stort deltagande av konsumentintresse framöver! Nätverksträffarna är begränsade till 20 nyckelpersoner som alla har egna lokala nätverk....

Jag tycker precis som Du att den ekologiska produktionen är viktig. Du får gärna skriva ner de saker Du saknade i minnesanteckningarna så distribuerar jag vidare dina synpunkter till alla i samarbetsgruppen. Projektet är ett projekt med ett

samarbete mellan livsmedelsengagerade aktörer i länet. Jag som projektledare måste försöka balansera detta. Projektet är en ram för möten och samverkan men det finns vissa avgränsningar som är viktiga att tänka på för att det fortsatta arbetet skall fungera. Projektet skall inte gå ut och propagera för någon ståndpunkt t ex köp svensk-, lokalt -, ekologiskt producerat, laga alltid mat från råvaror etc. I projektet kan alla få sin röst hörd, men varje enskild deltagare gör sina egna ställningstaganden...

I Projektet ingår den ekologiska produktionen som en del av livsmedelsproduktionen i länet. Gränsen mellan vilket arbete som skall ingå i vilket nätverk kan vara en bedömningsfråga som vi får besluta efter hand som frågor aktualiseras. Om Du känner att detta är otydligt så föreslår jag att denna diskussion blir en punkt på dagordningen på nästa möte så vi kan reda ut begreppen riktigt grundligt.

Jag skulle önska vidarebefordra Ditt brev till mig och mitt svar till övriga deltagare i Projektgruppen om det är OK för Dig? Jag anser att Du lyfter mycket viktiga frågor som alla har nytta av att ta del av. Hör av Dig om jag kan sprida Ditt och mitt brev till de övriga.

Många Hälsningar / Peter

#### Tolkning av brevväxlingen

Av samtal med Peter så vet jag att detta inte är första gången som Martin kontakter Peter för att diskutera, möjligen kritisera, projektet angående det Martin uppfattar som att Peter förtränger angelägna frågor om miljö och ekologisk produktion som dyker upp i projektet. Av det jag hört om Martin och sett av honom, så uppfattar jag honom som en av nyckelfigurerna med stark framtoning inom Naturskyddsföreningens länsförbund. Han har dock nekat till att bli intervjuad av mig varför jag inte vet hur han uppfattar situationen och vad som ligger bakom hans kritik, mer än det jag kan räkna ut mot bakgrund av min egen dokumentation.

Brevväxlingen kan ses mot bakgrund av den form för maktutövande som enligt Forester (1993) innebär kontroll av information i sakfrågor. Martin är mig veterligen den enda i Projektgruppen som intresserar sig för att kontrollera vad som kan vara "sant" om Nätverksträffarna och som intresserar sig för att delta i beslutet om vilken information som ska prioriteras i projektet.

Peters svar på Martins visade intresse uppfattar jag dock som lite nedlåtande: Du "verkar oroa dig" och: "Jag får en känsla av att du är rädd", skriver han. Handlingskraftiga människor är varken rädda eller oroar sig. Det gör bara de som är ängliga till sin läggning. Brevet verkar också överlättande. Egentligen är Martin och Peter helt överens skriver Peter: Jag tycker precis som du att vi ska ha med oss konsumenterna; Jag tycker precis som du att ekologiskt är viktigt, antyder Peter. Skillnaden är bara att Peter har ansvar över hela projektet och måste se till helheten och balansera olika intressen, medan Martin kan ägna sig åt sin specifika fråga om ekologiskt. Genom sitt övergripande ansvar uppfattar jag att Peter antyder att han förstår mer än Martin, han förstår att allt som sägs inte kan refereras, något som man inte kan förvänta sig att Martin ska förstå. Det

sista Peter föreslår, att deras brevväxling ska offentliggöras blir aldrig av. Vad jag känner till så hör Martin inte av sig till Peter i den här frågan. Med sin vänlighet och överslätande ton uppfattar jag att Peter utövar makt, genom att han håller med Martin och samtidigt indirekt talar om att Martin inte riktigt begriper sig på det hela. Detta kan vara ett skäl till att Martin inte antar Peters erbjudande om att offentliggöra brevväxlingen.

### **5.8 Peter Projektledares situation**

Några reflektioner om Peter Projektledares situation får avsluta beskrivningen av denna fas av Projektet. Jag gjorde två formella intervjuer med Peter, den ena under våren 2001, strax efter det att Nätverksträffarna genomförts, den andra i samband med att projektet avslutades. Dessutom fungerade jag tillsammans med min kollega, som mer eller mindre informellt bollplank eller pedagogiskt stöd åt Peter. Under större delen av den tid som jag deltog i projektet hade vi, om inte tät, så i alla fall någorlunda regelbunden kontakt via e-post och telefon. Under det första året träffades vi eller samtalade per telefon inför eller efter de flesta möten med Initiativtagargruppen och ofta också någon gång mellan dessa.

Peter ger sig i kast med ett projekt av ett slag som varken han eller hans arbetsgivare har erfarenhet av. Inte heller jag eller min kollega, som bidragit till projektets inriktning, har någon praktisk erfarenhet av aktörssamverkan i större skala, även om vi båda arbetat med processledning. Peter kommer från en praktik där perspektiven på kunskap och framgång är helt andra än de som kan ses som en förutsättning för aktörssamverkan. Han känner stort ansvar för att projektet ska bli framgångsrikt. Men det framstår inte som han får stöd från sina uppdragsgivare för att driva projektet utifrån dess målsättning, att skapa ömsesidigt lärande. Det kan vara så att pressas mellan min och min kollegas målsättning å den ena sidan, dvs. att skapa aktörssamverkan och målsättningen att tillgodose initiativtagarnas intressen å den andra.

Peters skapar sig en roll som projektledare som kanske skulle passa bra i den praktik som han är van vid och känner sig hemma i. Men den passar mindre bra i ett projekt som syftar till ömsesidigt lärande. Detta slår tillbaka på honom själv. Det kan lätt se ut som om han ”har” makt, att han utgör ett självständigt centrum för maktutövning. Men både Projekt- och Initiativtagargruppen bidrar i hög grad till att forma projektet, vilket blir än tydligare under projektets andra period. Under hela projektets första år verkar Peter ofta mycket pressad. Inför mötena med initiativtagarna (som nästan uteslutande hålls tidiga förmiddagar) syns det ibland tydligt att han ägnat större delen av natten åt att förbereda presentationer och utkast som ska dras inför mötesdeltagarna. Eftersom han har svårt att delegera och släppa ifrån sig ansvar och kontroll är han periodvis mycket utarbetad. Det är meningen att han ska sköta projektet på halvtid, men under de första åren lägger han ner betydligt mer tid än så på detta jobb.

Det stöd Peter får av mig och min kollega är inte på något sätt formaliserat. Jag betraktade aldrig våra samtal som någon ”utbildning” från min eller min kollegas sida. Det fanns inget medvetet pedagogiskt upplägg

bakom våra samtal, bestående av till exempel uttalade moment som Peter skulle genomföra och genomgå. Efter ett tag lärde jag mig att det framförallt var när Peter själv frågade om hjälp och råd som han också lyssnade på och reflekterade över våra synpunkter. Det var bara i början som jag försöker ta initiativ och komma med förslag på hur han skulle hantera problem som han beskrev och hur han skulle lägga upp Nätverksträffarna. Småningom lärde jag mig att jag gjorde bäst i att vänta in Peters frågor. Dessa blev dock färre och färre allt eftersom projektet fortskred. Jag tolkar det som att Peter blev mer och mer säker på hur han skulle leda projektet i takt med att han gav det, och sin roll i det, en mening som passade honom.

I efterhand har det slagit mig att min och min kollegas roll som ”bollplank” och ”pedagogiskt stöd”, utifrån ett mer kritiskt perspektiv på oss själva, snarare kanske kan ses som påtryckande än stödjande. Vi hade inte möjlighet till informellt och trevligt småprat över luncher och kaffekoppar med de andra initiativtagarna och därför riktade vi större delen av vår energi och vilja att åstadkomma aktörssamverkan mot Peter. De andra initiativtagarna kände naturligtvis till våra informella träffar och samtal, men de kände knappast till vad vi pratade om. Och vi talade, lika lite som Peter själv, öppet om hans utsatthet med de andra i Initiativtagargruppen. I den meningen tog vi inte ansvar för det vi bidrog till att sätta igång.



## 6 Projektet föder idéer om fortsatt samverkan

I detta kapitel beskrivs Aktörssamverkansprojektets andra period som sträcker sig från sommaren 2001 till vintern 2002/2003. Det är en period under vilken projektet till en början växer och förgrenas. Nya lokala träffar ordnas på nya platser och nya processupplägg prövas innan initiativtagarna beslutar sig för att runda av och avsluta projektet.

På fyra av de platser där de första åtta Nätverksträffarna hölls våren 2001 ordnas under hösten Fortsättningsträffar. Varje sådan träff motsvarar upptagningsområdet för två Nätverksträffar. Fortsättningsträffarna är inriktade på att leda till konkret handling. Tanken är att de som deltar ska bilda mindre arbetsgrupper med idéer om lokala aktiviteter och projekt som de sedan ska förverkliga. Dessutom prövas, på nya orter, helt nya upplägg för lokala träffar, även flera av dessa leder till mindre grupper som arbetar vidare med idéer som utvecklas.

Utöver sitt arbete som ansvarig för projektet som helhet och som processledare i de lokala träffarna ansvarar Peter också för arbetet i alla de arbetsgrupper som bildas som en följd av träffarna. Hans arbetsbelastning ökar därför successivt i början av denna period. Våren 2002 gör initiativtagarna ett försök att anlita två externa processledare, Pernilla och Per för att avlasta Peter. Sammanlagt hålls nio lokala träffar på lika många orter i länet under denna period av projektet. Vid fem av dessa genereras en eller flera idéer som mindre grupper arbetar vidare med. Finansieringen av projektet täcker i huvudsak bara projektledarens lön och själva huvudprojektet, men inte kostnaderna för de aktiviteter och projekt som utvecklas genom de lokala träffarna. Arbetsgrupperna får istället hjälp av Peter att söka pengar externt. Huruvida de lokala arbetsgrupperna genomför sina idéer eller inte hänger nära samman med hur man lyckas med dessa ansökningar.

Från och med sommaren 2002 bestämmer sig initiativtagarna för att åtminstone för en tid sätta stopp för nya lokala träffar och prioritera att under en begränsad tid stödja de lokala aktiviteter som redan pågår. Beslutet beror delvis på svårigheten till långsiktig finansiell planering. Med den begränsade och osäkra budget som projektet har, blir det svårt att planera för verksamheten mer än för korta perioder i taget. Beslutet bygger också på att initiativtagarna tycker sig ha nått en mättnad, de kan inte komma mycket längre med det arbetssätt som tillämpas. Den deltagarorienterade ansats som projektet delvis vilar på, gör verksamheten svårhanterlig, spretig och oförutsägbar. Även om många av de lokala arbetsgrupperna arbetar vidare på sina projektidéer är de synliga, konkreta resultaten av Aktörssamverkansprojektet inte särskilt många. Utan sådana synliga resultat, utan att kunna ”visa” vad projektet åstadkommer, blir det svårt att motivera projektet både utåt och inåt. Strax efter årsskiftet 2002/2003 bestämmer man sig för att avveckla projektet för att helt avsluta det framåt våren. Diskussionerna om en eventuell avveckling av projektet påbörjas dock redan försommaren 2002 och tar under hösten allt konkretare former.

Projektet, och framförallt de lokala träffarna, har indirekt inneburit en inventering av vilka frågor kring mat och livsmedelsproduktion som människor i länet finner intressanta och vill lyfta fram. Redan under försommaren 2002 börjar Initiativtagar- och Projektgruppen diskutera hur dessa ”resultat” av projektet skulle kunna vidareutvecklas i ett nytt projekt. Idén är ursprungligen Peter Projektledares. Diskussionerna mynnar småningom ut i att initiativtagarna och flera av de organisationer som ingår i Projektgruppen bestämmer sig för att pröva ett nytt gemensamt projekt, baserat på erfarenheter från Aktörssamverkansprojektet. Parallellt med att pågående lokala aktiviteter i projektet upprätthålls under hösten 2002, handlar mötena i Initiativtagar- och Projektgruppen i huvudsak om att planera för detta nya projekt.

Under hösten 2002 avvecklar jag min medverkan i projektet genom att sluta delta i de möten som hålls. Under vårvintern 2003 ägnar jag mig åt att intervjua de medverkande inför en utvärdering som jag gör innan jag helt lämnar projektet.

Fred Företag2 börjar trappa ner på sitt deltagande i Initiativtagargruppen från hösten 2001 för att officiellt upphöra att medverka i projektet vid årsskiftet 2001/2002. Han blir befordrad och flyttar till en annan ort. I väntan på en ny fast representant för Företag2 deltar Fred då och då i Initiativtagargruppens möten under resten av våren. Företag2 hittar dock inte enkelt någon ersättare för Fred vilket innebär att företaget saknar en fast representant i projektet under projektets sista år. Två olika personer som företräder Företag2 deltar varsin gång i möten i Projektgruppen, sannolikt för att bilda sig en uppfattning om vad Aktörssamverkansprojektet handlar om. Men ingen av dem blir mer långvarig i projektet än så.

Berit LRF lämnar också projektet under våren 2002. Efter att hon lämnar projektet representerar Sofia, ledamot i LRFs länsförbundsstyrelse, LRF i Projektgruppen. Bland initiativtagarna är det nu bara Gunnar kvar som representant för LRF. Under våren 2002 upphör också Kristian Företag3 att delta i projekten. Skälen är att Företag3 inte kan se vad de kan få ut av projektet. Däremot deltar en person från Företag3 i diskussionerna kring det nya projekt som man börjar planera under projektets sista år.

I en mening är det mycket som händer i projektet under denna period. Men det är inte händelser som driver projektet framåt på samma sätt som under det första året när projektet grundades och formades. Initiativtagarna träffas återkommande ungefär varannan månad och Projektgruppen var tredje. Många möten, särskilt de i Projektgruppen, ter sig tämligen likformiga. Också Företagsträffarna och andra nya lokala träffar som ordnas, antar småningom en ganska likartad form. Peter Projektledare befäster sin roll som i huvudsak ensam ansvarig för upprätthållandet av projektets verksamhet. Han fungerar också som länken mellan Initiativtagargruppen, Projektgruppen och de lokala grupper som bildas efter träffarna.

Om jag fortsatte att berätta om händelser i kronologisk ordning skulle det resultera i en mycket enahanda beskrivning. Istället sammanfattar jag händelseutvecklingen och lyfter fram fenomen som jag uppfattar som

relevanta för mina frågeställningar. Jag tar i turordning upp tre bärande delar av projektet. Jag börjar med att beskriva händelseutvecklingen i några Fortsättningsträffar och andra lokala träffar, därefter hur initiativtagarna diskuterar och försöker hantera det växande projektet. Sist beskriver jag situationen inom Projektgruppen. En del av det som tas upp berör inte direkt makt och lärande men de har indirekt betydelse för dessa två aspekter, varför de inte kan uteslutas.

## 6.1 De lokala träffarna

Eftersom jag är mycket upptagen på annat håll under hösten 2001 då Fortsättningsträffarna kommer igång, måste jag ransonera mitt deltagande i Aktörssamverkansprojektet. Jag har dock svårt för att bestämma mig för hur jag ska prioritera. Jag är intresserad av det som händer i projektet på det övergripande planet, dvs. i Initiativtagar- och Projektgruppen och vill inte släppa mitt deltagande här. Dessutom vill jag fortsättningsvis kunna följa och diskutera arbetet i de lokala träffarna, särskilt som Peter nu ska pröva nya upplägg. Efter att ha deltagit i den första Fortsättningsträffen, som leder till bildandet av tre arbetsgrupper som var och en har ambitionen att gå vidare med en konkret idé som de utvecklat under träffen, bestämmer jag mig för att sätta streck där. Jag deltar alltså när olika upplägg för lokala träffar prövas, men inte när arbetsgrupperna som bildas vid träffarna försöker förverkliga sina idéer. Denna gren av Aktörssamverkansprojektet kommer därför inte att behandlas i avhandlingen. Även om jag valt att inte delta i arbetsgrupperna, kan det vara intressant att ge en bild av de idéer som utvecklas och vad som blir av dem. Nedan följer därför en översikt över samtliga lokala träffar och vad de leder till.

### 6.1.1 Översikt över de lokala träffarna

Hösten 2001 sätter Peter igång med Fortsättningsträffar på fyra orter, Eby, Aköping, Äköping och Öby. Varje ort har ett upptagningsområde som täcker två av platserna för de Nätverksträffar som hölls under våren samma år. Upplägget för dessa träffar är utformat så att de ska möjliggöra för dem som deltar att utveckla idéer och på sikt konkretisera dessa.

#### Fortsättningsträffen i Eby

Vid Fortsättningsträffen i Eby genererar deltagarna tre idéer:

\* *Koppla samman betande djur och biologisk mångfald.* Arbetsgruppen som ursprungligen bildas kring idén bjuder senare in fler aktörer. De ansöker om, och lyckas tillsammans med Peter Projektledare, skaffa fram pengar för detta. Så småningom leder idén till ett mer långsiktigt projekt kring en märkning av betesbaserat kött för detaljhandeln.

\* *Samarbete skola och lantbruk.* Arbetsgruppen som bildas för att ta ansvar för idén söker så småningom, med hjälp av Peter, pengar för en idé om att, i samarbete med lantbrukare, restaurangägare och skolor, föra in frågor om mat i läroplanen vid en skola i Eby. Några pengar för idén beviljas dock aldrig under den tid som jag deltar i projektet.

\* *Mera närproducerat i affärer, skolkök och restauranger.* Efter ett par möten har arbetsgruppen som utvecklat idén beslutat sig för att lägga upp ett register med samtliga producenter i länet som är intresserade av att distribuera och sälja sina produkter lokalt. Listan ska finnas tillgänglig för affärer, skolkök och restauranger som vill satsa på lokala livsmedel. Arbetsgruppen, tillsammans med Peter, söker och får pengar vilket gör det möjligt att fullfölja idén.

#### Fortsättningsträff i Öby

Deltagarna i den Fortsättningsträff som hålls i Öby utvecklar två idéer:

\* *Öka tillgång/efterfrågan på närproducerat.* Gruppen träffas några gånger men kommer inte vidare. Några i arbetsgruppen väljer därför att flytta över till den andra arbetsgruppen som bildades i samband med träffen i Öby.

\* *Upplysning och utbildning kring mat.* När arbetsgruppen träffats några gånger och även utökats, bestämmer man sig för att anordna en måltidsvecka med evenemang kring mat både i skolor, på gator och torg. Måltidsveckan hålls under vårvintern 2002 och evenemanget framstår som mycket lyckat. Eftersom detta är den första konkreta idé som fullföljs och syns utåt inom ramen för Aktörssamverkansprojektet, används den ofta som ett exempel på vad samverkan i livsmedelssystemet kan åstadkomma.

#### Fortsättningsträff i Aköping

Under Fortsättningsträffen i Aköping utvecklas också flera idéer, men processen stannar ändå upp. Arbetsgrupperna kommer ingen vart med idéerna och enligt Peter Projektledare beror det på att de inte är redo att själva göra en insats, utan förväntar sig att han ensam ska göra jobbet.

#### Fortsättningsträff i Äköping

Till träffen i Äköping anmäler sig bara sju personer, samtliga med koppling till lantbruket och primärproduktionen. Under träffen bestämmer man sig därför för att göra ett nytt försök och en ny inbjudan som ska locka även andra aktörer senare under året. Per och Pernilla Processledare (se nedan) gör ett nytt försök ett halvår senare. Inte heller denna gång lyckas man locka andra än de som direkt berörs av lantbruket till träffen varför den avblåses.

#### Sammanlagda träffar i Oköping, Åstad och Uköping

Under hösten 2001 startar Peter också upp med nya träffar i nya orter i länet. För att spara tid och fortare komma fram till konkreta idéer utarbetar Peter ett nytt upplägg som består av en sammanslagning av uppläggen för de två tidigare (Nätverksträffar och Fortsättningsträffar). Peter håller sådana sammanslagda träffar på tre platser under senhösten och vintern 2001, i Oköping, Åstad och Uköping. I både Oköping och Åstad utvecklas en idé om aktiviteter som påminner starkt om den måltidsvecka med evenemang som man arbetat fram i Öby. Här får Peter hjälp av projektanställda i respektive kommun för att genomföra idén, men hans eget engagemang är stort även här.

### Nya Nätverksträffar i Yköping och Iby

Vårvintern 2002 anlitas två unga studiecirkelledare, Pernilla och Per Processledare för att avlasta Peter. De utarbetar ytterligare ett nytt upplägg för Nätverksträffar och håller sådana på två platser i länet, Yköping och Iby. Dessutom gör de ett nytt försök i Åköping, men utan att lyckas. För att inte hamna i en situation där de fastnar i ansvar och åtaganden som det inte finns resurser till inom Aktörssamverkansprojektet, sker dessa träffar i närmare samarbete med instanser som kan fånga upp resultatet av träffarna. I Iby samarbetar de med Hushållningssällskapet och i Yköping med kommunens Agenda 21-samordnare. Träffen i Iby leder dock inte till någon konkret fortsättning. I Yköping fångas en av idéerna, *Mer samarbete mellan konsumenter och producenter*, upp av kommunens Agenda 21-samordnare och utvecklas, tack vare hennes stöd, vidare. Den leder till att det bildas en lokal producentförening med syfte att öka förutsättningarna för lokal produktion och konsumtion av livsmedel. Producentföreningen ordnar marknader och torghandel där de bjuder ut sina varor till kommunens invånare.

#### *6.1.2 Fortsättningsträffarna (hösten 2001)*

Peter kontakter mig och min kollega när det är dags för honom att arbeta fram ett upplägg för Fortsättningsträffarna. Vi träffas och äter lunch ett par timmar före det andra mötet med initiativtagarna efter sommaruppehållet. Målet med träffarna ska vara, berättar Peter, att det ska bildas lokala grupper som kan enas om en plan för hur de kan arbeta vidare tillsammans. Eftersom det gått flera månader sedan den första omgången lokala träffar (Nätverksträffarna avsn. 5.5), kommer många som väljer att delta i Fortsättningsträffarna sannolikt att ha glömt vad man kom fram till under den första träffen. Detta kan i en mening innebära att man måste "börja från början". Men att börja från början innebär samtidigt en möjlighet. Nu kan inbjudningarna till de nya träffarna riktas till fler än bara dem som deltagit i någon av de gamla Nätverksträffarna. Och träffarna kan utformas så att det blir möjligt för nya aktörer att hoppa på projektet efterhand som de hör talas om det och blir intresserade. Detta passar väl med den ambitionsnivå man har i Aktörssamverkansprojektet, att skala upp konceptet och på sikt sätta igång träffar över hela länet.

Under vår lunch skissar vi på ett upplägg utifrån de ovan nämnda förutsättningarna.

Många metoder för samtal, gemensamt lärande och gemensam problemhantering som jag och min kollega känner till, utgår från de berördas förståelse för problemsituationen.<sup>43</sup> Våra första förslag till Peter bygger därför på ett sådant upplägg. Men liksom när det gällde upplägget av den första omgången träffar är Peter inte alls intresserad av att utgå från problembilder. Vi hoppar därför över det steget och diskuterar i stället ett upplägg som utgår från deltagarnas eventuella gemensamma intressen för

---

<sup>43</sup> Se t.ex. Weissbord & Janoff 1995, Denvall & Salonen 2000, Daniels & Walker 2001.

frågor om mat och livsmedelsproduktion. Till skillnad från planeringen av de första Nätverksträffarna är Peter inte längre främmande för att dela in deltagarna i mindre grupper. I mina minnesanteckningar från detta samtal har jag skrivit: ”Det är stor skillnad på att diskutera processupplägg med Peter nu och för ett halvår sedan.” Nu har Peter själv varit med om att försöka leda deltagarorienterade processer och han är med på noterna när man prövar olika upplägg i tankarna. Man kan se det som att vi erbjuder Peter en rad ingredienser som vi tror är viktiga för processen, men det är han som avgör vad som ska ingå i upplägget, utifrån vad han tycker är relevant och passar honom. Detta är helt naturligt eftersom det är han som har ansvar för, och ska leda träffarna. Vi hinner dock inte finslipa något förslag denna dag, utan beslutar att Peter skissar vidare och hör av sig vid behov. Han ringer mig några dagar senare och berättar vad han kommit fram till.

#### Upplägg för Fortsättningsträffarna

Syftet med Fortsättningsträffarna är att deltagarna ska ringa in frågor kring livsmedelsproduktion, mat, miljö och hälsa, som de vill arbeta vidare med och att de tillsammans utformar en plan för detta arbete. Träffarna pågår i ungefär tre timmar enligt följande:

- Samling, presentation av huvudprojektet och deltagare.
- Sammanfattning av vilka frågor som lyftes vid de första träffarna. Här ges de som deltagit i någon av dessa, möjlighet att beskriva sina intryck. De som vill får också berätta om andra projekt som de är involverade i och som är relevanta i sammanhanget.
- Deltagarna delas in i grupper enligt på förhand uppgjord lista. Målsättningen är att varje deltagare skall arbeta med okända människor och möta nya infallsvinklar på det lokala livsmedelssystemet. Grupperna får under ungefär en halvtimme arbeta med frågan: ”*Vad är viktigt att arbeta med och förbättra i din kommun?*”
- Grupperna redovisar sina förslag i storgrupp. Förslagen kategoriseras av projektledaren och deltagarna tillsammans, så att liknande förslag hamnar under samma rubrik. På så sätt skapas ett hanterbart antal projektidéer att utveckla vidare.
- Varje enskild deltagare får välja vilken av projektidéerna de vill fördjupa sig i. Härigenom bildas nya grupper baserade på deltagarnas individuella intressen.
- De nya grupperna får nu arbeta med hur de vill gå vidare med ”sitt” projekt. De ska sätta upp tid och plats för nästa möte samt besluta om vilka övriga aktörer som måste involveras och bjudas in till detta.
- Avslut då grupperna redovisar vad de kommit fram till och förslagen diskuteras.

Inbjudan till respektive Fortsättningsträff skickas dels ut till dem som deltagit i de två Nätverksträffar som berörs, dels till ytterligare personer

som kan vara intresserade. Den skriftliga inbjudan formuleras som ett inspirerande erbjudande om en möjlighet att samarbeta och samverka kring frågor om mat, jordbruk, hälsa och miljö på ett innovativt sätt. I en kort bakgrund beskrivs Aktörssamverkansprojektets upprinnelse och vad som kommit fram i de tidigare Nätverksträffarna. Inbjudan avslutas med en uppmaning om att det är dags att gå från ord till handling och hitta konkreta frågor att samverka kring.

Nedan beskriver jag de två Fortsättningsträffar som jag deltog i under hösten. De hölls i Eby och Aköping. Min dokumentation av träffarna är betydligt mer knapphändig än i de första Nätverksträffarna. När deltagarna delas in i grupper och uppmanas att utveckla idéer tillsammans uppstår en helt annan dynamik än under den första omgången träffar, där deltagarna satt stilla på sina stolar och begärde ordet för att kunna delta i samtalet. Jag var allt för nyfiken på hur det nya upplägget skulle tas emot, hur de som deltog reagerade och agerade, och antecknade inte repliker och samtalssekvenser annat än i de fall då jag spontant fann dem intressanta. Det här gör att beskrivningarna är mer summariska än de av de första Nätverksträffarna.

#### Att utveckla idéer om hur man går vidare (Fortsättningsträff i Eby)

Träffen hålls en förmiddag sent i september i en trevlig kursgård utanför Ebys centrum. Peter har placerat ut flera små bord i föreläsningssalen och lagt fram bladderbock och tjocka tuschpennor på varje bord. I ett hörn i rummet är det uppdukad med kaffe och kakor. Jag känner igen ungefär hälften av ansiktena från tidigare Nätverksträffar.

När alla 15 deltagare satt sig börjar Peter, efter några välkomnande ord, att berätta om Aktörssamverkansprojektet: Projektet försöker hitta former för samtal, samverkan och lärande där aktörer som är intresserade av och engagerade i livsmedelsfrågor ska kunna mötas. Projektgruppen, projektets kärna, omfattar de flesta betydelsefulla aktörer inom livsmedelsområdet i länet. Syftet med denna träff är att spinna vidare på de frågor som diskuterades under de första Nätverksträffarna, att hitta idéer och frågor att arbeta vidare med på ett konkret sätt. Det breda nätverk och kunnande, som Aktörssamverkansprojektet som helhet representerar, kommer att göra det möjligt att fånga upp och utveckla det som deltagarna uppfattar som viktigt. Vissa frågor och idéer kan komma att samordnas med redan pågående verksamhet i länet. Andra kommer att lägga grunden till helt nya lokala eller mer regionala projekt.

Därefter presenterar sig deltagarna. De närvarande, förutom Peter Projektledare är:

Charkuterist: "Charkuterist"

Fjäderfäuppfödare med gårdsbutik: "Fjäderfäuppfödare"

Kokerska, äldreomsorgen: "Kokerska1"

Kokerska folkhögskola: "Kokerska2"

Kommunens turistchef: "Turistchef"

Lantbrukare, köttproducent och förtroendevald inom ett Föreningsföretag:

"Lantbrukare1" Lantbrukare, Mjolkproducent: "Lantbrukare2"

Lantbrukare, KRAV-godkänd nötköttsproducent: "Lantbrukare3"

Lärare, representerar även Hembygdsförening: "Lärare1"  
Lärare vid restaurangskola: "Lärare2"  
Miljökonsult: "Miljökonsult"  
Representant för Studieförbundet: "Studieförbundet1"  
Representant för Studieförbundet: "Studieförbundet2"  
Representant för Studieförbundet Vuxenskolan: "Vuxenskolan"  
Vice ordförande Kommunstyrelsen: "Kommunstyrelsen"

Efter presentationen delas deltagarna in i tre grupper enligt en indelning som projektledaren förberett. Gruppernas uppgift är att komma med förslag på viktiga frågor att ta tag i och arbeta med. Peter ber grupperna sätta sig vid något av borden, eller ta med sig blädderblock och pennor och sätta sig ute i solen. På grund av det vackra vädret traskar alla ut och sätter sig i kursgårdens uteservering. Jag väljer att inte följa med ut då jag får intrycket att min närvaro kan störa deras arbete. Inte heller Peter går ut mer än korta svängar för att skaffa sig en uppfattning om hur grupparbetena fortskrider.

Vid presentationen av grupparbetena visar det sig att de olika gruppernas förslag är likartade, de flesta syftar till att gynna och utveckla den lokala livsmedelsproduktionen. Deltagarna föreslår till exempel att man ska utarbeta ett lokalt system för ursprungsmärkning av mat; starta en regelbundet återkommande marknad för lokalt producerade livsmedel och samarbeta med lokala livsmedelshandlare och restauranger; påverka den berörda kommunen att öka den offentliga upphandlingen av lokalt producerad mat. Ett annat område som alla grupper är inne på är skolan, att förbättra elevers kunskap om mat. En grupp föreslår dessutom en informationskampanj för att få konsumenterna att förstå hur stor betydelse deras val av livsmedel har för landskapet och landsbygden.

En av grupperna, bestående av Fjäderfäuppfödare, Turistchef, Kokerska1, Studieförbundet1, och Lantbrukare2, presenterar följande förslag:

- Annonsering och ursprungsmärkning av lokalt kött i affärerna
- Egna hyllor för lokalt odlat i affärerna
- EUs upphandlingsregler, öka mängden närproducerat inom den offentliga upphandlingen
- Starta lokal Farmers Market<sup>44</sup>
- Göra eleverna mer medvetna om vad de äter, berätta var maten kommer från och hur den produceras
- Utveckla varuflöden som kringgår de stora livsmedelsindustrierna

I samband med deras redovisning reagerar Lantbrukare1 på den sista punkten. I förorättad ton säger han:

- Vi måste jobba *med* våra stora slakteriföretag, inte *mot*. Vi får inte skapa konflikter och konkurrens och ställa de stora företagen mot de små!

---

<sup>44</sup> Farmers Market, eller Bondens egen marknad är ett landsomfattande projekt som kommit igång några år tidigare och som bygger på att lokala lantbrukare under skördesäsong säljer sina produkter på särskilda marknader. LRF är ansvariga för projektet.



Fjäderfäuppfödare svarar att detta visst skulle kunna vara en möjlighet, den dagen Swedish Meats börjar visa intresse för lokalt och regionalt producerat.

Lantbrukare<sup>1</sup> snurnar till. Han säger något som jag inte hinner uppfatta och sitter sedan med armarna i kors och stirrar ner i golvet medan de andra hjälper Peter att kategorisera de tre gruppernas förslag under rubriker på whiteboardtavlan. Det blir tre rubriker, eller områden:

1. Skolprojekt om mat från jord till bord
2. Mer lokalt producerat i affärer, restauranger och kommunala storkök
3. Koppla betande djur till öppet landskap på ett sätt som blir tydligt för konsumenter

Deltagarna får nu välja vilket område de vill arbeta vidare med. Lärarna, Kokerska<sup>1</sup> och de tre representanterna för vuxenstudieförbunden väljer det första området. Kokerska<sup>2</sup>, Fjäderfäuppfödare och ytterligare fyra personer väljer det andra. Miljökonsult och Lantbrukare<sup>3</sup> väljer den tredje rubriken. Lantbrukare<sup>1</sup> deltar överhuvudtaget inte i detta moment. Han sitter kvar på sin stol och betraktar det som sker.

Peter ger nu grupperna i uppgift att upprätta en handlingsplan för sin respektive rubrik. De ska notera förhållanden och saker som de är osäkra på och behöver ta reda på, anteckna andra människor som de vill bjuda in till arbetet samt bestämma sig för ett datum då de ska träffas nästa gång. De två första grupperna går ut och sätter sig för att jobba vidare. Den tredje gruppen, bestående av Lantbrukare<sup>3</sup> och Miljökonsult, sitter kvar inne vid ett av borden. Jag noterar senare att Lantbrukare<sup>1</sup> efter tag slagit sig ner vid deras bord. Jag hinner inte uppfatta om Miljökonsult och Lantbrukare<sup>3</sup> bjuder in honom eller om han ansluter sig till dem på eget initiativ.

Efter en knapp timme är det dags att samlas igen och för grupperna att redovisa sina resultat. Den grupp som vill utveckla den lokala livsmedelsproduktionen och konsumtionen börjar. Gruppen redovisar en lång lista med frågor som måste redas ut och idéer som de vill utveckla. De har också satt upp datum och plats för nästa möte, men inte noterat några ytterligare aktörer som de vill involvera. Tiden blev för knapp, förklarar de. Det är meningen att de andra grupperna ska ställa frågor och be om förtydliganden i samband med redovisningen, men så blir det inte. Gruppen sätter sig och den grupp som vill arbeta med skolprojekt kring mat och livsmedelsproduktion tar vid. Lärare<sup>1</sup> börjar med att berätta att de vill utveckla en studiebesöksverksamhet där några lantbrukare regelbundet tar emot skolklasser och låter dem följa verksamheten på gårdarna. Gruppen tänker sig ett långtgående samarbete mellan skola och lantbruk där elevernas lektioner i de flesta ämnen kan förläggas till små gårdar med en mångfald av olika djurslag och grödor. Gruppens förslag gör att Lantbrukare<sup>1</sup> åter reagerar:

– Sådana där idylliska gårdar finns inte. Och finns de så går de inte runt ekonomiskt och vad är det då för mening med studiebesöken? Det ger skolbarnen en konstlad bild av jordbruket. En bonde som ska försörja sig på sin gård håller sig inte med lamm och kalvar och griskultingar som barnen kan springa runt och klappa. Vi måste visa folk hur det ser ut på gårdar där man klarar av att försörja sig som heltidsbonde. Sådana gårdar kan också vara intressanta för skolor!

Gruppen och deras företrädare, Lärare<sup>1</sup> ser smått ertappade ut. Men jag uppfattar inte om någon i gruppen direkt bemöter det Lantbrukare<sup>1</sup> säger. Lärare<sup>1</sup> fortsätter sedan att redovisa vilka aktörer de vill ha med i den fortsatta planeringen

av projektet, vem i gruppen som ska bjuda in vem, och när och var nästa möte ska hållas.

Den sista gruppen, bestående av Lantbrukare1, Lantbrukare3 och Miljökonsult, berättar att de siktar på att få igång en märkning av betesbaserat kött i länet. De har ägnat större delen av grupparbetet åt att ringa in problem som måste överbyggas och åt att identifiera viktiga aktörer som de vill ha med i projektet. De redovisar dessa liksom datum för kommande möte.

Innan mötet avslutas plockar Peter fram sin almanacka och kontrollerar att han kan delta vid de tider som de nybildade arbetsgrupperna ska ha sina möten. Några av deltagarna säger också att de vill försöka hinna delta i flera arbetsgrupper i fortsättningen vilket naturligtvis inte möter några hinder. Peter tackar och rundar av och deltagarna börjar lämna lokalen. Några stannar dock kvar för att småprata med Peter eller med varandra.

Samtliga tre arbetsgrupper fortsätter att träffas. De två grupper som redovisade sist, kommer småningom att på olika sätt förverkliga sina idéer, bland annat tack vare extern finansiering som Peter ansöker om och som beviljas. Jag deltar dock, som redan nämnts, inte när de idéer som springer ur träffarna konkretiseras.

### Tolkning av Fortsättningsträffen i Eby

Det framstår som om upplägget av Fortsättningsträffen fungerar som det är tänkt i Eby. Deltagarna är införstådda med syftet, införstådda med de förväntningar som ställs på dem och accepterar att det är Peter som leder processen. När träffen avslutas verkar många tillfreds med det som de varit med om och utträttat. Att bara hälften av dem deltagit i någon av de två tidigare Nätverksträffar som upptagningsområdet för Fortsättningsträffen omfattar, verkar inte störande. De som deltar verkar stimuleras av att möta människor som, trots att de kommer från andra delar av livsmedelssystemet och företräder andra perspektiv, har liknande önskemål och idéer om framtiden som de själva. Och de verkar motiveras av att det, genom träffen, blir möjligt för dem att komma vidare med sina idéer.

Gruppernas redovisningar ger intryck av att det funnits förutsättningar för lärande under grupparbetena. Den slutsatsen drar jag inte av innehållet i deras redovisningar utan av deras sätt att redovisa. Det är fler än en i varje grupp som tar ansvar för redovisningen, vilket kan vara ett tecken på att de har varit någorlunda jämspelta i grupperna. När Lantbrukare1 på ett ganska burdust sätt påtalar att Lärare1 och hans grupp utgår från ett romantiskt och orealistiskt perspektiv på lantbruk, får gruppmedlemmarna möjlighet att fundera över sina utgångspunkter och perspektiv. De får möjlighet att reflekterat över sina antaganden och föreställningar om lantbrukandets förutsättningar, när de får information om att de inte är relevanta för lantbrukare själva. Här kan finnas möjlighet att lära genom nya och/eller förändrade meningsscheman (Mezirows 1991 andra och tredje lärandeform). Men det sägs ingenting under träffen som ger underlag för att detta sker.

Peter verkar tryggare i sin roll som processledare nu än han var under Nätverksträffarna. Han väntar in deltagarna och låter dem bemöta varandra i stället för att gå emellan och lägga till rätta. Lantbrukare1 får sitta på sin

stol och sura. När han brusar upp mot Lärare1, lägger sig Peter inte i utan de får reda ut saken själva, vilket de också gör, på sitt sätt. Peter är jämförelsevis tillbakadragen. Deltagarna definieras inte och definierar inte sig själva som åhörare (jämför Nätverksträffarna). Peter kan ses dela med sig av makten och möjligheten att göra skillnad och det framstår som om deltagarna utnyttjar detta spelrum genom att individuellt och tillsammans ta ansvar för den situation som de skapar. Detta kan också fungera som drivkraft för lärandet.

#### När inspirationen saknas (Fortsättningsträff i Aköping)

Inbjudningarna till den andra Fortsättningsträff som jag deltar i omfattar också ett geografiskt område som täcker två av de platser där Peter höll Nätverksträffar under våren. Tio personer har tackat ja till inbjudan, samtliga har deltagit i någon av de tidigare träffarna. De som deltar utöver Peter Projektledare och jag är:

Agenda 21-samordnare: "Agenda 21-samordnare"

Kommunal miljöskyddsinspektör: "Miljöskyddsinspektör"

Kommunal planarkitekt: "Kommunplanerare"

Lantbrukare (spannmålsodlare) representant för Föreningsföretag: "Lantbrukare1"

Lantbrukare (ekomjolk) representant för Föreningsföretag: "Lantbrukare2"

Representant för Naturskyddsföreningens Länsförbund "Naturskyddsföreningen"

Representant för ABF: "ABF"

Representant för Studieförbundet Vuxenskolan: "Vuxenskolan"

Representant för Studieförbundet: "Studieförbundet"

Skolköksansvarig: "Skolköksansvarig"

Träffen hålls i Studieförbundets lokaler och är upplagd som den jag redovisat i det tidigare exemplet. I samband med presentationsrundan berättar Agenda 21-samordnare om hur man arbetar med att öka andelen närodlat och ekologiskt i storköken i Aköpings kommun. Kommunplanerare berättar om ett pågående försök med att skapa delaktighet bland allmänheten i arbetet med den kommunala översiktsplanen. ABF berättar om förbundets nationella kampanj för större medvetenhet om mat och matvanor. Naturskyddsföreningen berättar om det lokala arbetet som bedrivs inom ramen för föreningens nationella jordbrukskampanj.

Deltagarna delas därefter in i tre grupper för att utveckla förslag på områden de vill arbeta med. De idéer som presenteras efter grupparbetet gäller återigen frågor om lokal produktion och konsumtion. Ekologiska livsmedel har också en framträdande plats. Det handlar exempelvis om att föra in miljöfrågor och ekologiska brukningsmetoder i utbildningen vid länet naturbruksgymnasium; att utbilda konsumenter i lantbrukets villkor och öka deras kunskap om ekologisk produktion; att göra en kartläggning av produkter som odlas i närområdet och att göra ett storskaligt försök i butik där priserna på ekologiska och närodlat varor ligger i nivå med konventionella.

Under redovisningen ställer Lantbrukare2 frågor rätt ut i luften varje gång ekologisk produktion kommer på tal: "Men ekologiskt lantbruk rymmer väl inte i det här projektet?" och: "Det här projektet får väl inte gynna ekologiska produkter?" Jag vet inte om Peter hör honom, han svarar i alla fall inte. Till sist kan jag inte behärska min nyfikenhet utan frågar Lantbrukare2 var han har fått sin inställning till projektet

ifrån. Men jag får inget tydligt svar. Han säger bara att han fått uppfattningen att Aktörssamverkansprojektet gäller konventionell produktion och konventionella livsmedel. Jag säger då att jag uppfattar att det är de som deltar som bestämmer vad projektet ska innehålla. Efter detta upphör Lantbrukare2 med sina frågor.

När redovisningen är klar kategoriserar Peter, utifrån deltagarnas instruktioner, alla förslag under tre rubriker: 1) "frågor för producenter", 2) "frågor för handel", 3) "frågor för konsumenter". Peter ber dem därefter välja under vilken rubrik de vill arbeta resten av tiden. Men i stället för att göra detta börjar de protestera. Agenda21 samordnare undrar varför just *de* ska arbeta med projektidéerna:

– Vi på kommunen arbetar ju redan med de här frågorna och har fullt upp med det vi gör, vi har inte tid och resurser att starta en massa nya projekt.

De andra kommunalt anställda, Storköksansvarig, Miljöskyddsinspektör och Kommunplanerare kommer nu med liknande invändningar. Peter bemöter invändningarna med att förklara att syftet med projektet är att bryta upp det sätt vi vanligen arbetar med problem i livsmedelssystemet:

– Vi är vana att stycka upp livsmedelskedjan i frågor för producenter, frågor för handel och frågor för konsumenter. Det är ett traditionellt sätt att arbeta som inte alltid är så konstruktivt. Projektet är ett försök att hitta sätt att involvera dem som verkligen berörs. Vi försöker att utifrån ett lokalt perspektiv hitta nya sätt att arbeta med det som människor känner sig engagerade i. Det är fritt fram för er att välja om ni vill arbeta inom projektet eller inte. Ni tar själva ansvar för ambitionsnivån.

Hela episoden leder till att deltagarna spontant bestämmer sig för att stryka den gamla kategoriseringen av förslagen. De bildar i stället två ungefär lika stora grupper. Den ena arbetar med förslaget: "utbildning i ekologisk produktion", den andra med: "billigare ekologisk och närproducerad mat".

Stämningen under grupparbetet är dock föga engagerad. Flera verkar arbeta halvhjärtat och pliktskyldigt delta, i väntan på att mötet ska avslutas så att de kan resa sig och gå utan att verka oartiga. Den efterföljande redovisningen sker i samma anda. Den första gruppen har inte kommit så långt utan säger att de kommer att fortsätta arbetet per telefon för att sedan återkomma med ett förslag. Den andra gruppen har bestämt sig för att de ska samla intresserade representanter för producenter, handel och konsumenter i Aköping och två närliggande kommunerna till ett nytt kort möte, där de diskuterar frågan om hur de kan samverka. De har skissat på olika inbjudningsförslag, men inte fattat några beslut om när mötet ska hållas eller vilka som ska bjudas in mer specifikt.

Innan träffen avslutas betonar Peter flera gånger att det inte är meningen att han ensam ska genomföra förslag som de själva inte anser sig ha tid att engagera sig i. Det är upp till dem själva att arbeta vidare med handlingsplanerna och när dessa är färdiga kan de kontakta honom för att diskutera hur det fortsatta arbetet kan fördelas.

Ingen av idéerna som tas fram i Aköping utvecklas vidare. Peter har några kontakter med de två grupperna men enligt honom förväntar de sig fortsättningsvis allt för mycket hjälp vilket gör att han väljer att avvakta med att stödja dem vidare.

#### Tolkning av Fortsättningsträffen i Aköping

Träffen i Aköping utvecklas helt annorlunda än den i Eby. Upplägget för träffen verkar inte passa dem som deltar, de respekterar inte "spelreglerna" och det kan finnas flera skäl till detta. Det är för det första en

förhållandevis samsynt skara som är samlad. Trots att de kommer från helt olika delar av livsmedelssystemet representerar de, som grupp betraktat, under själva träffen ett tämligen homogent perspektiv, mer homogent än fallet var i Eby. Flera av dem som deltar, Kommunplanerare, Skolköksansvarig, Agenda 21-samordnare, Miljöskyddsinspektör, Lantbrukare2, Naturskyddsföreningen och kanske även representanterna från vuxenstudieförbunden verkar känna varandra. Kanske har de redan suttit vid ett otal liknande tillfällen och diskuterat hur man ska öka mängden närproducerat och ekologiskt i kommunen? För dem kanske det inte är någon skillnad på det som de talar om under denna träff och det som de redan arbetar med. Och de verkar inte se träffen i första hand som ett forum för att utveckla den verksamhet som de redan bedriver.

För det andra kan Lantbrukare2 med sina frågor ha satt normen för hur man skulle förhålla sig till träffen, man skulle bjuda motstånd mot Aktörssamverkansprojektet och dess projektledare. Om det, som Lantbrukare2 antyder, går rykten om att projektet är förbehållet konventionell produktion, så är det möjligt att de som kom till träffen inte gjorde det med samma positiva förväntningar som de som kom till träffen i Eby.

Peter ger dem samma möjlighet som dem som deltog i Eby att ta makten över situationen, och det gör de, fast på ett annat sätt än de i Eby. De kan ses göra det genom att visa att de inte accepterar projektet och de förväntningar som ställs på dem som deltagare. De svarar genom att utöva motstånd på ett ganska oväntat sätt. Därigenom gör de mer skillnad, åtminstone utifrån projektets målsättning, än om de hade gjort som det förväntades av dem. Samtidigt blir det svårt att uppfatta några möjligheter till lärande av det slag som söks i avhandlingen. Deras svar på träffens utformning kan tvärtom ses så att de inte känner tillit till projektet och projektledaren. Och genom att de framstår som en relativt ”samsynt” skara, som kanske redan känner varandra, så tillförs inte heller några nya infallsvinklar som skulle kunna stimulera till nya sätt att tänka.

#### Sammanfattande intryck av Fortsättningsträffarna och hur de utvecklas

Jag intervjuar inte någon av dem som deltar i Fortsättningsträffarna. Peter delar inte heller ut lappar och ber dem som deltar att utvärdera träffarna, så som han gjorde i samband med de åtta första Nätverksträffarna. Jag har därför ingen uppfattning om vad de som deltar själva tycker om det som de är med om. Det som ändå generellt kan sägas om Fortsättningsträffarna är att upplägget ger deltagarna mer utrymme och möjlighet att samtala och själva komma fram till idéer att bygga vidare på, att lära och samverka, än andra upplägg som Peter prövar under projektiden.

Min uppfattning bygger på att det ur Fortsättningsträffarna utvecklas flera olika idéer på varje ort och olika idéer på olika orter. Många av de idéerna är likartade i den meningen att de som kommer till träffarna generellt verkar intresserade av frågor om närproducerat, ekologiskt och av att öka allmänhetens (kanske framförallt barns och ungdomars) medvetenhet om vad de äter. Det man vill gå vidare med bygger alltså på en likartad

värdegrund. Men idéerna är formulerade på olika sätt på olika orter, delvis beroende på att de tar utgångspunkt i deltagarnas olika erfarenheter och praktiker. Och det sätt på vilket Fortsättningsträffarna är upplagda ger utrymme för dessa olikheter.

Grupperna som utvecklas ur Fortsättningsträffarna blir dock långt ifrån självgående. Peter är oftast med på arbetsmötena, han sammankallar, skriver minnesanteckningar och är den som ansöker om finansiering av arbetet. Framåt vintern när alla fyra träffar hållits och de flesta arbetsgrupper träffats åtminstone en gång, ringer Peter mig och ger mig en sammanfattning av det som hänt. Peters berättelse om hur han leder arbetet i arbetsgrupperna ger intrycket av att här inte finns mycket utrymme för dem som deltar att samverka och lära tillsammans. Peter tar stort ansvar för arbetet och har svårt att dela med sig av detta i arbetsgrupperna.

En av de arbetsgrupper som bildades efter träffen i Eby har bestämt sig för att undersöka förutsättningarna för ett märkningssystem för betesbaserat nötkött för konsumtion. Peter berättar i telefon att han några veckor tidigare tagit kontakt med en livsmedelskedja för att diskutera kedjans intresse för idén. Jag frågar Peter varför han inte överlät detta åt arbetsgruppen, eller åtminstone tog med sig några av dem till mötet med livsmedelskedjan. Peter blir tyst i luren och säger till sist att han faktiskt inte tänkte på det. Han tillägger efter en stund att mötet med livsmedelskedjan kom till stånd mycket plötsligt, att det inte fanns tid att ringa runt och fråga vem i arbetsgruppen som hade möjlighet att vara med. Han säger ännu senare att han betraktar det han gjorde som en del av sitt arbete som projektledare.

Jag är inte den enda som undrar över hur arbetet i arbetsgrupperna utformas. När jag, vårvintern 2003, intervjuar Sofia som är ledamot i LRFs länsförbundsstyrelse och som börjar delta i Projektgruppens möten från och med hösten 2001, får jag intryck av att även hon reagerat på Peters engagemang i en av de lokala arbetsgrupperna. Sofia har av olika skäl insyn i det arbete som en av de lokala träffarna (i Oköping se nedan) under hösten lett till. Hon säger så här om detta:

Det evenemang som blev i Oköping krävde en hel del resurser. Det tog orimligt mycket tid och var för ambitiöst från Peters sida. Där [dvs. i Oköping] bestämde jag mig tidigt för att det inte finns en möjlighet att jobba på det sättet i längden.

Också några av initiativtagarna ställer sig kritiska till att Peter engagerar sig så mycket i en av de idéer som utvecklas ur träffen i Öby, vilket jag diskuterar närmare i avsnittet om initiativtagarna.

Idéerna om att utveckla tillgång och efterfrågan på närproducerade livsmedel som dyker upp vid alla Fortsättningsträffar, ställer till vissa problem för Aktörssamverkansprojektet och Peter. De berörda föreningsföretagen har affärsidéer och koncept som bygger på ett homogent utbud över i stort sett hela Sverige. Idéer om att utveckla den lokala produktionen för den lokala konsumtionen verkar uppfattas som hotande för några av de lantbrukare som deltar i träffarna i egenskap av

förtroendevalda inom Föreningsföretagen. I Eby reagerar till exempel den förtroendevalda lantbrukaren för ett av Föreningsföretagen på tankarna om att utveckla den lokala livsmedelsproduktionen och säger: ”Vi måste jobba *med* våra stora slakteriföretag, inte *mot*. Vi får inte skapa konflikter och konkurrens och ställa de stora företagen mot de små!” (avsn. 6.1.2). I Öby sker något liknande (rörande en förtroendevald lantbrukare för ett annat Föreningsföretag). I det ovan nämnda telefonsamtalet berättar Peter för mig att en förtroendevald lantbrukare ringer upp honom efter träffen och säger att han inte tänker vara med i fortsättningen om idéer om närproducerat ska tillåtas utvecklas. Peter förklarar för honom att ingenting ännu är beslutat och att han (Peter) inte kan bestämma över deltagarnas idéer. Även om vi inte pratar om detta vidare just då, kan sådana här episoder göra att Peter funderar över om Projektet verkligen går mot ett håll som hans arbetsgivare önskar (diskussion om detta förs även i kapitel avsn. 5.4).

Också Initiativtagargruppen funderar över det intresse för närproducerat som dyker upp i det lokala arbetet. De ställer ibland frågor rakt ut om vad man ska tycka om detta, och ibland konstaterar de bara att det är något man får acceptera. Peter Projektledare säger vid ett möte att han inte ser någon konkurrens mellan den stora och den småskaliga livsmedelsproduktionen, att de kan gå hand i hand. Johanna Företag1 säger vid ett annat tillfälle:

De i Projektgruppen är inte extrema i sina åsikter, det har jag också förstått. Vi kan ta hjälp av dem och ha dem bakom oss då vi kommunicerar mot marknaden. Mat kan produceras på många sätt, det kommer att finnas en mångfald av sådant i framtiden.

Fred Företag2 tar inte upp intresset för närproducerat och ekologiskt som problematiskt men för Kristian Företag3 verkar det vara ett problem. Vid några möten beklagar han det engagemang för ekologiskt och närproducerat som dyker upp i de lokala träffarna, och det kan vara ett av skälen till att Företag3 aldrig visar något större intresse för Aktörssamverkansprojektet (se avsnitt 6.2. om initiativtagarna).

### 6.1.3 Sammanslagna träffar (*senhösten/vintern 2001*)

Tiden efter att de fyra Fortsättningsträffarna hållits blir en av de mest arbetsamma för Peter under hela projektiden. De idéer om projekt och aktiviteter som tas fram i Fortsättningsträffarna leder till nya möten, minnesanteckningar som ska renskrivas och skickas ut, kontakter som ska tas, finansiering som ska sökas och förslag som ska förankras. Samtidigt ska han organisera och leda helt nya lokala träffar. Peter föreslår Initiativtagar- och Projektgruppen att baka ihop upplägget för den första Nätverksträffen och Fortsättningsträffen. Ingen opponerar sig så vitt jag vet. Alla är medvetna om Peters arbetsbelastning och eftersom de inte är så insatta i hans arbete är det sannolikt också så att de inte uppfattar att det är någon större skillnad på uppläggen. Sammanslagningen innebär en möjlighet för Peter att hushålla med sin arbetstid och det kan vara det som är det viktiga. Det nya upplägget ser ut så här:

- Fika, samling och presentation
- Deltagarna får kort nämna två frågor/ämnen var som de tycker är viktigt att samtala om. Önskemålen antecknas på A4-ark och tejpas upp på whiteboardtavlan
- Deltagarna får rösta fram de frågor som de prioriterar att diskutera
- Samtal i storgrupp kring de tre frågor som fått flest antal röster
- Deltagarna delas in två eller tre grupper som arbetar fram förslag till fortsatt konkret arbete utifrån det som kommit fram genom röstningen och det efterföljande samtalet
- Avslut då grupparbetena presenteras, en eller fler projektidéer diskuteras fram och tidpunkt för ett nytt möte bestäms.

Av upplägget ovan framgår att Peter lämnar den idé som Fortsättningsträffarna bygger på, med tyngdpunkten på friare arbete i mindre grupper. Under november och december 2001, då Peter tar fram och prövar det nya upplägget har jag inte mycket kontakt med honom. Vi träffas ibland på möten i Initiativtagar- och i Projektgruppen, men vi har inte längre några samtal på tumanhand och Peter kontaktar varken mig eller min kollega per telefon eller e-post, så som han gjorde i början.<sup>45</sup> Vid ett tillfälle tar jag ändå upp min tveksamhet till det nya upplägget och säger att jag tror att deltagarna behöver mer tid att samtala för att komma fram till idéer om hur de kan arbeta tillsammans. Men Peter förklarar att han vill försöka rationalisera sitt arbete. Dels innebär det tidigare upplägget för Fortsättningsträffarna att det utvecklas många idéer, vilket är detsamma som mycket arbete för Peter. Dels har otåligheten över att projektet ännu inte kan visa upp synliga resultat ökat. Johanna Företag1 och Kristian Företag2, liksom flera i Projektgruppen påpekar allt oftare enligt Peter, att det är dags att komma till handling. För Peter verkar detta ge en signal till att utforma träffarna så att de snabbare leder till synliga resultat. Strävan att ha ett upplägg som möjliggör samtal och lärande får stå tillbaka för detta syfte.

Peter håller i tre träffar enligt den nya sammanslagna varianten i början på december 2001, i Uppsala, Örebro, Åstad. Jag deltar i den andra träffen, i Örebro och redogör nedan för mina iakttagelser.

#### Att forcera fram en idé (Samverkansträff i Örebro)

Det är ett 15 tal personer som deltar i träffen: en Agenda 21-samordnare, en Ica-handlare, en skolköksansvarig, tre lantbrukare, en kostkonsulent vid Hushållningssällskapet, en representant för ABF, två representanter för Naturskyddsföreningens lokala krets, en chef för en Konsumaffär, en representant

---

<sup>45</sup> I den andra utvärderingen av Aktörssamverkansprojektet skriver jag angående detta att Peters arbetsbelastning är så hög att han inte längre hinner med våra samtal. När Peter läser detta säger han, som en kommentar till min beskrivning, att skälet till att han slutade kontakta oss snarare var att han hade intryck av att både jag och min kollega var mycket upptagna på annat håll, och han ville inte vara till besvär.



för hälsofrämjandet, LRF skolkontakt, ett oppositionsråd samt en representant för Svenska kyrkan.

Träffen pågår i ungefär tre timmar. Varje moment i detta upplägg blir därför kortare än i de två varianter som utgör ursprunget till upplägget. Deltagarna sätter sig i en halvcirkelformad ring och Peter börjar som vanligt med att presentera projektet. Nu kan han också inspirera deltagarna genom att ge exempel på projektidéer som man utvecklat på andra platser i länet. De två önskemål om samtalsämnen som varje deltagare tar upp rör samma områden som vid tidigare träffar. Intresset för lokalt producerat och ekologiskt är allmänt utbrett bland dem som väljer att komma på träffarna. De vill att handel och stora uppköpare av livsmedel ska stödja och efterfråga lokalt och ekologiskt. Många vill också öka medvetenheten om mat bland allmänheten, särskilt bland barn och skolungdom.

När samtalet i storgrupp är avklarat återstår en knapp timme av mötet. Peter delar snabbt in deltagarna i två grupper. De får till uppgift att, utifrån det samtal som förts, komma fram till den eller de frågor som de tycker är viktigast att ta tag i. Grupperna sätter sig vid varsitt bord och jag slår mig ner på en ledig stol vid ett av borden. Det blåderblock som gruppen fått att anteckna på används inte. Jag hinner aldrig skaffa mig någon uppfattning om vad som är den röda tråden i samtalet innan den halvtimme som de fått till sitt förfogande har gått, och det är dags för redovisning. Eftersom tiden nu är knapp måste också redovisningen skyndas på.

Deltagarna samlas för att redovisa vad de kommit fram till. En lantbrukare, som representerar den första gruppen sitter kvar på sin plats i halvcirkeln när hon berättar.

**Lantbrukare:** Vi pratade kunskap, kunskap om mat och hur vi ska kunna utveckla den. Vi ser konsumenter som en viktig målgrupp... Vi skulle vilja vända oss till dem och ha någon form av återkommande seminarier om mat, miljö och hälsa i kommunens regi. Man kunde bjuda in olika människor som berättar om sina erfarenheter.

**Peter:** Kundafnarnas pratade ni om också, när jag tjuvlyssnade.

**Ica-handlare:** Ni är jättevälkomna att hålla i matutbildningar hos oss i butiken.

**Kostkonsulent vid Hushållningssällskapet:** Ja det måste ju producenterna också gilla. Kunskap om mat i affärerna måste vara en utmärkt form att möta människor. Ytterligare repliker fälls och lantbrukaren anser sig därmed vara färdig med sin redovisning och det blir den andra gruppens tur. Representanten för gruppen, Agenda 21-samordnaren tar till orda.

**Agenda 21-samordnare:** Våra idéer liknade den föregående gruppens, vi pratade också om information, men mest utanför butik. Vi pratade om att utveckla samarbetet med skolor och lärare och erbjuda dem material som de kan använda i samband med temadagar om mat i skolor.

Det hörs några ytterligare kommentarer om förslagen innan Peter Projektledare tar över.

**Peter:** Vi kanske skulle kunna slå ihop era förslag. Jobba vidare kring idéer om kunskap om mat till både konsumenter och skola. Hur kan vi lösa det?

Peter får inte något direkt svar. Istället bestämmer de sig, starkt pådrivna av Peter, att låta idéerna som presenterats ligga till grund för ett nytt möte. Då ska de mera konkret gå in på hur man skulle kunna slå ihop förslagen och arbeta tillsammans

med att sprida kunskap om mat. De bestämmer sig snabbt för datum för ett nytt möte några månader fram i tiden. Peter delar ut lappar och ber dem utvärdera träffen innan de ger sig av.

Efter detta möte träffas den stora gruppen ytterligare några gånger under våren och hösten 2002. De bildar en arbetsgrupp och lyckas genom kommunen anställa en projektledare för projektet. Jag deltar inte själv i flera möten men tar del av Peters minnesanteckningar och berättelser. Allt eftersom idén konkretiseras blir den mer och mer lik den matvecka som hålls i Öby under vårvintern 2002.

### Tolkning av träffen i Oköping

I detta möte finner jag inte mycket att säga när det gäller lärande mellan aktörer i livsmedelssystemet. En stor del av samtalet sker i storgrupp. Under den korta tid som deltagarna arbetar i mindre grupper finns inte utrymme för att samtala om olika perspektiv på och erfarenheter av situationen. Tiden tycks också allt för knapp för att de ska hinna skapa en plattform för samtalet och undersöka om de verkligen vill göra något gemensamt. När de två grupperna återigen samlas är det Peter som driver på. Han fångar upp det som deltagarna säger om att "sprida kunskap", annat som sägs går honom förbi.

Innehållet i de skriftliga utvärderingarna påminner till viss del om det från tidigare utvärderingar. Flera tycker att träffen och initiativet innebär ett intressant och spännande grepp. De mest positiva omdömena i utvärderingen tar fasta på att de under träffen kom fram till något konkret. Så här skriver några:

- Upplägget med att varje person hade möjlighet att föra fram 2 viktiga punkter tyckte jag var ett smart sätt att komma igång. Förvånad att det kunde bli så strukturerat som det trots allt blev. Risken finns ju alltid för att det mest resulterar i "ludd". Du styrde oss på ett positivt sätt och kunde strukturera oss på ett bra sätt.
- Idén med samordning [dvs. att slå ihop de två idéerna] bra. Spännande att se vart det leder.
- I stort sett OK! Ledde ju fram till ett konkret beslut och då får vi ju vara nöjda!

Negativa omdömen handlar om bristen på tid:

- Stressigt, för lite tid till en så stor grej. Splittrat. Bra initiativ. Viktiga frågor. Spännande.
- Bra upplagt. Gruppen är ganska överens om vad som är viktigt. Synd att inte fler aktörer kunde komma. Lite kort om tid för att få fram viktigheter i gruppdiskussionen.
- Kort tid, men kanske tillräckligt för att få de olika frågorna att tänka över.
- Mycket lärorikt, men för intensivt och för mycket på kort tid.

I utvärderingarna av de första Nätverksträffarna där deltagarna samtalade i storgrupp under större delen av tiden (se avsnitt 5.5) beklagade många att

de inte kom fram till något konkret. Det är uppenbart att detta upplägg på träff, i motsats till de första Nätverksträffarna, tillgodoser en önskan hos många som deltar att inte ”bara prata”. Å andra sidan är bristen på tid ett helt nytt påpekande som inte förekommer i utvärderingarna av tidigare träffar.

#### Sammanfattande intryck av de Sammanslagna träffarna

Av de tre träffar som Peter håller utifrån detta upplägg deltar jag som nämnt bara i Oköping. I Uköping och Åstad, där de andra träffarna hålls, går man vidare kring idéer som i mångt påminner om den i Oköping (och Öby). Fokus ligger på *upplysning* genom marknadsliknande evenemang, där besökare ska få handla och provsmaka mat, lyssna på föredrag och liknande. Eftersom jag inte deltar i Uköping och Åstad så vet jag inte om Peter är lika drivande här som i Oköping, sådant framgår inte av minnesanteckningarna. De skriftliga utvärderingarna från dessa träffar påminner dock om dem från Oköping. De flesta skriver att det var bra att man kom fram till något konkret, att det var spännande, men mycket intensivt. Till skillnad från utvärderingarna i Nätverksträffarna skriver nästan ingen att de uppskattade att träffa andra aktörer och höra andras åsikter. Sannolikt fanns det inte så mycket möjlighet till detta. Det framstår som det nya sammanslagna upplägget innebär att Aktörssamverkansprojektet är inne på en ny och annorlunda väg än den som från början stakades ut när det gäller de lokala träffarna. Det går fort, det finns inte samma utrymme för deltagarna att samtala, och eftersom de måste fatta beslut om hur de ska gå vidare på relativt kort tid, blir Peter mer drivande än vid tidigare träffar.

Med Peter som drivande, den som talar mest och avgör vad som är viktigt, blir det som sägs i hög grad tolkat ur hans perspektiv. Det blir återigen frågor om att ”utbilda” och ”upplysa” om mat som lyfts fram. Nu hör till saken att många som deltar i träffarna delar Peters syn på att man kan förändra attityder och göra allmänheten medveten och intresserad av frågor om mat genom att ”sprida kunskap”. Det är en inställning som kommer fram vid varje träff och inget som jag uppfattar att Peter hittar på själv, eller medvetet manipulerar fram. Men av allt som sägs under träffarna, av alla idéer som kommer fram, blir det just utbildning som Peter, på grund av sitt perspektiv och sina intressen, ser och hör. Med ett upplägg av det här slaget får deltagarna inte någon möjlighet att reflektera över sina synsätt eller samtala med aktörer, med andra erfarenheter, intressen och perspektiv.

#### *6.1.4. Nya lokala träffar och nya processledare (vårvintern 2002)*

Från och med årsskiftet 2001/2002 får Peter Projektledare efterlängtd förstärkning. Då har hans arbetsbelastning redan berörts i flera möten både med Initiativtagar- och i Projektgruppen. Förstärkningen består av Pernilla och Per Processledare, två unga cirkelledare inom ett vuxenstudieförbund. Båda har deltagit i en workshop som min kollega Magnus Ljung höll kring aktörssamverkan i ett helt annat sammanhang. Pernilla har också gått en kurs i processledning. Meningen är att Per och Pernilla under våren 2002

ska pröva att leda några nya Nätverksträffar. Peter ska koncentrera sig på det övergripande arbetet, ha fortsatt ansvar för det lokala arbete som kommit igång genom tidigare träffar, samt ansvara för kontakterna och mötena med Projektgruppen. Dessutom ska han ägna sig åt att söka finansiering både för projektet som helhet och för det lokala arbetet.

Per och Pernilla Processledare utarbetar sitt upplägg för de nya Nätverksträffarna strax efter årsskiftet. Tillsammans med Peter och Initiativtagarna har de valt ut två lämpliga orter, Iby och Yköping där träffarna ska hållas. Dessutom ska de göra ett nytt försök i Äköping där det aldrig blev någon fortsättning på grund av det svala intresset. Urvalet av orter har gjorts med omsorg. Det är inte meningen att Per och Pernilla ska ansvara för det fortsatta arbetet med konkretiseringen av eventuella idéer som kommer ut av träffarna. Det är därför som valet har fallit på Yköping och Iby. Yköping är en kommun som redan arbetar med frågor om mat och miljö, framförallt genom sin Agenda21 samordnare. Kommunen och Agenda21 samordnaren har gett klartecken för att idéer som eventuellt kommer upp genom träffen som Pernilla och Per ska leda, ska få fortsatt stöd genom henne. Hushållningssällskapet, som arbetar med projekt och aktiviteter kring profilering av regional mat, har lovat att stödja den träff som hålls i Iby. I Äköping visar sig intresset för en fortsättning vara så lågt att Per och Pernilla bestämmer sig för att inte hålla någon träff.

Pers och Pernillas upplägg innebär framförallt två förändringar i förhållande till tidigare upplägg. Det ena är att de förlänger träffarna till fyra timmar mot tidigare knappt tre. Det andra är att deltagarna arbetar i mindre grupper under större delen av mötestiden. Deras upplägg ser ut som följer:

- Samling, processledarna presenterar sig själva, Aktörssamverkansprojektet och syftet med träffen.
- Presentationsrunda då deltagarna också uppmanas säga något om sina förväntningar på träffen.
- Deltagarna delas in i mindre grupper som får arbeta med frågan: *Hur står det till med vår mat – produktion och konsumtion?* Grupperna sätts ihop på förhand, utifrån deltagarlistan, för att varje grupp skall täcka så många aspekter av livsmedelssystemet som möjligt. De får sedan under en knapp timme tillsammans diskutera problemsituationen kring produktion och konsumtion av mat.
- Grupparbetena redovisas.
- Fika
- Deltagarna delas in i nya (slumpvisa) grupper som får visionera kring frågan: *Hur vill vi ha det med vår mat om 10 år?* Grupperna får lyfta några av sina bästa önskemål i storgrupp. Processledarna antecknar och grupperar tillsammans med deltagarna förslagen under en handfull rubriker.
- Deltagarna får nu själva välja vilken rubrik de vill arbeta vidare med genom att anteckna sig under någon av de rubriker som vuxit fram. De grupper som härigenom bildas får till uppgift att arbeta fram handlingsplaner med hjälp av frågorna: *Vilka fler behövs för*

*att arbeta med förslaget? Vem i gruppen bjuder in dessa personer?  
När ska nästa möte hållas? Vilka är de första stegen för att få fart  
på arbetet?*

- Grupperna presenterar sina arbeten för varandra i storgrupp. Förslagen diskuteras.
- Processledarna rundar av och tackar för dagen.

Jag börjar komma till ett slags ”mättnad” när det gäller de lokala träffar. Innehållsligt är de mycket lika varandra och jag är fortfarande inne i en period då jag inte hinner delta särskilt mycket i projektet. Jag bestämmer mig i alla fall för att delta i Pers och Pernillas andra träff, den som ska hållas i Yköping. Den nya ansatsen, där deltagarna får instruktioner om att tala om hur de betraktar problemsituationen inom livsmedelssystemet, är som jag ser det, ett försök till medvetandegörande, vilket tilltalar mig. Men av olika skäl är jag tvungen att lämna träffen innan den avslutas. Jag hinner alltså inte vara med på slutet när grupperna presenterar sina slutliga förslag på handlingsplaner för varandra.

#### Att förverkliga en idé (ny lokal träff i Yköping)

Per och Pernilla har hyrt in sig i en samlingslokal kopplad till en folkhögskola. Detta är deras andra träff. Upplägget påminner på många sätt om de Försättningsträffar som Peter höll under hösten. De 16 deltagarna utgör samma sorts aktörer med samma sorts intressen som vid många tidigare träffar jag deltagit i tidigare. Det är lantbrukare, några med egen vidareförädling, kostchefer vid skolor, kommunala tjänstemän, restaurang- och butiksägare, representanter för Naturskyddsföreningen med flera.

Under träffens första del händer ingenting som sticker ut, eller som jag av andra skäl finner värt att notera. Jag går runt i de fyra grupperna under det första momentet där deltagarna ska diskutera problemsituationen och konstaterar att ytterst få diskuterar problem. I stället talar de om olika lösningar på vad som borde göras. Det rör sig om hur politiker, massmedia, myndigheter, livsmedelshandel och producenter borde agera för att lösa olika problem som de som deltar i arbetsgrupperna irriterar sig på.

Nästa moment, där det handlar om att visionera om framtiden, påminner också starkt om de idéer som jag beskrivit från tidigare träffar. Idéerna som kommer upp presenteras i storgrupp och kategoriseras under rubrikerna: Samarbete och gemensam försäljningsorganisation; Mer kunskap och information om närproducerat och ekologiskt; Ett mobilt slakteri; Ökad direktkontakt producent – konsument.

Jag sätter mig (på grund av rubriken) i den grupp som ska arbeta med idéen om ”Ökad direktkontakt producent – konsument”. Rubriken samlar sex personer, två lantbrukare, en kryddodlare, en kostchef vid en skola, en lca-handlare och en representant för Naturskyddsföreningen. Jag presenterar mig och frågar om jag får slå mig ner och observera deras samtal, men säger i övrigt ingenting under grupparbetet. Samtalet är till en början tämligen ostrukturerat och trevande, en av lantbrukarna kläcker idéer på löpande band medan några av de andra kommenterar eller kompletterar. Kryddodlaren och kostchefen sitter tysta. Vid

halvtid slår sig Yköpings Agenda 21-samordnaren ner i gruppen. Hon tar ledningen och ber representanten för Naturskyddsföreningen att fatta penna och blädderblock och anteckna. Gruppen fortsätter att prata, nu under ledning av Agenda 21-samordnaren. Efter en stunds samtal föreslår hon att de inte ska vänta med att sätta igång, utan här och nu på plats, bilda ett provisoriskt producentråd. Hon säger uppmuntrande, för att inte säga uppfodrande, till gruppens nyblivna sekreterare: "Skriv så här: Härmed bildas ett producentråd bestående av..." Hon ber sedan var och en tala om vad de heter och uppmanar sekreteraren att anteckna namnen på medlemmarna i det nya rådet. De andra sitter till en början tysta men finner sig snabbt och börjar spinna på förslag om vad producentrådet ska syssla med. Ica-handlaren säger att han skulle önska sig ett utrymme i sin affär för lokalt odlade varor, så att kunderna alltid visste vart de skulle gå för att få tag i Yköpings-odlat. Tillsammans med lantbrukarna och kryddodlaren börjar han göra uppskattningar av vilka mängder lokalt odlat som finns att tillgå i närområdet. Kostchefen har, visar det sig, lång erfarenhet av att "jaga lokala odlare" och delar med sig av sina intryck. Innan det är dags för redovisning har de bestämt sig för ett datum då producentrådet ska hålla sitt riktiga konstituerande möte och hur de ska annonsera om och informera om detta möte bland lokala producenter i bygden.

Jag är tvungen att lämna mötet innan den efterföljande redovisningen av de handlingsplaner som grupperna kommer fram till. Jag får i efterhand veta att producentrådet höll sitt konstituerande möte några veckor senare. Fler odlare hade då slutit upp och de bestämde sig för att, med stark draghjälp av Agenda 21-samordnaren, bilda en producentförening. När sommaren kom ordnade föreningen lokala marknader i anslutning till en vägkrog. Producentföreningen ansökte om, och fick externa medel för att kunna investera i marknadsbord och markiser. Agenda 21-samordnaren lyckades också utverka tillstånd för föreningens medlemmar att använda ett av de kommunala skolköken som stod tomt under sommaren. Här tillverkades sylt och saft av lokala bär och frukter som sedan såldes under marknadsdagarna. På hösten höll de seminarier, bland annat ett i syfte att få till stånd ett förbättrat samarbete med kommunens kök och inköpsansvariga.

### Tolkning av träffen i Yköping

Även om jag inte fångade upp några samtal eller replikväxlingar under träffen i Yköping, tror jag att förutsättningarna för deltagarna att lära och få tillgång till nya aspekter på frågor som de är engagerade i, är ungefär de samma här som under de Fortsättningsträffar som Peter höll under hösten. Möjligheten till lärande finns i någon mening alltid när så många med någorlunda gemensamma intressen, men med olika kunskaper, och erfarenheter samlas och ges möjlighet till samtal. Även de skriftliga utvärderingarna antyder detta. De flesta skriver något om att de uppskattade att möta andras infallsvinklar och lyssna till vad andra hade att säga. De skriver också att de tror att träffen kan leda till "korsbefruktning", till "nya idéer" och/eller "nya kontakter". Det negativa som de skriver om i utvärderingarna handlar om att de tyckte att träffen var ostrukturerad och rörig.

För att få en uppfattning om vad träffen kan ha haft för betydelse för bildandet av producentföreningen, har jag intervjuat tre av dem som deltog,

två lantbrukare samt Ica-handlaren. Den ena lantbrukaren, han kallar sig hobbyodlare, menar att Nätverksträffen innebar att man kom till skott med en idé som funnits länge bland en handfull odlare i bygden, företrädesvis odlare som var relativt nyinflyttade och saknade belastande traditioner att leva upp till. Han säger dock att föreningen troligtvis hade kommit till stånd i alla fall förr eller senare. Fast utan draghjälp av träffen och Agenda 21-samordnaren hade det kanske dröjt något år.

Den andra lantbrukaren jag intervjuar, uttalar sig på liknande sätt kring träffens betydelse för bildandet av föreningen. Hon säger att det sannolikt hade tagit tid att komma igång med föreningen om träffen inte hade ägt rum: ”På den här träffen var det som att det skulle bli av, och det var mycket tack vare Agenda 21- samordnaren.” Båda lantbrukarna menar att det var mer betydelsefullt att Agenda 21-samordnaren deltog än hur den lokala träffen i sig var utformad. Intervjuerna sker ett drygt halvår efter träffen och då har Agenda 21 samordnaren fortfarande en bärande funktion i föreningen: ”Hon är drivande och hon har varit den som har gjort att vi har orkat”, säger en av de intervjuade lantbrukarna.

Ica-handlaren som deltog i träffen valde att inte bli medlem i producentföreningen på grund av det producentperspektiv som dominerade dess inriktning. Hans uppfattning är att träffen var avgörande för bildandet av föreningen. Men det är troligt att han inte kände till att några lantbrukare under en längre tid diskuterat idén om att starta en förening. Agenda 21-samordnaren, som jag också intervjuar, verkar övertygad om att träffen hade stor betydelse för bildandet av producentföreningen. Hon berättar att det till och från funnits planer på att satsa på lokalt producerat i kommunen under de senaste fem åren, men att den samlande punkt som träffen utgjorde, var nödvändig för att komma igång.

I Yköping är det dock bara den handlingsplan som Agenda 21-samordnaren engagerade sig i som fullföljs. Enligt Per och Pernillas minnesanteckningar var de andra handlingsplanerna mindre konkreta. De handlade om vad som borde göras på ett principiellt plan, men de innehöll inga personliga åtaganden som skulle kunna vara ett incitament för att någon tog på sig ansvaret för fortsättningen.

I Iby, där Pernilla och Per Processledare håller sin andra träff blir resultatet liknande. De problem som tas upp och de idéer för framtiden som föreslås påminner om dem som kommit fram vid tidigare träffar. Trots att jag själv inte är med ringer jag upp två av dem som deltagit för att höra vad de tyckte om träffen. Båda jag talar med, en skolköksansvarig och en lantbrukare, minns dagen som ett löftesrikt och roligt tillfälle. Båda menar också att det slutade rumpugget eftersom handlingsplanerna inte genomfördes. Den skolköksansvariga säger: ”Allting kändes mycket lätt medan vi var där... men sedan?” Lantbrukaren berättar att han vid hemkomsten från träffen kände sig full av energi och handlingskraft. Men eftersom det inte fanns någonting att lägga energin på, så dalade den sakta. Lantbrukaren tar delvis själv på sig ansvaret för att det inte blev något mer av handlingsplanen som han varit med om att ta fram. Han säger samtidigt att han inte kan föreställa sig exakt *vad* han skulle ha tagit itu med om han hade bestämt sig för att agera. De intervjuade tror båda att fortsatt stöd

hade varit viktigt för att förhindra att idéerna som föddes skulle rinna ut i sanden.

Jag intervjuar den person vid Hushållningssällskapet som lovat att fungera som stöd för idéer som växte fram under träffen i Iby. Hon betraktar dock inte träffen som i första hand ett tillfälle att skapa underlag till konkreta och omedelbara projekt. Snarare betraktar hon idéerna som togs fram som en framtida möjlighet, något som man på sikt kan gå vidare med: ”Det blev många bra möten mellan människor och träffen har bidragit till att man fått igång processtänkandet bland oss som i framtiden kanske vill arbeta med frågor om regional mat”, säger hon.

#### *6.1.5. Sammanfattande om de lokala träffarna*

Trots att dokumentationen av de träffar som hålls under Aktörssamverkansprojektets andra period inte är lika omfattande och ingående som av de träffar som hålls under den första perioden, är det möjligt att jämföra de olika uppläggen med varandra.

De första träffarna, Nätverksträffarna där deltagarna samtalade i storgrupp i två timmars tid, innebar generellt att många olika perspektiv på situationen inom livsmedelssystemet möttes och kan därmed ha givit en möjlighet för dem som deltog att lära något. En del av dem som deltog påpekar själva att de fann träffarna inspirerande genom alla nya intryck de fick. Nackdelen, som många också påpekar, var att de inte ledde vidare. De som deltog kom inte fram till vad de skulle göra i nästa steg. Peter Projektledares upplägg av Fortsättningsträffarna, liksom Pernilla och Per Processledares upplägg av de sista träffarna som hålls inom ramen för Aktörssamverkansprojektet, verkar generellt ha fungerat bättre i den bemärkelsen. De som deltog fick både möjlighet att lyssna till aktörer med andra erfarenheter och andra perspektiv på situationen inom livsmedelssystemet och möjlighet att planera för hur man kunde gå vidare tillsammans utifrån detta.

De tre sista träffarna som Peter ledde, de Sammanslagna träffarna, tycks ha ett annat syfte än de ovan nämnda. Här handlar det om att snabbt komma fram till ett rimligt sätt att arbeta vidare med något konkret. Deltagarna fick inte utrymme för att först tillsammans lägga en grund för detta arbete. Av utvärderingarna att döma tycker sig deltagarna inte heller ha lärt något nytt. Det som gör att de uppskattar träffarna är istället att man kom fram till något konkret. Träffarna kan alltså sägas ha fungerat bra utifrån sitt syfte att på kort tid åstadkomma aktiviteter och projekt. Detta syfte avviker dock från Aktörssamverkansprojektets syfte, att åstadkomma lärande mellan aktörer i länets livsmedelssystem.

Det framstår som om betydelsen av en samlande kraft, en person som är drivande och tar ansvar, är viktig om korta möten av det slag som träffarna generellt utgör, ska leda till att gemensamma idéer konkretiseras. Detta tycks gälla också om arbetet med handlingsplaner föregås av en möjlighet att föra reflekterande samtal kring livsmedelssituationen. Genom träffarna möter aktörerna en ny och främmande praktik och dessutom nya människor. Det krävs mer än en träff för att sätta igång och samarbeta,



oavsett hur konkreta handlingsplaner de tar fram och någon måste ansvara för att fortsatta möten kommer till stånd. Dessutom finns det få exempel på att samverkan och lärande över aktörsgränserna på ett lokalt plan är framgångsrikt. Det finns alltså inga projekt att hämta inspiration från.

## 6.2 Initiativtagargruppen

Redan bildandet av Projektgruppen och genomförandet av de första Nätverksträffarna ledde till att flera av initiativtagarna började ana att Aktörssamverkansprojektets öppna ansats kunde innebära en utveckling som kunde bli svår att förutse och kontrollera. Kristian Företag<sup>3</sup> uttrycker sig i en intervju (våren 2001) så här, när jag ber honom berätta om sin syn på projektet, dess framtid och förutsättningar:

Det här projektet är ett sätt att lyfta diskussionen om mat och jordbruk på ett otraditionellt sätt. Man träffas öga mot öga, och har man mötts i samtal är det lättare att förstå något som man inte förstod tidigare. Det finns ett värde i att träffas. [...] Men frågan är hur länge vi kan hålla på egentligen? Om de går vidare... om nu den här Projektgruppen börjar söka egna pengar, då blir de en egen organisation och då tappar vi initiativet. Då kan det lika gärna vara.

Kristians funderingar ger intryck av att han å ena sidan uppskattar projektets kommunikativa ansats men å andra sidan ser en osäkerhet i denna, att initiativtagarna kan förlora initiativet över projektet.

Fred verkar, utifrån den intervju jag gör med honom, inte bekymra sig för att initiativtagarna ska förlora kontrollen. Snarare verkar det vara något han hoppas på:

Vi är mitt inne i förändringsskedet just nu så vi vet inte. I ledningsgruppen händer det ju inget och jag har svårt att tro att det kommer att hända något överhuvudtaget. Det är väl i Projektgruppen som man kan hoppas att det ska hända något. För nu går det inte att stoppa det här. Det finns ingen spak att dra i. Om Företag<sup>1</sup> inte vill vara med så kan de hoppa av, men bollen kommer att rulla i alla fall... så de vågar nog inte hoppa av [skratt].

I och med Fortsättningsträffarna blir innebörden och följderna av projektets öppna ansats än tydligare för initiativtagarna. Varje framtida träff förväntas leda till ett antal konkreta idéer att arbeta vidare med på ett lokalt plan. Men vad slags idéer kommer att födas och hur många förmår projektet omfatta? Under ytan på det initiativtagarna talar om vid sina möten uppfattar jag en viktig fråga: *Hur kan vi behålla kontrollen över projektets utveckling samtidigt som vi sprider ut ansvaret på allt fler aktörer?* Denna fråga kan ses ha både en saklig och normativ sida (Forester 1993). Den sakliga rör frågor om hur man till exempel ska kunna planera och fördela ekonomiska och personella resurser i projektet utifrån den oförutsägbarhet som projektets ansats innebär. Den normativa sidan rör frågor om mål och

värderingar, dvs. frågor som huruvida projektet ska stötta *alla* slags idéer som kommer fram, även sådana som går emot initiativtagarnas intressen och värderingar.

En annan fråga som ställs är: *Hur kan vi dra någon nytta av projektet?* Projektet är otydligt i den meningen att det är svårt för Initiativtagargruppen att enkelt komma fram till vad de kan få ut av det. Här går initiativtagarnas intressen starkt isär. Av de uttalanden som Fred Företag<sup>2</sup> gör framstår det som om han vill försöka bygga upp mer långsiktig samverkan. Johanna ställer frågor om hur hennes företag ska kunna dra nytta av projektet vid nästan varje möte. Hon utarbetar också förslag på hur initiativtagarna skulle kunna gå till väga (se nedan). Hennes strävan kan ses ha betoning på det instrumentella området för lärande. Kristian verkar närmast ge upp och allt mer förlora intresse för projektet, när det visa sig inte ge något omedelbart och tydligt tillbaka till Föreningsföretag<sup>3</sup>. Han slutar delta under våren 2002 och får ingen ersättare. Också Fred slutar då han blir befordrad inom företaget och flyttar till en annan ort. Från senhösten 2001 deltar han bara sporadiskt i några möten och vid dessa tillfällen verkar han mindre engagerad i frågorna än han var medan han deltog helt och fullt. Balansen mellan de två intressena förändras i och med Freds avgång. När Kristian och Fred försvinner blir det Gunnars och framförallt Johannas intressen som dominerar i Initiativtagargruppen.

Med hjälp av minnesanteckningar från möten och intervjuer med initiativtagarna beskriver jag i detta avsnitt hur gruppen försöker utforma projektet, dvs. hur de utövar makt, i huvudsak utifrån deras centrala fråga:  
- Hur ska vi kunna behålla kontrollen och dra nytta av projektet?  
Den fråga jag diskuterar i relation till detta är:  
- Vad har initiativtagarna för möjlighet att lära genom sitt maktutövande?

### *6.2.1 Att behålla kontrollen och ha nytta av projektet*

Mötet nedan ger en bild av hur Initiativtagargruppen arbetar med frågorna om hur de ska kunna behålla kontrollen och dra nytta av projektet. När mötet hålls har Fortsättningsträffarna i Eby, Öby, Aköping och Äköping ägt rum.

#### Möte i Initiativtagargruppen (november 2001)

De som deltar är: Berit LRF, Clas Företag<sup>1</sup>, Johanna Företag<sup>1</sup>, Peter Projektledare, Kristian Företag<sup>3</sup>, Gunnar LRF, min kollega och jag (LW).

Mötet börjar med att Gunnar LRF ber Peter berätta om dagsläget i det lokala arbetet vilket han också gör. Han sammanfattar situationen i var och en av Fortsättningsträffarna varefter mötet fortsätter:

9. **Gunnar LRF:** Processen lever sitt eget liv, det har vi lärt oss. Frågan är hur man kan hantera det?

10. **Johanna Företag 1** [till Peter]: Vilka är dina övergripande slutsatser av träffarna? Finns det kraft? På vilka platser finns det kraft?

11. **Peter Projektledare:** Generellt finns det entusiasm och engagemang men ingen med förmåga att strukturera upp. Det saknas ofta en gemensam lokal kraft

med den förmågan. Det gäller att få folk att förstå vad de tycker, och förstå att de tycker lika.

12. **Kristian Företag3:** Det vi saknar i projektet som helhet och på de platser där vi håller träffar är en egen organisation. Deltagarna i träffarna är lojala mot sina moderorganisationer. De kan inte driva två frågor, dels en i egenskap av att de representerar sin moderorganisation och dels en annan i egenskap av att de deltar i något av de projekt som växer fram ur träffarna. De känner sig i första hand lojala mot sina moderorganisationer och kan inte driva två olika frågor.

13. **Johanna Företag1:** Det positiva och överraskande för mig är att det finns så många som delar våra tankar, som värnar om samma saker som vi. Det kommer från dem, inte från oss. Hur kan vi ta vara på dessa människor som våra ambassadörer?

14. **Gunnar LRF:** Jag vill göra två reflektioner. För det första behövs det någon eller några som hjälper till att bära upp projektet, eventuellt kan det vara folk från studieförbunden. För det andra sätter vi nu igång lokala projekt och här är vårt problem inte bara att hitta resurser utan att behålla fokus.

15. **Min kollega:** Ett sätt är att utbilda fler processledare. I Bondedialogen<sup>46</sup> använde vi oss av människor som gick en tredagars utbildning i processledning. Det räcker ganska långt.

16. **Kristian Företag3:** Många av aktiviteterna som kommer igång genom Fortsättningsträffarna har ju samma innehåll. Man vill lyfta matens kvalitet och framförallt lyfta lokal mat.

17. **Johanna Företag1:** Man kanske skulle erbjuda dem ett informationsmaterial som vi tar fram.

18. **LW:** Man skulle kunna höra med ABF och andra vuxenstudieförbund och andra som jobbar i de lokala projekten och aktiviteterna om de är intresserade av ta större ansvar och leda de lokala processerna.

19. **Peter Projektledare:** Det finns många krafter som inte vill driva de frågor som vi tycker är viktiga.

20. **LW:** Kan du ge ett exempel på en sådan fråga?

21. **Peter Projektledare:** Det kan till exempel vara en grupp som vill att bekämpningsmedel skall förbjudas. De som arbetar med processerna måste vara vidsynta.

22. **Min kollega:** Precis som Peter sade så tror jag att de måste vara vidsynta, de som utbildas till processledare. Det handlar mer om personen än från vilka organisationer de hämtas.

23. **Gunnar LRF:** Jag instämmer i det... De som är inblandade vill ha mer närproducerat och ekologiskt. Vad det kan leda till i längden det vet vi inte... Vad jag har funderat på är om de som representerar LRF och Föreningsföretagen i träffarna skulle vara mer förberedda på vad de kommer att möta för situation. De kunde vara lite mer tydliga med vad de vill, förbereda sig och presentera förslag. Ska vi erbjuda dem den möjligheten?

24. **Kristian Företag3:** Frågan är om det här [sannolikt Johannas förslag på informationsmaterial] passar oss. Ingen av oss har ett utbud som passar dem som vill ha mer lokalproducerat.

---

<sup>46</sup> Se Ljung 2001.

25. **Peter Projektledare** [till Gunnar]: Jag undrar vad du menar med att alla de som deltar från LRF och Föreningsföretagen i träffarna ska vara mer förberedda?

26. **Gunnar LRF**: Ja, att de är mer förberedda, att de vet vad de går in i, kanske inte i den första Nätverksträffen, men senare, i Försättningssträffarna. Kanske skall de då presentera ett smörgåsbord med idéer.

27. **Peter Projektledare**: Föreningsföretagens representanter är några av många deltagare. De kan lägga fram idéer precis som alla andra. Och jag kan tänka mig att det tas emot olika, det beror på vilka andra som deltar i träffen. Det kan bli bra, men det finns inga garantier.

27. **Johanna Företag1**: Hur ska vi kunna ha med alla dessa människor utan att projektet tappar kraft?

[Jag uppfattar aldrig att någon svarar på frågan. Gunnar avslutar samtalet om träffarna och går över till nästa punkt på agendan utan att man fattar några beslut.]

### Tolkning av mötet

Gunnar LRF (replik 9) slår huvudet på spiken med sitt konstaterande och sin fråga. Projektets har inneburit att man väckt liv i någonting, satt någonting i rörelse, och frågan är om och i så fall hur denna rörelse ska styras. Johanna Företag1s sista replik (27) speglar liknande tankegångar, hur ska man kunna ha med så många människor utan att projektet tappar kraft?

I ett projekt av det här slaget, kan man möta två slags problem (Forester 1993: 88-90). Det ena rör det instrumentella område för vårt lärande, och bottnar i osäkerhet (*uncertainty*) om vad som kan uppfattas som sant. Det andra rör normativa aspekter, det kommunikativa området för vårt lärande och bottnar i en mångtydighet (*ambiguity*) kring vilka mål och intressen som ska gälla och vad som kan uppfattas som rätt. Osäkerhet av det första slaget har att göra med frågor om huruvida till exempel den strategi vi valt kommer att fungera. Mångtydighet har att göra med frågor om vad vi ska ha som kriterium för fungera, vad vi ska mena med fungera. Det samtal som förs i denna mötessekvens berör båda dessa problem.

Gunnar (replik 14) säger att projektet behöver förstärkning och det han här tycks syfta på är problem kring sakfrågor. Peters arbetsbörda växer och en enda människa kan inte göra hur mycket som helst. Men om Peter får denna förstärkning, om man sprider arbetet på fler, kan det ställa till ytterligare problem. Dessa problem rör inte bara sakliga aspekter utan också normativa. Om initiativtagarna skulle överlåta ansvaret för det lokala arbetet på dem som ingår i detta, finns alltså för det första en risk för att de skulle kunna begå ”sakliga” dumheter, överskrida budgeten till exempel, eller slarva med mötestider. Det finns för det andra också en risk för att de som är redo att ta ett sådant ansvar skulle göra normativt fel saker i projektets namn och fokusera på frågor som inte passar Initiativtagargruppen.

Gunnar, som representerar en av finansiärerna och grundarna till Aktörssamverkansprojektet, ser att han har ansvar för att försöka behålla fokus. Men frågan är vad Gunnar menar med projektets fokus. Vad är det för syfte och mål med Aktörssamverkansprojektet som Gunnar inte vill

förlora ur sikte, och som kan gå förlorat om arbetet i de lokala träffarna överläts åt till exempel studieförbunden? Vad är ett framgångsrikt projekt enligt Gunnar och de andra initiativtagarna? Här har initiativtagarna olika uppfattningar. Utifrån sina olika perspektiv och intressen så kan de sägas mena olika saker med projektet och vilja ha ut olika saker av det, men exakt vad det är, är inte så lättfångat. Mot bakgrund av den information som finns går det dock att, åtminstone delvis, reda ut detta.

Vad är ett framgångsrikt projekt för Gunnar LRF? Med hjälp av de intervjuer som görs med Gunnar är det möjligt att få en uppfattning om hans intressen i Aktörssamverkansprojektet. Han säger, med viss eftertanke, i intervjun våren 2001:

Projektet kan ha potentialen att skapa förbättringar i livsmedelssektorn på sikt, därför är det värt att prövas. Nätverksbyggande i sig självt är positivt och nödvändigt och det finns, som jag ser det, inga andra sätt idag.

Men samtidigt, menar Gunnar, så ser han inga självklara garantier för att projektet ska bli framgångsrikt. I intervjun säger han nämligen vidare: ”Det här är ett intressant experiment, på gränsen till vad man får göra... Arbetsättet kan fungera, men det är inte givet.” I den andra intervjun (2003) säger han:

Vi har blotta det faktum att vi aldrig eftersträvat full kontroll [av projektet] utan har varit medvetna om att vi sätter igång någonting som vi inte vet var det slutar. Vi har tänkt att vi släpper tyglarna och ser vad vi kan göra genom det förtroende som vi skapar...

Gunnar LRF verkar medveten om att man inte kan ha full kontroll över projektet, men han tar den risken. Det Gunnar säger kan tolkas så att han har intressen av att förstå, och skapa förutsättningar för kommunikativt lärande i projektet. Ett framgångsrikt projekt för honom kan alltså vara att bygga nätverk och skapa förtroenden. Detta kan också ses ligga i linje med LRFs uppgift. Det är trots allt, vilket Gunnar påpekar i Initiativtagargruppens allra första möte: ”...inte LRF som ska sälja maten”.

Men i replik 23 och 26 föreslår Gunnar att representanterna för Initiativtagargruppen ska ges en möjlighet att förbereda sig inför de lokala träffarna. Att de ska komma med förslag på färdiga idéer om vad man kunde arbeta med lokalt. Hans förslag kan tyda på att han inte riktigt litar på andra aktörer som deltar i Aktörssamverkansprojektet. Det kan finnas risk för att de har idéer som kan vara mindre lämpliga för det lantbruk han företräder. Den risken kunde kanske minska om Initiativtagargruppens representanter kan förekomma andra som deltar genom att presentera färdiga förslag på aktiviteter och projekt? En sådan sak skulle kunna skötas utan att försämra möjligheten att bygga upp de förtroenden som Gunnar hoppas på. Gunnars idé kan botten i en strävan att utöva makt i projektet genom att dölja för andra berörda vilka strategier han vill använda sig av för att göra projektet framgångsrikt för LRFs del.

*Vad är ett framgångsrikt projekt för Johanna Företag1?* Johanna Företag1 gör ofta uttalanden under mötena som ganska tydligt ger en uppfattning om vad hon menar med ett framgångsrikt projekt. Johanna (replik 13) har, liksom Gunnar, överraskats av att det visat sig att de som deltar i Projektgruppen och lokala träffar, överlag har en positiv syn på svenskt jordbruk. Hon hade väntat sig något annat. Johanna är också den av initiativtagarna som tydligast ställer frågor om hur man ska kunna utnyttja detta. Hon vill kunna *använda dem som är involverade i projektet som sina "ambassadörer"*. Aktörssamverkansprojektet skulle kanske uppfattas som framgångsrikt för hennes del om detta blev möjligt. Johannas intressen verkar i huvudsak handla om kontroll, dvs. det rör det instrumentella området för lärandet. Men att lära inom det instrumentella området är också viktigt i ett aktörssamverkansprojekt, annars får deltagarna inget gjort. Nackdelen med Johannas synsätt ligger inte i att hon vill använda Projektgruppen som sina ambassadörer. Nackdelen ligger i, att hon inte verkar ha för avsikt att tala om för dem hur hon funderar på att använda dem. Projektgruppen och andra som berörs får ingen möjlighet att överväga Johannas inställning, fundera på om de vill bli ambassadörer. Johanna verkar utgå från, att det finns aspekter av initiativtagarnas strategier som måste döljas.

Vidare verkar det passa Johanna att människor som deltar i Aktörssamverkansprojektet vill veta mer om svenskt jordbruk. Det informationsmaterial som Johanna föreslår (replik 17) kan ses ligga i linje med detta. Om Företag1 får möjlighet att göra ett informationsmaterial till projektet, så kan det innebära att företaget får kontroll över vad det står och inte står, om till exempel svensk livsmedelsproduktion.

*Vad är ett framgångsrikt projekt för Kristian Företag3?* Kristian Företag3 (replik 25) ser inte på frågan på riktigt samma sätt som Johanna. Vad skulle man kunna ta fram för material som kunde gynna föreningsföretagen och samtidigt stå i samklang med människors önskemål om ekologiskt och lokalt producerade livsmedel? Föreningsföretagen har ju inte ett utbud som svarar upp mot detta. Det fokus på lokalt producerat som kommer upp i så gott som varje lokal träff, överensstämmer inte alls med Kristians perspektiv och intressen i projektet. Han verkar inte, på samma sätt som Johanna, se möjligheterna i allmänhetens generellt positiva syn på jordbruket. Detta är sannolikt ett av skälen till att Företag3 sakta men säker börjar avveckla sitt engagemang i projektet. Från och med våren 2002 deltar Kristian inte längre i initiativtagarnas möten och skälet är att företaget vill göra ett uppehåll och fundera över vad man kan ha att vinna på att delta. Med Kristians och Företag3s sätt att se, *kanske projektet överhuvudtaget inte kan bli framgångsrikt* så länge frågor om ekologiskt och lokalt producerade livsmedel står i fokus för många av dem som deltar?

*Vad är ett framgångsrikt projekt för mig och min kollega?* Min kollegas och mina förväntningar på projektet är också tämligen tydliga (replik 15 och 18). Ett framgångsrikt projekt ligger för oss nära *det som står i projektplanen*. Vi har också i tidigare möten föreslagit och till och med erbjudit initiativtagarna att hålla en processledarutbildning för dem som är

intresserade av att ta ansvar för det lokala arbetet. Det ena syftet med detta är att försöka hitta ett sätt att avlasta Peter Projektledare, att hjälpa honom att fasa ut sin (som vi börjar tro) tämligen centrala roll i de lokala arbetsgrupperna. Det andra syftet är att vi föreställer oss, att om ansvaret för de lokala processerna fördelas på olika personer, så öppnas också nya möjligheter att lära, både av varandra och om hur man kan bedriva Aktörssamverkan. Utifrån det Fred Företag2 sagt i tidigare möten, kan vi anta att hans intressen någorlunda sammanfaller med våra. Men Fred är inte med i projektet länge till och min och min kollegas roller är tämligen svaga. Vi betraktas inte, och betraktar inte heller oss själva som tillhörande Initiativtagargruppen.

*Vad är ett framgångsrikt projekt för Peter Projektledare?* Min och min kollegas förslag om att hålla utbildningar i processledning har inte fångats upp av Initiativtagargruppen. Med initiativtagarnas sätt att se framstår en sådan lösning kanske som riskfylld. Det finns, säger Peter (replik 19), de som vill driva andra (mindre vidsynta) frågor än de som initiativtagarna tycker är viktiga. Dem kan man inte överlåta ansvaret för projektet till. Men vilka mer vidsynta frågor är det då som initiativtagarna vill driva, enligt Peter? Han säger ingenting under detta möte som direkt svarar på den frågan, men av tidigare uttalanden så känner vi till Peters uppfattning. Han vill att projektet ska fokusera på utbildning och kunskapshöjning. Mot bakgrund av Peters yttranden under tidigare möten, så är det frågan om *kunskap som leder till att de som berörs får en mer positiv attityd till svenskt lantbruk*. För Peters del kan ett framgångsrikt projekt kanske likställas med att sådana utbildningar kommer till stånd?

Av den redovisade mötessekvensen som helhet kan vi konstatera att frågan för initiativtagarna inte är *om* man ska behålla kontrollen över projektet nu när det växer utan *hur* man ska kunna göra detta utan att det syns utåt. Ingen ifrågasätter detta. Det är heller ingenting de försöker dölja för varandra, utan de talar öppet om det och tar för givet att alla är införstådda. Påpekas bör dock att Fred Företag2 inte deltar i mötet. Hade han varit närvarande hade samtalet kanske tagit andra vändningar. De närvarande tar också för givet att samtal av detta slag är något som är förbehållet Initiativtagargruppen. Det är ingenting som redovisas för Projektgruppen. När Peter redovisar vad initiativtagarna tycker i olika frågor för Projektgruppen, handlar det nästan enbart om ekonomiska och praktiska frågor, något som jag återkommer till när jag beskriver Projektgruppen. Genom att vilja dölja sina intressen och avsikter kan initiativtagarna vilja tillämpa makt på ett sätt som förhindrar möjligheten för dem själva och de berörda att lära på det sätt som eftersträvas i aktörssamverkan.

En annan aspekt, som blir synlig under detta möte är att Peter Projektledare har möjlighet att lära genom sitt deltagande i projektet. Peter reagerar på Gunnars förslag (replik 23 och 26) om att förbereda initiativtagarnas representanter i de lokala träffarna, utan att avslöja för andra som deltar att de är förberedda. Peter (replik 27) bemöter Gunnars förslag på ett sätt som tyder på att han, till skillnad från de andra initiativtagarna, lär om projektet, och lär av det genom att han är så intensivt involverad. Peter talar om för Gunnar att folk som deltar i

träffarna har sin fulla rätt att förespråka vilka idéer de vill. Däremot finns inga garantier för att förberedda representanter för LRF och föreningsföretagen kan få gehör för sina idéer. Peter kan här antyda att han inte har för avsikt att, i egenskap av processledare för de lokala träffarna, driva Initiativtagar-gruppens intressen. Om det är så att Gunnar och de andra initiativtagarna förbereder sina representanter, så att de kommer med färdiga förslag på idéer som man kan arbeta vidare med, så kan Peter här mena att det är deras sak, inte Peters.

Frågan om huruvida initiativtagarna förväntade sig att Peter skulle styra de lokala Nätverksträffarna åt ett håll som passade dem, bekymrade honom en hel del i början av projektiden (se avsn. 5.4). Efter att nu ha arbetat i mer än ett år i projektet börjar Peter skapa sig en tydligare mening med sin roll. Samtalen, mötena, de erfarenheter han får av att leda träffarna och ansvara för hela projektet, kan ses ha bidragit till den mening han ger projektet och sin roll i det. Därför skiljer sig hans mening från de övriga initiativtagarnas. För Gunnar och Johanna verkar de lokala träffarna vara något som man åtminstone kan tänka sig att försöka styra över. För Peter verkar inte detta längre lika rimligt.

I det avsnitt där jag beskriver det upplägg som Peter använder sig av i de sista lokala träffarna (avsn. 6.1.3), framgår att jag uppfattar att han genom det forcerade upplägget styr de idéer som kommer fram. Dessa träffar, i Ököping, Uppsala och Åstad, hålls efter detta möte. Det Peter antyder här (replik 27), att han inte har för avsikt att gå initiativtagarnas ärenden som processledare, förstärker intrycket av att Peter inte medvetet försöker manipulera fram idéer som han tror ska falla initiativtagarna i smaken, när han leder de sista träffarna. Här är det snarare frågan om att han ser, hör och ”vaskar fram” de aspekter som blir uppenbara utifrån hans intressen och hans perspektiv och utifrån den mening som Aktörssamverkansprojektet har för honom.

Vi har alla olika intressen i och förväntningar på projektet, och de befasts och förstärks snarare än förändras under denna avslutande del av projektet (detta gäller även mig). Den som tydligast lär och förändras är Peter Projektledare och det är långt ifrån enbart genom möten med initiativtagarna han lär. I dessa möten tycks tiden i det närmaste stå stilla. Vi skapar och förstärker tillsammans en mötesform där man talar om vissa saker men inte om andra. När de normativa frågorna berörs, så hanteras de ofta som om de vore sakfrågor. Vi har därför inte heller några påtagliga möjligheter att lära. Det blir omöjligt att förhandla om våra meningar med projektet när dessa inte fullt ut uppdagas.

### *6.2.2 Initiativtagarnas perspektiv på projektet krockar*

Tätt sammanlänkat med frågan om hur projektet ska kunna växa och breddas samtidigt som man behåller fokus, är frågan om hur resurser som till exempel Peters arbetstid och de pengar som finns i projektet, ska fördelas och användas. Under projektets första år har det finansierats med medel från LRF och de inblandade föreningsföretagen. Senare tillkommer också medel från bland annat Länsstyrelsen. Men hur ska finansieringen



ordnas långsiktigt? Det är svårt att skaffa sig en överblick över vad projektet kommer att kosta. Hösten 2001 kom Initiativtagargruppen vid ett möte, preliminärt fram till att den budget man hade för projektet skulle täcka huvudprojektet, dvs. Peters lön, omkostnader för möten i Initiativtagar- och Projektgruppen samt de lokala träffarna. Kostnader som uppkom som en följd av de lokala träffarna skulle man hantera efterhand som de dök upp. Med projektets begränsade resurser handlar det alltså om att prioritera, och initiativtagarna har olika uppfattningar om hur och vad som ska prioriteras. Detta blir tydligt i de möten som hålls under denna period av projektet.

Peter arbetar bara halvtid med projektet. Det är meningen att han ska börja förbereda för nya lokala träffar samtidigt som han arbetar vidare med aktiviteterna som blivit en följd av Fortsättningsträffarna i Eby och Öby. Efterhand som de lokala grupperna blir självgående ska han släppa taget om dem. Med det går trögt med gruppernas arbete. Trots de detaljerade handlingsplaner som många grupper upprättat, händer det inte så mycket utan Peters medverkan. Projektet har nu pågått i mer än ett år och ännu har man inte några synliga exempel på vad samverkan och lärande över aktörsgränserna kan leda till. Samtidigt är just konkret handling och synliga resultat något som med allt större otålighet efterfrågas, inom både Initiativtagar- och Projektgruppen liksom av dem som deltar i de lokala träffarna. Peter, som kanske mer än någon annan känner av trycket och förväntningarna, lägger ner mycket arbete på att hjälpa några arbetsgrupper att komma vidare. Det gäller framförallt en grupp som bildades i samband med Fortsättningsträffen i Öby. Det är en träff som jag inte deltog i och som jag därför inte beskrivit. Den aktuella gruppen har planer på att arrangera en måltidvecka med evenemang och föreläsningar som vänder sig till både skolor och allmänhet. Peters engagemang i detta projekt leder till en hetsig diskussion bland initiativtagarna, framförallt mellan honom och Gunnar LRF.

#### Möte i Initiativtagargruppen (februari 2002)

Närvarande vid mötet är Gunnar LRF, Peter Projektledare, Johanna Företag1, Clas Företag2 och Berit LRF samt min kollega och jag (LW).

Gunnar LRF har redogjort för det ekonomiska läget, hur mycket pengar var och en av de inblandade organisationerna bidrar med, samt hur mycket externa bidrag som man sökt och fått. Han avslutar med att konstatera att i stort sett hela budgeten är in-tecknad fram till hösten 2002.

21. **Peter Projektledare:** Vi får arbeta mer med att söka pengar. Jag ser två nivåer för ansökningar. Dels får vi söka pengar till det lokala arbetet efter träffarna. Vissa sådana projekt och ansökningar kan användas som mall för andra träffar och spridas på så sätt. Dels får vi söka pengar till att få ut ett budskap över länet, det vill säga för huvudprojektet. Både Jordbruksdepartementet och Konsumentverket utlyser medel för projekt som passar med vår ansats.

22. **Gunnar LRF:** Det är osäkra pengar, det enda vi vet säkert är att finansieringen kan lösas fram till hösten

23. **Peter Projektledare:** Det måste finnas någon som är ansvarig för alla de förslag som kommer upp i Försättningssträffarna.

24. **Gunnar LRF:** Det måste finnas en grund, din lön och eventuella nya processledares som vi plockar in. Försättningssträffarna måste fullföljas. Projektgruppen kostar också... Det handlar om vilken ambitionsnivå vi har framöver också. Hur skall vi göra med de platser där Försättningssträffarna inte lett till några aktiviteter, ska vi göra ett nytt försök eller släppa dem? Vi måste ta hand om det vi sätter igång. Vi kan inte lämna med löften bakom oss som inte infrias. Vi kan inte lämna över något som inte fungerar som vi lovat. Och vi skall inte lova något som vi inte kan hålla.

25. **Min kollega:** Det här är rörigt.

26. **Peter Projektledare:** Det hänger på mig. Det måste sökas pengar för de lokala aktiviteterna och jag måste hjälpa till med att söka dessa pengar. Folk är inte vana vid sådant, och ansökningarna måste koordineras.

27. **Johanna Företag1:** Du?

28. **Gunnar LRF** [irriterat]: Det måste finnas någon som vill ha det här och några som varit med i träffarna som känner sig så pass ansvariga att de kan ta tag i frågan själva.

29. **Peter Projektledare** [lugnt]: Jag ser att det som nu skall göras i Öby kan användas som ett bra exempel. Om det blir lyckat, vilket jag tror att det kommer att bli om jag hjälper till, så kommer vi att kunna använda det som ett exempel som vi kan erbjuda andra lokala träffar.

30. **Min kollega:** Ekonomifrågan måste komma in som en viktig punkt i handlingsplanerna under försättningssträffarna. Annars förskjuts ansvaret på Peter.

31. **Peter Projektledare:** Det är viktigt att någon samordnar ansökningarna om pengar och hjälper till. Annars finns risken för att idéerna som kommer fram genom träffarna börjar konkurrera med varandra, att man börjar ansöka om samma pengar från samma instanser. Jag tror att ett skäl till att en temavecka kring mat i Öby är ointressant för er är att det inte rör sig om en stor stad. Temaveckan kommer inte att vända sig till så många att det blir kommersiellt intressant för er. Det hade låtit annorlunda om det hade varit frågan om aktiviteter i Xstad.

32. **Gunnar LRF:** Men det du egentligen frågar om är om vi kan söka så mycket pengar från Jordbruksdepartementet eller någon annan instans så att det täcker både det övergripande arbetet och löner och dessutom till lokala projekt som det i Öby?

33. **Peter Projektledare:** Vi har olika saker vi kan erbjuda. En lyckad lokal satsning, till exempel i Öby, kan vi använda i försättningen. Vi kan erbjuda hela idén som ett paket eller ett förslag till andra Försättningssträffar.

34. **LW:** Att skala upp projektet och sprida det över länet genom Nätverksträffarna har jag inte sett som att flytta en idé från en plats till en annan. I så fall blir frågan om ett annat projekt än vad det var tänkt som från början. Då utgår vi inte från lokala förutsättningar och önskemål.

35. **Min kollega:** Det är skillnad på att lära och att sälja.

36. **Peter Projektledare:** Att söka pengar är en svår grej. Om människorna i de enskilda projekten inte klarar det, då rinner alltihopa ut i sanden. Det är *nu* vi måste söka pengar. Jag är inte ute efter att ta ifrån dem makten. Men det är en klar fördel om vi kan hjälpa till. Det är en samordningsfråga.

37. **Johanna Företag1:** [något om vikten av samordning]

38. **Gunnar LRF** [högröstat]: Ägandet av de lokala projekten, av de idéer som kommer ur Fortsättningsträffarna ska finnas lokalt. Den lokala kraften måste vara starkare än pengarna. Vi får sätta oss och prata om det här du och jag Peter.
39. **Johanna Företag1**: Man måste hålla ihop pengarna.
40. **Gunnar LRF** [lugnare]: De människor som ska representera oss lokalt måste bli mer införstådda i vad det här projektet går ut på så att de kan förbereda sig.
41. **Peter Projektledare** [till Johanna]: Hur menar du?
42. **Johanna Företag1**: Man måste hålla ihop ansvaret för finansieringen, inte sprida det för mycket, då förlorar vi kontrollen.
43. **Peter Projektledare**: Då tycker vi ju likadant du och jag.
44. **Johanna Företag1**: Jag tycker att vi tycker likadant alla tre.
45. **Gunnar LRF**: Men kraften måste finnas i de lokala projekten
46. **Peter Projektledare**: Vi skall ha överblick. Annars finns risken att man lokalt kan gå in och förstöra.
47. **Gunnar LRF** [lugnare]: Vi har lite olika uppfattningar här. Vi behöver mångfalden av olika projekt och behöver hitta ett sätt att balansera det... Peter är redan överhopad med arbete. Det finns andra viktiga saker att koncentrera dina krafter på och söka pengar för.
- [Gunnar talar om att det är dags att avsluta mötet, vi får återkomma till frågan om hur resurserna ska användas. Han säger återigen att Peter och han får diskutera vidare på tumanhand]

#### Tolkning av mötet

Initiativtagarna är, så vitt jag känner till, inte öppet så oense i någon annan fråga som rör projektet än i den här om hur Peter ska förhålla sig till det lokala arbetet i allmänhet och till sitt arbete i Öby i synnerhet. Peter är förhållandevis ensam om sin åsikt om hur han ska prioritera sina arbetsuppgifter och uppvisar en stor viljestyrka. Han radar upp flera motiv för sitt engagemang. För det första är det på tiden att Projektet nu har ett bra och framgångsrikt exempel att visa upp, men för att detta ska kunna förverkligas måste han hjälpa till på det sätt han har för avsikt. De som deltar i de planerade aktiviteterna är ovana vid, eller klarar av andra skäl inte av att själva söka pengar (replik 26, 29, 36). För det andra kan ett framgångsrikt exempel användas som mall för andra grupper att ta efter (replik 33). För det tredje är det nödvändigt att samordna och koncentrera ansökningar om sponsorer och pengar. Eftersom flera lokala projektidéer har liknande inriktning finns det annars risk för att grupper inom Aktörssamverkansprojektet börjar konkurrera med varandra (replik 31, 46). Johanna Företag1 (replik 42) håller med honom om det tredje argumentet. Ansökningarna måste samordnas och pengarna "hållas ihop". Jag (replik 34) och min kollega (replik 35) är kritiska till Peters tanke om att erbjuda hela idén med en måltidsvecka som ett "paket" till andra grupper. Det rimmar illa med aktörssamverkan och lärande. Men Peter förklarar sig (replik 36). Han är inte ute efter att ta ifrån dem makten utan att hjälpa till, få saker att hända, säger han.

Gunnar är irriterad och kritisk. Men Peter väjer inte för Gunnar. Han tar plats. Grunden till skillnaden i Peters och våra övrigas syn på projektet kan

tolkas så, att Peter genom sitt arbete är väl införstådd med det som händer i de olika grupperna som bildats. Utifrån sina praktiska erfarenheter av arbetet i grupperna, utifrån den mening med träffarna som växer fram genom hans deltagande, oroar han sig för att det kommer att dröja länge innan någon av grupperna lyckas genomföra sina handlingsplaner. Det kommer att dröja innan det finns några synliga resultat att visa upp. I värsta fall kommer det aldrig att hända, utan grupp efter grupp kommer att upplösas vilket vore förödande för Aktörssamverkansprojektet som helhet. Peter tar ett stort ansvar för projektet, men det gör också Gunnar utifrån sitt perspektiv. För Gunnar, liksom för oss andra som inte deltar i det praktiska arbetet i grupperna utan istället betraktar det hela distanserat och principiellt, är situationen inte överhängande. Peter däremot ser först och främst att de lokalt inte är mogna ännu, inte tillräckligt självgående för att söka pengar själva, samtidigt som det är *nu* något måste hända. Våra olika perspektiv förenas inte under mötet. För Gunnar LRF och de andra i Initiativtagargruppen handlar det i huvudsak om hur man ska optimera projektledarens arbetsinsatser. För mig och min kollega handlar det om hur man kan möjliggöra ömsesidigt lärande i de lokala projekten. Ingen av oss har Peters erfarenheter och vi tänker därför inte på vilka konsekvenser det i huvudsak osynliga lokala arbetet kan få i ett större sammanhang. Vi tänker inte på att ”synliga resultat” kan påverka möjligheten att ansöka och få externa medel, eller att ”synliga resultat” kan vara viktiga för att bibehålla de berördas intresse för projektet. För Peter måste träffarna också kunna fasas in i Aktörssamverkansprojektet som helhet och i det normativa sammanhang som projektet verkar i. För Peter får frågan om lärande stå tillbaka för den andra aspekten, att det är hög tid att det händer något konkret och framgångsrikt som kan lyftas fram. Men det är inte säkert att detta innebär en konflikt för Peter på samma sätt som det gör för mig och min kollega. Det lärande som Peter menar, när han talar om projektet, är inte detsamma som det vi pratar om. För Peter handlar det, som vi känner till, om ”att lära ut”. Det är kanske inte samma ”skillnad på att lära och att sälja” för honom som det är för mig och min kollega.

Vi kommer inte så långt i vårt förhandlande under detta möte. Det är bara Peter som har deltagit i de arbetsgrupper som bildas efter de lokala träffarna. Vi andra har bara hans berättelse och minnesanteckningar. De framstår som reifikationer (Wenger 2003) som inte kan kompensera för vårt eget deltagande. De kan inte utgöra en grund för produktivt meningsskapande mellan oss som deltar i mötet. Det blir istället Gunnar som utnyttjar sin position som Peters chef och säger att han och Peter får fortsätta diskutera frågan i enrum.

Vid nästa möte med initiativtagarna kommer frågan upp på nytt på ungefär samma sätt. Jag vet inte om det beror på att Gunnar och Peter inte haft något enskilt möte om saken, eller om de haft ett, men inte kommit fram till en gemensam hållning. I den intervju jag gör med Gunnar i samband med att projektet avslutas säger han, om denna period i projektet, att det var en period då det fanns fara för att man skulle tappa kontrollen över projektet:

Från hösten 2001 hade vi en brist på styrning. Vi insåg att Peter inte skulle orka, han prioriterade Projektet för mycket, det är helt naturligt för en eldsjäl som Peter. Men då tog vi i med kraft. Jag engagerade mig i några samtal med Peter och nu tycks det som vi har fått ordning på det.

Jag tolkar detta som att de samtal som Gunnar och Peter hade här, inte rör någon form av ”uppläxning” av Peter för att han sköter sitt jobb på fel sätt. Snarare handlar det om att hjälpa Peter att gå ner i varv och hitta ett rimligt sätt att jobba på, i projektet.

Först efteråt, när måltidsveckan i Öby är genomförd, accepteras Peters sätt att leda det hela av de övriga i Initiativtagargruppen. Ansträngningarna att hitta sponsorer för måltidsveckan blir nämligen till sist framgångsrika. Peter genomför det han föresatt sig och måltidsveckan får publicitet också utanför Öbys gränser. Det blir som Peter förutspådde. Aktörssamverkansprojektet blir mer känt i större kretsar när det finns ett framgångsrikt, konkret exempel att lyfta fram (en reifikation enligt Wenger 2003). Det blir enklare att beskriva projektet och underlättar för Peter i hans ansökningar om finansiering för fortsatt verksamhet. Det är bara jag och min kollega som fortfarande är tveksamma. Min uppfattning är att Peter driver på för mycket och tar så stort ansvar. Jag oroar mig för att möjligheten att lära för deltagarna i de lokala arbetsgrupperna helt uteblir. Men det är ingenting jag säger högt, vare sig i Initiativtagargruppen eller i Projektgruppen. Och Peters och min kontakt är, som redan nämnts, mycket sporadisk under den här perioden, så jag säger ingenting till honom heller.

### *6.2.3 En reklamkampanj?*

Framåt våren 2002 blir Johanna allt otåligare när det gäller Företag1s möjlighet att få ut något av projektet. Kristian Företag3 har svårt att i längden motivera sitt deltagande och Företag3s medfinansiering av projektet, eftersom det inte inom en rimlig framtid ser ut att ge någonting tillbaka. Johannas fråga om hur man kan dra nytta av projektet blir en stående och allt tydligare punkt på mötena. Hon sätter också sin fråga i relation till Projektgruppen: ”Hur kan vi få Projektgruppen att förstå att föreningsföretagen vill använda projektet som en drivkraft för miljö, etik och lokalproducerat?” undrar hon till exempel på ett möte, utan att egentligen få någon respons av de övriga.

När jag ska bege mig hemåt efter det möte som jag redovisar delar av nedan, följer Peter mig till bussen. Han berättar då att han förstått att Johanna ”varit på Gunnar” i frågan om vad Föreningsföretag1 har att vinna på att medfinansiera projektet. Föreningsföretag1s förslag nedan bör, uppfattar jag det som, ses i ljuset av att Johanna börjar bli allt mer otålig och därför bestämt sig för att påskynda processen.

### Möte i Initiativtagargruppen (maj 2002)

Närvarande vid mötet är Peter Projektledare, Gunnar LRF, Clas Företag1, Johanna Företag1, Berit LRF samt jag (LW). Punkten man har kommit till på mötets dagordning är: "Hur kan projektet användas på marknaden?" Det är Clas som har ordet. Han ställer sig framför whiteboardtavlan och börjar.

1. **Clas Företag1:** Vi har tagit hjälp av en reklambyrå för att hitta en logga och ett budskap som alla de organisationer som ingår i projektet skulle kunna enas om. Syftet är att vi som en enhetlig grupp ska kunna vända oss ut mot marknaden och mot olika aktörer med ett gemensamt budskap.

[Clas vecklar ut en plansch och fäster den på whiteboardtavlan. Planschen – ett tecknat motiv – föreställer människor som representerar en mångfald av olika yrken, åldrar och kulturer, sysselsatta i ett klassiskt svenskt bondelandskap med grödor och glada djur. Under bilden står "Svensk Matfilosofi" och under denna "slogan" står med liten text alla organisationer och instanser som finns representerade i Initiativtagar- och Projektgruppen.]

**Clas** fortsätter: Den här bilden skulle kunna användas i en bred kampanj med ett brett budskap som passar alla organisationer som ingår i Projektgruppen. Inom ramen för en sådan kampanj ska det finnas utrymme för alla organisationer och företag som är med att driva sina speciella frågor. Men den här idén är ingenting vi behöver ta ställning till nu. Det måste få mogna, vi får se det som en långsiktig idé och vi får fundera på annonsplatser i dagstidningarna och i affärer längre fram.

2. **Peter Projektledare:** Vi behövde se det här idag. Men man kan undra vad Projektgruppen skulle säga om det här förslaget. Det utgår trots allt tydligt från ett producentperspektiv.

3. **LW:** Jag har svårt att se framför mig en process som skulle kunna leda till att Projektgruppen godkände en reklamkampanj.

4. **Peter Projektledare:** Jag tror att det skulle kunna fungera. Men på ett sätt så är hela den här idén traditionell. En reklamkampanj utgår från ett gammalt sätt att se på projektet. Egentligen behövs det inga annonskampanjer. De som ingår i Projektgruppen kan sprida samma bilder. Det behövs inga annonskostnader.

5. **Clas Företag1:** Det kan gå parallellt.

6. **Johanna Företag1:** Jag behöver ett besked från Projektgruppen ganska snart. Jag föreslår att Peter och Clas jobbar ihop om idén och funderar över hur man kan presentera den för Projektgruppen.

7. **Peter Projektledare:** Ja men att vi [dvs. Clas och han] jobbar ihop får absolut inte synas.

8. **Gunnar LRF:** Vi kanske ska bli tydligare med vår roll och vad vi vill i Projektgruppen, vi kanske ska börja kalla oss "Strategiska Producentgruppen" i Projektgruppen. Göra tydligt att vi har producentintressen?

### Tolkning av mötet

Peters första replik (2): "Vi behövde se det här idag", är för mig en del av förklaringen till Föreningsföretag1s förslag. Hela hösten och vintern har gått utan att det händer särskilt mycket inom Projektet. Det räcker inte med de lokala aktiviteter som Peter beskriver i samband med varje möte. Både Initiativtagargruppen och Projektgruppen har allt mer kommit att bli

passiva åskådare till det som sker i det lokala arbetet (vilket inte är särskilt mycket, bortsett från måltidsveckan i Öby).

För mig är Föreningsföretag1s idé mycket överrumplande och kontroversiell. Gunnar känner sannolikt redan till idén med tanke på att han inte kommenterar den alls utan verkar avvakta våra andras reaktioner. Också Peter känner sannolikt, i egenskap av projektledare, till idén. Han ser den på två sätt, säger han. Dels uppfattar han inte en ”reklamkampanj” i sig som kontroversiell så vitt den omfattar alla perspektiv som ingår i projektet, inte bara producenternas (replik 2). Dels säger han att det egentligen inte behövs några påkostade kampanjer. Med rätt budskap kan Projektgruppen själv sprida det inom sina nätverk (replik 4). Clas (replik 5) och Johanna (replik 6) kan dock vara allt för otåliga för att förlita sig på Projektgruppen när det gäller att sprida budskapet effektivt.

Peter är nog med att ett samarbete mellan honom och Clas inte får synas utåt (replik 7). Även om hans syn på Aktörssamverkansprojektet förändrats tack vare hans aktiva deltagande, så visar det sig nu ändå vara viktigt för honom att hans roll i projektet och hans nära samarbete med initiativtagarna, inte uppdagas för Projektgruppen. I denna fråga kan Peter ses försöka manipulera fram en tillit till sig som person bland Projektgruppens medlemmar (Forester 1993). Peters uttalanden vid ett tidigare möte under denna period kan tolkas så att han inte vill styra de lokala träffarna så att de passar Initiativtagargruppens intressen. Men här handlar frågan om något annat. Peter verkar inte lita på att Projektgruppen skulle acceptera att han samarbetade med initiativtagarna. Han kanske tror att de betraktar honom som ”neutral” och att det är viktigt för Aktörssamverkansprojektets fortsatta utveckling att de behåller denna uppfattning?

Peter lär mer än andra som deltar i projektet på grund av att han är med överallt och har ett stort ansvar för projektet. Men när det gäller sin egen roll, så framstår det som om han själv sitter kvar i sitt ”gamla sätt att se på projektet”. Vid den intervju jag gör med Peter våren 2001, säger han att det bara är möjligt att hantera konstellationen av så många olika intressen i Projektgruppen, varav några dessutom ”av tradition” är avogt inställda mot LRF: ”om man jobbar på ett väldigt speciellt sätt”. Projektgruppen utgör en skör sammansättning och eftersom en del är misstänksamma mot det som initiativtagarna företräder så måste de behandlas som: ”ägg i en korg”:

Jag måste vara strategisk och känna av precis var gränsen går... Visst kan man betrakta det som manipulativt, men jag ser det som nödvändigt. Om det görs felsteg så kan en organisation dra sig undan och det kan leda till att fler väljer att avsluta samarbetet, att det blir ett stort manfall.

Precis som Johanna Företag1 och Gunnar LRF kan Peter ses försöka dölja vissa strategier för Projektgruppen. Projektgruppen får härigenom inte tillgång till viktig information om projektet och förlorar därmed möjligheten att lära både om situationen inom livsmedelssystemet och om situationen i Aktörssamverkansprojektet.

Gunnars förslag (replik 8), att initiativtagarna kanske borde bli tydligare med sin roll i Projektgruppen, kan tolkas som att han är redo att börja spela med mer öppna kort. Om hans förslag genomfördes, skulle det sannolikt underlätta för Peter Projektledare. Han skulle slippa balansera mellan Projekt- och Initiativtagargruppen. Föreningsföretagen och LRF skulle då själva kunna ta ansvar för sina intressen. De skulle själva avgöra vilka av dessa intressen som var lämpliga att framföra i Projektgruppen och vilka som det var bäst att tåga om. Men som ordförande under möten ställer Gunnar ofta intressanta frågor och ger förslag, för att sedan gå vidare till nästa punkt. Ungefär som om han vill låta oss smaka på det han säger ett tag innan det blir dags att diskutera. Det bildas ingen ”strategisk producentgrupp” av initiativtagarna under projektiden. Men i det projekt som småningom startas efter det att Aktörssamverkansprojektet upphör, samarbetar Föreningsföretagen och LRF på ett närmare sätt med flera av organisationerna i Projektgruppen. Detta ökar möjligheten för att initiativtagarnas intressen synliggörs för andra aktörer i livsmedelssystemet.

#### *6.2.4 Projektets avveckling påbörjas*

Frågorna om hur man ska kunna behålla kontrollen över och dra nytta av projektet återkommer direkt eller indirekt vid alla möten i Initiativtagargruppen som jag deltar i. Det svar på dessa frågor som initiativtagarna själva slutligen kan ses ge, bidrar till att de bestämmer sig för att avsluta projektet.

Per och Pernilla Processledare anlitas på prov efter årsskiftet 2001/2002, för att leda de sista tre träffar som hålls inom projektet. Ett skäl till att det dröjer så länge innan Peter får förstärkning, som jag i efterhand funderat över, kan vara att initiativtagarna redan hösten 2001, när frågan om förstärkning kommer upp, är tveksamma till att fortsätta projektet. De vill inte dra in fler än nödvändigt i arbetet så länge de är osäkra på om och hur det ska utvecklas. Till sist blir det dock omöjligt för Peter att både upprätthålla det pågående lokala arbetet och starta nya träffar. Per och Pernilla anlitas på prov, medvetna om att de inte har ansvar för att följa upp de idéer som eventuellt kläcks under träffarna. Innan de bjuder in till dessa träffar har de försökt försäkra sig om att det finns ansvariga inom de berörda i kommunerna eller andra instanser, som är intresserade av att stötta de idéer som träffarna kan föda.

Vid det möte som redovisas nedan, går initiativtagarna än en gång igenom alla de projektidéer som man lokalt arbetar med inom ramen för projektet. Idén om att starta ett nytt projekt har slagit rot. Syftet med detta möte är delvis att komma fram till om det finns någon möjlighet att bedriva någon form av lokala träffar inom ramen för detta.

Mötet hålls hösten 2002 och är det sista som vi hör från initiativtagarna. Det ger en antydning om ett projekt i ”upplösning”. Berit LRF har slutat att medverka i projektet. Fred arbetar inte längre inom Företag2 i detta län och Kristian och Företag3 gör ett uppehåll för att bestämma sig för om och hur



de ska medverka framöver. Peters idé om hur man skulle kunna gå vidare, på ett helt nytt sätt, och i kanske i ett helt projekt, utifrån de erfarenheter man har fått av Aktörssamverkansprojektet, har redan börjat diskuteras både i Initiativtagar- och Projektgruppen, även om ingenting ännu är bestämt.

#### Möte i Initiativtagargruppen (september 2002)

De som deltar i mötet är Peter Projektledare, Gunnar LRF, Johanna Företag1, Clas Företag1, jag (LW) samt Pernilla och Per Processledare.

Detta är andra gången som Pernilla och Per deltar i ett möte i Initiativtagargruppen. Syftet är att de ska berätta om sina intryck av träffarna och också bidra med sin syn på om det är möjligt att fortsätta med det lokala arbetet i det nya projektet. Huvuddelen av mötet, som jag väljer att inte beröra, rör frågan som under en tid diskuterats inom Initiativtagargruppen. Den handlar om hur man långsamt skulle kunna avveckla hela Aktörssamverkansprojektet och småningom kanske sätta igång med ett nytt, tillsammans med de organisationer och instanser som ingår i Projektgruppen och som är intresserade av detta. Men det nya projektet är fortfarande bara en idé. Utgångspunkten för det som mötesdeltagarna diskuterar nedan är om de lokala träffarna kan utformas på något sätt, så att de kan rymmas i det nya projekt som de nu skissar på.

Peter Projektledare har börjat med att beskriva dagsläget inom projektet och sammanfattar sin syn på det lokala arbetet så långt.

3. **Peter Projektledare:** Nu har vi närmare 20 organisationer som deltar i Projektgruppen, det skapar status och tyngd. Efterhand vill alla som deltar i träffarna på lokal nivå åstadkomma något konkret. Det var anledningen till att jag satsade så högt i Öby, trots att det innebar att jag fick jobba mer än lovligt under ett tag. Det behövdes att vi kunde visa upp att det händer konkreta saker. Det ger en kick till andra grupper så att de förstår att så här kan man göra. Det är viktigt att ta hand om det vi satt igång och än så länge är mycket av det lokala arbetet bara prat. Vi måste över en tröskel i flera arbetsgrupper så att man ser att där har vi gjort det och där har vi gjort det. Så att aktörer satsar energi och pengar i projektet...

[Sannolikt fälls det en rad kommentarer här innan Peter fortsätter men jag har inte antecknat dem.]

**Peter Projektledare** [fortsätter]: De idéer som vi har på gång kommer att rinna ut i sanden om det inte får hjälp på traven. Vi har fortfarande en mängd grupper med idéer som inte fått det stöd de skulle behöva, där det måste sökas pengar för att de ska kunna gå vidare. Jag kommer att gå in för det nu, att hjälpa till och söka pengar så att man kommer igång på allvar på egen hand och min roll kan börja fasas ut.

4. **Johanna Företag1:** Vi kan parkera det här med processledning så länge. Men någon måste hålla ihop det. Det var väl rätt bra det som hände nere i Öby med den där måltidsveckan. Skulle vi planera flera sådana. Orkar vi genomföra tio stycken?

5. **Peter Projektledare:** Vi kan inte arbeta så. Vi kan inte komma uppifrån och säga att alla grupper ska jobba med måltidsveckor. Det kan inte vara så fyrkantigt. Det måste vara något som är lokalt rätt. Det är viktigt att de får jobba med sina egna idéer, att det finns en "det kommer från dem" känsla.

[När Peter är färdig med sin sammanfattning går man igenom valla de idéer som emanerat ut Nätverksträffarna. Pernillas börjar med att berätta om de träffar som hon och Per ansvarat för.]

11. **Pernilla Processledare:** Det fanns en Ica-handlare i Yköping som är väldigt drivande, han vill mycket och är handlingskraftig. Han ska försöka med att satsa på lokala varor i sin affär...

12. **Johanna Företag1:** Men det är viktigt att enskilda grupper inte tar konceptet och gör till sitt eget. Det måste ju framgå att det sker under vårt [dvs. Aktörssamverkansprojektets] paraply [Till Pernilla och Peter:] Ni får fråga den där Ica-handlaren och andra vad de har bakom sig som stöttar dem. Vi måste se till att handeln tar vår position.

[Det blir enligt mina anteckningar inte mer pratat om Johannas uttalande. Pernilla berättar vidare om de idéer som utvecklats i Yköping och Iby. Därefter blir det Peters tur att berätta om idéerna som utvecklats ur hans träffar. Han berättar om de projekt som kommit igång i Eby, att den första fasen i det projekt som syftar till att skapa en märkning av betesbaserat kött är avslutad och att man nu söker pengar för nästa fas. Han har kommit till hur arbetet med producentregistret fortskrider i Eby.]

19. **Peter Projektledare:** Den andra gruppen i Eby har nu, sedan vi fick pengar kommit långt med att låta lägga upp ett producentregister med alla som är intresserade av att producera för en lokal marknad. Det ska vara tillgängligt för handel och restauranger och affärer och uppdateras med jämna mellanrum...

20. **Gunnar LRF:** Om de får igång ett fungerande producentregister, vem äger det projektet i så fall? Är det de eller vi?

21. **Johanna Företag1:** Kunde man inte lägga alla frågor som har med lokal mat att göra under Regional Matkultur<sup>47</sup> istället?

22. **Pernilla Projektledare:** Egentligen kan nästan alla idéer hänföras till Regional Matkultur. Om vi släpper dialogen, samtalen och samverkan och gör så som ni är inne på, tar fram koncept och mallar för vad man ska jobba med i de lokala träffarna så kommer Aktörssamverkansprojektet inte att sticka ut på något sätt. Det kommer att bli som vilket projekt som helst. Styrkan i det här projektet är väl dialogen?

23. **Johanna Företag1:** Du Peter, du får försöka ta fram en skrivelse om Aktörssamverkansprojektet där det tydligt framgår på vilket sätt det skiljer sig från Regional Matkultur. Det är viktigt för alla Föreningsföretagen. Vi måste veta vad vi investerar i.

[Det beslutas att Peter ska ta fram en sådan skrivelse till årsskiftet.]

### Tolkning av mötet

Den sammanfattning av projektet som Peter gör i inledningen av denna mötessekvens kan ses som en summering av det lokala arbetet så långt. Peter (replik 3) tar återigen upp Öby som ett föredöme, något som man kan visa upp, och som en bild av hur han ser att han ska jobba framöver. Han

---

<sup>47</sup> Regional Matkultur är ett samarbetsprojekt mellan Hushållningssällskapen, LRF och SLU som syftar till att stödja landsbygdsutvecklingen med inriktning på livsmedelsproduktion.

vill fortsätta stödja det lokala arbetet så att fler kommer över tröskeln och han kan släppa taget, men inte på det sätt som Johanna Företag1 (replik 4) föreslår. Man kan inte kopiera Öby-aktiviteten på tio nya platser. Johannas förslag kan vara ett (sista) försök att utforma de lokala aktiviteterna på ett sätt som möjliggör kontroll, samtidigt som arbetsinsatserna för projektledarens del minimeras. Aktiviteter, och den form av marknads-evenemang som måltidveckan i Öby innehöll, kan i stort sett vara de enda som passar in i hennes idé om hur detta skulle kunna möjliggöras.

Projektidéerna som beskrivs av Pernilla och Peter kritiserar av Johanna och Gunnar (replikerna 12, 21 respektive 20). Idéerna konkurrerar med Föreningsföretagens affärsidé och/eller med redan etablerade projekt på livsmedelsområdet som LRF redan är engagerade i. Initiativtagarna har så långt möjligt försökt att hålla projektet i styr och undvika sådana krockar, men det tycks inte vara alldeles enkelt. Johanna (replik 23) oroas av tanken som Pernilla kommer med, att hela projektet kan rymmas under ett annat projekt, Regional Matkultur. På grund av det sätt på vilket det lokala arbetet är upplagt, kan initiativtagarna aldrig vara riktigt säkra på vad de egentligen investerar i. Det blir uppenbart att projektet inte fungera så som initiativtagarna en gång tänkte sig. Det visar sig svårt att dra någon uppenbar nytta av Aktörssamverkansprojektet. Det visar sig också svårt att fasa in det i de strukturer, projekt och verksamheter som redan existerar inom livsmedelssystemet.

#### *6.2 5 Vad har initiativtagarna haft för möjlighet att lära?*

Inledningsvis i detta avsnitt presenterade jag en fråga som jag uppfattar att initiativtagarna återkommande ställer:

- Hur ska vi kunna behålla kontrollen och dra nytta av projektet?

Det sätt på vilket de försökt tillgodose sina intressen, att behålla kontrollen och dra nytta av projektet, kan ses som makthandlingar. Den fråga jag ställer utifrån detta är:

- Vad har initiativtagarna för möjlighet att lära genom sitt maktutövande?

Nedan diskuterar jag dessa frågor.

Utöver Peter Projektledare, är det bara Gunnar LRF och Clas Företag1 som deltar i projektet i samband med att det avvecklas på allvar efter årsskiftet 2002/2003. Initiativtagargruppen är då upplöst. Jag har alltså inte intervjuat Johanna Företag1, Fred Företag2, Kristian Företag3 eller Berit LRF och frågat dem om, och i så fall vad de tycker att de lärt sig av projektet. Resonemanget om vad de haft för möjlighet att lära bygger i stället på mina egna iakttagelser.

När det gäller Fred, är hans engagemang i projektet inte så långvarigt att det går att uttala sig om vad han kan ha lärt. (Han deltar från hösten 2000 till hösten 2001, därefter deltar han sporadiskt och, uppfattar jag det som, med mindre entusiasm än tidigare.) Berit LRF framstår som en person som väljer att förhålla sig tämligen distanserat till projektet, hon har ingen stor uppgift i projektet och uttalar sig mycket sällan på möten i Initiativtagar- och Projektgruppen. Också Kristian Företag3 är förhållandevis tillbakadragen. Han kan ha förlorat intresset för projektet betydligt tidigare

än Johanna, och deltagit pliktskyldigt och utan att förvänta sig att få ut något av det under en stor del av tiden. Nedan diskuterar jag vad Johanna, Peter, Gunnar och Clas kan ha haft för möjligheter att lära.

*Vilka möjligheter har Johanna Företag1 haft att lära?* Johanna är en av de mer inflytelserika personerna i Initiativtagargruppen, något som förstärks i takt med att övriga initiativtagare slutar medverka. Men Johanna deltar inte i mötena med Projektgruppen eller i de lokala träffarna. Hon verkar bli överraskade över att allmänhetens inställning till svenskt lantbruk visar sig vara förhållandevis positiv. Denna information ger henne möjlighet att lära om projektets normativa sammanhang, inom den kommunikativa domänen för lärande (Mezirow 1991, Forester 1993). Men frågan är om Johannas mening med projektet egentligen förändras så mycket i och med denna information. Johanna ställer under hela projekttiden samma fråga: Hur kan initiativtagarna dra nytta av projektet och allmänhetens positiva inställning till svenskt lantbruk? Hon får dock aldrig något tillfredsställande svar. Det kan ses som att Johanna inte kan skapa någon produktiv mening med den information hon får. Mot bakgrund av att hon i stort sett ställer samma frågor om projektet under hela projekttiden kan hennes *uppfattning om projektet och livsmedelssystemet med dess aktörer ses som relativt oförändrad*. Kanske hänger det samman med att informationen om den positiva inställningen till svensk mat bland dem som deltar i projektet för henne utgör en reifikation (Wenger 2003). Om Johanna istället hade valt att delta i Projektgruppen och ställt frågan där, hade hon kanske fått svar som hade bidragit till hennes fortsatta meningsskapande kring projektet? Hon hade kanske fått möjlighet att ställa nya frågor? Nu får Johanna istället besvara sin fråga själv. Och ”svaret” som hon kan ses ge är, att hon inte kan få så stor nytta av Aktörssamverkansprojektet att det är värt att fortsätta. Den makt som Johanna kan ses utöva när hon utformar projektet tillsammans med de andra initiativtagarna, ger alltså henne själv små möjligheter att lära på det sätt som eftersträvas i aktörssamverkan.

*Vilka möjligheter har Peter Projektledare haft att lära?* Det framstår som om Peter Projektledare successivt skapar *nya meningar med projektet och sin egen roll i det* under hela projekttiden. Han har möjlighet att lära i sakfrågor och om det normativa sammanhang i vilket projektet ingår. Han kan också ha haft möjligheter att lära om sig själv (emancipatoriskt lärande), något som diskuteras närmare i relation till Projektgruppen i nästa avsnitt. Peter ser nya problem, men också nya möjligheter efterhand som projektet fortskrider. Och det är de möjligheter han ser som utgör upprinnelsen till det nya projekt som diskuteras. Möjligheterna han ser, kan ses bottna i hans erfarenheter, i det han lärt av sitt aktiva deltagande i projektet. Aktörssamverkansprojektet, så som det utformas, kanske inte heller passar in i hans perspektiv, i hans sätt att arbeta för en mer uthållig livsmedelsproduktion. Men han tar med sig det han lärt om vad man kan vinna på att föra samtal och samverka över aktörsgränserna. Det nya projektet kan ses som ett försök att, tillsammans med andra aktörer i livsmedelssystemet, fasa in samtal och samverkan i sina praktiker på ett sätt som de finner lämpligt. I denna mening kan Peters tillit till

samverkandets och det gemensamma lärandets förmåga att hantera komplexa problem i livsmedelssystemet ha stärkts.

*Vilka möjligheter har Gunnar LRF haft att lära?* Gunnar ställer delvis samma fråga om projektet som Johanna. Hur ska man kunna kontrollera och dra nytta av projektet? Men det framstår som betoningen för Gunnars del ligger på hur man ska få kontroll. Nyttan han frågar efter är en annan än den Johanna frågar efter. Och det kan vara så att projektet faktiskt gör den nytta som Gunnar efterfrågar. Gunnar säger nämligen i intervjun (2003): ”Vi har tänkt att vi släpper tyglarna och ser vad vi kan göra genom det förtroende som vi skapar...”. Gunnar kan mena att initiativtagarna bara genom att initiera ett projekt där man bjuder in så många främmande aktörer, skapar det eftersträvade förtroendet för andra aktörer i livsmedelssystemet. Genom att flera av de organisationer som deltar i Projektgruppen också bestämt sig för att fortsätta samverka i det nya projekt som planeras, kan Gunnars förväntningar ses infrias.

När jag intervjuar Gunnar LRF, vårvintern 2003, är han mitt uppe i arbetet med diskussionerna om och grundläggandet av det nya projektet som planeras. Innan jag slår på bandspelaren berättar han, att han ett par dagar tidigare hade suttit i ett möte tillsammans med representanter för några av de organisationer i Projektgruppen som är intresserade av att fortsätta samverka. Gunnar berättar, smått lyriskt om det intresse han väckte hos de andra när han talade om att han var bonde. Att en bonde uppfattas som något positivt bland människor som inte har någon koppling till lantbruk, är egentligen inte något nytt för Gunnar, säger han. Men han kan inte komma ihåg när han senast själv mötte detta: ”på det här direkta sättet”. När jag senare frågar Gunnar om vad han tycker sig ha lärt av Aktörssamverksprojektet, svarar han att han förstått att det finns betydligt fler organisationer i livsmedelssystemet att samarbeta med, än han tidigare varit medveten om. Sveriges hotell- och restaurangföretagare (vars existens han överhuvudtaget inte kände till tidigare) är en sådan organisation, liksom konsumentföreningarna. Gunnars svar antyder alltså att han lärt, både inom den instrumentella och kommunikativa domänen.

Det kan också finnas en skillnad i Gunnars mening med att ”allmänhetens inställning till svenska bönder är positiv”, vid intervjutillfället och tidigare, innan han själv mötte representanterna för Projektgruppen ”på det direkta sätt” som han berättar om. Innan detta möte hade han, precis som Johanna, mött detta i form av Peter Projektledares minnesanteckningar och berättelser från de lokala träffarna. Gunnars tidigare insikt kan alltså ses ha byggt på en reifikation (Wenger 2003). Först när Aktörssamverkansprojektet ska avslutas deltar Gunnar i projektet på ett sätt som kan ha avgörande betydelse för hans möjlighet att lära.

*Vilka möjligheter har Clas Företag1 haft att lära?* Vid sidan av Peter Projektledare, är Clas Företag1 den som deltar mest frekvent i både Projektgruppens och Initiativtagargruppens möten. Men Clas tycker inte att han lärt sig något: ”Det jag lärt mig i så fall, det är väl att jag inte skulle sätta mig i ett sådant här projekt en gång till”, svarar han på min fråga. Han tycker att Projektgruppens möten varit alldeles för händselösa. Han irriterar sig också på det han beskriver som Peters sätt att vilja hemlighålla

initiativtagarnas existens, och Peters sätt att vilja hemlighålla sitt eget nära samarbete med initiativtagarna. Clas har samma intressen i projektet som sin kollega Johanna, dvs. han vill kunna utnyttja projektet för att stärka Företag1s position på marknaden. Han anser dock inte att projektet i någon nämnvärd utsträckning bidragit till detta, vilket säkert påverkar hans negativa syn på projektet. Det är också möjligt att Clas inte uppfattar sig som delaktig i projektet. I egenskap av medlem i Projektgruppen kan han, som många andra i denna grupp, uppfatta sig som åskådare snarare än medskapare. I egenskap av medlem i Initiativtagargruppen kan han ha fått för lite utrymme att spela någon betydelsefull roll överhuvudtaget, i skuggan av Johanna och Gunnar.

### **6.3 Projektgruppen**

Från och med hösten 2001 ingår följande medlemmar i Projektgruppen utöver Berit LRF och Clas Företag1: Anders Gröna Konsum, Greta SHR (Sveriges Hotell och Restaurangföretagare), Jerker Konsumentförening1, Hanna Konsumentförening2 och Oskar Studieförbundet Vuxenskolan. Brita ABF ersätter från och med denna höst Åke (se Projektgruppens möte avsn 5.7.2). Elisabet Länsstyrelsens Lantbruksenhet ersätter Carola (se avsn 5.7.2). Frida, som är kostkonsulent vid Hushållningssällskapet, har kommit in i Projektgruppen ”bakvägen”, dvs. hon har börjat med att medverka i en av de lokala träffarna, funnit ansatsen intressant och därför också valt att delta i Projektgruppen. Sofia, som är ledamot i LRFs länsförbundsstyrelse, är också ny från hösten 2001, liksom Katrin LRF kvinnor. Filip Eko-konsulterna AB, en i initiativtagarnas ögon kontroversiell aktör (se avsn. 5.6.3), blir också medlem i Projektgruppen från och med denna höst.

Senare under denna period av projektet kommer Göran som sitter i styrelsen för NRC (Naturresurscentrum) att ersättas av en annan styrelseledamot, Helena (vårvintern 2002). Nina Naturskyddsföreningen börjar delta från och med årsskiftet 2001/2002 och ersätter då Martin (se avsn. 5.7.2. och 5.7.3). Karl, Länsstyrelsens Näringslivsenhet är ytterligare en person som blir medlem i gruppen vid årsskiftet 2001/2002.

Kristian Företag2 är ibland med vid Projektgruppens möten fram till dess att han upphör att delta i projektet under våren 2002. Fred Företag2 kommer att flytta i samband med årsskiftet. Därefter representeras företaget i Projektgruppen av ett antal olika personer under resten av projekttiden. Genom att representanterna för flera organisationer och föreningar byts ut under hela projekttiden, befinner sig medlemmarna i Projektgruppen aldrig riktigt på samma våglängd. Det finns dock en kärna bestående av en handfull medlemmar som deltar regelbundet och som har varit med under en lång tid.

Projektgruppen har möten ungefär var tredje månad, då Peter Projektledare fungerar som sammankallande, ordförande, huvudtalare och mötessekreterare. Dagordningen vid mötena har snabbt utvecklats till rutin. Mötena börjar med att projektledaren berättar om det som händer i de lokala träffarna och i de arbetsgrupper som småningom blir en följd av

dessa. Eftersom det inte alltid hinner hända så mycket nytt på det lokala planet mellan gångerna Projektgruppen träffas, blir detta moment mer eller mindre en upprepning av det som sagts tidigare. Efter redogörelsen av de lokala aktiviteterna tar projektledaren upp andra frågor. Det kan röra sig om finansieringsläget, om media som hört av sig eller om ansökningar som skrivits. Det kan också röra sig om framtida planering av projektet. I dessa fall är det ofta förslag som redan förberetts av Peter, som Projektgruppen har att ta ställning till. Förslagen bifalls många gånger utan djupare diskussion. Ett sådant exempel är diskussionerna om Aktörssamverkansprojektet ska söka medlemskap i Naturresurscentrum NRC (se avsn. 5.6.3 och 5.7.2). Initiativtagarna har kommit fram till att kostnaderna för ett medlemskap är allt för höga. När Projektgruppen ställs inför initiativtagarnas synpunkt, är det ingen som har några invändningar mot att blåsa av hela idén. Ingen av medlemmarna i Projektgruppen bidrar till projektets finansiering. Sannolikt ser de sig därför inte heller berättigade till att ha några synpunkter på hur pengarna ska användas.

Projektgruppens roll inte är särskilt tydlig. Detta är något som verkar besvära både Peter och flera av gruppens medlemmar. Utöver de ovan nämnda punkterna på dagordningen finns därför ofta ytterligare en, hur Projektgruppens roll skulle kunna bli mera aktiv och tydlig. I detta avsnitt redovisas och diskuteras situationen och händelseutvecklingen inom Projektgruppen i relation till det som redan beskrivits rörande de lokala träffarna och initiativtagarna. Avsnittet utgår från den fråga som Projektgruppen och Peter Projektledare mer eller mindre uttalat ställer:

- Hur kan Projektgruppen hitta en meningsfull roll i projektet, hur kan vi i Projektgruppen samverka?

Den fråga jag ställer i relation till detta är:

- Vad har Projektgruppen för möjlighet att lära? Vad är det för svar som Projektgruppen ger på den makt som Initiativtagargruppen, ofta genom projektledaren, kan ses utöva när de utformar projektet? Och vad innebär detta svar för Projektgruppens möjlighet att lära?

### *6.3.1 Projektgruppens diffusa roll*

Projektgruppens uppgift består av att varje medlem ska se till att den förening eller det företag som hon/han företräder ska ordna fram representanter som kan medverka i de lokala träffarna och det lokala arbetet. Dessutom ska gruppen fungera som bollplank åt projektledaren och tillsammans med honom stödja de lokala aktiviteterna. Men det här är för de flesta i Projektgruppen inga enkla, konstruktiva eller särskilt tillfredsställande uppgifter. Många vill vara mera aktiva. Också Peter Projektledare vill att gruppens roll ska bli tydlig och mer aktiv. Han ser med allt större oro på det bristande engagemanget och det kan finnas flera skäl till detta. För det första utgör Projektgruppen en viktig del av Aktörssamverkansprojektet. Gruppen används för att illustrera projektets bredd i olika sammanhang. Samtliga medlemmar i gruppen står ofta uppradade som medsökande i de ansökningar som Peter gör för att finansiera olika delprojekt och aktiviteter, vilket kan ge ansökningarna viss

tyngd. För det andra kan de många medlemmarna i Projektgruppen också ge legitimitet åt gruppmedlemmarna själva. Ju fler organisationer och företag som finns representerade i Projektgruppen desto mer betydelsefull framstår gruppen för medlemmarna själva. Men under en period från hösten 2001 fram till sensommaren 2002, blir det allt färre som regelbundet deltar i Projektgruppens möten. Peter kan uppfatta att det finns en risk för att tendensen att inte delta sprider sig, vilket skulle vara förödande för projektet i längden. För det tredje kan Projektgruppen betraktas som en outnyttjad resurs, särskilt i perioder när projektledaren är överhoppad av arbete.

Vid så gott som varje möte i Projektgruppen, ber Peter medlemmarna komma med förslag på hur gruppens roll skulle kunna utformas till att bli mera aktiv: ”Vilken är Projektgruppens roll och ansvar?”, ”Hur kan Projektgruppen samverka?” och: ”Vad kan Projektgruppen bidra med?” Svaren, om han får några, är inte så tydliga. Det kan röra sig om vaga uttalanden som till exempel att ”vi ska öka medvetandet om lokal mat”, eller ”vi ska samverka och lära känna varandra”.

Oftast kommer Peters frågor om vad Projektgruppen skulle kunna göra och samverka kring spontant, utan att detta utgör någon form av punkt på dagordningen. Men ibland försöker han avsätta tid att diskutera detta under strukturerade former. Nedan ger jag ett exempel från ett sådant möte. Möte hålls i december 2001. Skälet till att så många deltar i mötet är att Peter uttryckligen bett medlemmarna att ta sig tid till mötet, eftersom frågan om vilken roll Projektgruppen ska ha i projektet behöver diskuteras av så många som möjligt.

#### Möte om samverkan i Projektgruppen (december 2002)

De som deltar är, förutom Peter Projektledare och jag: Kristian Företag3, Jerker Konsumentförening1, Frida Kostkonsulent Hushållningssällskapet, Elisabet Länsstyrelsens Lantbruksenhet, Tomas Föreningsföretag2 (deltar för första och enda gången), Hanna Konsumentförening2, Birger Studieförbundet (deltar för första och enda gången), Göran NRC, Clas Företag1, Berit LRF, Greta SHR, Sofia LRF (ledamot i länsförbundsstyrelsen), Katrin LRF (LRF kvinnor), Brita ABF, Philip Eko-konsulterna.

Peter börjar med att berätta om allt som hänt i de lokala träffarna. Därefter tar han upp några andra praktiska frågor. Som sista punkt ska deltagarna samtala om Projektgruppens roll och komma med idéer om aktiviteter som Projektgruppen skulle kunna arbeta med på länsnivå. För ovanlighetens skull har detta moment öppnats med att mötesdeltagarna delats in i mindre grupper som diskuterat frågan innan de åter samlas i storgrupp. När vi kommer in i samtalet har någon precis föreslagit att man ska samarbeta för att skapa en ”etiskt riktig jordbruksproduktion”, vilket väcker protester hos Elisabet Länsstyrelsen.

10. **Elisabet Länsstyrelsen:** En etiskt mer riktig jordbruksproduktion angår väl ändå bara bönder. Det kan inte vara något som vi behöver tala om här.

Tystnad

11. **Göran NRC:** Jag tycker inte det, det angår inte bara bönder.



12. **Sofia LRF:** Det är ju därför vi är här, just därför att det angår alla!  
[Det fällt några ytterligare kommentarer om detta som jag missar därför att Göran NRC sitter jämte mig och fortsätter att viskande berätta för mig hur viktigt han tycker det är att även andra aktörer än lantbrukare får tillträde till frågan om etiken i jordbruket.]
15. **Sofia LRF:** Vi borde kunna väcka intresse för frågor om mat. Projektet skulle kunna bidra till att lyfta intresset för sådana frågor. Med alla oss har vi mycket kunskap inom projektet.
16. **Peter Projektledare:** Vad gör vi åt det, ni tar alla upp den frågan på något sätt?
17. **Göran NRC:** Man måste börja med sig själv, odla i krukor på balkongen och så, då blir man nyfiken och vill veta mer.
18. **Berit LRF:** Det här projektet och vi i den här gruppen är ett sätt att arbeta med frågorna. Men hur kan man använda projektet och få det att bli en förebild?
19. **Peter Projektledare:** Vad har ni för åsikter? Det här projektet är ett sätt att lyfta matfrågorna, att lyssna på varandra. Vi sitter här som representanter för många aktörer. Vi borde kanske ha varit fler men det är väl okej... Vi kan göra många saker... Kan jag få fler förslag på vad vi skulle kunna fokusera på, frågor vi skulle kunna lyfta!
20. **Sofia LRF:** Vi kan erbjuda ett smörgåsbord av kunskap, ta fram goda exempel och visa på vilka resurser som finns.
21. **Jerker Konsumentförening2:** Det finns kanske inga naturliga mötesplatser men jag undrar vad det är för kunskap som skall ut?
22. **Peter Projektledare:** Vad har ni i era gömmor?
23. **Jerker Konsumentförening2:** Vi har medlemmar vi kan kommunicera med.
24. **Peter Projektledare:** Butiksfolk kan inte svara på frågorna.
25. **Jerker Konsumentförening2:** Det försöker Konsum råda bot på, dom utbildar sin butikspersonal
26. **Tomas Föreningsföretag2:** Gäller det i alla led? Jag tänker på butikskedjornas egna märken. Konsumenterna litar på Signum och bryr sig inte om att varorna importerats. Det är Holländsk spannmål i mysli och köttet vet man inte var det kommer från. Det är den största branschkolossen vi har och konsumenterna tror att det är svenskt – Signum.
27. **Birger Studieförbundet:** Vad är svenskt kött? Det händer gång på gång att konsumenterna blir blåsta. Det är inte lätt när det som står på förpackningarna inte stämmer med verkligheten. [till Peter:] Om ditt mål är att vi skall marknadsföra svenskt och lokalt...
28. **Peter Projektledare:** *Mitt* mål är att ni skall hitta frågor att samverka kring!
29. **Birger Studieförbundet:** Ja förlåt vårt mål...  
[Ytterligare några kommentarer om detta som jag inte hinner uppfatta.]
32. **Elisabet Länsstyrelsen:** Vi kan väl utveckla kontakter med butikskedjorna, vi kan funka som bollplank åt dem.
33. **Jerker Konsumentförening1:** Butikskedjorna har släppt sitt ansvar sedan de blev kedjor
34. **Clas Företag1:** Det är svårt. Butikskedjorna vill inte dela upp Sverige i regioner.
35. **Peter Projektledare:** I Oköping hade vi två handlare närvarande, de ville köpa direkt av lokala producenter och lyfte fram bristen på lokalt producerat som ett problem.

36: **Sofia LRF:** Jag känner till en av dem. Han efterfrågar mer närproducerat och öppnar sina butiker för olika aktiviteter som kan gynna lokalt producerat.

37. **Frida Kostkonsulent:** Ja i Oköping finns en viss vi-känsla jämfört med många andra ställen. Handlarna vill få tillbaka sina kunder och att ha ett lokalt utbud kan vara ett sätt. De flesta åker annars till stormarknaderna utanför Xstad och handlar.

#### Tolkning av mötet

Flera i Projektgruppen har idéer om frågor att samverka kring (replik 16, 20, 19 och 32). Förslagen poppar upp för att snabbt drunkna i nya förslag eller invändningar. Intressant i samtalet så här långt är de spontana protester som Elisabet Länsstyrelsens påstående (replik 10) väcker. Flera som deltar i Projektgruppen verkar se ett principiellt värde i Projektets ansats, dvs. att frågor som av tradition varit förbehållna enskilda grupp i livsmedelssystemet, nu ska kunna diskuteras av flera.

Det är svårt att hitta någon röd tråd i samtalet så långt. Åsikter och synpunkter vandrar åt olika håll. Gruppen är stor och idéerna många. Samtalsordningen i gruppen är den gamla vanliga. Den som vill säga något höjer handen och sätts upp på en talarlista. Ett exempel på den hackighet i samtalet som detta leder till är, när Jerker Konsumentförening<sup>1</sup> (replik 33) bemöter det som Tomas Föreningsföretag<sup>2</sup> och Birger Studieförbundet säger (replik 26 respektive 27). Tomas och Birgers påståenden och Jerkers bemötande av dessa, avbryts av helt andra frågor. Samtalsordningen och det stora antalet deltagare som ska samtala, försvårar möjligheten att hålla en fråga i luften tills den blivit tillfredsställt belyst. Samtalet framstår som anonymt och splittrat, men behöver för den skull inte vara betydelselöst för möjligheten att lära. Vårvintern 2003, när jag intervjuar medlemmarna i Projektgruppen, berättar några att de tycker att de lärt sig mycket i sakfrågor av att delta i mötena. Detta gäller framförallt medlemmar som inte är så bevandrade i frågor om lantbruk och livsmedelsproduktion. Vad de också lär sig genom att återkommande delta i mötena är vad andra medlemmar har för intressen, hur de resonerar i olika frågor och vad de tycker är viktigt. Flera av dem jag intervjuar påpekar att mötena å ena sidan varit tunga och tidsödande, men att de å andra sidan lett till att de lärt känna aktörer som de annars inte hade lärt känna. Utifrån Mezirow (1991) och Forester (1993) kan medlemmarna ses ha möjlighet att lära något i sakfrågor rörande livsmedelssystemet (det instrumentella området för lärande, eller lärande i sakfrågor) och om relationer och värderingar (det kommunikativa området för lärande) genom att delta i mötena. Mötet fortsätter i samma anda ytterligare ett tag innan det är dags att avsluta.

#### Mötet fortsätter

51. **Peter Projektledare:** Ni pratar om samma sak som man gör i de lokala träffarna, fast på en högre nivå.

52. **Göran NRC:** Vi måste ta hänsyn till det varje Nätverksträff vill. Det är väldigt lätt att vi i Projektgruppen vill göra något själva i stället för att stötta det lokala arbetet. Vi måste lyssna och stötta den lokala dialogen. Det är vår roll att se till att det finns folk från våra organisationer i träffarna som vi kan stötta.

54. **Peter Projektledare:** Brita hur ser du på det?
55. **Brita ABF:** Ja... Vi sitter här och försöker inventera hur vi kan gå vidare. Fortsätter att jobba tillsammans, men inom våra egna organisationer. Och genom media... vi får jobba på olika sätt.
56. **Peter Projektledare:** Göran vill stötta det som kommer underifrån, men hur kan vi jobba på länsnivå?
57. **Greta SHR:** Det är ett svårt läge, vi måste ha fokus på något. Det är frågan om kommunikation. Varför inte *göra* något konkret tillsammans, visa att vi finns... stärka det nätverk som finns. Vi kanske skall börja med att vända oss till lite mer medvetna konsumenter.
58. **Peter Projektledare:** Ska vi ha gemensamma projekt eller nöja oss med de lokala?
59. **Jerker Konsumentförening1:** Det är väl inte fel eftersom vi vill samma sak.
65. **Göran NRC:** Men det får inte bli så att: ge oss pengar så skall vi nog lära folk vad de ska äta. Låt det få växa, det som händer.
68. **Berit LRF:** Det finns väl ingen motsättning. Vi kan stötta båda varianterna. Ju mer som händer desto bättre. Vissa grejer passar på länsnivå, andra på lokal.
69. **Frida Kostkonsulent:** Vi måste börja med det *vi* tycker är viktigt.
72. **Kristian Företag3:** Men då är det nästan som att börja om.
73. **Greta SHR:** Det känns ändå som nödvändigt.
74. **Sofia LRF:** Vi kan gå hem var och en och inventera våra resurser och sedan återkomma till den här diskussionen.
- [Peter fångar upp Sofias idé. Innan mötet avslutas bestämmer de sig för att varje medlem i Projektgruppen ska vända sig till den organisation, instans eller det företag han/hon representerar och undersöker vilka resurser de har att lägga i Projektet.<sup>48]</sup>

### Tolkning av mötet

De flesta verkar önska att man kunde utnyttja den potential som gruppen tillsammans utgör och *göra* något tillsammans. Det man redan gör, dvs. regelbundet träffas, tycks inte räcka. Denna önskan om att göra något mer påtagligt än att sitta på möten och i huvudsak lyssna på Peter Projektledares avrapportering, tolkar jag som en önskan om att hitta en mening med Projektgruppen, att förstå varför den överhuvudtaget existerar.

De lokala träffarna utgör en viktig del av förståelsen och skapandet av en mening med Aktörssamverkansprojektet i sig. Men det är få av Projektgruppens medlemmar som själva deltar i dessa träffar. För de flesta utgör träffarna och det lokala arbetet historier som Peter återger, ofta på ett inlevelsefullt sätt. Dessa historier ersätter det egna deltagandet. De fungerar som en form av förtingligande, en fokuspunkt (Wenger 2003) kring vilken

<sup>48</sup> Den resursinventering som medlemmarna bestämmer sig för att göra ger vid handen att flera ser *bristen på tid* som ett stort problem och hinder för ett större engagemang i projektet. Det medlemmarna i bästa fall kan erbjuda Aktörssamverkansprojektet är att medverka i de lokala aktiviteterna i den mån aktiviteterna sammanfaller med den egna organisationens intressen. Resultatet av inventeringen är inte någon större nyhet för någon, varför den heller inte leder till några genomgripande förändringar av Projektgruppens roll.

medlemmarnas deltagande och förhandlande om *meningen med själva Aktörssamverkansprojektet* kretsar. Men det verkar inte finnas något fenomen, eller någon annan företeelse, som på motsvarande sätt skulle kunna fungera som fokuspunkt för deltagandet och förhandlandet om *meningen med Projektgruppen själv*. ”Görandet” skulle kunna bli en sådan manifestation, en fokuspunkt. Greta SHR (replik 57) uttrycker det tydligt: ”[...] vi måste ha fokus på något. Det är frågan om kommunikation. Varför inte *göra* något konkret tillsammans, visa att vi finns...”. Men samtalet så som det förs är inte strukturerat och organiserat på ett sätt som skulle kunna göra det möjligt att komma fram till vad man kunde göra tillsammans (eller vad man kunde mena med Projektgruppen).

När jag, i intervjuerna våren 2003, frågar Projektgruppens medlemmar om vad de själva tror att deras passivitet, som många betraktar som problematisk, beror på, svarar flera att de tror att det beror på att de har så olika erfarenheter och intressen i projektet. Detta gör att det blir svårt att enas om hur man skulle kunna samverka. Men på det sätt som mötena hålls, får de heller aldrig, eller tar sig aldrig, utrymme att fördjupa sig i frågor om vad som skiljer och förenar deras intressen och värderingar åt. En sådan möjlighet skulle kunna vara en grund för att i nästa steg kunna diskutera vad och hur man skulle kunna enas om frågor att samverka kring.

Den för ändamålet inte särskilt lämpliga mötesstrukturen kan böttna i att Peter inte har verktyg och erfarenheter av att leda möten på annat sätt. I de lokala träffarna har Peter vid det här läget prövat att leda samtal under betydligt friare former (se Fortsättningsträffarna avsn. 6.1.2). Ändå hålls möten i Projektgruppen vanligen i storgrupp med Peter som huvudtalare. Kanske är Peter fortfarande osäker på hur han ska kunna leda mötena på ett sätt som skulle kunna väcka den drivkraft som han, och många i Projektgruppen önskar se i gruppen. Om det är så, så får han inte mycket hjälp av sin arbetsgivare. Varken Gunnar LRF eller någon annan av initiativtagarna uppmuntrar honom att skaffa sig kunskaper i att leda processer. De har så vitt jag vet inte vid något tillfälle talat om kunskaper och erfarenheter i processledning som viktiga kompetenser för att leda projektet. Men det här behöver inte betyda att initiativtagarna är ointresserade av den kommunikativa delen av projektet. Det är mer sannolikt att de inte förstår vikten av denna. I den andra intervjun med Gunnar LRF, antyder han att han betraktar sig själv som okunnig i sådana frågor: ”... Det här är sådant som jag ju själv aldrig sysslat med, så att mitt inflytande i det här har ju egentligen minskat för varje steg efter första sammanträdet.” När jag intervjuar Johanna Företag1 talar hon också om att hon inte har kompetens eller intresse på detta område. På frågan om hur hon ser på Projektgruppen svarar hon:

Jag är inte så intresserad av hur den gruppen fungerar, jag är mer intresserad av det budskap som de ger mig som till exempel Naturskyddsföreningen. Det kan man få fram på många olika sätt men nu valde vi den här formen... Jag har inte den rätta kompetensen för att uttala mig om vikten av Projektgruppen och hur viktigt det är att hålla den på gott humör. Kanske är de viktiga för att få

Nätverksträffarna att fungera. För det är nog inte särskilt smart att ha bara en organisation som står bakom en sådan här satsning.

Peters sätt att hålla i möten kan också bottna i att han strävar efter att behålla kontrollen över det som sägs och görs (jämför med de första Nätverksträffarna avsn. 5.5). Peter efterfrågar å ena sidan ett engagemang i Projektgruppen, men han kanske inte vill ha vilket engagemang som helst, utan ett *särskilt* engagemang vid *särskilda* tillfällen och i *särskilda* frågor. Det får han inte. Han kan inte ge Projektgruppen utrymmet att forma sig en roll och styra dem på samma gång. Man kan se det som att Projektgruppen utövar makt i detta avseende genom att de bjuder motstånd. Motstånd, om än aldrig så passivt, är en form av makt (Dyrberg 1997). Själva skulle medlemmarna i Projektgruppen dock knappast kalla sin passivitet för vare sig makt eller motstånd. De flesta som jag intervjuar i Projektgruppen ser passiviteten som ett uttryck för att de inte kan hitta en lämplig aktiv roll i projektet. Jerker Konsumentförening1 säger så här:

Arbetsstättet [i projektet] har varit tungt. Det har varit svårt att se de konkreta resultaten och vart det ska leda. Man ser på våra möten att om vi är tio stycken nu så är det normalt. I början var vi 20. Man kommer lite mer sällan och det har kanske att göra med att man inte riktigt vetat vad man ska göra... Ibland har det också handlat om att sitta av mötena och få info, det har inte gått framåt. [...] Egentligen så har ju ingen mer än Peter varit aktiv. Han har varit väldigt drivande och mycket har vi lagt på hans axlar. Men det har mycket att göra med hans personliga engagemang också. Det mesta har vi anammat av det han fört fram ...

Förutsättningarna för lärande tycks små bland medlemmarna i Projektgruppen när de agerar passivt (eller utöver passivt motstånd). Eftersom medlemmarna knappast uppfattar passiviteten som ett motstånd så uppfattar de sannolikt inte heller de reaktioner som passiviteten leder till, som ett svar. Det händer ingenting som tvingar medlemmarna att reflektera över vad de gör när de inte gör något, vilket kan förklara varför förutsättningarna för lärande inte blir särskilt tydliga. Peter Projektledare som möter passiviteten och uppfattar den som problematisk har däremot i efterhand berättat för mig att han lärde sig mycket under den här perioden av projektet. Även om han aldrig hänvisat till just det möte som jag beskriver ovan så säger han att han i efterhand förstått att Projektgruppens passivitet delvis var ett svar på hans sätt att leda mötena. Det svar som Projektgruppen ger på Peters sätt att leda mötena verkar inte ge gruppen några omedelbara möjligheter att lära, men däremot kan de ge Peter en möjlighet att lära inom det som Mezirow (1991) kallar för den emancipatoriska domänen för lärande. Det är ett lärande som innebär att man börjar reflektera över sig själv och de grunder på vilka ens handlingar och tankar vilar.

### 6.3.2 Kontroll av information och manipulation av tillit

Projektledaren fortsätter att undanhålla viss information för Projektgruppen så länge jag deltar i projektet. Generellt får medlemmarna veta betydligt mindre om Initiativtagargruppen och vad som händer i dess möten, än initiativtagarna får veta om Projektgruppen. Detta kan ses som maktutövande både när det gäller undanhållande av information och manipulation av tillit (Forester 1993). Ett exempel på information som Peter strävar efter att undanhålla för Projektgruppens medlemmar är hans eget nära samarbete med Initiativtagargruppen.

I samband med att initiativtagarna diskuterade Företag1s förslag till logga och slogan för projektet för att kunna föra ut det på marknaden (se initiativtagarnas möte avsn. 6.2.3), beslutades att Peter och Clas tillsammans skulle planera hur förslaget skulle presenteras för Projektgruppen. Mötet nedan gäller denna presentation och Projektgruppens reaktion på detta. Dock, vilket är viktigt, är det inte första gången gruppen talar om hur de på ett enhetligt sätt ska kunna kommunicera ut projektet. De har också tidigare provat idéer, illustrationer, logos och slogans för alla de aktiviteter som görs inom projektet, men utan att fatta några beslut. För Projektgruppen är alltså tanken på att hitta en gemensam paraplybild och en slogan inte helt ny. Mötet hålls en förmiddag våren 2002. Projektet befinner sig i den fasen då lokala träffar har hållits på alla 9 orter.

#### Möte i projektgruppen (maj 2002)

Utöver Peter Projektledare deltar Göran NRC, Sofia LRF, Elisabet Länsstyrelsen, Frida Kostkonsulent Hushållningssällskapet, Clas Föreningsföretag1, Brita ABF, Katrin LRF kvinnor, Greta SHR, Berit LRF, Pernilla Processledare, samt jag (LW).

Mötet har inletts på sedvanligt sätt. Peter har börjat med en redogörelse över vad som händer i de lokala grupperna. Det finns mycket att berätta. Peter pratar och de av Projektgruppens medlemmar, som t.ex. Frida Kostkonsulent och Sofia LRF som deltagit i någon av de berörda träffarna fyller i och talar om sina intryck. Pernilla Processledare berättar om de träffar som hon och hennes kollega har lett. Vi kommer in i mötet när alla slagit sig ner efter en kort kaffepaus. Peter har precis delat ut ett schema som han sammanställt över de lokala träffarna och aktiviteterna. Schemat ska göra det lokala arbetet mer överskådligt och Peter har förklarat hur schemat ska läsas.

1. **Peter Projektledare:** Vad tycker ni om schemat?
2. **Elisabet Länsstyrelsen:** Jag är inte säker på att det behövs. Vi får så mycket skriftlig information per e-post om projektet. Jag tycker att det är svårt att sortera ut det som är viktigt, att bestämma sig för vad man ska skriva ut.
3. **Greta SHR:** Jag tycker att det är bra med information. Jag försöker alltid hinna läsa minnesanteckningarna från förra mötet innan det är dags för nästa. Så att jag känner mig uppdaterad.
4. **Göran Vuxenskolan:** Jag tycker också att det är bra.
5. **Någon:** Informationen är bra, annars tappar jag kontrollen.

6. **Elisabet Länsstyrelsen:** Ja men det skulle vara bra att veta *vad* av det som skickas ut som är helt ny information och vad vi redan fått. Det är onödigt att skriva ut en massa saker som man redan har.

7. **Frida Kostkonsulent** [till Peter]: Det kanske inte behövs att du skickar ut sådant som du skickat ut tidigare. Om det är något som vi fått tidigare skulle det kunna räcka med en notering om att vi fått det och när vi fått det.

8. **Peter Projektledare:** Det är bara för att försäkra mig om att alla får all information som jag gör fullständiga utskick varje gång. Men vi kan pröva ert förslag. Bara det inte leder till att ni kommer hit och säger att ni inte fått det ena och inte fått det andra... Nu skulle jag vilja att vi tittar lite på den här översikten. Av förteckningen på det som man arbetar med lokalt så ser ni att vissa frågor kommer igen. Ni ser att de lokala aktiviteterna och projekten hänger ihop. Projektgruppens uppgift är att stödja det som händer och ha överblick. Hur ska vi kunna stödja så många lokala aktiviteter samtidigt? Det handlar inte bara om att erbjuda projekt- och processledning i de lokala grupperna utan också att ta fram material som kan användas. Då kan de grupper som bildas lokalt få draghjälp av varandra. Det måste finnas information om ännu fler Nätverksträffar ska kunna sättas igång. Broschyrer, information och annat med exempel på hur vi hittills har jobbat, med måltidsveckor, med naturbeteskött och så vidare. Men om vi gör en massa olika sorters information som vänder sig till olika grupper så är det viktigt att vi har en enhetlig och tydlig avsändare, så att folk vet varifrån det kommer.

[Jag har ingen anteckning om att någon av mötesdeltagarna yttrar sig, utan Peter övergår till att introducera nästa punkt på programmet]

**Peter Projektledare** [fortsätter]: Med tanke på allt det vi pratat om tidigare och alla förslag vi haft på hur vi tillsammans ska kunna kommunicera ut Aktörssamverkansprojektet gick jag glatt iväg för att fråga om någon kunde hjälpa mig. Jag stötte då på Reklambyrå Smarrt. [Peter skriver upp namnet på whiteboardtavlan, men blir osäker på stavningen och skriver "Smarrt", dvs. med två "t" istället för med två "r".] Ja ni får ursäkta att jag faktiskt inte vet hur de stavar sitt namn och uttalar det... Men eftersom det visade sig att Föreningsföretag1 och Clas haft kontakt med den här byrån tidigare så delegerade jag det här till Clas. Jag hade kunnat be dem komma och presentera sin idé själva men det är en resursfråga. Det är bättre att ta det internt.

9. **Clas Företag1:** Det stavas "Smarrt"

[Clas går fram till tavlan, stryker Peters stavning och skriver i den rätta. Han fortsätter sedan med att beskriva förslaget ungefär på samma sätt som han gjorde inför initiativtagarna. Han vecklar ut planschen med teckningen, samt slogan, "Svensk Matfilosofi", med en lista över alla organisationer och företag i Initiativtagar- och Projektgruppen längst ned. Clas säger att han ser framför sig att man i samband med all verksamhet i projektet ska kunna använda sig av denna paraplybild och slogan.]

10. **Göran Vuxenskolan:** Ja!

11. **Clas Företag1:** Hur kan vi då använda detta?

12. **Peter Projektledare:** Ja det bad vi också Smarrt att komma med förslag på.

13. **Clas Företag1:** Vi kan tänka oss paraplykampanjer och gemensamma aktiviteter, konsumentbroschyrer, kokböcker, tips till de lokala grupperna. Bilden kan göras i olika upplösning och användas till stort och smått. Här kan ni se några exempel.

[Clas delar nu ut exemplar på bild och slogan i olika storlek och format och fortsätter]: Bilden är neutral. Den blir mycket vad man gör den till.

14. **Kristian Företag3**: Slogan känns bra.

15. **Frida Kostkonsulent**: Jag skulle vilja ha en bild i mycket starkare färger. Något som sticker ut.

16. **Peter Projektledare**: Det här är bara ett utkast, färgerna kan förbättras och fixas. Tanken är att det skall bli en igenkänning för material som projektet ger ut och saker som görs. Men vi gör det på ett sätt så att det blir möjligt att stödja de lokala grupperna att gå vidare inom ramen för projektet, fast på egen hand.

17. **Brita ABF**: Slogan ja, den gillar jag, men bilden säger emot slogan.

18. **Göran Vuxenskolan**: Jag håller med Brita, vi skulle kunna ha en bild som ger bättre associationer till länet och regionen.

19. **Frida Kostkonsulent**: Jag tycker att bilden är tråkig.

20. **Elisabet Länsstyrelsen**: Jag med.

21. **Greta SHR**: Jag känner ingen entusiasm, är inte det här motivet lite uttjat.

22. **Sofia LRF**: Slogan är bra, men bilden får vi nog diskutera.

23. **LW**: Innehållet är det viktigaste tycker jag. Vad ska ni använda det här till? Kan ni använda den här idén, kan den godkännas inom era organisationer för att användas inom projektet?

24. **Göran Vuxenskolan**: Ingen har varit helt positiv till förslaget. Det måste få ta tid. Det är viktigt att innehållet kan kombineras med de lokala aktiviteterna.

25. **Clas Företag1**: Jag reagerade som ni i början. Men Smarrtt fick inte i uppdrag att göra bara en logga utan också en bild. Färgerna kan göras bättre. Jag tilltalas av att man kan göra så många varianter på det. Det ger igenkänning.

26. **Elisabet Länsstyrelsen**: Men bilden liknar faktiskt en bild som vi haft på en broschyr från Länsstyrelsen.

27. **Peter Projektledare**: Jag blev också kluven först, men det har mognat. Det viktigaste är innehållet, viktigt att vi samlas under en bild, men vi återkommer till det. Jag föreslår att vi sammankallar till ett gemensamt möte när vi har ett förslag färdigt. Det gäller att få med era organisationer till ett sådant möte... Vi måste skynda vidare till nästa punkt, finansieringsläget.

### Tolkning av mötet

Replikerna 1–7 som rör praktiska frågor kring Peters utskick, är ett bra exempel på ”övriga frågor” som tas upp i Projektgruppen. De rör så vitt jag känner till aldrig om grundläggande kontroversiella saker, som skulle kunna synliggöra de olika intressen och värderingar som finns inom projektet utan sådant som har med det praktiska arbetet att göra.

När Peter (replik 8) introducerar Föreningsföretag1s förslag så gör han det inte särskilt trovärdigt i mina ögon. Eftersom jag har ett tydligt minne av att Peter, i samband med mötet med initiativtagarna, sade att det inte fick synas att han och Clas samarbetade, är jag nyfiken på hur han ska framställa det hela. Jag är därför noga med att försöka fånga det som sägs så riktigt som möjligt. Och Peter framställer det som om det är en slump att han och Företag1 anlitar samma reklambyrå: ”Jag stötte på reklambyrån... och eftersom Företag1 haft kontakter med dem så delegerar jag frågan till Clas”. Det är uppenbart viktigt för Peter att Projektgruppen inte ska förstå



att hela initiativet kommer från Företag1. De ska inte förstå att företaget är så intresserat av att kunna börja dra nytta av projektet, att de tagit kontakt med reklambyrån och finansierat deras förslag. Clas (replik 9) verkar däremot inte ha några problem med Företag1s tilltag. Han presenterar förslaget på samma sätt som han gjorde för initiativtagarna. Han drar inte ifrån, däremot lägger han till genom att dela ut en rad exempel på hur bilden och slogan ser ut i olika format och för olika användningsområden.

De som uttalar sig verkar förtjusta över förslaget som sådant. Slogan är bra, bilden är de mer kritisk till (replikerna 15, 17, 18 och 22). Även om det inte är första gången de diskuterat hur man på ett enhetligt sätt ska informera om projektet utåt så innebär det förslag som Clas redovisar något nytt. Det är förhållandevis genomtänkt och heltäckande och betydligt mer långtgående än de idéer man tidigare smakat på. Ändå tycks alla med på tåget, de är införstådda med att man kan behöva något som gör att projektet känns igen, eftersom det kan ta sig så många olika uttryck.

Ingen reagerar öppet på att Peter ”glatt går iväg och stöter på” en reklambyrå han varken kan stava till eller uttala namnet på. Ingen reagerar heller öppet på att Clas Företag1, som annars har en ganska tillbakadragen roll i Projektgruppen, plötsligt tar så mycket plats. Jag vet inte om alla förstår att Företag1 har andra intressen i Projektet än många andra, eller att företaget finansierat reklambyråns förslag. Det är möjligt att alla anar det och tycker att det är i sin ordning. Det kan också vara så att det anser det vara ovidkommande. Ingen ställer några frågor om Företag1s intressen. Ingen talar heller om vad de tycker att man ska använda bild och slogan till. Istället talar de om bildens utseende. Det blir här frågan om ett slags pseudoinvolvering av Projektgruppens medlemmar. Medlemmarna talar om förslaget utifrån sin, i relation till Initiativtagargruppens, mycket begränsade information om projektet. Kanske finns det inget annat sätt för dem att prata om förslaget?

Projektgruppens medlemmar känner inte till de samtal som förs bland initiativtagarna. Många känner inte ens till att Initiativtagargruppen existerar. När jag intervjuar Elisabet Länsstyrelsen vårvintern 2003 så nämner hon detta när jag frågar henne hur hon ser på Initiativtagargruppens roll:

Ja, vi pratade ju om det på det mötet [hösten 2002].<sup>49</sup> Men jag har inte varit i kontakt med den gruppen, jag visste faktiskt inte att den fanns innan det mötet. Det här kostar pengar naturligtvis och någon måste vilja satsa. Det är kanske den gruppens roll att se till att det finns pengar. Den gruppen har jag svårt att... Om jag förstått det rätt så sitter det representanter för dem i Projektgruppen eller hur? Jag har väl sett dem som en administrativ instans, ungefär som länsöverdirektören och landshövdingen. De syns inte i vår organisation. Jag har inte tyckt att det varit konstigt.

---

<sup>49</sup> Mötet som Elisabet hänvisar till beskrivs senare, avsn. 6.3.3.

Brita ABF berättar även hon i en intervju 2003, att det var först i samband med ett möte under hösten (samma möte som Elisabet hänvisar till) som hon förstod att Initiativtagargruppen existerade. Både Brita och Elisabet har tillkommit efter det möte i Projektgruppen då Åke ABF tog initiativtagarna och deras intressen på tal (se avsn. 5.7.2). Initiativtagargruppen och deras intressen har kanske inte diskuterats en enda gång mellan detta möte (hösten 2001) och det möte (hösten 2002) som Elisabet och Brita hänvisar till. I så fall kanske det är många fler än Elisabet och Brita som betraktar Initiativtagargruppen som en rent administrativ instans, utan egentliga intressen i projektet. Projektgruppen känner inte till att Johanna Företag<sup>1</sup> ställer frågor om vad man kan dra för nytta av dem. Gruppen känner inte heller till att Gunnar LRF konstaterar, att eftersom Projektgruppen inte är med och betalar i projektet och inte bidrar till verksamheten på andra sätt, heller inte ska ha någon beslutsrätt. Projektgruppen konfronteras aldrig med Johannas och Gunnars meningar med gruppen och dess roll. Gruppen känner till ytterst lite av det som ligger bakom initiativet till projektet och vilka problem och farhågor initiativtagarna ser och kan därför inte heller ta ställning till det. Projektgruppen kan ses verka i ett vakuum, med tillgång till bara viss, tillrättalagd information om projektet och dess förutsättningar.

Meningsskapandet, eller lärandet, är enligt Wenger (2003) den process genom vilken vi upplever världen och vårt engagemang i den som meningsfullt. Den inbegriper två processer, deltagande och reifikation. Deltagandet inbegriper det vi gör, reflekterar kring och talar om, liksom våra känslor och den relation till andra som ingår i den deltagande processen. Reifikationen innebär, att genom deltagandet producera symboler, koncept och begrepp (överenskommelser eller förväntningar till exempel) som förtingligar någonting i just den praktiken i förstelnad form. Genom reifikationen kan vi skapa fokuspunkter runt vilka vårt deltagande organiseras. Men Projektgruppen har inte den möjligheten. När de ska *delta* dvs. tala om, ställa frågor om och reflektera kring projektet, så sker detta i stora grupper medelst handuppräknings och talarlistor. Här finns inte mycket utrymme för gemensamt reflekterande, vridande och vändande på olika synpunkter och inlägg. Det *de har att tala om* är dessutom filtrerat genom projektledaren, det finns inte mycket de känner till om projektet och det normativa sammanhang i vilket projektet växt fram. Det finns alltså inte mycket att producera symboler koncept och begrepp kring. Av detta skäl blir det förståeligt att mötena blir seiga och tråkiga. Projektgruppens medlemmar har inte mycket att engagera sig i och delta kring. Det kan vara så att de känner till för lite om projektets och det sammanhang i vilket det skapats, för att själva kunna skapa sig en aktiv roll. Även om Peter nu, sedan han har prövat olika former av processupplägg i de lokala träffarna, kan ha verktyg för att pröva att leda en sådan process i Projektgruppen, så kanske det inte ter sig som någon enkel uppgift för honom. Det finns områden och information som Peter inte vill att Projektgruppens medlemmar ska rikta sina blickar mot och samtala om, och det kan vara svårt att kontrollera detta om Projektgruppen börjar agera allt för självständigt.

### 6.3.3 Peter Projektledare ändrar mötesupplägg

Peter har flera gånger diskuterat Projektgruppens passiva roll med mig, frågat om jag har några idéer om hur han skulle kunna väcka deras engagemang och känsla av ansvar för projektet. Jag har föreslagit honom att låta medlemmarna ansvara för ordförandeskapet och sekreteraruppgifterna vid mötena. Skrivandet av minnesanteckningar är en tidsödande uppgift för Peter, eftersom gruppen kommit överens om att de ska vara utförliga för att göra det möjligt för folk att hänga med i projektet trots att de inte personligen kan delta vid varje tillfälle. Jag har också föreslagit honom att dela in Projektgruppen i mindre grupper och ge dem i uppgift att samtala om frågor som till exempel deras passiva roll och vad den beror på. Detta är knappast en fråga som medlemmarna tar upp med varandra spontant under kaffeпаuser, och i storgrupp kan det vara en för svår fråga att tala om.

Projektledaren tar upp förslaget om att fördela ansvaret för ordförandeskap och minnesanteckningar i Projektgruppen under vintern 2001/2002. Jag vet inte hur samtalet löper för jag deltar inte. I minnesanteckningarna från mötet står att många i gruppen uppskattar minnesanteckningarna och vill att projektledaren skall fortsätta fungera som mötesordförande samt ansvara för minnesanteckningarna från mötena. När det gäller mitt andra förslag, att dela in Projektgruppen i mindre grupper och låta dem diskutera olika frågor, i stället för att så gott som alltid låta dem sitta samlade i storgrupp, så berättar Peter att han föreslagit detta. Men Projektgruppen hade tyckt att mötesformen var bra som den var, de såg ingen anledning till förändringar. Alla ville höra vad alla hade att säga.

I oktober 2002 deltar jag för sista gången i ett möte i Projektgruppen. Mötet har aviserats sedan länge. Peter Projektledare har skickat ut e-post med påminnelser och då också påpekat att mötet är betydelsefullt, då frågan om bildandet av ett nytt projekt ska diskuteras. Mötet ska alltså delvis handla om Aktörssamverkansprojektets framtid, om man ska starta ett nytt projekt och hur formerna för detta i så fall ska se ut. Men ännu är framtiden osäker. Även om alla förstår att projektet kommer att läggas ned om man startar ett nytt projekt, så är ingenting bestämt. En annan punkt på dagordning handlar om Projektgruppens roll. Tanken är att medlemmarna än en gång ska diskutera om och hur gruppen skulle kunna samarbeta. Detta kan vara viktigt också med tanke på det nya projektet, där det också kan tänkas komma att finnas en form av projektgrupp. Jag har, på Peters begäran lovat hålla i denna punkt.

#### Möte med Projektgruppen (oktober 2001)

Mötet har börjat när jag anländer. Genom att framtiden för projektet ska avhandlas, deltar åtminstone en representant från varje organisation eller instans som ingår i Projektgruppen. Peter Projektledare är i full gång med att redogöra för lokala träffar och aktiviteter när jag anländer. Detta brukar ofta vara den första och längsta punkten på alla möten. Men eftersom vi under dagen ska diskutera många frågor är tanken, enligt Peter och enligt den på förhand utdelade dagordningen, att denna punkt ska hållas mycket kort. Ändå pratar Peter länge. Han får dessutom ovanligt

många frågor av medlemmar som inte brukar delta regelbundet i mötena och för vilka de lokala aktiviteterna därför inte är så bekanta.

Efter en kort bensträckare är det dags för Projektgruppen att diskutera sin roll. Peter introducerar punkten och därefter kliver jag fram. Jag säger något om att gruppens roll länge varit otydlig och problematisk, att de har försökt att diskutera detta vid flera tillfällen utan att komma någon vart. Syftet med frågorna som de nu ska arbeta med är att ge dem möjlighet att än en gång diskutera detta. Jag delar in deltagarna i fyra grupper enligt en lista som Peter gjort upp på förhand. De får en fråga som berör nuet: Vad bidrar vi i Projektgruppen med i Aktörssamverkansprojektet, varför finns vi? Och två som berör framtiden: Vad vill vi med vårt medlemskap i projektet? Hur ska vi arbeta för att uppnå detta?

Efter att grupperna samtalat om dessa frågor följer en diskussion i storgrupp. Eftersom jag själv står framme vid whiteboardtavlan, fördelar ordet och ställer frågor hinner jag inte med att föra egna minnesanteckningar över det som sägs. Först när mötet är slut och jag åker hem tecknar jag kortfattat ner mina intryck.

Det blir till en början en tunn redovisning av grupparbetena. Frågan om vad Projektgruppen bidrar med verkar ha varit svår att diskutera och svaren blir därefter: "Projektgruppen ger projektet stabilitet och fungerar som bollplank åt projektledaren." "Projektgruppen gör det möjligt för aktörer som vanligen inte har någon kontakt, att träffas." Så långt är det som sägs inte någon nyhet för någon. Det är svar av det här slaget som Peter brukar få när han ställer frågan. Den sista gruppen har dock gått ett steg längre. De problematiserar Projektgruppens roll och konstaterar att gruppen inte är särskilt aktiv, inte känner något ansvar för projektet och inte ser sig som problemägare. Tack vare det som sägs blandar sig allt fler i samtalet och diskussionen blir livligare. Några menar att ett skäl till att gruppen inte tar ansvar är att Peter inte är så bra på att delegera och att ge Projektgruppen utrymme. Peter håller med och säger att han gärna ser att gruppen betraktar projektet som sitt och att de arbetar för att fasa in projektet i de verksamheter som deras moderorganisationer bedriver.

Som en följd av diskussionen växer ett förslag om en ny mötesordning fram som ska möjliggöra (eller tvinga?) för medlemmarna att ta ansvar för en större del av frågor som rör projektet. I fortsättningen ska mötesordförandeskapet ambulera mellan medlemmarna och inför varje möte ska det tillsättas en mindre grupp som förbereder de frågor som ska tas upp. Informationen om de lokala aktiviteterna, som hittills upptagit större delen av tiden vid varje mötestillfälle, ska minimeras. Minnesanteckningar och dokumentation om det som sker skickas redan nu ut till alla medlemmar och får räcka för dem som vill hålla sig uppdaterade.

Innan mötet avslutas diskuteras ytterligare frågor. Dessa rör utformningen av ett eventuellt nytt projekt. Projektgruppen fattar beslut om att på allvar börja undersöka möjligheten att starta detta.

### Tolkning av mötet

De frågor som jag formulerat inför grupparbetena är avsiktligt utmanande. Jag är också trött på de händelselösa mötena i Projektgruppen och försöker provocera fram reflektioner om Projektgruppens passiva och otydliga roll. Några av dem som jag ett halvår senare intervjuar tar upp detta möte som en vändpunkt:

**Frida Hushållningssällskapet:** Efter det mötet har vi tvingats tänka till lite mera, bli lite mera aktiva.

**Klas Länsstyrelsen:** Det mötet var mycket bra, genom grupparbetena och allt det där blev det tydligt vad som skiljer och vad som förenar.

**Filip Eko-konsulterna AB:** I början av det här projektet så stod Peter och pratade och pratade på vartenda möte, så även om man var borta från något så missade man inget. Men efter det mötet så blev det tydligt att han tog mycket plats och han blev själv medveten om det också, och så har vi ju också gjort något konkret åt det.

**Jerker Konsumentorganisation1:** Jag funderade länge på att släppa alltsammans [dvs. gå ur projektet], men så kom den här förändringen i och med det mötet.

Men det är långt ifrån bara grupparbetet och den efterföljande diskussionen som har betydelse för de förändringar som sker i Projektgruppen från och med hösten 2002. På mötet fattas också beslutet att undersöka förutsättningarna för ett helt nytt projekt. Det medlemmarna gör på sina möten framöver, är till stor del att ta fram underlag, diskutera och utforma det nya projektet. I detta arbete är de mer delaktiga än de någonsin varit i Aktörssamverkansprojektet. De kan ses vara med om, och fatta beslut om åt vilket håll de berördas uppmärksamhet ska riktas i det kommande projektet, på vilket sätt information ska kontrolleras och vilka normer och mål som ska gälla (Forester 1993). Härigenom har de möjlighet att lära inom både den instrumentella och kommunikativa domänen (Mezirow 1991).

För Peter Projektledare är det ingen nyhet att han tar plats och att hans starka engagemang i projektet kan stå i vägen för andras möjligheter att engagera sig. Det har han talat med mig om många gånger. Han verkar lättad över att Projektgruppen äntligen, som han säger: "kom loss". Om Peter hade fått utbildning i processledning eller på annat sätt haft möjlighet att skaffa sig mer erfarenheter av sådan hade han sannolikt haft lättare för att stå tillbaka och överlåta ansvar åt andra. Nu ber Peter istället mig att hålla i den del av mötet där Projektgruppen ska diskutera sin roll. Kanske därför att han inte tror sig om att kunna leda ett grupparbete kring dessa frågor, som leder fram till några andra svar än de som vi redan hört många gånger. Och/eller kanske för att han känner att det behövs att någon mer "neutral" eller "ny" person för att komma vidare i frågan. Oavsett skälet så kan Peter ses överlåta sin makt över projektet åt mig och Projektgruppen. Det kan vara så att Peter inte bara lär inom den instrumentella och kommunikativa domänen genom att ansvara för projektet, utan också inom den emancipatoriska. Vårt emancipatoriska intresse täcker enligt Mezirow (1991) både den instrumentella och kommunikativa lärandedomänen. Sådant lärande innebär att vi upptäcker och reflekterar över våra egna förgivettaganden. Vi får syn på våra perspektiv och värderingar och upptäcka hur de styr vårt sätt att tänka och handla. Peter kan ha uppfattat att de sätt på vilka han försökt styra Projektgruppen, inte gett de resultat han önskat och börjat ifrågasätta detta. Genom att han lärt känna både mig och Projektgruppens medlemmar kan det också vara så att han hyser större

tillit till oss (kommunikativt lärande) än i början av projektiden. Han kan ses ”våga” överlåta frågan om Projektgruppens roll till oss, på ett sätt som tidigare inte var möjligt.

Under grupparbetet reflekterar några av medlemmarna öppet över vem som utformar mötena, vem som avgör vilken information som är viktig och därmed utövar makt (fast de inte talar om detta i dessa termer). Så länge Projektgruppen svarade på mötesordningen genom att vara passiva är det svårt att upptäcka någon tydlig möjlighet till lärande. I detta fall däremot, där Projektgruppen ges utrymme att vara mer aktiva (utöva mer aktivt motstånd mot den gällande ordningen) och själva bidra till att skapa en ny mötesordning, kan möjligheten att lära öka. Det som sägs under mötet är kanske inte några nya tankar för medlemmarna. Det nya är att de veterligen inte talat om situationen i Projektgruppen på detta sätt tidigare. Medlemmarna reflekterar över mötesordningen, men vad de inte reflekterar över är ordningen i Aktörssamverkansprojektet som helhet. Vem som egentligen äger projektet, initiativtagarnas roll som finansörer med starka intressen i projektet, undersöks inte närmare. Medlemmarnas egna öppna och dolda intressen i projektet undersöks inte heller, lika lite som deras eget ansvar för att Projektgruppens roll blivit passiv. Detta är dock viktiga aspekter av frågan om maktutövandet i projektet.

#### 6.3.4 Projektgruppens dolda intressen

Mötet som beskrivs i det tidigare avsnittet, där Projektgruppen ändrar mötesordningen och bestämmer sig för att ta mer ansvar, är det andra där jag leder en diskussion om gruppens roll. Peter Projektledare har bett mig att leda en sådan diskussion en gång tidigare. Detta möte hölls några månader innan det ovan beskrivna mötet. Vid detta tillfälle var det bara åtta medlemmar närvarande. Samtalet blev mera självreflekterande och självkritiskt än under det möte som redovisas ovan. De som deltog förklarade inte sitt bristande engagemang med att projektledaren tog utrymme och saknade förmåga att delegera i lika hög grad som vid det tillfälle som redovisas senare. De samtalade istället om balansen mellan projektledarens svårighet att delegera och deras egen *bekvämlighet*. De kom fram till att de bidrar till att både skapa och upprätthålla sin otydliga roll själva. Däremot kom de inte fram till hur de skulle kunna hantera detta problem på ett bättre sätt än hittills.

Utifrån ett annat perspektiv på det maktutövande som sker i projektet, kan Projektgruppen ses ha betydligt mer kontroll över projektets utformning och sin egen roll, än vad jag hittills antytt. De flesta medlemmar deltar i Projektgruppen på eget initiativ. Det är bara Greta SHR, Filip Eko-konsulterna och Brita ABF som menar att deras medlemskap i Projektgruppen är ett uppdrag de fått av sina överordnanden. De andra som deltar verkar i högre eller lägre grad göra detta av *eget intresse*, och med ett godkännande från de närmast berörda.

Vad är det då för intressen som driver medlemmarna att sitta i möte efter möte i det som Jerker Konsumentförening<sup>1</sup> talar om som ett ”tungt arbetssätt”, som i stort sett handlat om: ”... att sitta av mötena och få info

utan att det går framåt”? Något skäl måste de ju ha, då ingen uppenbart tvingar dem att delta. Till skillnad från initiativtagarna, som talar om vad de vill ha ut av projektet, så vet vi ju egentligen inte vad Projektgruppens medlemmar förväntar sig och vill ha ut av sitt deltagande. Möjligheten finns att många får ut precis det de vill av projektet så som det är utformat; att de är tämligen nöjda med sin situation; att den ”besvärande passiviteten” utgör tämligen tomma ord (en reifikation) kring vilket deras förhandlande om meningen med gruppen kretsar, inte för att de själva är särskilt intresserade, utan för att Peter ständigt ställer frågor om den. Passiviteten behöver inte enbart vara en följd av Projektledarens försök att kontrollera gruppen. Det kan vara så att det passar medlemmarna ganska bra att slippa engagera sig.

Tidigare, när Peter Projektledare har frågat medlemmarna hur de ställer sig till att ansvara för ordförandeskapet vid mötena och ansvara skrivandet av minnesanteckningar från möten, så har de inte visat något större intresse för detta. Inte heller har de visat något intresse för Peters förslag att låta sig delas in i mindre grupper under mötena. ”Det är bra som det är”, har de svarat. Sannolikt har Projektgruppens passivitet många bottnar. Frida Hushållningssällskapet berättar, när jag intervjuar henne:

En gång [på ett möte] sade Peter att: ”här sitter ni och ler och nickar”. Då kände man sig väldigt träffad, för det är ju skönt att vila när man själv driver projekt. Det sades öppet: ”Det är för att du [Peter] är så duktig på att berätta. Det är inte svårt att lyssna på dig”.

I samband med intervjuerna vid slutet av projekttiden frågar jag medlemmarna i Projektgruppen varför de valt att delta i projektet. Ett viktigt skäl för många, visar det sig, är att bredda sina kontaktnät, skaffa kompetens som de själva saknar, och/eller bevaka frågor som de tycker är viktiga. Jerker Konsumentförening<sup>1</sup>, säger:

Jag ser projektet som ett arbetsredskap. Vi har inte den kompetensen här [i hans organisation] som vi kan få via det här projektet. [...] Sedan har det varit lite svårt att hitta vägar att utnyttja det än så länge, men jag håller fast vid att det säkert är möjligt.

Greta SHR berättar i samband med en biltur vi gör tillsammans, att skälet för hotell- och restaurangbranschen att intressera sig för projektet, är att de ser lokalt producerad mat som en möjlighet att profilera sig. Projektet ger henne möjlighet att bygga upp kontakter och fackkunskap på området. Filip Eko-konsulterna, Elisabet Länsstyrelsen, Sofia LRF, Brita ABF ger i intervjuer liknande skäl för sitt deltagande i Projektgruppen. Karl Länsstyrelsen berättar att hans drivkraft i projektet är att få kunskap om hur han själv ska kunna arbeta med kontroversiella frågor rörande miljöintressen och ekonomiska intressen i livsmedelssystemet ur ett lärande perspektiv. Frida Hushållningssällskapet säger att det är viktigt att hennes organisation syns och är med i ett projekt som försöker ta ett så ”brett grepp” på livsmedelsfrågorna i länet. Nina Naturskyddsföreningen

säger att hon deltar i hopp om att kunna föra in en större medvetenhet om miljöfrågor. Katrin LRF kvinnor och Oskar Studieförbundet Vuxenskolan (som är lantbrukare), säger båda att de deltar för att de ser en möjlighet att genom projektet, skapa förståelse för lantbrukets situation. När det gäller de intressen som de uttrycker så anser nästan alla att de i en eller annan mening också får dem tillgodosedda genom sitt deltagande. Medlemmarna i Projektgruppen verkar alltså i detta avseende tämligen nöjda med sin roll, och varför skulle de då vilja ändra på den?

En orsak till att Projektgruppen inte blir mer aktiv kan alltså vara att många inte är intresserade av detta. De har inte tid, och det är både bra och bekvämt som det är. Projektgruppens medlemmar kan ses tillbringa tiden i projektet med att bevaka och hålla sig ajour med för dem viktiga frågor och samtidigt knyta viktiga kontakter. Utifrån detta sätt att se på Projektgruppen så har de kontroll, de tar makt över situationen och gör det bästa av den. Även detta kan ses som ett svar på de makthandlingar som initiativtagarna, genom projektledaren utövar, ett svar som ger dem utrymme att knyta de kontakter de vill knyta och skaffa sig de nätverk som de strävar efter (dvs. att lära).

### *6.3.5 Vad har Projektgruppen haft för möjlighet att lära?*

Inledningsvis formulerade jag en fråga som projektledaren och Projektgruppen återkommande ställer under projekttiden:

- Hur kan vi hitta en meningsfull roll i projektet, hur kan vi i Projektgruppen samverka? Svaret på frågan är mångbottnat. Utifrån ett perspektiv, kan de ses ha funnit en meningsfull roll i projektet först i och med planeringen av det nya projektet som de deltar i. Utifrån ett annat perspektiv har deras roll varit meningsfull hela tiden, genom att de tillgodosett en del av sina intressen genom att delta i Projektgruppen.

Den fråga jag ställer i relation till detta är:

- Vad har Projektgruppen för möjlighet att lära? Vad är det för svar som Projektgruppen ger på den makt som Initiativtagargruppen, ofta genom projektledaren, kan ses utöva när de utformar projektet.

Intervjuer med dem som deltar i Projektgruppen ger, tillsammans med den fortlöpande dokumentationen, en uppfattning om vad medlemmarna tyckt att de lärt sig och varför. När intervjuerna görs är projektet i en fas då det håller på att avslutas. De nya mötesrutinerna har satts igång. Ordförandeskapet för mötena varvas och inför varje möte tillsätts en arbetsgrupp som skall förbereda det kommande mötet. Vid varje möte delas medlemmarna också in i mindre grupper för att diskutera aktuella frågor, först därefter tas frågorna upp i storgrupp. Frågor som diskuteras är bland annat formuleringen av det nya projektets syfte, vad projektet kan kosta att driva och vilka organisationer och instanser som vill vara med och betala. Av dem jag intervjuar i Projektgruppen (12 personer) har ungefär hälften redan bestämt sig för att gå in i det nya projektet. Av de övriga är det ännu ingen som bestämt säger nej, de avvaktar av olika skäl med att fatta beslut. Nedan diskuteras vad Projektgruppens medlemmar kan ha haft för möjlighet att lära av projektet när det gäller dels sakfrågor om dels



relationer, normer och mål (den instrumentella respektive kommunikativa domänen för lärande).

#### Lärande i sakfrågor – det instrumentella området för lärande

På frågan om vad projektgruppens medlemmar själva tycker att de lärt sig genom att delta i projektet, svarar några mycket entusiastiskt, att deras kunskap om situation inom livsmedelsproduktionen har vuxit och blivit mer komplex. Elisabet Länsstyrelsens Lantbruksenhet säger till exempel:

Jo man får direktinformation på ett annat sätt. Jag kan hålla mig ajour på ett annat sätt om saker som är intressanta för mig. Den här direktinformationen har gett mig saker hela tiden... Sedan är det alla nya aspekter som man får in från alla håll och kanter. Som det här med naturbetesmarker och sådant som man naturligtvis har vetat innan men man kanske inte har tänkt på, inte på det på det sättet i alla fall.

Elisabet är dock den enda med kunskap i frågor som rör jordbruk och livsmedelsproduktion som spontant berättar att hon tycket att hon lär genom att sitta med i Projektgruppen. De övriga som svara på liknande sätt, är alla medlemmar som inte är så insatta i frågor om lantbruk, som representanterna för konsumentorganisationer och vuxenstudieförbund. Jerker Konsumentförening1 säger:

Jag har fått förståelse för lantbrukarens situation, den kontakten hade jag inte skaffat mig på egen hand. Jag hade kontakt med olika miljöorganisationer. Lantbruket möjligtvis via KRAV, inte LRF eller föreningsföretagen... Jag har förstått situationens komplexitet kanske snarare. Jag har inte sett de sidorna innan. Trots att jag tidigare jobbade med livsmedel och handel, har jag inte sett mer än mina leverantörer, men inte längre bak...

Brita ABF:

Jag tycker till exempel att man ska finansiera ekologisk mat så att alla kan köpa ekologiskt. Men många tycker att det ska få lov att kosta mer för att de ska synas att det är speciellt. [...] Vi har haft olika tankar om det här rätt många gånger. [...] Vad man ser mer och mer är att det är så otroligt mycket som ska väga in för att få det ekologiskt. Det handlar om så mycket och det är stora processer och det måste vara lönsamt för lantbruket, och vilken makt de stora livsmedelskedjorna har då enskilda affärer inte får ta in lokalt odlat för det bestäms centralt... Även om man läser så kan man få veta, men just att få höra människor berätta om sin egen verksamhet, då får man det till sig på ett annat sätt.

Elisabets, Jerkers och Britas lärande inom den instrumentella domänen, kan ses ha skett inom ramen för flera av de lärandeformer som Mezirow (1991) har utvecklat i sin transformativa lärandeteori (avsn. 3.4.2). När Elisabet säger att hon fått nya aspekter som gör att hon tänker på företeelser och fenomen på ett annat sätt än tidigare, kan det ses som att hon har möjlighet att lära genom att differentiera och bygga upp redan befintliga meningsscheman, inom ramen för strukturer som hon tar för givna (den första lärandeformen). Jerkers och Britas möjligheter att lära kan vara mer omfattande. Tack vare samtalen om ekologisk mat som Brita deltagit i, kan hon ha satt hela frågan/problemet om ekologisk mat (som hon uppenbarligen intresserar sig för) i ett större sammanhang. Det var kanske inte så enkelt som hon trodde att göra ekologisk mat tillgänglig för alla. Det är mycket som ska vägas in, lantbrukets lönsamhet och livsmedelskedjornas makt över marknaden. Här kan det finnas en möjlighet för honom att lära inom det som Mezirow beskriver som den andra lärandeformen, som innebär lärande genom skapande av nya meningsscheman, fullt förenliga med befintliga. Det kan också vara frågan om den tredje lärandeformen. Brita kan ha upptäckt att hennes antaganden om hur man möjliggör för alla som vill, att köpa ekologiskt är förenklade, när hon inser att produktionen inte kan öka i en handvändning, att det är "otroligt mycket som ska vägas in för att få det ekologiskt". Lärandet inom den tredje lärandeformen innebär att vi förändrar våra meningsscheman när vi börjar förstå att vårt sätt att betrakta en företeelse inte är relevant eller funktionellt.

De som inte är så bevandrade i lantbruk har fått information som de uppskattar tack vare alla de möten som hållits i Projektgruppen. Samtalen har inte haft som syfte att "lära ut" något, men då medlemmarna har talat utifrån sina perspektiv och erfarenheter har de ändå inneburit en möjlighet för den som varit intresserad att lära (ett exempel på möten där sådana samtal förs ges i avsn. 6.3.1).

De som är mer insatta i lantbruk och primärproduktion svarar däremot att de inte kan komma på att de lärt sig något i sakfrågor. Det här tolkar jag så, att de som haft kunskaper om jordbruk och livsmedelsproduktion dominerat i Projektgruppen. Också organisationer som NRC, och Naturskyddsföreningen har representanter i Projektgruppen som är kunniga i sådana frågor. Även om dessa organisationer inte representerar initiativtagarnas intressen så har de kunskaper om lantbruk och livsmedelsproduktion, som gör att de kan tala om sådant på ett initierat sätt.

Filip Eko-konsulterna, som själv kan ses tillhöra de kunniga på området, funderar i intervjun på de ibland initierade diskussioner som förts, och om Projektgruppens lantbruksdominans i detta avseende:

Men de här stackars... ABF och andra som kommer som från en annan värld. Det har inte varit så lätt för dem att kunna göra sig hörda eller förstå. Det måste vara svårt för dem att ha en åsikt när det inte säger dem någonting om det läcker mer och mindre metan från kor som går ute och inne. De har ingenting att relatera till... De här medlemmarna är mycket värdefulla ändå. De representerar

konsumenterna, men man kanske inte skulle ha varit så lantbruksinriktad i projektet utan strävat efter att bredda dialogen ...

De som tyckt att det varit lärorikt att delta i Projektgruppen, talar inte själva om dominansen på något negativt sätt. Tvärtom är de imponerade och tacksamma över alla de kunniga människor de varit omgivna av. När jag frågar dem vad de tycker att de tillfört Projektgruppen så kan de inte komma på något. Detta kan tolkas så att det som blivit norm för vad som ska värderas som viktig och mindre viktig information i Projektgruppen, oreflekterat har avgjorts av det dominerande perspektivet. De med lantbrukskunskap har inte självmant intresserat sig för andra, mer främmande perspektiv och de samtal som förts har handlat om frågor där ingen uppfattat att de icke lantbrukskunnigas kunskaper hade kunnat vara värdefulla.

Som jag förstår det så har Initiativtagargruppen inte strävat efter att låta sammansättningen i Projektgruppen bestå av en majoritet av lantbrukskunniga. Tvärtom har man sagt nej till en rad föreningar med specialintressen inom lantbruk som hört av sig och bett att få bli medlemmar i gruppen, just för att undvika en sådan dominans. Snarare kan dominansen ses som en följd av det håll åt vilket initiativtagarna valde försöka rikta de berördas uppmärksamhet (Forester 1993) när projektet startade. Ansatsen, att skapa ömsesidigt lärande mellan olika grupper av aktörer i livsmedelssystemet, tilltalade i huvudsak aktörer och organisationer inom lantbrukssfären. Hela syftet med projektet kan ha väckt starkare engagemang hos dem, än hos dem med handel- och konsumentperspektiv. Med den vinkling som projektet fick såg andra grupper av aktörer i livsmedelssystemet inte att de kunde ha något att vinna på att delta.

Projektet uppfattas inte heller som ett projekt för ömsesidigt lärande av alla som deltar i Projektgruppen, vilket kan ses som ett annat uttryck för lantbruksdominansen. Många, närmare hälften, av dem jag intervjuar menar att projektets syfte är och varit att informera om lantbruk och livsmedelsproduktion. Katrin LRF kvinnor säger, när jag frågar henne hur hon uppfattar projektet syfte: ”Det är ett projekt som berör hela länet, och det är till för att öka förståelsen för lantfolk och livsmedelsproduktion, för att ge lantbruket och livsmedelsproduktionen en högre status.” Då några i Projektgruppen tycker att de lärt sig något om livsmedelsproduktion, är det möjligt att initiativtagarnas och Peter Projektledares dolda intentioner med Aktörssamverkansprojektet, att utbilda allmänheten i lantbruksfrågor, till viss del uppfyllts.

#### Lärande om normer och mål – det kommunikativa området för lärande

De allra flesta som jag intervjuar, kommer på ett eller annat sätt in på att de, tack vare medlemskapet i Projektgruppen, lärt känna människor som de annars inte hade lärt känna. Oavsett om detta är medlemmarnas huvudsakliga intresse för att delta i Projektgruppen, eller ett alternativ som växer fram när de inte lyckas göra Projektgruppens roll mer aktiv, har

relationsskapandet betydelse för de flestas medlemskap. För många innebär de nya aktörerna dessutom kontakter som de sätter stort värde på. De ställer sig generellt alltså positiva till dem de lärt känna. Det är bara en person, Katrin LRF kvinnor, som säger att hennes fördomar stärkts av att hon deltagit:

Ja man har utvidgat sitt kontaktnät det har man ju. Men sedan finns det ändå dem som man haft sina fördomar emot och fått dem bekräftade. Typiskt nog så är det Eko-konsulterna och Naturskyddsföreningen. Peter har ofta satt mig i samma grupp som någon av dem och då kan jag bli väldigt upprörd över vissa saker som de säger, men jag kan hantera det. Men det finns också de som det är jättebra att jag lärt känna.

Nina Naturskyddsföreningen uttrycker sig inte lika tydligt, men av det hon säger får jag intrycket att hennes negativa föreställningar om aktörerna i Projektgruppen stärkts: ”Jag har lärt mig att så här är de och så här tänker de, men det anade jag ju.”

Bortsett från Katrin och Nina säger alla i Projektgruppen som jag intervjuar att de lärt känna människor, stärkt relationer till andra och förstått något om vad andra intresserar sig för och varför. Detta kan ses som lärande inom den kommunikativa domänen. Samtal om värderingar, mål, normer och intressen har betydelse för relationsskapande (Mezirow 1993). Men enligt några av dem jag intervjuar, har mötena i Projektgruppen inte gett utrymme för sådana samtal. De menar att Peter Projektledare och andra med koppling till lantbrukssfären, tydligt kontrollerade de samtal som fördes under mötena. Helena NRC sitter i styrelsen för Naturresurscentrum, den ideella paraplyorganisation som initiativtagarna i början av projektiden hade planer på att Aktörs-samverkansprojektet skulle söka medlemskap i (se telefonmöte med initiativtagarna avsn. 5.6.3). Göran Studieförbundet Vuxenskolan satt med i Projektgruppen fram till våren 2002, då han ersattes av Helena. Helena har alltså bara deltagit i projektet i knapp ett år och inte medverkat vid särskilt många möten i Projektgruppen när jag intervjuar henne. Helena har sina sympatier i ekologiskt lantbruk. När hon beskriver Aktörs-samverkansprojektet får jag intryck av att hon dels ser projektet som ett diskussionsforum mellan olika intressen, dels som en möjlighet att få konsumenter att förstå att de måste köpa svenskt och helst ekologiskt för att bevara det svenska lantbruket.

**Helena:** Vi måste ha rätt att få lyfta fram vad som är bra och dålig djurhållning i Projektgruppen. Men där är det som om man vill lägga locket på. Säger man något om det, då får man genast höra att: ”Vi ska inte kritisera den ena eller andra produktionsformen”. Det blir alltså helt okej att ha 1000 slaktsvin i ett stall bara man följer lagen. Vi får inte lyfta den här etiska debatten i Projektgruppen.

**LW:** Man kan alltså inte lyfta vilka frågor som helst i Projektgruppen, vad beror det på?

**Helena:** Det är en kollegialitet i lantbrukarkåren, den dominerar.

**LW:** Tycker du att det sitter många representanter för lantbruket i Projektgruppen?

**Helena:** Så är det kanske inte, men de andra som sitter där kanske inte kan lantbruk på samma sätt som LRFs representanter och därför blir det heller ingen kritik mot lantbruk.

De som antyder att mötena i Projektgruppen har präglats av sådan LRF-dominans är, utöver Helena NRC, Nina Naturskyddsföreningen och Filip Eko-konsulterna. De representerar alla organisationer som arbetar med miljöfrågor och/eller ekologiskt lantbruk. När projektet startade fanns, enligt Peter, ett misstroende mellan dessa och LRF/föreningsföretagen. Trots att det framstår som om medlemmarnas relationer generellt har förbättrats genom projektet, så finns misstroendet mellan LRF-sfären och miljö-/eko-sfären kvar, i samband med att projektet avslutas. De som har en närmare koppling till LRF och Föreningsföretagen, liksom de som representerar konsumentorganisationerna och vuxenstudieförbunden verkar dock inte ha uppfattat någon LRF-dominans i Projektgruppen. Tvärtom, menar till exempel Katrin LRF kvinnor och Sofia LRF, att det varit mycket högt till tak i samtalen i Projektgruppen.

Medlemmarnas intryck av att Projektgruppens möten inte är ett forum där man kan säga vad man vill, kan också vara en följd av Peters förhållningssätt till hela projektet. Han har flera gånger sagt att han inte vill ha diskussioner om lantbrukets problem, det talar alla andra om. Projektet ska fokusera på möjligheterna. Peter kan därför ha styrt samtalen i Projektgruppen mot sådant som han tycker att det är viktigt att prata om och bort från annat. Följaktligen uppfattar de som föredrar att prata om problemen i lantbruket, att ”man vill lägga locket på”, medan de som vill prata om möjligheterna inte uppfattar att Peter styr. Om alla medlemmar hade känt sig friare att tala om vad de ville är det möjligt att de hade lärt känna varandra bättre. Men det är också möjligt att fördomarna hade stärkts i högre grad om mål- och värderingskonflikter hade fått komma upp till ytan och det inte hade klargjorts att det handlade om just rätt och fel, inte sant och falskt (Forester 1993).

Medlemmarnas möjlighet att lära känna varandra verkar böttna i att regelbundet suttit tillsammans i möten, diskuterat det lokala arbetet och frågor om hur Projektgruppen skulle kunna samverka mer konkret. Denna möjlighet förstärktes i om med den nya mötesordning som infördes under hösten 2002. Den nya ordningen innebär bland annat att ordföranden delar in medlemmarna i mindre grupper som får diskutera viktiga frågor, innan de tas upp i storgrupp. Sannolikt har detta givit alla en möjlighet att tala mer än tidigare, då diskussionerna nästan uteslutande fördes i storgrupp. Alla uttalanden, alla handlingar har enligt Forester (1993) en kommunikativ sida, ibland har de också en instrumentell. Också när medlemmarna uttalat sig i sakfrågor har deras uttalanden givit dem som lyssnat en uppfattning om vad de vill, vad de tycker är viktigt och varför. Detta har inneburit möjligheter att lära inom den kommunikativa domänen.

Viktigt att notera är också, att även om den misstänksamhet som rådde mellan organisationer inom lantbrukarsfären och miljösfären inte har förbättrats generellt, så kan den ha förbättrats mellan enskilda medlemmar,

tack vare Aktörssamverkansprojektet. När Filip Eko-konsulterna och Sofia LRF får frågan om vad de lärt av projektet, tar de båda upp den andra som exempel på någon som de uppskattar att de lärt känna.

#### Tilltron till samverkan och samtal över aktörsgrensarna har ökat

Om de som deltog i Aktörssamverkansprojektet och Projektgruppen hade ogillat sina erfarenheter av detta, så hade de sannolikt inte övervägt att gå in i ett nytt projekt med en liknande ansats. Det är när de intervjuade börjar tala om vad som är viktigt i det kommande projektet, och vad som är viktigt att förändra i relation till Aktörssamverkansprojektet, som det också blir tydligt vad de, genom sitt deltagande, fått möjlighet att lära och dra nytta av.

Det framstår som att medlemmarnas mening med arbetsformen, dvs. samtal med aktörer med andra perspektiv på och erfarenheter av livsmedelssystemet, stärkts. Deras tillit till andra har också utvecklats, då de verkar uppfatta att de inte bara är de själva som har denna uppfattning, utan också medaktörerna. Dessutom har deras uppfattning om vad det nya projektet ska vara till för, vilket förhållningssätt som ska präglade deltagandet i detta, blivit tydligare. En av de intervjuade, Filip Eko-konsulterna, säger till exempel:

**Filip:** Från att alla jobbar jättestort från sina håll har det faktiskt snävats in tycker jag, till vad som är vår gemensamma nämnare och vad vi kan jobba med.

**LW:** Och vad är det?

**Filip:** Jo, att det är viktigt att man har en dialog

Jerker Konsumentförening<sup>1</sup>, antyder något liknande när han säger:

Sättet att jobba på [mötena] har varit nödvändigt. Sedan är jag övertygad om att den förändring som ska ske [det nya projektet] kommer att bli bättre och arbetet effektivare... Nu vet man mer vad andra sysslar med och man lär sig samma språk. Man är inte överens om allt men i alla fall...

Sofia LRF:

Jag har funderat mycket på det. Inte när jag har suttit med i Projektgruppen, utan när jag suttit i andra möten. Jag tänker ofta att vi pratar förbi varandra och inte lyssnar. Vi tar våra låsta positioner och ser det som förhandlingar. Det finns inga jättetydliga genvägar till det här och det är inte det normala sättet att arbeta på. [...] Det jag tycker är viktigt, som jag lärt mig, det är i diskussionen och argumenteringen. Det här: ”hur ser du på det här och hur ser du på det och hur kommer vi vidare utifrån det?” Framförallt när man är olika så blir det lärorikt. Det viktigaste är att få de andra perspektiven. Skulle vi vara och tycka allt för lika skulle idén falla.

Alla visar dock inte någon entusiasm inför de samtal som förts i Projektgruppen, Oskar Studieförbundet vuxenskolan är skeptisk:

**Oskar:** Det har varit viktigt med dialogen, men synen på organisationerna har inte förändrats.

**LW:** Och vilken är den?

**Oskar:** Ja, vi för ju en dialog men vi står ju fortfarande på var sin sida. Företrädare för konsumenter och företrädare för producenter finns, och skillnaden är ganska tydligt. Jag tror inte att det har ökat förståelsen för varandra. Jag tror att det här är för litet. Och ska du förändra organisationerna så ska du ha med hjärtat, topparna i organisationerna.

Många har också en bild av att det nya projektet ska vara ett forum där man inte ska driva sina egna intressen enbart. Jerker Konsumentförening säger till exempel: ”Det kan säkert skära sig på ett par håll. Den som enbart ser till att bevaka sina egna intressen kanske ska hoppa av nu.” Sofia LRF, Filip Eko-konsulterna och Karl Länsstyrelsen uttrycker liknande tankar. De har alltså skapat en uppfattning och vilka normer som ska råda för medverkan i det nya projektet. Det ska inte vara ett forum för den som bara är ute efter att driva egna intressen.

#### Tilliten till projektets ledning måste stärkas

De som på ett eller annat sätt företräder miljöintressen, dvs. Filip Eko-konsulterna, Nina Naturskyddsföreningen och Helena NRC, har inte känt någon större tillit till Projektledarens och initiativtagarnas avsikter med projektet. De antyder alla att de misstänker att det funnits en dold agenda bakom hela initiativet. Filip Eko-konsuler uttrycker detta mycket tydligt:

Jag kan ju känna att mina arbetsgivare skulle vilja att jag körde på med det ekologiska budskapet ännu hårdare. Men jag tycker inte att man ska göra det i ett sådant här sammanhang, här är ju grundtanken dialog. Däremot... frågan är... ibland har jag en känsla av att man kanske inte alls har det syftet från LRFs och Föreningsföretag1s och framförallt Peters sida... Man har fokuserat på konsumenten så mycket... Att: ”talar vi bara om hur jordbruksproduktionen går till så kommer de att tycka att det är jättebra”. Då är det envägs-kommunikation och inte dialog. Det slog mig på riktigt vid ett möte, att sitter jag här som något slags gisslan, bara för att LRF ska få trycka ut sitt budskap och få en bred uppslutning?

Av det Filip säger framgår att han har bestämt sig för att inte driva sina särintressen i Aktörssamverkansprojektet, men att han inte litar på att initiativtagarna egentligen har samma ambitioner. Även flera som inte talar om att de saknar tillit till initiativtagarna noterar att den form som projektet fått, där projektets initiativtagare och finansiärer inte syns, måste rättas till i det kommande projektet. Trots att beroendet av finansiärerna och Projektledaren inte diskuterades öppet i Projektgruppen visar intervjuerna

alltså att många medlemmar varit medvetna om detta beroende och vill ändra på det i det nya projektet. Sofia LRF är en av dem som uppmärksammat detta: ”Vi har haft en grupp finansiärer som har gjort många förbryllade och misstänksamma. Här är det någon som betalar, men det finns inte uttalat vilka regler som gäller.” Frida Hushållningssällskapet säger:

...Ibland har det trängt igenom... finansiärernas roll. Ibland får man en känsla av att, ja de har sista ordet för det är de som betalar. I början var de ju osynliga och jag vet inte om man tänkte så mycket på... nu kommer de att bli tydligare.

Beroendet av Peter Projektledare ses som en annan svaghet i projektet. Många talar uppskattande om projektledarens engagemang, men flera ser också nackdelar med detta. Karl Länsstyrelsen:

För det har ju varit lite svajigt med den här Projektgruppen. Den har ju hängt på att det finns någon eldsjäl som driver och det är Peter. Och det är bra med eldsjälar, men som alla vet så faller de bort och så är det ingen som kan ta över. Då står man där. Peter är jätteduktig och drivande och så är det ofta. Men det ska helst inte stå och falla med en person... Men vi, han, har faktiskt försökt ändra det nu. Det har blivit lite ändringar genom att vi byter ordförande för alla möten.

#### **6.4 Relationen mellan makt och lärande**

Tack vare Aktörssamverkansprojektet har Projektgruppens medlemmar haft möjlighet att lära om länets livsmedelssystem, både inom den instrumentella och kommunikativa domänen. Det framstår också som deras tillit till samtalet och samverkan över aktörsgränserna som arbetsform har ökat. Erfarenheterna av projektet gör vidare att de har föreställningar om vilka normer som ska råda för samverkan i det nya projekt som planeras. De som enbart är ute efter att driva egna intressen verkar inte passa in i deras idé om hur arbetet ska bedrivas framöver. De säger också att det är viktigt att finansiering och ansvar sprids på fler, för att minska det ensidiga beroendet och för att göra det möjligt för dem som deltar att känna tillit till varandra.

Initieringen och utformningen av projektet kan ses som ett maktutövande från initiativtagarnas och projektledarens sida, men detta maktutövande är inte bara begränsande, det är också produktivt. Projektet har möjliggjort för aktörer inom livsmedelssystemet som annars inte träffas, att samtala och därmed lära. Det svar som Projektgruppen givit på initiativtagarnas sätt att försöka kontrollera det som de satte igång, kan också ses som maktutövande. Maktutövandet har givit både Initiativtagar- och Projektgruppens medlemmar möjlighet att skapa nya, produktiva meningar med livsmedelssystemet och med de aktörer som ingår i detta. Det har givit dem nya idéer om hur man kan fasa in samverkan som arbetssätt i sina praktiker, vilka de också tänker pröva. Även detta kan ses som ett



maktutövande, fast relationerna är nu annorlunda. I samband med utformningen av det nya projektet kommer flera av Projektgruppens medlemmar att delta i beslutet om åt vilket håll de berörda uppmärksamhet ska riktas, delta i kontrollen av information i sakfrågor, i åberopandet av myter och normer samt i skapandet av tillit och beroende (Forester 1993). Så länge de fortsätter att samverka och samtala i syfte att åstadkomma något tillsammans, så kommer maktutövandet och därmed möjligheten för dem att lära, att fortgå. Härigenom kan inte bara maktutövandet, utan också lärandet ses som en fram-och-tillbaka-rörelse i relationerna mellan dem som deltog i Aktörssamverkansprojektet.

## 7 Diskussion och slutsatser

När representanterna för LRF och de tre föreningsföretagen bestämde sig för att sätta igång ett projekt tillsammans, hade de en rad olika önskemål om vad detta skulle syfta till. De ville bland annat öka kunskapen om lantbrukarnas villkor bland allmänheten; få erkännande för de miljöförbättringar som vidtagits inom livsmedelsproduktionen; förbättra attityden till lantbruket; och få underlag till marknadsföring och utveckling av sina produkter. Det man satte i första rummet var dock att försöka förbättra förtroendet mellan lantbrukets organisationer och andra aktörer med intressen i länets livsmedelssystem. I samband med planeringen av projektet blev det det senare som de beslöt skulle stå i fokus. De kom fram till att pröva ett för dem nytt arbetssätt – aktörssamverkan. Utåt framställdes projektet som ett försök från initiativtagarna och tillika finansiärerna att pröva nya, mera deltagande- och lärandeorienterade arbetssätt i livsmedelssystemet. Men de bakomliggande önskemålen, att öka kunskapen om lantbrukets villkor och miljöarbete, liksom de kommersiella intressena, vilka kan ses som den egentliga upprinnelsen till Aktörssamverkansprojektet, försvann inte i och med detta. Initiativtagarna talade dock aldrig öppet om dessa önskemål och intressen för dem som bjöds in att delta i projektet.

Genom hela projektet har vi kunnat följa hur initiativtagarna brottats med problemet att försöka balansera projektets officiella syfte, att åstadkomma ömsesidigt lärande mellan olika aktörer i länets livsmedelssystem, och de andra syftena som de hade med projektet. I denna balansakt har jag funnit det jag kallar maktutövande, där Peter Projektledare som anlätades som projektledare för projektet, ofta fungerade som den operationella maktutövaren. Han fick (eller tog på sig) uppgiften att försöka genomdriva projektet som ett aktörssamverkansprojekt och samtidigt bevaka initiativtagarnas intressen i detta.

Det sätt på vilket initiativtagarna handlade när de utformade och genomförde projektet har undersökts utifrån fyra dimensioner för maktutövande (Forester 1993). Genom detta har det framkommit att initiativtagarna/projektledaren har utövat makt när de 1) riktade bort de berördas uppmärksamhet från aspekter som de uppfattade som farliga eller obekväma; 2) kontrollerat information i sakfrågor för att gynna deras intressen; 3) åberopat myter, normer och värderingar för att skapa samförstånd och samtycke bland de berörda; 4) manipulerat tillit och skapat en situation där de som berördes av projektet blev ensidigt beroende av dem.

Utformningen och genomförandet av projektet fick konsekvenser för hur de som berördes betraktade projektet, och hur de i sin tur valde att svara på detta. Deras svar betraktas i avhandlingen också som maktutövande. Maktutövandet, betraktat som en sådan fram-och-tillbaka-rörelse i relationerna har givit både initiativtagarna och de berörda möjligheter att lära.

Det lärande som eftersträvas i aktörssamverkan, innebär att de som deltar lär dels i sakfrågor som rör problemsituationen och livsmedelssystemet (det instrumentella området för lärande), dels om de normer, relationer, intressen och mål som råder inom detta (det kommunikativa området för lärande) (Mezirow 1991, Forester 1993). När de samtalar med andra aktörer med andra erfarenheter och perspektiv lär de genom att ge företeelser, aktiviteter och begrepp, bredare eller mer differentierade innebörder än tidigare. Ju större möjlighet de har att ta del av och kontrollera information, och ju större möjlighet de har att undersöka normer, relationer, intressen och mål i livsmedelssystemet, desto större möjlighet har de att lära. Det lärande som eftersträvas i aktörssamverkan innebär vidare att de medverkande aktörernas relationer stärks, de lär sig att de kan vara uppriktiga och lita på att andra på motsvarande sätt också är uppriktiga. De lär sig att de kan ha tilltro till samtalets och samverkans möjlighet att utveckla den gemensamma förståelsen för och hanteringen av de problem som är för handen (Mezirow 1991, Forester 1993).

Aktörssamverkansprojektet kan ses ha bestått av tre bärande delar: Initiativtagargruppen, Projektgruppen samt de lokala träffarna. Dessa träffar bestod av workshops med aktörer och syftade till att skapa aktiviteter kring frågor om mat och livsmedelsproduktion på ett lokalt plan. Det var i de två senare delarna, dvs. i Projektgruppen och de lokala träffarna, som det var tänkt att själva lärandet skulle äga rum. För mig är dock de förutsättningarna för lärande som projektet skapar bland initiativtagarna också intressanta.

## **7.1 Lärande och makt i Aktörssamverkansprojektet**

I det följande kommer jag att diskutera relationen mellan lärande och makt utifrån mina iakttagelser av det som hänt i Aktörssamverkansprojektet när det gäller Projektgruppen och Initiativtagargruppen. De lokala träffarna kommer att diskuteras ur en annan aspekt senare i kapitlet.

### *7.1.1 Projektgruppens lärande och makt*

De aktörer som bjöds in till att bilda en projektgrupp hade att ta ställning till ett redan utarbetat projektförslag och gavs inte utrymme att delta i diskussioner om hur projektet skulle utformas. När Projektgruppen, bestående av representanter för närmare tjugo organisationer och instanser i länets livsmedelssystem bildades, visade det sig att medlemmarna hade svårt att skapa sig en aktiv roll i projektet. Gruppen fick fortlöpande information om händelseutvecklingen i de lokala aktiviteter som de själva inte medverkade i. De fick också information om initiativtagarna. Denna var dock så vag att det rådde oklarheter kring vilka de egentligen var, vad de ville och tänkte om projektet och hur mycket de egentligen styrde händelseutvecklingen. Det var projektledaren som stod för den huvudsakliga informationen om och mellan de olika delarna av projektet. Projektledaren hade makt över hur projektet uppfattades av de berörda och han utövade denna makt genom att framhålla sådant som kunde gynna

initiativtagarna och deras perspektiv och dölja sådant som han uppfattade kunde ställa dem och honom själv i ofördelaktig dager. Projektgruppen kunde inte enkelt kontrollera sanningshalten i den information som gavs, eller vara med och bestämma vilken information som var viktigt och skulle prioriteras. Projektledaren skapade inte heller systematiskt utrymme för diskussioner om de medverkandes intressen, värderingar och behov, eller möjligheter till klargöranden om vilka intressen och värderingar som skulle gälla för projektet. Projektledaren försökte skapa samtycke genom att åberopa vissa myter och undvika andra. Han gjorde anspråk på att han var uppriktig trots att han undanhöll viktig information.

Utifrån det ovan beskrivna framstår det som om projektet inte gav så mycket möjlighet att lära för medlemmarna i Projektgruppen, åtminstone inte det slags lärande som eftersträvas i aktörssamverkan så som det definieras i denna avhandling. Projektgruppens passivitet tolkas som ett svar på projektledarens maktutövande. Många av medlemmarna har i intervjuer talat om de regelbundet återkommande mötena i projektgruppen som envägskommunikation. De satt och lyssnade på projektledaren utan att själva delta aktivt i beslut om och utformning av projektet. Mötesformen gav inte mycket utrymme för gemensamt reflekterande kring vare sig projektet eller situationen inom livsmedelssystemet. Många sade att de önskade spela en mer aktiv roll i projektet, också projektledaren uttryckte sådana önskemål, men de lyckades inte åstadkomma detta. Gruppen kände inte till tillräckligt mycket om projektet och det normativa sammanhang i vilket det växt fram, för att kunna utforma en mer ansvarsfull och aktiv roll åt sig själva.

Ändå har medlemmarna i Projektgruppen haft möjlighet att lära. Man skulle kunna säga att den viktigaste makthandlingen ur lärandesynpunkt, som initiativtagarna utförde, var att initiera projektet och bjuda in till en projektgrupp. De som deltagit i Projektgruppen har nämligen haft möjlighet att lära i huvudsak genom att de i över två års tid suttit med vid gruppens möten och därigenom träffat aktörer som de inte hade kontakt med i sitt dagliga arbete. Det maktutövande som skedde i samband med utformningen och genomförandet i projektet, som innebar att informationen filtrerades genom projektledaren och rent generellt begränsade Projektgruppens möjlighet att engagera sig, satte inte ramarna för möjligheterna att lära en gång för alla. Denna möjlighet skapades lika mycket av dem som utsattes för maktutövandet, av deras vilja att förstå och kontrollera. Maktutövandet från Initiativtagargruppens sida har alltså inte bara varit av begränsande art, utan också av produktiv, genom att initiativtagarnas satsning utnyttjades på ett produktivt sätt av Projektgruppens medlemmar.

Utifrån ett annat perspektiv på maktutövandet i projektet, kan Projektgruppen ses ha haft betydligt mer kontroll över projektets utformning och sin egen roll, än vad som ovan antytts. Medlemmarna hade kanske aldrig några högre ambitioner att bli aktiva. De kanske var nöjda med de möjligheter som medlemskapet i gruppen gav: att bekvämt och utan större engagemang bevaka egna intresseområden; att odla relationer och knyta kontakter med aktörer som de annars inte hade haft möjlighet att

lära känna, medan projektledaren arbetade. Det kan ha varit projektledaren som av olika skäl ville att gruppen skulle bli mer aktiv, inte Projektgruppen. Utifrån detta sätt att se på Projektgruppens medlemmar, så gjorde de i hög grad som de önskade, inte som Initiativtagarna och projektledaren ville att de skulle göra. Projektgruppens medlemmar dolde i så fall sina intressen och manipulerade genom att inte tala om att de var nöjda med situationen och sin passiva roll. Även detta kan ses som ett svar på de makthandlingar som initiativtagarna, genom projektledaren utövade, ett svar som kan ses som maktutövande och som öppnade för möjligheter att lära.

### Lärande i sakfrågor

Det var lantbrukets och livsmedelsproduktionens villkor och förutsättningar som stod i fokus i Aktörssamverkansprojektet och i Projektgruppen. Det var utifrån detta perspektiv som problemen i livsmedelssystemet i huvudsak formulerades. Denna dominans från lantbruksperspektivet var avgörande för Projektgruppens möjlighet att lära kring sakfrågor (det instrumentella området för lärande) i livsmedelssystemet. Det var nästan enbart aktörer som inte är så bevandrade i lantbruksfrågor, som representanter för konsumentorganisationer och vuxenstudieförbund, som menade att deras kunskap om situationen inom livsmedelsproduktionen har ökat och blivit mer nyanserad, tack vare att de deltagit i projektet och Projektgruppen. De som är mer insatta i sådana frågor, dvs. mer än hälften av Projektgruppen medlemmar, tyckte inte att de lärt sig något. Det tycks som det som blev normen för vad som skulle värderas som viktig och mindre viktig information i Projektgruppen oreflekterat avgjordes av det dominerande perspektivet.

### Lärande om relationer, normer och värderingar

De flesta som deltagit i Projektgruppen menade att de lärt känna människor som de annars inte skulle ha träffat. Oavsett om de hade intressen av att försöka göra Projektgruppens roll mera aktiv eller inte, så var odlandet av relationer och nätverksbyggandet ett viktigt motiv för att delta i gruppen.

Samtal har betydelse för relationsskapandet. Vi lär inte bara av utan också om dem vi samtalar med (Forester 1993). Också när medlemmarna i Projektgruppen under sina möten talade om hur de uppfattade händelseutvecklingen i de lokala aktiviteterna, eller diskuterade olika förslag från projektledaren i praktiska frågor, så sade de någonting om sig själva. När de talade gav direkt eller indirekt uttryck för vad de hade för värderingar och intressen, vad de gillade och ogillade. Även om normen för vad man fick prata om i Projektgruppen omöjliggjorde kritik, ifrågasättanden och ärliga uttalanden (vilket några hävdade) eller om det var högt till tak (vilket andra hävde), så har medlemmarna alltså haft möjlighet att, genom de samtal som fördes under mötena, stärka och skapa nya relationer. De har kunnat skapa nya meningar med den normativa situation som råder inom livsmedelssystemet.

Förtroenden mellan representanter för några organisationer som ingick i Projektgruppen, som mellan vuxenstudieförbunden, konsumentorganisationer och olika lantbruksintressen, kan ha ökat tack vare Aktörssamverkansprojektet. När det gäller andra parter var förtroendet, eller misstroendet oförändrat. Den misstänksamhet och brist på tillit som präglade relationen mellan LRF/Föreningsföretagen och organisationer med intressen i miljöfrågor och frågor om ekologiskt lantbruk, när projektet startade, kvarstod när projektet avvecklades. Bland de senare fanns, under hela projekttiden, en misstänksamhet mot projektledarens och initiativtagarnas uppsåt med projektet.

Projektet utvecklades så att de som berördes av projektet blev tämligen ensidigt beroende av initiativtagarna (i egenskap av finansiärer) och projektledaren (i egenskap av den som hade kontroll och ansvar för projektet). Detta beroende diskuterades aldrig öppet i Projektgruppen. Intervjuerna visar dock att Projektgruppens medlemmar varit medvetna om detta. Projektet ansågs av dessa skäl instabilt och sårbart.

Under det sista projektåret började flera av Projektgruppens medlemmar att planera för ett nytt projekt tillsammans med några av medlemmarna i Initiativtagargruppen, mot bakgrund av de erfarenheter man fått av Aktörssamverkansprojektet. Intervjuerna ger intryck av att deras medverkan i Projektgruppen och de nya och delvis förbättrade relationerna och det ökade förtroendet mellan aktörerna i länets livsmedelssystem, stärkt medlemmarna i deras uppfattning om värdet av samverkan som arbetsform. Deras tillit till andra kan också ha utvecklats då de intervjuade menade att de inte bara var de själva som hade denna uppfattning, utan också många andra som deltog i projektet..

### *7. 1.2 Initiativtagargruppens lärande och makt*

I Projektgruppens möten var det i huvudsak projektledaren som styrde och satte agendan. Då medlemmarna sammantaget representerade många olika perspektiv på situationen inom livsmedelssystemet, fanns här visst utrymme att lära både om situationen och varandra. Mötena i Initiativtagargruppen var upplagda på ett annat sätt. Här var det mer tillåtet att tala om sina intressen och de flesta deltog direkt eller indirekt i de beslut som fattades. Men gruppen representerade bara ett perspektiv på livsmedelssystemet, nämligen lantbrukets och livsmedelsproduktionens, vilket ledde till att mötena i Initiativtagargruppen inte givit några nämnvärde förutsättningar för lärande av det slag som eftersträvas i aktörssamverkan.

Formen för mötena i Initiativtagargruppen var högst traditionell. Ordförande såg till att de avhandlade en fråga i taget och att samtalen hölls rena från oväsentligt småprat. Trots att skaran som deltog i mötena sällan var särskilt stor – det handlade om en handfull personer – var mötesordningen sådan, att den som ville tala begärde ordet och väntade på sin tur. Sättet att tala i sig, där varje initiativtagare verkade argumentera för sin sak och försöka visa att hon/han hade rätt, snarare än ställde frågor för

att förstå hur andra menade, bidrog också till att mötena inte inbjöd till något djupare reflekterande.

Lärandet försvårades också av att aktörssamverkansprojektets ansats kan ses som både mångtydig och osäker (Forester 1993). Men initiativtagarna skiljde sällan på frågor om projektets normativa sammanhang, dvs. sådant som rörde mål- och intressekonflikter, från sakfrågor, dvs. sådant som ekonomi och tidsramar. Initiativtagarna talade till exempel inte öppet om skillnaden mellan deras dolda intressen i projektet och projektets ”varumärke” utåt dvs. samverkan och lärande. I stället växte det fram en syn på projektet som om det bestod av en öppen och en dold sida. Det handlade om att försöka behålla kontrollen över det växande och oförutsägbara projektet och se till att Initiativtagargruppen och de som de representerade fick ut något av det, utan att det syntes utåt.

Genom projektledaren fick medlemmarna i Initiativtagargruppen veta att medlemmarna i Projektgruppen, liksom de som deltog i de lokala aktiviteterna, var tämligen positivt inställda till svenskt lantbruk. Två av de mest tongivande bland initiativtagarna, en representant för ett av föreningsföretagen respektive LRF, talade om hur överraskade de blivit av att allmänheten tycktes mer välvilligt inställd till svenskt jordbruk än de tidigare trodde. Härigenom kan de ses ha lärt, skapat nya meningar om den normativa situationen i livsmedelssystemet. Problemet var att de aldrig kunde komma på hur de skulle kunna använda denna information och dra nytta av den. Produktivt meningsskapande förutsätter deltagande (Wenger 2003). Den omtalade positiva attityden till lantbruket var ingenting som de personligen fick möta, eftersom de valde att inte delta i vare sig Projektgruppen eller de lokala aktiviteterna. Om de själva hade deltagit hade de haft större möjlighet att få svar på frågan om vilken nytta de kunde dra av allmänhetens positiva inställning till jordbruk. Att personligen möta de aktörer som hade denna inställning, hade kunnat stimulera till reflektion och nya tankebanor. De hade kunnat få syn på sin fråga om hur de skulle dra nytta av situationen från andra perspektiv och därmed också kunnat formulera den på andra sätt. Den makt som de som tar initiativ till Aktörssamverkansprojektet kan ses utöva när de utformar och genomför projektet har alltså inneburit små möjligheter för dem själva att lära om situationen i livsmedelssystemet och om andra aktörer som verkar i detta system.

### *7.1.3 Projektledarens lärande och makt*

Projektledaren hade varken formell eller informell utbildning i processledning och ingen erfarenhet av aktörssamverkan när projektet sattes igång. Han kastades tämligen brutalt in i nya arbetssätt, starkt pådriven av mig och min kollega. Helt utan utbildning skulle han leda processer och ”sammanföra” aktörer varav några var misstänksamma mot varandra och/eller mot initiativtagarna själva. Att sätta igång lokala workshops som ska bygga på de inbjudnas intressen och ge utrymme för dem att samverka och utveckla egna idéer, utan att på förhand veta vad de förväntar sig, kräver särskilda kunskaper. I detta fick projektledaren

veterligen inte mycket stöd från initiativtagarna. Vi vet faktiskt inte ens i vad mån de intresserade sig för sådana frågor, men generellt framstår det som att de var mer intresserade av resultaten av workshopen än av processerna själva. Att börja arbeta processinriktat kan vara ett nog så hisnande steg att ta, också under någorlunda trygga former, där man har stöd från kollegor och kan fokusera mer på processen och överlåta åt deltagarna att fokusera på innehållet. För projektledaren blev uppdraget kanske hisnande i dubbel bemärkelse. Han hade två ganska oförenliga ambitioner. Dels ville han framställa sig som neutral och oberoende av sina arbetsgivare för dem som deltog i projektet, dels ville han (eller hade uppdraget att) utforma processer så att han kunde bevaka initiativtagarnas och sina egna intressen. I den situationen är det inte läge för att pröva alltför många nya processupplägg.

Det är tydligt att projektledaren lärde under projektets gång. Det framgår också av beskrivningar av händelser och mötesreferat, att hans uppfattning om meningen med projektet, med sin egen roll och med Projekt- respektive Initiativtagargruppens roller förändrades. Han påpekade också själv många gånger hur mycket han tyckte att han lärde av projektet. Med Wengers (2003) syn på lärande blir detta förståeligt. Till skillnad från andra så *deltog* projektledaren i alla sammanhang som hade med projektet att göra. Dessutom hade han ett stort ansvar för projektet och såg som sin uppgift att ha kontroll över händelseutvecklingen, vilket kan ses som en drivkraft för att förstå och skaffa sig erfarenheter.

Genom sitt deltagande fick han möjlighet att reflektera och lära både inom ramen för den instrumentella och kommunikativa domänen. Han fick också möjlighet att lära om sig själv och sin roll. Han blev till exempel allt mer medveten om att Projektgruppens passivitet var ett svar på hans eget stora engagemang och sätt att leda mötena. I emancipatoriskt lärande (Mezirow 1993), vilket det här kan vara frågan om, ingår lärande om oss själva genom kritisk självreflektion.

Det var också projektledaren som, mot bakgrund av alla de erfarenheter han fick, födde den idé som sedan utvecklades till ett nytt projekt. Det rör sig om ett projekt som, åtminstone utifrån sett, verkar passa bättre in i de medverkandes praktiker än Aktörssamverkansprojektet som beskrivits i denna avhandling. Men om det också innebär maktutövande och motstånd mot detta som möjliggör lärande i högre grad än Aktörssamverkansprojektet, det vet vi inte.

## **7. 2 Vad kan vi lära av Aktörssamverkansprojektet?**

Nedan diskuterar jag två frågor rörande aktörssamverkan i livsmedelssystemet utifrån det som framkommit i avhandlingen. Den ena handlar om betydelsen av att utforma aktörssamverkan så att de deltagande aktörernas intressen synliggörs. Den andra handlar om betydelsen av att möjliggöra för de deltagande aktörerna att vara med och diskutera och fatta beslut om åt vilket håll de berördas uppmärksamhet ska riktas vid utformningen av aktörssamverkansprojekt i livsmedelssystemet.



### *7.2.1 Att synliggöra intressen*

För att de som deltar i aktörssamverkan i livsmedelssystemet ska ha möjlighet att lära i sakfrågor och om andra aktörer som verkar i systemet, är det viktigt att intressen och värderingar bland dem som deltar synliggörs. Om de medverkande aktörernas intressen synliggörs, kan också deras tillit till varandra öka, liksom tilliten till samverkandets möjlighet att hantera problem i livsmedelssystemet (Forester 1993). Varför valde då de som tog initiativet till Aktörssamverkansprojektet att dölja viktiga intressen, behov och värderingar bakom initiativet, och varför valde de som deltog i Projektgruppen att inte tala öppet om sina motiv till att medverka i projektet?

Det var projektledaren som var ansvarig för hur projektet beskrevs för dem som man ville bjuda in till projektet. Han valde att inte berätta att initiativtagarna såg problem med den växande konkurrensen av livsmedel från omvärlden; att de hade ett behov av att berätta om miljöarbetet inom lantbruket; att de såg projektet som en möjlighet att, inte bara bygga upp förtroenden, utan också att utnyttja den kunskap om "allmänheten" som de hoppades få genom detta i sin marknadsföring. Det han gjorde kan ses botten i hans syn på projektet, på sin och andras roller och på det normativa sammanhang i vilket projektet skulle ingå. Han valde att framställa projektet utifrån vad han, med sin kunskap om livsmedelssystemet, uppfattade skulle tilltala de inbjudna. Ju fler som intresserade sig, desto bredare skulle gruppen bli och desto större legitimitet skulle projektet få, både inåt och utåt. Genom sitt sätt att gå till väga kan han ses ha försökt manipulera fram en tillit till både sig själv och initiativtagarna. Projektledaren, liksom initiativtagarna saknade det förtroende för andra aktörer i livsmedelssystemet som kanske hade varit en förutsättning för att de skulle "vågat" handla annorlunda.

Många i Projektgruppen förstod dock, eller anade att Initiativtagargruppen hade dolda syften och intressen i Aktörssamverkansprojektet. Man satsar inte hundratusentals kronor i ett projekt utan att förvänta sig att få något tillbaka. Problemet är inte att initiativtagarna hade dessa syften, utan att de inte synliggjordes. Hade de lagts på bordet hade Projektgruppens medlemmar kunnat tala om dem och kunnat komma fram till om de tyckte att de var legitima eller inte. Det var dock fullt möjligt för medlemmarna att ställa frågor till initiativtagarna direkt, då representanter för både LRF och de tre föreningsföretagen oftast fanns med vid mötena i Projektgruppen. Men detta gjordes veterligen bara en gång. Kanske var Projektgruppens medlemmar inte så intresserade av öppna samtal om vare sig initiativtagarnas eller sina egna dolda intressen? Normen för vad man talade om och inte talade om i Projektgruppen kan alltså ses ha satts av dess medlemmar och projektledaren tillsammans. Den medförde att i stort sett allas intressen doldes, även medlemmarnas i Projektgruppen. Det är rimligt att tänka sig att de, lika lite som initiativtagarna, skulle satsa av sin tid och sina resurser i ett projekt, utan att förvänta sig att få något tillbaka.

Samtal, där Initiativtagar- och Projektgruppens medlemmars dolda intressen och avsikter hade lagts på bordet och undersökts, hade

möjliggjort det slags lärande som eftersträvas i aktörssamverkan. Medlemmarna hade kunnat utveckla sin förståelse för under vilka förutsättningar som alla företag och organisationer som deltog i projektet arbetar. Därigenom hade de fått information i sakfrågor, liksom om vilka värderingar, behov och mål som driver andra aktörer. Detta hade gjort det möjligt för dem att undersöka sakförhållanden liksom i vad mån de hade gemensamma respektive motstridiga intressen. De hade kunnat samtala och fatta beslut om vilka sakfrågor och vilka intressen som är viktiga och mindre viktiga, förenliga och oförenliga med projektets målsättning. Om de som deltog i Projektgruppen hade uppfattat att andra var uppriktiga med sina intressen, hade deras tillit till andra och till Aktörssamverkansprojektets möjlighet att hantera problem inom livsmedelssystemet ökat. Deras förmåga att aktörssamverka hade härigenom också ökat.

För att möjliggöra det lärande som eftersträvas i aktörssamverkan är det alltså viktigt att aktörerna är öppna med sina intressen, behov och värderingar. Men är det då möjligt att överhuvudtaget tänka sig aktörssamverkanprocesser in om ramen för de arbetssätt, normer och värderingar som råder inom livsmedelssystemet idag? Även under goda förutsättningar och med erfaren processledning är *svaren* på utformningen av Aktörssamverkan inte givna från början. Också i en situation där aktörssamverkan utformas genom att makten genomgående utövas på precis ”rätt” sätt utifrån Foresters (1993) fyra maktdimensionerna, dvs. så att: (1) alla som berörs ges möjlighet att delta i beslutet om åt vilket håll uppmärksamheten ska riktas; (2) alla som berörs ges möjlighet att ha kontroll över informationen; (3) alla ges möjlighet att delta i beslutet om vilka normer som ska råda, (4) att tillit skapas utifrån uppriktiga avsikter; så är svaret från de berörda inte givet från början. Det är inte bara det sätt på vilket aktörssamverkan utformas som avgör i vad mån det eftersträvade lärandet möjliggörs. Det berörda svar på denna utformning är lika viktigt. Och svaret kan inte kontrolleras. Någon kan misstro uppriktigheten i initiativet och likafullt vara vaksam och undanhålla egna intressen eller annan värdefull information. Någon kan bli upprörd eller kränkt över de intressen och värderingar som uppdagas när alla är uppriktiga och därmed avstå från att delta. Någon kan utnyttja uppriktiga upplysningarna som kommer fram för egen vinnings skull. Även om vi försöker skapa en tillitsfull situation i olika kommunikativa sammanhang, så är det inte säkert att den uppfattas som sådan. I detta blir relationen mellan makt och lärande återigen synlig. Möjligheten att lära handlar inte bara om hur projektet utformas utan också om det svar som de berörda ger.

Det vi har lärt av denna avhandling är:

1) Att de som tar initiativ till aktörssamverkansprojekt, de som finansierar, ansvarar för och leder processerna, bör ha kunskaper om vad det är de sätter igång, är intresserade av processen och dess utformning, inte bara av resultatet. Om projektledaren i Aktörssamverkansprojektet hade haft kunskaper och erfarenheter av att leda processer, är det inte säkert att han så självklart klivit i rollen som både processledare,

projektledare och initiativtagarnas förlängda arm. Han hade kanske förstått att uppgiften att både leda processerna på ett bra sätt och försöka kontrollera dem innehållsligt, kunde bli en, om inte omöjlig, så i vart fall obehaglig uppgift eftersom den förutsätter manipulation. Om han hade haft kunskap om vad Initiativtagargruppen satte igång i och med Aktörssamverkansprojektet hade han också kunnat förbereda gruppens medlemmar. Han hade kunnat tala om att det de hade för avsikt att sätta igång inte skulle gå att kontrollera.

2) Att makt finns i alla relationer. Att det, snarare än att försöka ”utplåna” makten, handlar om att utforma aktörssamverkansprojekten som helhet så att makten blir produktiv i stället för begränsande. Det handlar om att ”bygga in” frågor i processerna som väcker reflektioner om makt och hur den utövas i relation till de intressen och värderingar som finns bland de deltagande. Genom att tala om detta, inte försöka dölja det, kan initiativtagare, process- och projektledare, liksom alla som deltar, få möjlighet att få syn på och reflektera kring vad de gör, och hur det de gör kan uppfattas. Syftet är att öka tilliten mellan aktörerna, så att de kan lita på att de kan vara uppriktiga och tala om det som de känner till, både när det gäller sakfrågor och sina intressen, behov och värderingar.

3) Att aktörssamverkansprocesser alltid är oförutsägbara, genom att det inte bara är utformningen av projektet och processerna som styr händelseutvecklingen och möjligheten att lära, utan också de svar som ges av alla dem som berörs.

#### *7.2.2 Att utforma aktörssamverkan i livsmedelssystemet*

Hela Aktörssamverkansprojektet har präglats av lantbruksdominans, till exempel företrädde drygt hälften av medlemmarna i Projektgruppen organisationer med kopplingar till lantbrukssfären. Ändå strävade inte de som tog initiativet till projektet medvetet efter att skapa en sådan dominans. Tvärtom var de intresserade av att fånga upp så många olika perspektiv och intressen som möjligt i projektet. Representanter för de flesta av handelns livsmedelskedjor bjöds till exempel in i Projektgruppen, men det var bara en som tackade ja. Dock deltog denna representant bara i ett fåtal möten. I mitten av projekttiden började skaran av medlemmar som regelbundet deltog i möten i Projektgruppen tunnna ut. De som var kvar var framförallt de med anknytning till lantbruk. Också de lokala träffarna, eller workshopen, präglades av denna lantbruksdominans. Ofta var det inte bara lantbrukarna som bjöds in och tackade ja som hade anknytning till lantbruk. Medverkande politiker, skolköksansvariga och miljösamordnare, liksom representanter för vuxenstudieförbund och ideella organisationer kunde också bedriva lantbruk, eller vara barn till, eller gifta med lantbrukare.

Hela syftet med Aktörssamverkansprojektet, dvs. det håll åt vilket projektet riktade människors uppmärksamhet, väckte större nyfikenhet och intresse hos dem med någon form av koppling till lantbruket, än hos dem utan sådan koppling. Upprinnelsen till projektet låg i lantbrukets problem med lönsamhet, konkurrens från länder med lägre produktionskostnader,

besvikelse över att inte kunna ta betalt för miljöåtgärder som vidtagits och över att inte heller få någon uppskattning för detta på annat sätt. Det kan finnas ett starkt, och kanske växande behov och intresse från lantbrukets sida att få berätta för allmänheten om livsmedelsproduktionens villkor, om vad man gör och vad man gjort och varför. Det kan finnas ett växande behov av att få berätta om det stöd från svenska konsumenter som de ser som nödvändigt för att produktionen ska kunna upprätthållas på lång sikt. Flera andra organisationer som valde att delta i Aktörssamverkansprojektet hade också intresse av att berätta. Naturskyddsföreningen ville föra ut budskap, utbilda och väcka engagemang. Kostsamordnarna vid hushållningssällskapen, liksom kommunala miljö- och hälsosamordnarna som valde att delta i de lokala träffarna ville också berätta om sin syn på frågor om miljö, mat och hälsa. De skolköksansvariga som valde att delta i träffarna var ofta engagerade i olika pedagogiska projekt kring hur och vad barnen åt.

Intressen för lantbruk, mat och miljö var återkommande teman vid varje lokal träff. De som deltog ville utbilda allmänhet eller skolor i dessa frågor, skapa en större medvetenhet kring vad folk stoppar i sig, få människor att äta mera hälsosamt, och framförallt mera lokalt och mera ekologiskt. Oftaliga är de träffar där jag suttit och lyssnat till deltagare som ojat sig över ”vanliga konsumenters” matvanor: snabbmat, coca-cola, irländsk nötkött, nya zeeländskt lamm, halvfabrikat, ägg från burhöns. Så gott som alltid har de talat utifrån utgångspunkten att om ”vanliga konsumenter” bara kunde se kopplingen mellan det de äter och det igenväxande landskapet, så skulle de äta annorlunda. Inte på en enda träff har jag däremot stött på någon som presenterat sig som en sådan ”vanlig konsument”.

Det var de som företräder lantbrukssektorn och de som har kopplingar till den, som betraktade problemen i livsmedelssystemet som så svårbemästrade och akuta att de var beredda att pröva aktörssamverkan. ”Vanliga konsumenter” verkar inte se några större problem med den mat de väljer att äta. Hur skapar man då aktörssamverkan i livsmedelssystemet om bara lantbrukssektorn och ett fåtal andra aktörer med liknande perspektiv, betraktar problemen som angelägna? Är det överhuvudtaget möjligt att bedriva aktörssamverkan i livsmedelssystemet när det bara är de grupper av aktörer som tycker sig ha något att berätta, som har mer eller mindre angelägna problem att hantera, som intresserar sig för att delta? Nedan diskuteras två möjliga sätt att hantera detta.

#### Kan man börja med ”ovanliga konsumenter”?”

De som valde att komma till de lokala träffar som anordnades i Aktörssamverkansprojektet var mycket ofta intresserade av att öka den lokala och ekologiska produktionen och konsumtionen. Detta väckte inte något engagemang i Initiativtagargruppen. Dessa idéer fick därför inte heller något nämnvärt stöd. Stödet för sådana tankar är överhuvudtaget lågt bland livsmedelssystemets stora aktörer, som handelskedjor, förädlings- och grossistföretag. Det är förståeligt med tanke på att överlevnads-

strategin inom livsmedelsproduktion, förädling och handel, sedan länge varit att pressa produktionskostnaderna för att kunna konkurrera med priset både på den europeiska och inhemska marknaden. Bland dem som deltog i de lokala träffarna hade tanken på lokal småskalig produktion dock stort stöd. Skulle aktörssamverkan i livsmedelssystemet kunna ta avstamp i dessa ”ovanliga konsumenters” intresse för lokal mat? Potentialen kanske är större än initiativtagarna vågade tro?

#### Kan man börja med ”vanliga konsumenter”?

Det är möjligt att se kopplingar mellan de flesta problem som rör livsmedelssystemet. De allt längre livsmedelstransporterna; den snabba nedläggningstakten av lantbruk i glesbygd; problemen med övervikt som går allt längre ner i åldrarna; problemen inom vattenvården; EUs skyddstullar på livsmedel; ökade transporter; utarmning av den biologiska mångfalden i odlingslandskapet osv. Alla dessa problem kan ses hänga samman. Ett syfte med aktörssamverkan är just att vi, genom att samla aktörer med olika perspektiv och erfarenheter från olika delar av livsmedelssystemet, ska lära oss se och förstå dessa kopplingar. Beslut om åtgärder vilar då på en mer säker grund, enligt de normativa teorierna om aktörssamverkan för en mer hållbar hantering av våra naturresurser.

Initiativtagarna i Aktörssamverkansprojektet valde att inte bjuda in aktörer med främmande perspektiv i diskussionerna om åt vilket håll de berördas uppmärksamhet skulle riktas, när de utformade projektet. De utgick uteslutande från sina egna perspektiv, intressen och behov. Om människor som i högre grad själva företräder ”konsumentperspektiven” hade varit med i detta skede, hade projektet kunnat utformas på ett sätt som hade väckt intresse och skapat incitament för de grupper som initiativtagarna ytterst ville nå. Detta hade gjort det möjligt för flera än bara dem utan lantbrukskunskap att lära sig något i projektet. Kanske är detta det stora steget för lantbrukssektorn att ta, att se att de kan ha något att lära i aktörssamverkan, inte bara att lära ut? Skulle aktörssamverkan i livsmedelssystemet kunna ta avstamp i de ”vanliga konsumenternas” perspektiv i stället för i producenternas?

#### *7.2.3 Ett ovanligt vanligt aktörssamverkansprojekt*

Aktörssamverkansprojektet som beskrivs i denna avhandling kan ur en aspekt te sig som en misslyckad satsning som rimmar illa med aktörssamverkan så som vi föreställer oss det, utifrån de normativa teorierna. Om det är så, så kan det till viss del bero på att Aktörssamverkansprojektet inte enbart byggde på Initiativtagargruppens initiativ, utan också på min och min kollegas idé. ”Vi släpper tyglarna och ser vad vi kan göra genom det förtroende som vi skapar”, som en i initiativtagargruppen uttryckte det. Och varken vi eller initiativtagarna hade några erfarenheter av det som skulle sätta igång när ”vi släppte tyglarna”.

Utifrån andra aspekter är Aktörssamverkansprojektet sannolikt mycket likt många andra projekt som syftar till gemensamt lärande och gemensam problemhantering. I varje projekt måste finnas någon eller några som tar initiativet och som därmed kan göra anspråk på kontroll över utformningen. Det måste finnas finansiärer som har intresse av att projektet ska leda någon vart, eller åtminstone åt håll som inte helt strider mot deras uppfattning om vad som är dåliga idéer och dåliga handlingsplaner. Det finns aktörer med olika möjligheter och resurser att delta och kontrollera, styra och ställa öppet eller dolt. Det finns process- och projektledare som inte kan hålla borta sina egna värderingar om vad som är bra och dåliga idéer och handlingsplaner. Det finns process- och projektledare som måste försöka balansera alla de intressen som kommer fram. Finansiärerna ska tillmötesgå och i en eller annan mening få valuta för pengarna, alla medverkandes förväntningar måste också tillgodoses, om de inte ska förlora intresset för det hela.

Här skiljer sig de normativa teorierna från praktiken. Aktörssamverkan i teorin, dvs. aktörssamverkan som utformas och genomförs på precis ”rätt” sätt och får precis ”rätt” svar av dem som berörs, kommer kanske aldrig att likna aktörssamverkan i praktiken. Trots bristerna i Aktörssamverkansprojektet så ledde de till fortsatta försök till samverkan bland flera aktörer som tidigare inte samarbetat. Ändå kan de normativa teorierna vara användbara, genom att de hjälper oss att definiera vad det är i vill åstadkomma. Teorierna kan ses som mål att sträva efter, snarare än metoder eller recept på hur vi ska gå tillväga för att åstadkomma det.

#### *7.2.4 Den utvecklade förståelsens ”användbarhet”*

Syfte med denna avhandling är att utveckla förståelse för relationen mellan lärande och makt i aktörssamverkan. I en mening handlar detta syfte om att undersöka praktikens problem, dvs. problem i den praktik (eller de praktiker) som handlar om att försöka fasa in aktörssamverkan i livsmedelssystemet. En fråga som jag ofta ställt är därför om mitt arbetssyfte, att tillsammans med berörda aktörer initiera och utveckla samverkan i livsmedelssystemet utifrån lokala frågeställningar och behov, är förenligt med avhandlingens syfte. Syftet och forskningsfrågorna har knappast någon relevans för dem som är verksamma i livsmedelssystemet och den förståelse som utvecklas i avhandlingen kan inte tillämpas direkt i deras verksamheter (Schön 1983). Det sista aktörssamverkansprojektet som jag medverkade i avslutades vid årsskiftet 2002/2003. Mina medaktörer kan alltså för länge sedan ha lämnat den problematik som gav upphov till mina forskningsfrågor. Samtidigt är det tack vare mitt byte av roll från medaktör till ”traditionell” forskare som det blev möjligt för mig att ställa nya, och ur ett forskningsperspektiv viktiga, frågor. Svaren på mina forskningsfrågor kan inte lösa konkreta vardagsnära problem för aktörer i livsmedelssystemet. Men jag tror att det jag synliggör genom avhandlingen kan vara intressant, och i den meningen användbart, för dem som arbetar med aktörssamverkan i praktiken.

## Referenser

- Aarts, Noelle & van Woerkum, Cees. 1999. Communication and nature policies: the need for an integral approach to policy design. I Leeuwis, C. (red.). *Integral design: innovation in agriculture and resource management*. Mansholt Studies 15. Wageningen University. Wageningen.
- Alvesson, Mats. 1999. Beyond Neo-Positivists, Romantics, and Localists – A Reflexive Approach to Interviews in Organization Research. *Lund University. Department of Business Administration, Working Paper Series 1999/3*. Lund.
- Alvesson, Mats. 2002. *Kommunikation, makt och organisation. Kritiska tolkningar av ett informationsmöte i ett företag*. (Andra upplagan). Nordstedts Juridik AB. Stockholm.
- Alvesson, Mats & Sköldbäck, Kaj. 1994. *Tolkning och reflektion. Vetenskapsfilosofi och kvalitativ metod*. Studentlitteratur. Lund.
- Argyris, Chris. 1993. *Knowledge for action. A guide to Overcoming Barriers to organizational Change*. Jossey-Bass Inc. San Francisco.
- Bawden, Richard. 1997. Systems Approaches to Agriculture: Human-Animal-Plant-Environment Interactions. Proceeding of the 47<sup>th</sup> annual meeting of the Canadian society of animal science. July, 1997, Montreal, Québec.
- Bawden, Richard & Packham, R. G. 1998. Systemic Praxis in the Education of the Agricultural Systems Practitioner. *Systems Research and Behavioral Science*. 15, 403-412.
- Becker, Howard. 1998. *Tricks of the trade. How to think about your research while you're doing it*. The University of Chicago press. Chicago & London.
- Berger, Peter & Luckmann, Thomas. 2003. *Kunskapssociologi. Hur individen uppfattar och formar sin sociala verklighet*. (Andra upplagan.) Wahlström & Widstrand. Stockholm
- Birgersson, Lisbeth. 1996. *Att bygga mening och rum – om processer för utveckling av verksamhetsmiljöer*. (Avhandling.) Arkitektur – Industriplanering. Chalmers Tekniska Högskola. Göteborg.
- Bohman, James. 2000. *Public Deliberation - Pluralism, Complexity and Democracy*. MIT Press. Cambridge & London.
- Callo, V. N. & Packham, R.G. 1999. The Use of Soft Systems Methodology in Emancipatory Development. *Systems Research and Behavioral Science*. 16, 311-319.
- Campbell, David. 2001. Conviction seeking efficacy: Sustainable agriculture and the politics of co-optation. *Agriculture and Human Values*. 18: 335-363.
- Carr, Wilfred & Kemmis, Stephen. 1986. *Becoming critical, education, knowledge and action research*. The Falmer Press. London & Philadelphia.

Cerf, M. m.fl. (red.) 2000. *Cow up a Tree. Knowing and Learning for Change in Agriculture. Case Studies from Industrialised Countries*. INRA Editors. Paris.

Chambers, Robert. 2000. Paradigm shifts and the practice of participatory research and development. I Nelson, N. & Wright, S. (red.). *Power and participatory development. Theory and practice*. (Tredje upplagan.) Intermediate Technology Publications. London.

Checkland, Peter 1991. *Systems Thinking, Systems Practice*. (Nionde upplagan). John Wiley & Sons. New York.

Checkland, Peter. 2000. Soft Systems methodology: A Thirty Years Retrospective. *Systems Research and Behavioral Science*. 17, 11-58.

Checkland, Peter & Scholes, Jim. 1990. *Soft Systems methodology in Action*. John Wiley & Sons. New York.

Cronen, Vernon. 2001. Practical theory, practical art. And the pragmatic-systemic account of inquiry. *Communication Theory* 11: 1, 98-111.

Dahlberg, Kenneth. 2001. Democratizing society and food systems: or how do we transform modern structures of power? *Agriculture and Human Values*. 18: 135-151.

Daniels, Steven & Walker, Greg. 2001. *Working through environmental conflicts. The Collaborative Learning Approach*. Praeger. Westport, CT.

Denvall, Verner & Salonen, Tapio. 2000. *Att bryta vanans makt. Framtidsverkstäder och det nya Sverige*. Studentlitteratur. Lund.

Denzin, Norman & Lincoln, Yvonna (red.). *The Landscape of qualitative research. Theories and Issues*. Sage Publications. London.

Doyle, T. & McEachern, Doug. 2001. *Environment and Politics*. Taylor & Francis.

Dryzek, John. 1998. Political and Ecological Communication. I Dryzek, J. & Scholsberg, D. (red.). *Debating the earth: the environmental politics reader*. Oxford University Press. Oxford & New York.

Dryzek, John. 2000. *Deliberative Democracy and Beyond. Liberals, Critics and Contestations*. Oxford University Press. Oxford & New York.

Dyrberg, Torben. 1997. *The Circular Structure of Power. Politics, identity, Community*. Verso. London & New York.

Engel, Paul. 1995. *Facilitating Innovation. An Actor-Oriented Approach and Participatory Methodology to Improve Social Practice in Agriculture*. (Avhandling). CIP-DATA KoninklijkeBibliotheek, Den Haag.

Feenstra, Gail. 2002. Creating space for sustainable food systems: lessons from the field. *Agriculture and Human Values*. 19: 99-106.

Flood, R. L. 1990. Liberating Systems Theory: Toward Critical Systems Thinking. *Human Relations, Volume 43, Nr 1*: 49-75.

Flyvbjerg, Bent. 1998. I Douglass, M. & Friedmann, J. (red.). *Cities for Citizens – Planning and the Rise of Civil Society in a Global Age*. John Wiley & Sons. New York.

Foote Whyte, William. (red.) 1991. *Participatory action research*. Sage Publications Inc. Newbury Park, California.



Foppa, Klaus, 1995. On mutual understanding and agreement in dialogues. I Marková, I., Graumann, C. & Foppa, K. (red.). *Mutualities in dialogue*. Cambridge University Press. Cambridge.

Forester, John. 1993. *Critical theory, public policy and planning practice*. State University of New York Press. Albany, New York.

Forester, John. 1999. *The Deliberative Practitioner. Encouraging Participatory Planning Processes*. The MIT Press. Cambridge & London.

Freire, Paulo. 1996. *Pedagogy of the oppressed*. (Tredje upplagan.) Penguin Books Ltd. London.

Garmann Johnsen, Hans & Normann, Roger. 2004. When Research and Practice Collide: The Role of Action Research When there is a Conflict of Interest with Stakeholders. *Systemic Practice and Action Research*, Vol. 17:3, 207-235.

Gilje, Nils & Grimen, Harald. 1992. *Samhällsvetenskapens förutsättningar*. Daidalos AB. Göteborg.

Glasbergen, Pieter. 1996. Learning to manage environment. I Lafferty, W. M. & Meadowcroft, J. (red.). *Democracy and the Environment. Problems and prospects*. Edward Elgar Publishing Limited. Vermont.

Goodman, David. 2004. Rural Europe Redux? Reflections on Alternative Agro-Food Networks and Paradigm Change. *Sociologia Ruralis*, Vol 44: 1: 3-15.

Graumann, Carl. 1995. Commonality, mutuality, reciprocity: a conceptual introduction. I Marková, I., Graumann, C. & Foppa, K. (red.). *Mutualities in dialogue*. Cambridge University Press. Cambridge.

Gray, Barbara. 1989. *Collaborating: Finding common ground for multiparty problems*. Jossey-Bass. San Fransisco.

Grudens-Schuck, Nancy., Allen, Will., Hargrove, Tasha & Kilvington, Margaret. 2003. Renovating dependency and self-reliance for participatory sustainable development. *Agriculture and Human Values* 20: 53-64.

Guba, Egon G. 1999. I: Stringer, Ernest. *Action Research*. Sage Publications Inc. London.

Gumperz, John J. 1995. Mutual inferencing in conversation. I Marková, I., Graumann, C. & Foppa, K. (red.). 1995. *Mutualities in dialogue*. Cambridge University Press. Cambridge.

Habermas, Jürgen. 1995. *Kommunikativt handlande. Texter om språk, rationalitet och samhälle*. Daidalos. Göteborg.

Hallgren, Lars. 2003. I djupet av ett vattendrag. Om konflikter och samverkan vid naturresurshandtering. *Sveriges Lantbruksuniversitet, Institutionen för landskapsplanering, Ultuna. Acta Universitatis Agriculturae Sueciae. Agraria 379*. Uppsala.

Healey, Patsy. 1997. *Collaborative Planning. Shaping places in fragmented societies*. MacMillan Press. London.

Heron, John. 1996. *Co-Operative Inquiry*. Sage Publications. London.

Heron, John. 2004. *The Complete Facilitators Handbook*. (Fjärde upplagan.) Kogan Page Ltd. London.

- Holling, C.S. 1995. What barriers? What bridges? I Gunderson, L.H., Holling, C.S. & Light S.S. (red.). *Barriers and Bridges to the renewal of Ecosystems and Institutions*. Colombia Press. New York.
- Holling, C.S., Berkes, Fikert & Folke, Carl. 1998. Science, sustainability and resource management. I Berkes, F. & Folke, C. (red.). *Linking social and ecological systems. Management practices and social mechanisms for building resilience*. Cambridge University Press. Cambridge.
- Hubert, B. Ison, R.L. & Röling, N. 2000. The “Problematique” with respect to Industrialised-Country Agricultures. I Cerf, m.fl. (red.) *Cow up a Tree. Knowing and Learning for Change in Agriculture. Case Studies from Industrialised Countries*. INRA Editors. Paris.
- Hörnqvist, Magnus. 1996. *Foucaults maktanalys*. Carlssons. Stockholm
- Illeris, Knud. 1999. *Lärande i mötet mellan Piaget Freud och Marx*. Studentlitteratur. Lund.
- Isaacs, William. 2000. *Dialogen och konsten att tänka tillsammans*. Bookhouse Publishing AB. Stockholm.
- Ison, R. L., High, C., Blackmore, C. P. & Cerf, M. 2000. Theoretical Frameworks for Learning-Based Approaches to Change in Industrialised-Country Agricultures. I Cerf, M. (red.). *Cow up a Tree. Knowing and Learning for Change in Agriculture. Case Studies from Industrialised Countries*. INRA Editors. Paris.
- Ison, Raymond. & Russel, David (red.). 2000. *Agricultural Extension and Rural Development: Breaking Out of Traditions. A second-order systems perspective*. Cambridge University Press. Cambridge.
- Johansson, Rolf. 2000. Om abduktion, intuition och syntes. *Nordisk Arkitekturforskning. 2000:3*. Stockholm.
- Johnson. 2000. I Nelson, N. & Wright, S. (red.). *Power and participatory development. Theory and practice*. (Tredje upplagan.) Intermediate Technology Publications. London.
- Kegan, Robert. 1994. *In over our heads. The mental demands of modern life*. Cambridge University Press. Cambridge.
- Kegan, Robert. 2000. What “Form” Transforms? A Constructive Developmental Approach to Transformative Learning. I Mezirow, J. & Associates (red.) *Learning as Transformation. Critical Perspectives on a Theory in Progress*. John Wiley & Sons. New York.
- King, Christine. 2000a. Moving from Natural to Systemic Social Learning through Systemic Reflection and Dialogue. I Cerf, M. m.fl. (red.). *Cow up a Tree. Knowing and Learning for Change in Agriculture. Case Studies from Industrialised Countries*. INRA Editors. Paris.
- King, Christine. 2000b. Systemic processes for facilitating social learning: Challenging the legacy. *Sveriges Lantbruksuniversitet. Acta Universitatis Agriculturae Sueciae, Agraria 233*. Uppsala.
- Kolb, David. 1984. *Experiential learning: Experiences as the source of learning and development*. Prentice Hall. New Jersey.

Kumm, Karl-Ivar. 2002. Hållbart Jordbruk – kunskapssammanställning och försök till syntes. *Kungliga Skogs- och Lantbruksakademins tidskrift*. 141. Nr 10. Stockholm

Kvale, Steinar. 1997. *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Studentlitteratur. Lund

Lafferty, William & Meadowcroft, James. (red.). *Democracy and the Environment. Problems and prospects*. Edward Elgar Publishing Limited. Vermont.

Lave, Jean & Wenger, Etienne. 1991. *Situated Learning. Legitimate peripheral participation*. Cambridge University Press. Cambridge.

Leeuwis, Cees. 1999 (red.). *Integral design: innovation in agriculture and resource management*. Mansholt Studies 15. Wageningen University. Wageningen.

Lindström, Per. 2001. Perspektiv och Påverkan. I Montgomery, H. & Qvarsell, B. (red.). *Perspektiv och Förståelse. Att kunna se från olika håll*. Carlssons Bokförlag. Stockholm.

Linell, Per. 2000. What is Dialogism? Aspects and elements of a dialogical approach to language, communication and cognition. Lecture first presented at Växjö Univesrity, October 2000. Linköping University, Department of Communiacion studies. Linköping

Ljung, Magnus. 2001. Collaborative Learning for Sustainable Development in Agri-Food Systems. *Swedish University of Agricultural Sciences. Acta Universitatis Agriculturae Sueciae. Agraria 308*. Uppsala.

Lockie, Stewart. & Kitto, Simon. 2000. Beyond the Farmer gate: Production-Consumption networks and Agri-Food Research. *Sociologia Ruralis. Vol. 40, No 1*: 3-19.

Lukes, Steven (red.). 1986. *Power*. New York University Press. New York.

Lundqvist, Lennart. 2004. Alternativ för lokal självförvaltning. I Lundqvist, L. mfl. Hållbar vattenförvaltning – organisering, deltagande, inflytande, ekonomi. *VASTRA: Vattenstrategiska forskningsprogrammet. Rapport 5*. Göteborg.

Margerum, Richard. 1999. Integrated Environmental Management: The Foundations of Successful practice. *Environmental Management, Vol 24, No 2*: 151-166.

Margerum, Richard. 2001. Organizational Commitment to Integrated and Collaborative Management: Matching Strategies to Constrains. *Environmental Management Vol. 28, No 44*: 421-431.

Marsden, Terry. 2004. The Quest for Ecological Modernisation: Re-Spacing Rural Development and Agri-Food Studies. *Sociologia Ruralis, Vol. 4. No 2*, 130-144.

Martin, Cathrin. 2004. From other to self. Learning as Interactional Change. *Acta universitatis upsaliensis. Uppsala Studies in Education. No 107*. Uppsala.

Mattsson, Matts. 2001. *Stenar under vattenytan – forsknings- och utvecklingsarbete problematiserat*. Studentlitteratur. Lund

- Mattsson, Matts. 2004. *Att forska i praktiken. En kunskapsöversikt och en fallstudie*. Kunskapsförlaget AB. Uppsala.
- McNiff, Jean, 1991. *Action research, principles and practice*. Routledge. London
- van Meegeren, Puk. & Leeuwis, Cees. 1999. Towards an interactive design methodology: guidelines for communication. I Leeuwis, C. (red.). *Integral design: innovation in agriculture and resource management*. Mansholt Studies 15. Wageningen University. Wageningen.
- Merriam, Sharan. 1994. *Fallstudien som forskningsmetod*. Studentlitteratur. Lund
- Mezirow, Jack. 1991. *Transformative Dimensions of Adult learning*. Jossey-Bass. Inc. San Francisco. California.
- Mezirow, Jack .2000. Learning to think as an adult: Core Concepts of transformation Theory. I Mezirow, J. & Associates (red.) *Learning as Transformation. Critical Perspectives on a Theory in Progress*. John Wiley & Sons. New York.
- Miljömålsrådet 2004. Miljömålen – Allas vårt ansvar. *Rapport från Naturvårdesverket 2004*. Stockholm.
- Molander, Bengt. 1996. *Kunskap i handling*. Daidalos AB. Göteborg.
- Montgomery, Henry. 2001. Den dubbla tvåsidigheten. I Montgomery, H. & Qvarsell, B. (red.) *Perspektiv och Förståelse. Att kunna se från olika håll*. Carlssons Bokförlag. Stockholm.
- Moote, Margaret, McClaran, Mitchel & Chickering, Donna. 1997. Theory in Practice: Applying Participatory Democracy Theory to Public Land Planning. *Environmental Management Vol. 21, Nr 6*: 877-889.
- Nelson, Nici & Wright, Susan. 2000. Participation and power. I Nelson, N. & Wright, S. (red.). *Power and participatory development. Theory and practice*. (Tredje upplagan.) Intermediate Technology Publications. London.
- Nitsch, Ulrich. 1982. Farmers' perceptions of and preferences concerning agricultural extension programs. (Dissertation). *Report from Department of Economics and Statistics No. 195*. Swedish University of Agricultural Sciences. Uppsala.
- Nitsch, Ulrich. 1999. The art of environmental communication. I Lundgren L.J. (red.) *Knowing and doing. On knowledge and action in environmental protection*. Swedish Environmental protection Agency. Stockholm.
- Nordström Källström, Helena. 2002. Att vara lantbrukare eller inte. *Jordbruksverkets Rapport 2002: 10*. Jönköping.
- Parks Daloz, Laurent. 2000. Transformative Learning for The Common Good. I Mezirow, J. & Associates (red.). *Learning as Transformation. Critical Perspectives on a Theory in Progress*. John Wiley & Sons Inc. New York.
- Petterson, Olof (red.). 1987. *Maktbegreppet*. Carlssons. Stockholm.
- Phillips, Lynne & Ilcan, Suzan. 2003. "A World Free From Hunger": Global Imagination in the Age of Scientific Management. *Sociologia Ruralis. Vol 43 No4*, 435-451.

- Polanyi, Michael. 2002. Communicative Action in Practice: Future Search and the Pursuit of an Open, Critical and Non-Coercive Large-Group Process. *Systems Research and Behavioral Science*, Vol. 19: 357-366.
- Pretty, Jules. 1995. Participatory Learning for Sustainable Agriculture. *World Development*, Vol. 23. Nr 8: 1247-1263.
- Pretty, Jules & Scoones, Ian. 2000. Institutionalizing adaptive planning and local level concerns: Looking at the Future. I Nelson, N. & Wright, S. (red.). *Power and participatory development. Theory and practice*. (Tredje upplagan.) Intermediate Technology Publications. London.
- Quinn Patton, Michael. 1987. *How to use qualitative methods in evaluation*. Sage Publications. Newbury Park, California
- Ramazanoğlu, Caroline & Holland, Janet. 1995. Kvinnors sexualitet och mäns appropriering av begäret. I Hultqvist, K. & Petersson, K. (red.). *Foucault. Namnet på en modern vetenskaplig och filosofisk problematik*. HLS Förlag. Stockholm.
- Reason, Peter & Bradbury, Hilary. 2001. *Handbook of action research. Participative Inquiry and Practice*. Sage. London
- Röling, Niels. 1985. Extension science: increasingly preoccupied with knowledge systems. *Sociologia Ruralis*, Vol 25, 269-290.
- Röling, Niels. 2000. Modelling the soft side of the land: The potential of multi-agent systems. I Leeuwis, C. (red.). *Integral design: innovation in agriculture and resource management*. Mansholt Studies 15. Wageningen University. Wageningen.
- Röling, Niels. 2003. From Causes to Reason: The Human Dimension of Agricultural Sustainability. *International Journal of Agricultural Sustainability*, Vol. 1. Nr 1. 73-87.
- Röling, N. A. & Wagemakers, M. A. (red.). 1998. *Facilitating Sustainable Agriculture: Participatory learning and adaptive management in times of environmental uncertainty*. Cambridge University Press. Cambridge.
- Röling, Niels. & Jiggins, Janice. 1998. The ecological knowledge system. I Röling, N. G. & Wagemakers M. A. (red.). *Facilitating Sustainable Agriculture: Participatory learning and adaptive management in times of environmental uncertainty*. Cambridge University Press. Cambridge.
- Rönnerman, Karin. 2004. Vad är aktionsforskning? I Rönnerman (red.). *Aktionsforskning i praktiken – erfarenheter och reflektioner*. Studentlitteratur. Lund.
- Salner, Marcia. 1986. Adult Cognitive and Epistemological Development in Systems Education. *Systems Research*, Vol. 3. Nr 4: 225-232
- Schön, Donald. 1983. *The Reflective Practitioner. How Professionals Think in Action*. Basic Books Inc. New York.
- Stake, Robert. 1995. *Art of Case study research*. Sage Publications Inc. London
- Starrin, Bengt & Holmer, Jan (red.). 1993. *Deltagarorienterad forskning*. Studentlitteratur. Lund.

- Stevens, Kris & Morris, John. 2001. Struggling Toward Sustainability: Considering Grassroots Development. *Sustainable Development*. 9, 149-164.
- Stringer, Ernest. 1999. *Action Research*. Sage Publications Inc. London.
- Svensson Lennart. 2002. I Svensson, L. m.fl. (red.). *Interaktiv forskning – för utveckling av teori och praktik*. Arbetsliv i omvandling 2002:7. Arbetslivsinstitutet. Stockholm
- Säljö, Roger. 2000. *Lärande i praktiken. Ett sociokulturellt perspektiv*. Prisma. Stockholm.
- Taylor, Edward. 2000. Analyzing Research on Transformative Learning Theory. I Mezirow, J. & Associates (red.). *Learning as Transformation. Critical Perspectives on a Theory in Progress*. John Wiley & Sons Inc. New York.
- Trost, Jan. 1997. *Kvalitativa Intervjuer*. (Andra upplagan). Studentlitteratur. Lund.
- Ulrich, Werner. 2001. The Quest for Competence in Systemic Research and Practice. *Systems Research and Behavioral Science*. 18, 3-26.
- UNCED 1992a. *The Rio Declaration*.
- UNCED 1992b. *Agenda 21. The United Nations Programme of Actions from Rio*. UN Department of Public Information. New York.
- Waldenström, Cecilia. 2001. Constructing the World in Dialogue. A Study of Advisory Situations in Swedish Agriculture. *Stockholm University, Department of Education, Doctoral dissertation 2001 no 105*.
- Wallén, Göran. 1996. *Vetenskapsteori och forskningsmetodik*. Studentlitteratur. Lund
- Weisbord, Marvin & Janoff, Sandra. 1995. *Future Search. An action Guide to Finding Common Ground in Organizations and Communities*. Berrett-Koehler. San Francisco.
- Wenger, Etienne. 2003. *Communities of practice. Learning, Meaning and Identity*. (Andra upplagan.) Cambridge University press. Cambridge.
- Westberg, Lotten. 2003. Aktörssamverkan i livsmedelskedjan: Det handlar om att ge och ta. *Fakta Jordbruk nr 7, 2003*. Sveriges Lantbruksuniversitet. Uppsala.
- Westberg, Lotten. 2004. Gemensamt lärande i livsmedelskedjan. I Rönnerman (red.). *Aktionsforskning i praktiken – erfarenheter och reflektioner*. Studentlitteratur. Lund.
- Vetenskapsrådet 1991. *Forskningsetiska principer inom humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning*. Stockholm
- Wilhelmson, Lena. 1998. Lärande dialog. Samtalsmönster, perspektivförändringar och lärande i gruppsamtal. (Avhandling). *Arbete och hälsa, vetenskaplig skriftserie 1998: 16*. Arbetslivsinstitutet. Stockholm.
- Wilhelmson, Lena. 2001. Samtal för förändring av perspektiv. I Montgomery, H. & Qvarsell, B. (red.) *Perspektiv och Förståelse. Att kunna se från olika håll*. Carlssons Bokförlag. Stockholm.

Wilson, Kathleen. & Morren, George E. B. Jr. 1990. *Systems Approaches for Improvement in Agriculture and Resource Management*. Macmillan Publishing Company. New York.

Wondolleck, Julia & Yaffee, Steven. 2000. *Making Collaboration Work. Lessons from Innovation in Natural Resource Management*. Island press. Washington DC.

Yankelovich, Daniel. 1999. *The Magic of Dialogue. Transforming conflict into cooperation*. Simon & Schuster. New York.

Zeichner, Kenneth & Noffke, Susan. 2001. Practitioner Research. I Richardson, V. (red.). *Handbook of research on teaching*. (Fjärde upplagan). AERA, Washington DC.